

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

BAND CXXXII

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ СXXXII

132

ЛЬВІВ 1922

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

Зміст СХХХІІ тому.

1. Українські народні думи у відношеню до пісень, віршів і похоронних голосінь. [Конець.] Написав Філярет Колесса с. 1—64
 2. »Владимір« Теофана Прокоповича. [Конець.] Написав Ярослав Гординський с. 65—134
 3. Павло Леонтович (Павло з Шуткова). Написав Кирило Студинський с. 135—184
 4. Львівське „Studium Ruthenum“. Написав Амврозій Андрохович с. 185—217
-
-

Inhalt des СХХХІІ Bandes.

1. Die Dumen der Ukrainer in ihrer Beziehung zu den Liedern, Versen und Totenklagen [Schluss] — von Philaret Kolessa S. 1—64
2. „Vladimir“ des Theophan Prokopovyč [Schluss] — von Jaroslav Hordynskýj S. 65—134
3. Paul Leontovyč (Paul von Ščutkiv) — von Cyril Studyňskyj S. 135—184
4. „Studium Ruthenum“ in Lemberg — von Ambrosius Androchovyč S. 185--217

Українські народні думи

у відношеню до пісень, віршів і похоронних голосінь.

Написав *Філярет Колесса*.

—
—
V.

Думи і похоронні голосія.

Уже в наших давнійших працях¹⁾ зазначували ми, що думи чо своїй речитативній формі з характером імпровізації найближше підходять до похоронних голосінь. В думах бачимо лише висшу стадію того самого рецитацийного стилю, який виступає в голосінях на давнійших ступнях розвою, у примітивнійшому складі: відси й беруть ся деякі ріжницї між одними й другими. Та голосія споріднені з думами не лиш музичною формою і віршовою будовою, але також мотивами, поетичними образами та глибоким ліризмом. Просліджене сього споріднення pozwalaє з нової точки глянути на замотані і досі нерозв'язані питання про форму не лиш дум, але також „Слова о полку Ігоревім“, та означити відношенє між думами і „Словом“.

Замітна річ, що думи попри епічним, оповідаючим етилю взначають ся переважно ліричним характером. Серед дум старшої веретви подибують ся чисто ліричні, н. пр.: Невольницькі плачі, Сестра і брат, Прощанє козака, Соколя. Щирим ліризмом пронизані навіть думи оповідаючого змісту: Утеча братів з Азова і Маруся Богуславка. Ба і в сповіді Олексія Поповича, і в передсмертній розмові Самарських братів щемить лірична нота сердечного жалю і докорів совієги. Смуток зневаженої матери, що домінує в думах про Вдову та про Коновченка, оплакуване передчасної смерти сина в думах про Коновченка та про Вдову Сірка і сердечне бажанє умираючого лицаря Безрідного, щоб поховали його козаки-товариші, — усе те ліричні мотиви.

¹⁾ „Ритміка українських народніх пісень“, 1907, 43. — „Про музичну форму дум“, Матеріяли до української етнології, XIII, ст. VII. — „Варіанти мелодій українських народніх дум, їх характеристика й групуванє“, Записки Н. Т. ім. Шевченка, СХVI.

Даремно шукалиб ми у думках епічного спокою: усюди натикаємось на живе спочуте, а й сама мова дум урочиста, піднесена й патетична; слухаючи дум у доброму виконанні, маємо вражінє, неначе би промовляли до нас замогильним голосом самі сучасники-очевидці, або й учасники описуваних подій, якими вони були живо захоплені. Такою безпосередністю почування навіяні особливо невольницькі думи із звісною молитвою о визволенє:

Ой визволи, Боже, нас всіх, бідних	У край веселій,
З тяжкої неволі,	[невольників, У мир хрещений!
З віри бісурменської	Вислухай, Боже, у просьбах щирих,
На ясні зорі,	У нещасних молитвах
На тихі води,	Нас, бідних невольників.

(Куліш, Записки о Юж. Руси, I, 214).

Здасть ся, дуже близький до правди є здогад, що невольницькі плачі, справедливо зачислювані до найстарших дум, склали саміж таки невольники, що у великих масах проживали на Кримі і в Туреччині, де вони творили неначе окрему суспільність, подібно як стародавні Жиди у вавилонській неволі¹⁾. У невольницьких думках вчуваєть ся справді неначе стогін людей живцем погребаних. Не дармож то думи про турецьку неволю називають кобзарі „плачамн“; хто зна, чи не розносили сих „плачів“ по Україні утікачі, товариші й кривні турецьких бранців нарочно із тою цілею, щоби спонукати людей у рідному краю до заходів задля їх визволюваня чи то зброєю, чи грошевими складками.

В часах страшних нападів Турків і Татарів, що гонили з України десятками тисячів ясиру на чорноморські торговиці, невольницькі думи знаходили без сумніву живий відгомін у всіх кругах суспільности. Колиж козаки в успішній боротьбі із степовими хижакими уже в половині XVI в. станули твердою ногою на Дніпровому низу та почали вгамовувати розгін татарського й турецького напору на Україну, кладучи підвалини під колонізацію степових просторів, — почали вони здобувати собі загальні симпатії серед найширших кругів українського народу, почали наживати сеї лицарської слави, про яку так часто співають думи.

¹⁾ „Коли турецькі пристані й ринки були наповнені татарським ясиром і полоненими, захопленими на суші і на морі, то можемо догадувати ся, що в Туреччині була, так сказатиб, ціла нація Українців, і що ся нація, обєднана мовою, вірою і споминами про батьківщину, подібно як Жиди, що плакали на ріках вавилонських, мала свою невольницьку історію й поезію“ (Куліш: Записки о Южн. Руси, I, 214).

Зваживши, скільки лиха натерпіла ся Україна від безнастанних татарських і турецьких нападів, можемо собі уявити, з яким одушевленням витано тут усяку нову звістку про удачний козацький похід, розбите турецької фльоти, погромлене орди, спалене турецького міста та визволене бранців козаками. Оттим то сучасники мусіли з найбільшим зацікавленням і спочутем прислухувати ся до голосу козацьких рапсодів, що звеличували й оплакували тих безіменних героїв, які гинули серед степу, на морі або в турецькій неволі, далеко від родини і товариства „кровоного й сердечного“, не похоронені по християнському звичаю і ніким неоплакані.

Замітна річ, що описи смерти козака і козацьких похоронів так часто сгрічаємо в думках: про Коновченка, Вдову Сірка, Федора Безридного, Смерть козака на Кодимській долині¹⁾ і смерть Богдана Хмельницького. Особливо глибоке вражінє робить дума про Утечу братів з Азова поетичним образом „темного похорону“, який справляють „вовки-сіроманці й орли-чорнокрильці“ бездольному козакови-утікачеві, що гине серед степу на „безвідді й безхлібі“. Лише сива зозуля оплакує мертвого та переносить звістку про нього батькови й матері²⁾. Подібного похорону можнаб ожидать також після самотної смерти трох постріляних і порубаних братів-козаків над Самарою серед дикої степової природи. Думи нераз згадують про се, як страшна була смерть на чужині, з далека від роду й товаришів:

Добре, пан-отче й пані-матко, на смім морі гуляти,
Тільки не добре чужому чужаниці на чужині помірати:
Тому ні з ким опрощення прийняти, —
На чужині порятунку дати.

(Олексій Попович. Ан. Др. II. п. I, 191. Порівн. *ibid.* 196, 199).

Як тяжко та важко білий камінь з сирої землі проти себе ізняти,
Ой так тяжко та важко на чужій чужині без кривої родини помірати.
(Сестра і брат. Куліш, Записки о Ю. Р., I. 28. Порівн. Житецький: Мысли, 194).

Нагадуєть ся народна пісня:

Не дай, Боже, смерті — на чужині вмерти,
Ой нікому доглянути там моєї смерті.

(Чубинський: Труды. V, 471, ч. 52).

¹⁾ М. Костомарів. „Исторія козачества въ памятникахъ южно-русского пісеннаго творчества“. Собрание сочиненій, 1906, XXI, 781—2.

²⁾ Матеріяли до укр. етнол. XIII, 162; Ант. Драгом. Ист., п. I, 136.

Таку тяжку й страшну смерть нагороджувала козакам лицарська слава, так гарно оспівана в думах:

Полягла козацька-молодецька голова,
Як од вітру на степу трава!
Слава не вмере, не поляже,
Лицарство козацьке всякому розкаже.

(Коновченко. Цертелєвъ: Опытъ собранія стар. млр. пѣсней, 36).

Правда, панове, полягла	Поміж козаками,
Кішки Самійла голова	Поміж друзями,
В Києві-Каневі монастирі...	Поміж лицарями,
Слава не вмере, не поляже:	Поміж добрими молодцями.
Буде слава славна	(Самійло Кішка, Ан. Др. Ист. п. I, 219).

Що з оплакуванем героїв при нагоді похоронів чи поминок тісно лучило ся їх прославлюване, на се виразно натякає дума про Коновченка. Мати вдова, довідавши ся про лицарську смерть сина, запросила козаків-товаришів покійного до свого двора:

Зразом похорони і весілля одправляла,
Козацькую славу прославляла.

(Житецький: Мысли, 220)

При зіставленю паралельних мотивів дум і голосінь ми побачимо, як близько підходять думи своїм характером плачів, поминальних згадок та прославлюванем поляглих героїв до похоронних голосінь, котрі такими самими поетичними образами, а подекуди навіть такими самими словами оплакують і звеличують покійників, дарма, що тут круг заінтересованих, на яких спочуване обчислений похоронний завід, без порівняня вузший ніж у думах; зате в заводах при їх персональнім характері багато сильнійше виступає безпосереднє почуване.

Коли чоловіка постигне таке велике—нешасте, як смерть близької людини, воно стає у центрі всіх його думок. Оттим то похоронне голосіне стає висловом такої психічної концентрації, за якою іде потреба — виладувати тягар назбираного почування, дати йому вислов і тим способом привести полєкшу; отсеж і єсть т. зв. катарзіс — процес психічний, підмічений уже Арістотелем.

Голосільниця почуває потребу пожалувати ся на своє горе: вона до самої себе, неначе до щирого друга, звертає ніжні питання, хто їй заступить місце помершого, до кого їй тепер прийти ся і т. п. Плодом такої психічної концентрації і потреби облекнення через вислов гнітучого почування являєть ся переважна

часть народніх пісень. По вислову Е. Анічкова¹⁾ пісні чумацькі, бурлацькі, козацькі, гайдамацькі, жовнярські, коли вслухати ся в них уважнійше, „плачуть гірким заводом“; можнаб їх назвати голосіями: „їх психольогія по більшій часті — психольогія голосія“. Такий настрій мабуть і був вихідною точкою найдавніших дум, поминальних і невольницьких плачів, що й надали тон пізнійшим думам.

Смерть, вічна розлука із дорогими особами, не-втишима туга і прославляване покійників — головні теми похоронного голосія, часто оспівують ся також у думам старшого складу, що своїм незвичайно сумовитим характером, таксамо як голосія, розжалоблюють слухачів, „додають жалощів“ — по вислову кобзаря Вересая: одні й другі характеризує високий підєм почування і піднесенний, урочистий, патетичний тон. Отсеж і є той спільний підклад і настрій, з якого випливало споріднене та однакові й подібні мотиви в тих обох галузях рецитованої поезії.

Таке зближене українських народніх дум з голосіями potwierджуєть ся й дослідями тих учених, що звязують початок лицарського епоса із обрядовими похоронними плачами. А. Веселовскій вказує на те, що у рїжних старинних народів знад берегів Середземного моря, у Греків, Римлян, Єгиптян. похоронний обряд був полученний із співами, іграми й танками, які первісно слїтали ся сінкретичним способом у хороводі. Опісля із сього сінкретичного хорового сполученя вийшли грецькі трени, римські ненїї, середньовічні *planctus*, *complantes*, у котрих ліричний елемент голосія чергував ся із епічним елементом згадок про діла помершого. Іменнож епічна частина *planctus* зарані відокремила ся від обрядового звязку, коли по своїому змістови вона відповідала ширшим, а не лиш місцевим інтересам. Пісні-плачі про славного побідника, народнього героя, не переставали інтересувати навіть поза подїєю, що визвала їх появу: їх епічна частина переходить у традицію. Так то відокремили ся від похоронного обряду лірико-епічні пісні-причини.

У Словян похоронне голосіє, як інтегральна частина обряду, було ділом професіональних співцїв. Цевна річ, що в деяких голосіях повторювали ся деякі спільні місця, деякі ліричні мотиви для вислову однакових психічних настроїв. Завдяки про-

¹⁾ Історія русе літературы подь ред. Е. В. Анічкова, А. Бородина и Д. Овсяннико-Куликовскаго 1909, т. I, вип. 3, ст. 187—190.

фесіональним співцям вироблювалась у голосінях постійність стилю, схематизм укладу, улюблені вислови й фразеологія. Коли до того всього додамо ще й традиційні сюжети, що переходять із покоління в покоління, — то опинимося в царині епосу й епічного стилю. Голосіне про визначного діяча ставало історичною, баладовою піснею, що переходила в традицію, спліталася з іншими піснями про важні події народного життя, а також з піснями мітологічного змісту, ставала звеном якогось циклу. Пісні лірико-епічного характеру, виділившись із звязку з хором і обрядом, при звісних умовах дружинного, воєнного побуту, переходять в устах професіональних співців в епічні пісні, які циклізують ся, і деколи доходять до форм епопеї¹⁾.

Усе те треба мати на увазі, коли йде бесіда про початок кнївського епосу з дотатарської доби. Здається, що звичай складати лірико-епічні пісні при нагоді смерті визначних лицарів, перейшов у традицію на українському ґрунті. Тут не без значіння є факт, що найдавніша звістка про думи подана саме у звязку із лицарською смертю двох воєвників 1506 р.: *Per idem tempus duo Strussii fratres, adolescentes strenui et bellicosi, a Valachis oppressi, occubuerunt. De quibus etiam nunc elegiae. quas Dumas russi vocant, canuntur, voce lugubri, et gestu canentium, se in utramque partem motantium, id, quod canitur, exprimentes; quin et tibiis inflatis rustica turba passim modulis lamentabilibus haec eadem imitando exprimit*²⁾. Згадки про думи розкинені також в інших польських жерелах XVI—XVII в.³⁾ Одначе супроти того, що польські письменники називали думами усякі історичні пісні й елегії, зложені правильним віршовим розміром, нема ніякої певности, чи можна бодай деякі з тих звісток розтягати на справжні народні думи, зложені нерівномірними стихами у формі мельодичного речитатива. Правда, Сарніцький каже, що самі Українці називали єї елегії думами, — та слово дума, в новіших часах майже не уживане сільським людом на Подніпровю, подибуєть ся в народніх піснях галицької України саме в широкому розуміню поважної пісні:

¹⁾ А. Веселовскій: Три главы изъ исторической поэтики. Пб. 1899, 40—5, 77—8, 135.

²⁾ Сарніцькі: *Annales, sive de origine et gestis polonorum et lituanorum*, 1587. Ант. Драгом. Историч. пьєсни II, ст. IX.

³⁾ Перечислені в розвідці Ів. Срофєєва: „Укр. думи і їх редакції“. Запски Наук. Тов. в Києві, 1909, VI.

„Ой думож моя молоденькая, ой думож моя, думо,
Починай собі (bis) межи людьми розумно.
Ой, як ти будеш (bis) розумно починати,
То будуть тебе (bis) люди за людей мати.“

(Др. Іван Колесса: Галицько-руські народ. пісні. Етнограф. Збірник, XI, 85).

Вправді сумною мелодією (*vox lugubris*) визначають ся не лиш думи, але переважно й історичні пісні; одначе „*modulus lamentabilis*“ вказує виразно на голосіня, до яких думи по своїм мелодіям справді дуже зближені.

Важна є також вказівка Сарніцького на мімічний елемент при співаню дум, якого нема при співаню історичних пісень, а який ще й досі замітний у похоронних голосінях¹⁾. „*Rustica turba*“, яка по словам Сарніцького наслідуює співаню дум, — мабуть протиставлена професіональним співцям. „*Tibiis inflatis*“ вказує на інструментальний супровід, при якому й досі рецитують ся думи, а без якого обходять ся історичні пісні. По всім тим признакам згадку Сарніцького можна приложити до справжніх дум, які при кінці XVI в. певно мали вже вироблену форму.

*

*

*

Українські голосіня є останком дуже давньої ритуальної поезії, що розвинула ся у звязи з похоронними обрядами ще в передхристиянській добі²⁾. В голосінях переходять ся і досі відгомін давних вірувань і поглядів на смерть, душу, позагробове житє, відношенє чоловіка до природи і т. п. Померших оплакували заводами крім найблизших свояків також наймлені або упрошені плачки, як се в декотрих околицях і досі водить ся³⁾; на се вказують виразно похоронні

1) Зазначена Сарніцьким міміка співака нагадує співанє фінських рун: два співаки сідають побіч себе, так що доторкають ся колінами, тримають ся за руки і хитаючись легко, співають руну. Dom. Comparetti: *Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen*. Halle, 1892.

2) Історичні свідоцтва про давнину похоронних голосінь наводить П. В. Владіміров: „Введеніє въ исторію русской словесности“. Київ, 1896, 119.

3) Так н. пр. на Гуцульщині подекуди й досі наймають плачок. В Снятинщині був давнійше звичай наймати плачок, яким платили в натураліях: одежиною, мукою, крупами, фасолею і т. п. Давнійшими часами найчастійше платили вовною і пшоном. (Етногр Збірник, XXXI—II, 26).

обряди, а також пісні і приказки¹⁾ та історичні свідoctва²⁾. Дарма, що церков християнська виступала від найдавніших часів проти усяких останків поганства й давних обрядів, — голосія творять і досі невідлучну приналежність сільських похоронів на усім просторі України та переховали ся по нинішній день у значному числі, як показують записи, зредаговані д-ром Іляріоном Свенціцьким у XXXI—XXXII т. Етнографічного Збірника з 1912 р., що містить поважну збірку — 339 голосінь разом із описами похоронних обрядів, упорядкованими Вол. Гнатюком, та бібліографічним показчиком д-ра Зен. Кузелі. Приходить ся жаліти, що на сю галузь народньої поезії так пізно звернули наші етнографи пильнішу увагу; до того часу було розмірно дуже мало записів голосінь, які знали ми зі збірників Метлинського (Народные южнорусские пѣсни, 1854, 292—3), Чубинського (Труды, IV, 702—5), Кольберга (Рокусіе, I, 216), Івана Колесси (Етнографічний Збірник, XI, 248), та Милорадовича („Народные обряды и пѣсни Лубенс. у. Полтавс. губ.“, Сборн. Харк. ист. фил. Общ. 1897, X, 177—223). Та се, як бачимо, також пізні записи, переважно із останньої четвертини XIX в.

Розглядаючи поетичний стиль народніх голосінь та ідучи за слідами, які вони полишили у давньому письменстві, можемо не без підстави догадувати ся, що нинішні голосія є лиш незначними окрухами багатого колись відділу народньої творчости, якого представницями були професіональні плачки.

Голосія записано у двоякій формі: одні як вірші, другі як прозу. Одначе і в тих прозових записах дуже часто проглядає виразно віршова будова, якої не вгадали записувачі. Голосія в переважній частині укладають ся у нерівномірні вірші без сталих цезур, причім кождий вірш вміщає окреме реченє.

1) „А невісткам дам я скриню та і подушоньки,
Щоби за мнов заводили, як ті ластівоньки“.

(Kolberg: „Рокусіе“, II, 187. Порівн.: Іван Колесса, Етнографічний Збірник, XI, 250).

„Тужу, тужу за решето бобу; чи дадуть, чи не дадуть?
Так мої дурно сльози пропадуть“.

(Записано в Ніжинському пов. „Хрестоматія по історії української літератури“ Л. Білецького і О. Дорошкевича, т. II, в. I, ст. 127).

2) Н. пр. Кльоновича „Rocholania“. Києв. Старина, 1904, XII. В. Данилів: Древнѣйшее малорусс. причитаніе“.

Місцями маєть ся вражінє, що й наголоси ідуть по собі у при-близно однакових відступах. Вірші лучать ся у більші і менші групи, — тіради або періоди, що замикають закінчені думки чи образи. Наслідком анальоґічного укладу слів у паралельних рядках т. зв. риторичного риму, вірші голосінь у рамцях поодиноких періодів подекуди вирівнують ся що до розміру і чергових наголосів та вяжуть ся із собою по більшій части дієсловними римами; однакож рими зявляють ся також і серед стихів. Будова періодів і віршів у ріжних періодах зовсім свобідна, не виказує ніде правильно повторюваної ритмічної схеми: одним словом, се зовсім та сама віршова будова, яку ми пізнали у думах.

Голосіня, зложені такими віршами, виявляють безперечно давнійшу форму ніж прозові; вони й переховують дуже давні мотиви й образи поетичні, що вказують на старинну традицію, подібно як сербські віршовані голосіня, на які вказує за Вуком Караджічом Данилів¹⁾ і в.-руські „причитанія“, записані Барсовом²⁾. Однакож теперішні українські голосіня мають звичайно двоїстий склад: у них перемішують ся уривки давних віршованих голосінь із прозовими партіями, які мають усі признаки принагідних імпровізацій, „як виливи індивідуальних почувань горя по причині утрати близької, дорогої людини; хоч і тут повторюють ся часами утертий шабљон, то всеж таки він виповнюєть ся вичислюванем індивідуальних прикмет покійника, звязаних із ним надій, обставин смерти і похорону та інших подробиць, достосованих до принагідних обставин: віку, полу й становища в родині помершого і тих, що його оплакують. „Нираз жинка за чьоловіком як стане приказувати, то ціле жите вид. кінця до кінця викаже“ (Етноґрафічний Збірник, XXXI—II, 28). Записувачі голосінь зауважують, що „кращими уважають ся голосіня стихами“, та вони „ни до кожного жита надають ся прикладними“, за те прозові заводи виходять „жалібнійші“ (ibid. 25). „Голосіня зачинают си стихами, а далі тегнут си звиклов мовов. Хто вміє приказувати лиш стихами, то дуже любе слухати“ (ibid. 27).

Віршові партії голосінь у тих околицях, де водять ся ще наймані плачки, н. пр, у Гуцульщині, мають доволі усталені тексти, так що один із записувачів прирівнує їх до звичайних

¹⁾ Носители похоронныхъ причитаній въ Малороссіи, К. Ст. 1905, III, 30—33.

²⁾ Причитанія сѣверн. края. М. 1872.

гуцульських співанок (ibid. 27); зате на Холмщині й Підлясі „тексти голосінь з кожним роком змінюють ся“ (ibid. 28). З того бачимо, що давня традиція не всюди однаково удержується.

Мелодія голосіня, подібно як і текст, не має постійної форми: се одноманітне варіюване одного розтяжимого мотиву, під який підходять довші і коротші вірші; сей мотив обертається у вузких рамцях перших чотирох або п'ятих тонів мольової скалі, що при інших архаїчних признаках вказує також на старинність голосінь. Голосільні мелодії мають форму свобідного речитатива, отже не укладають ся в музичні такти та в ритміці й фразованю зовсім достосовують ся до потреб тексту. Се співана деклямація, причім кождому складови тексту відповідає звичайно одна дрібна нотка мелодії, вісімка або шіснаїцятка, зовсім так як у думах і в рецитаціях богослужебного співу. Лише в окінченях фраз подібують ся протяжні тони. Там, де вірші наслідком анальоїчного укладу слів менше більше вирівнюють ся, підходячі фрази мають подекуди однакове число ритмічних наголосів, що ідуть по собі у приблизно однакових відступах, подібно як у думах (у сьому прояві добачає В. Данилів „тонічний принцип версифікації“¹⁾). Однакож сей рівномірний уклад не виходить поза рамці одного періоду і не має нічого спільного із визначуванем тонічних стіп²⁾. Фрази голосінь зіставлені рівнорядно (паратактично): всі вони опадають на тоніку протяжними тонами, а закінчення періодів визначені хиба лиш довшими ферматами й перестанками. Се досить примітивна будова в прирівнаню до широких мелодій кобзарської рецитації з кучерявою фігурацією в окінченях періодів та гіпотактичним, доволі симетричним зіставлюванем мелодичних фраз. Така архаїчна мелодія співаного плачу має вповні характер імпровізації, що складається по взірцям старинної традиції: не лише з нагоди смерти близьких осіб, але також під впливом ин-

¹⁾ „Одна глава объ украинских похоронных причитаниях“. Киевская Старина, 1905, XI—XII, 204.²⁾ Подібно і д-р Іл. Свенціцький дощукуєть ся тонічних стіп у голосінях. (Етнографічний Збірник, XXXI—II, Передмова).

²⁾ Голосіня з такою свобідною формою майже неможливо записати вірно без допомоги фонографу; сим хиба требаб пояснити, що доси маємо ледви кілька нотових записів голосінь: в Кольберговім „Рокисію“, 1882, I, 216, та в Етнографічному Збірникови, XI, 248 і XXXI—XXXII 4 і 361; крім того користувались ми своїми рукописними записами голосінь, схоплених по фонографу в Бітлі й Ботелці, Турчанського повіта.

ших нещасть, н. пр. пожару, повени, побитя, сільські жінки починають нераз голосити під мелодію похоронних заводів.

Можливо, що й думи мали колись примітивнішу форму музичну, подібну, як теперішні віршовані голосіня, і можливо, що тоді були вони доступні ширшим кругам¹⁾; думи по записах XIX—XX вв. в порівнанні із голосінями виявляють уже високий ступінь у розвою рецитаційного стилю, виплеканого професіональними співаками, якого засвоєне вимагає спеціального приготування й виучування та небуденного співацького хисту. Вишність дум супроти голосінь замітна не лиш у постійних, викінчених текстах, але особливо у мелодії й інструментальному супроводі. До тогож думи, плекані професіональними співаками, держали ся головно в тих сторонах, де процвітало козацтво: ледво чи співано їх колинебудь у Галичині або на Волині. Навпаки голосіня приступні широким масам та розповсюднені й досі майже на усему просторі українських земель.

Хоч як простою а навіть убогою видаєть ся на перший погляд музична форма голосінь (бодай у тих взірцях, які ми знаємо), то їх тексти виказують значне богатство мотивів, образів, порівнань, поетичного вислову²⁾, так що з того погляду красші взірці голосінь зовсім не уступають думам. Не дармож то голосіня плекали колись професіональні співачки: се також риса спільна голосіням із думами. Однакож сей богатий колісь відділ рітуальної поезії знаходить ся тепер уже в стані очевидного занепаду. Оплакуване мерця чужими, нарочно до того упрощеними або наймленими плачками, скрізь уже переводить ся, а одній людині хіба лише в рідких випадках приходить ся повторити однож голосіне. Наші селяни всеж таки уважно прислухують ся голосіням в часі похоронів та переймають їх одні від одних, відтак жінки й дівчата полючи лен, пасучи худобу, збираючи ягоди, чи й так на недільних сходах, переговорюючи усяку всячину, згадують, як хто заводив і якими словами (Етн. Збірник, XXXI—II, 24, 30). В ожиданю близької смерти в родині кривні жінки й дівчата задалегідь приготвлюють собі нишком відповідне голосіне. По свідоцтву записувачів колишні плачки переймали голосіня від старших людей (ibid. 25).

¹⁾ На се вказувалаб висше наведена згадка Сарніцького.

²⁾ На се вказав уже й В. Данилів: Одна глава обь украинских похоронных причитаніяхъ. К. Стар. 1905, XI—XII.

Та голосіня так як і думи задля несталої речитативної форми ніколи не можна перейняти дословно: треба опанувати стиль голосіня, а се вже річ без порівняння тяжша, як вичуване звичайних пісень із постійною строфОВОЮ формою і усталеним текстом ¹⁾).

Недотепні голосільниці часами осмішують себе перед людьми, зате гарні й поетичні голосіня викликають особливу увагу й спочуване громади; та до вдатного приказування потрібний конечно неабиякий дар імпрОВІЗАЦІІ.

Отже при усій своїй випадковості і персональному, приватному характері всеж таки голосіне, є родом публичного виступу, що вимагає деякого підготовання, гарного вислову, і підлягає часами доводі вибагливій критиці. Хоч як розширені голосіня, то не всім вони присугнні, а бодай не всім удають ся, а лише в інтерпретації музикальних і поетичним хистом одарених одиниць роблять навіть артистичне вражінє.

Нинішні голосіня не мають уже постійних текстів, ані варіантів у такому розуміню, як говоримо про варіанти дум чи пісень, що з більшими або меншими змінами повторюють якусь означену тему; се, що повторюєть ся в голосінях за батьком, матерію, дитиною, мужем, братом чи сестрою, зводить ся до кількох знаних із давної традиції мотивів, які голосільниця розвиває і комбінує самостійно і свобідно у більше або менше оригінальній, більше або менше вдатній і поетичній імпрОВІЗАЦІІ. Однакож можемо прийняти за певну річ, що в часах, коли водили ся професіональні плачки, голосіня мали більше усталені такєги, з яких заціліли до наших часів висше згадані мотиви і віршовані уривки, а разом із ними також зразки музичної форми і поетичного стилю голосінь, що удержують ся й досі силою прадавної традиції.

*

*

*

Як тісно вяжуть ся думи із голосінями не лиш формою, але також поетичним висловом, а подекуди й змістом, показує отсе зіставленє спільних мотивів; наводячи приміри голосіня, підписуємо під собою рівнобіжні рядки з аналогічним укладом слів, — і переконуємо ся наглядно, що голосіня зложені по більшій часті такимиж віршами з перевагою дієсловних ри-

¹⁾ З тої самої причини голосіня так, як і думи, не можна співати гуртом.

мів, як і думи¹⁾ і що головною основою сеї віршової будови є риторичний рим.

У голосінях подибуємо багато менше церковно-словянських та архаїчних слів і форм, також нема в голосінях тих особливих синтактичних зворотів, характеристичних лише для дум, — що й зовсім природне супроти того, що голосіня стали приступними для народніх мас і мабуть ніколи не були виключною ділянкою професіональних співачок. Впрочім поетичний стиль у голосінях подібний як у думах. Визначною признакою сього стилю є синтактична градація синонімів по силі виразу (плаче — ридає, клине — проклинає, грає — виграває, живе — проживає, статки — маєтки, сrebro — злато, рано — пораненько і т. п.) і повторюване синонімних означень і подібних думок у різних відтинках, яке В. Данилів зове „варіирующая тавтологія“ (ор. cit. 206).

Взагалі мова голосіня, таксамо як мова дум і старших пісень, урочиста, піднесена, пестлива й патетична — вона значно різниться від щоденної розговірної мови. Вказуючи на багатство поетичного вислову в голосінях В. Данилів говорить, що „стиль голосінь, як результат довгого й шгучного вигладжування, має велику вагу для характеристики народньої поетичної творчости“ („Одна глава объ укр. похор. причит.“, К. Ст. 1905, XII, 202).

На ріжниці межі буденною мовою і мовою народніх пісень звертали ми увагу уже в IV частині отсеї розвідки за А. Веселовським, що добачує в тім явище характеристичне для людової поезії ріжних європейських народів:

„Уже брати Грімі, Гофман і Гетель, а в останньому часі Бекель (Böckel) і фон Гавфен, звернули увагу на декотрі, як здавалося, загадочні явища в області західної народньої пісні: народ співає не в своїх діялках, але в літературній мові, або в мові піднесений, близькій до літературної. Так у Німеччині, Франції, Австрії. Гофман пояснював се психологічно: як народ у своїх піснях лине в сферу висших почувань і світогляду, що підносить його понад прозаїчну дійсність, ставить висше стару давнину понад свою сіру дійсність, охотнійше зживається із казковими королями, маркіграфами і лицарями, ніж із своїм братом, так і в мові пісень він ста-

¹⁾ На се звернув увагу уже В. Данилів, який добачує подібність голосінь із думами у нерівномірности стихів, їх одноплідности і римах („Одна глава“... Кіев. Стар. 1905, XII, 206).

расть ся піднести ся понад рівень свого щоденного говору. Подібну думку висказав Шанфлєрі, характеризуючи мову французьких пісень: співець, що творить пісню, ярко почуває свою особовість і для вислову того самого почування, щоб його зазначити, вибирає й особливу форму, яку находить у мові культурної верстви. Бекель добачує в сьому виборі природне бажанє підняти серйозну пісню, н. пр. баладу, на висоту її змісту, якого не можнаб висловити в формах діалекту: діалекти зовсім не патетичні“. (А. Веселовскій: „Три главы изъ исторической поэтики“, Пб. 1899, 183—4).

Зіставленє мотивів спільних думам і голосіням:

1. Розлука, спричинена неволею, нещасною пригодою („хуртовиною“) або й смертю, — се основний мотив невольницьких плачів, дум про Марусю Богуславку, Соколя, Сестру і брата, Прощанє козака і Самарських братів, як показують отєї уступи:

Ти земле турецька, віро бісурманська,
 Ти розлуко християнська!
 Уже бо ти розлучила не єдиного за сїм літ войною:
 Мужа з жоною, брата з сестрою,
 Діток малєньких з отцем і маткою.

(Плач невольника, Ан. Др. И. П. I, 95).

Уже нам отця, паньматки й родини сердешної
 Во вік у вічі не забачати.

(Самарські брати. Матеріяли до у. етн. XIII, 169).

То мабуть не буде жовтий пісок на білому камені схожати,
 Хрещатим барвінком білий камінь устилати, —
 То мабуть минї, братїку, тебе в вічі не видати.

(Прощанє козака. Київск. Стар. 1904, II, 300).

Зовсім подібно і голосіня оплакують вічну розлуку та проклинають смерть, невмолиму розлучницю:

Розлуко моя велика,
 розлуко моя смутна,
 паро моя розпарована!

(Етнографічний Збірник XXXI—II, голосіне ч. 110)¹⁾.

Мамочко моя рідна,
 Розлуко моя вічна!

¹⁾ Для скороченя цитатів подаємо скрізь лиш порядкове число, яким означене кожде голосіне в Етнографічному Збірникови XXXI—II; модібні й тожні вислови в голосінях і думках підчеркуємо.

Йй смертичко-невірочко! йикас невірненька!
Кобис була соколом пролетіла,
аби булас за мойов мамков ни повернула (166).

Ййй, сестричко моя рідна,
ми си дві розлучили.
Смертечко невмовірна,
що ти в ліску не заблудила,
що ти мене с сестричков ріднов розлучила. (258).

Та вже мені, моя мати, тебе не видати! (190).

Ужеж мені, мій братіку,
не видати тебе, поки світ сонця.

(Труды, IV, с. 703).

2. Вижданє в гості із далекої дороги, з незна-
ної сторони — се головна тема поетичної розмови сестри
з братом в думках про Сестру і брата та Прощанє козака:

Стало три сестриці рідненькі його випровожати.
Меньша сестра виходила,
Брата жалібненько питала:
Брате мій милий,
Як голубоньку сивий!
Колиж ти будеш до нас в гості прибувати?
Відкіля тебе, брате, виглядати?
Чи із чистого поля,
Чи од Чорного моря,
Чи із славного люду Запорожа?

(Прощанє козака. Житецький, „Мысли“, ст. 193).

Ой, у святу неділю	Листи писала,
То не сива зозуля закувала,	Поклон посилала,
Не дробная пташка в саду щебетала,	Братіка рідненького
Як сестра до брата з чужої сторони	Голубонька сивенького
У далекий городи	У гості прохала.

(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн. XIV, 190).

В голосінях сей мотив подекуди ширше розвинений ніж
у думках, повторюєть ся навіть із тими самими зворотами й ви-
словами:

Моя дочко, моя зозуле!	чи тебе з моря?
Яку ти мені звістку подавати-меш?	Чи з високої могили,
Чи ти кувати-меш, чи ти щебетати-меш?	Чи з далекої України? (30).
Чи тебе виглядять з поля,	

Відкіль же я тебе буду виглядять?
Чиж зза гори, чи зза долини,
чиж зза високої могили?

Туди сонце не загірє
і вітер не завіє. (48).

Чи з зеленого гаю, — Чи з високої могили,
чи з далекого краю? чи з далекої України? (79).

Чи з глибського яру;
чи з далекого краю? (85).

Чи із поля, чи із роздоля? (143).

Чи з крутої гори, чи з долини,
чи з високої могили? (190).

Та відкіль вас, мій тагочку, в гості виглядять?

Чи вас з руги, чи вас з мяти,

чи вас з рубленої хати?

Чи вас з могили,

чи вас з глибокої долини?

Чи вас з під того гаю,

що я й сама не знаю? (239).

Ой, кудиж ти, братіку, виїхав,

в який край,

що до тебе ні письма написати,

ні людьми переказати?

Колиж тебе самого

в гості дождити?

А ми будем братіка

під руки випровожати...

у якую дороженьку?

Чи до чистого поля,

чи до синього моря,

чи до червоної калини,

чи до чорної могили?

(Труди, IV, ст. 703—4).

Деж я тебе шукать буду,

деж я тебе буду виглядати,

з котрої дороги зустрічати?

(Труди, IV, ст. 702).

Паралелі: Етнографічний Збірник, XXXI—XXXII, ч. 11, 13, 18, 32, 34, 35, 40, 52, 70, 75, 76, 78, 80, 95, 101, 124, 128, 167, 189, 228, 231, 233, 236, 238, 242, 245, 247, 248, 252, 261, 269, 273, 275, 276, 277, 278, 282.

Українські похоронні обряди й голосія показують, що наші давні предки уявляли собі смерть як перехід у нове жите (на „новосілдя“, по вислову Квітки в „Марусі“), у воздушний чи підземний світ, а похорони й досі заховують форму виряджування в дорогу¹⁾.

Оттим то мотив про вижиданє в гостину із далекої дороги — так дуже розповсюджений, а притім дуже старинний, приходить також у в.-руських „причитаніях“ (Барсовъ: Причитанія сѣверн. края, ст. XIII—XIV).

¹⁾ Авторови лучило ся почути, як одна стара жінка з с. Татар, Самбірського пов., розмовлявала під звуки похоронних дзвонів: „з гостини до дому, в далеку дорогу“.

3. В думі про Сестру і брата мотив вижидання в гості лучить ся в одну ширшу картину із другим: се зображене перешкод у повороті з далекого краю і їх поборюване:

Мотив 2:

Ой у неділеньку	Та словами промовляла,
Та рано пораненько	А й сльозами ридала:
Та ранніми зорями	„Ай братіку рідненький,
То й не сива зозулина кувала	Голубчику сивенький!
Тай не дробная пташечка щебетала,	Прибуди же до мене,
Як то сестра до брата	Та одвідай же мене
Добрим здоров'ям	При чужій чужині,
То поклон посилала.	Та при злій же хуртовині,
Кватиречку відчиняла	Та при нещасній годині!“

(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн. XIV, 192).

Мотив 3:

Сестро моя рідненька,
 Голубонько сивенька!
 Ой рад би я до тебе прибувати,
 Та не знаю, сестро, де тебе шукать уже мати:
 За темними лісами,
 За дальними степами,
 За бистрими ріками,
 За високими городами.

Добре, братіку, вчини,
 Через темний ліс ясним соколом перелини,
 Через дальні степи перепілочком перебіжи,
 Через бистрі ріки білим лебедоньком переплини,
 Через великі городи сивим голубоньком перелети,
 У дворі впади,
 Крильця опусти.
 Жалібненько загуди,
 Добре слово зговори:
 Мов моє серце сирітськеє тугу розважає.

(Сестра і брат. Чубинський: Труды, V, 469).

В голосінях подибуємо тусаму поетичну картину зі всіми подробицями та ще подекуди й ширше розмальовану:

„Прилинь до мене в гості
 хоць на годиночку,
 хоць на хвилиночку,
 хоць зазуленькою! (19).

Да скажиж ти мині:
 Коли ти ко мні у гості прибудеш?
 Коли мині для тебе столи застілати?

Да тиж не прибула к Рожеству за великими снігами,
да не прибудеш ик Великодню за великими дощами,
да ти не прибудеш к святой недільці за начальними ділами,
да ти не прибудеш к Николі да й піколи!...

Да коли ти до мене в гості прибудеш?
да чи ти ітимеш, чи летітимеш, чи плистимеш?

Утенькой плистимеш, — буду ряску розганяти;
зазулей будеш летіти, — сади буду розхилати;
дорогою ітимеш, — буду дороженьку промітати,
буду ворітечки одчиняти!...

Як би яж знала, де мині тебе взяти!... (180).

Отсі поетичні призыви пояснюють ся давньою вірою у можливість повороту покійників на землю у виді птиць чи звірят (Владиміровъ: Введеніє въ исторію русс. словесности, 120).

Буду стежечки травцею застелять,
і ворітечка одчинять
і віконечка одсுவать,
та буду свого батенька рідненького в гості дождать. (236).

Відкіля я тебе, моя матінко, буду виглядати
і коли тебе в гості дождати?

Чи вас ок Різдву, чи вас ок Великодню, чи вас ок святей неділонці?

Ок Різдву снігом позамітає,
а к Великодню водичкою позаливає,
а к святей неділонці пісочком позасуває.

Як будете ви к Різдву до нас в гості прибувати,

то я буду ворітечка одкидати;

а як будете до нас к Великодню прибувати,

то я буду водичку спускати;

а як будете к святей неділонці прибувати,

то я буду доріжечки промітати,

промітати і своїми слізоньками поливати,

буду столи застилати і буду віконечка одчиняти,

буду свою мати старесеньку в гостоньки ждати:

можеж она буде до мене в віконечко влітати,

чи не буде вона мені правдоньки казати? (193).

Мотив запрошуваня вмерлого у гості найкрасше розвинений у старинних весільних піснях; ось як відданиця-сирота призиває родину на весіле:

Ой післала вна сив соколенька в країну по родину,
Сив зазуленьку в сиру земляньку по рідну матіноньку.

Сив сокіл летит, красно щєбєчє: їдє родина, їдє!

Зазулька летит, жалібно кує: нема матінки, нема!

Твоя матінка, твоя матінка тай перед Богом стоїт,

На вхрест рученьки держит тей у Бога сї просит:

Гей спустиж мене, мій милий Боже, дрібним дощом на землю,
Дрібним дощом на землю, ясним сонцьом до хати,
Та ней я сі придивю тай своєму дитяти.

(Етн. Збірник, XI, 172, ч. 20).

Сей образ можна зрозуміти лиш у звязку із старинними віруваннями у надземне жите покійників межи небесними світилами, як на се вказують також московські „причитанія“ (Келтуяла: Курськ исторіи русс. літературы, I, 127—8).

Та що було колись предметом вірування, стало ся опісля поетичною картиною; ніжна просьба при гіркій свідомости, що із незнаної таємної країни загробового життя не має вже повороту, надає сим поетичним призивам незвичайної краси.

4. В думі про Коновченка мати удова відмовляє сина від походу: чогоб то йому відходити у незнану дорогу, коли дома добре було жити разом?

Ей, Івасю Удовиченку, дитя моє!
Чи тобі в мене нічого спити,
Чи нічого вісти,
Чи ні в чім хороше сходити?
Чи тебе городова старшина не знає?
Чи міщанська челядь не поважає?

(Коновченко. Метлинський: Народ. южнорусс. пѣсни, 415).

З подібними питаннями звертають ся голосільниці до померших:

Чогож ти мене покинула?
Чи ти, донько, в мене ни мала що їсти,
чи ни мала що пити,
чи ни мала в що вдягнути ся?
На коож ти мене лишила? (43).

Паралелі: Етногр. Збірник XXXI—XXXII, ч. 9, 43, 65, 189, 267, 272.

5. Порівнане смерти з весілем — се улюблений мотив українських народніх пісень, дум і похоронних голосінь¹⁾:

Приснив ся сон чуден — пречуден,
Що видить ся, — мій син в війні оженив ся,
Поняв собі жену - Туркеню, горду та пишну,
В зеленім сукні, під білими позументами.
Она панщини не робить,
Подачки не дає,
Ніхто її в угли не толкає,

¹⁾ В. Данилів: „Порівнання смерті і весілля в укр. погрібових голосіннях“, Україна, VI.

Тільки она собі правдивого Судії,
Господа з небес желає..

Вдово небого, не журн ся:
Твій син в війні оженив ся.
Поняв собі жену-Туркеню, горду та пишу невісту.

Тоді вдова не убога ся мала,
Сорок тисяч козацького війська в двір свій зазивала,
Троє суток ні пити, ні їсти хліба-соли не побороняла,
Всіх козаків як бояр дарувала:
Давала рушники ткані і вишивані,
Заразом похорони і весілля одправляла,
Козацькую славу прославляла.

(Коповченко. Житецький: „Мисли“, 218—20).

Се порівнане дуже часто приходить у голосінях:

Якеж наше весілля, братіку, невеселе!
Деж твоя пара?
Де світилки з дружечками?

(277, Труды, IV, ст. 703).

Чогож твоє весіллячко смутне та невеселе?
Затю наш земляний!
Коли ми тебе бачити будемо?
За людськими музики грають, —
За нашими дзвони розбивають... (259).

Паралелі: Етногр. Збірник XXXI—XXXII, ч. 10, 18, 22,
37, 47, 64, 88, 90, 257, 276.

6. У звязку із попереднім мотивом, як його розвинене у по-
дробицях, являєть ся порівнане могли із новою хатою
та із зятем або невісткою, зазначене у висше наведених
уступах думи про Коновченка:

Поняв собі жену-Туркеню, горду та пишу,
В зеленім сукці, під білими позументами.

(Коновченко. Житецький: „Мисли“, 218).

Ужеж тепер він і в військо не ходить,
Ніякої податі не дає...
Ніхто в козацький угол не стукає...

(Коновченко. Метлинський: Нар. южнорусс. п'єсни, 423).

Ті самі порівнання у голосінях:

Ой князю мій, князю!
Єку ти собі княгиню обібрав? (88).

Одружилась ти з ямою сирою,
кришкою гробовою; (55).

Зятю мій, зятю мій, смутний невеселий!
Яж тебе не бачила,
як ти мою дочечку взяв.
Зятю мій, зятю тихесенький і смиренсенький!
Тиж то не впоминаєш ся у мене пі волів, пі корови! (46).

Зятю мій, мураво моя зелена!
Подиви ся на свою молоду, смутну та невеселу...

Зятю мій, смутний та невеселий!
Коли ж ти до мене старостів прислав,
що тепер ти мою дочку взяв? (47).

Дочкож моя, княгине!
Деж ти собі такого князя найшла,
що ти мене не звіщала?
Чужі матері прибірають ся ік свадьбі.
а я сії свадьби не ждала і не прибірала ся... (52).

В ску тьи емку покладут, маржинка ти там ни заричи,
сухов землицев примечют... ніхто до тьи ни заговори.
там ти сонечко ни загріє, Ти там будеш самий лежети,
вітер ти там ни завіє, — ніхто не приїде тьи знати. (112).

В думках находимо ледви слабій натяк на земляну хату в гробі, яку голосіяня змальовують широко зі всіми подробицями відповідно до старинних вірувань. Наші давні предки уявляли собі позагробове жите у тасмному воздушному чи підземному царстві, як продовжене земного жита із його потребами, втіхами і турботами. — оттим то разом із тілом покійника палили або закопували в землю необхідні предмети щоденного вжитку; до гробу клали також їду і напитки. На давну віру вказує й називане труни домовиною. Отсі віруваня, втративши свою давну основу, стали відтак поетичними образами, послужили до витвореня богатої символіки, порівнань і формул, якими визначають ся нинішні голосіяня.

Та якої ви, моя матінко, хаточки забажали,
смутної таї невеселої,
темної та невидної.

То хаточка і без вікон,
то хаточка і без дверей.
Та в ту хаточку і вітер не віє,
сонечко не гріє

і сонечко туди не сходить
і ніхто в ту хаточку не заходить. (207).

Паралелі: Етногр. Збірник, XXXI—XXXII, ч. 10, 13, 32, 33, 35, 51, 59, 64, 86, 92, 112, 124, 241, 242, 245, 261, 266, 282, 287, 290.

Мотив про підземну хату дуже давний, подибуєть ся також у московських „причитаніях“ (Барсов, ор. сіт., ст. XIII).

7. Голосіня часто звертають ся із запитаннями до мертвого, неначеб до живого, що загну́вав ся і не дає себе переблагати; в думі про Самійла Кішку маємо уривок справжнього голосіня:

Алкане Пашо, трапезонськеє князату!
 На що ти на мене такеє великеє пересердїє маєш,
 Шо од мене сьогодні барзо рано виїжжаєш?
 (Самійло Кішка. Ант. Др., II. П., I, 215).

Подібні апрострофи дуже часто подибують ся в голосінях:

Мій чоловіче, ий дорогий!
 Чого ти на мене розгну́вав ся?
 Чи я тобі правди не говорила?
 Чим я тебе так прогну́вила?

Куди ж це ти йдеш, мене покидаєш? (145).

Чом ти до мене не розмовляєш?
 Чогож ти на мене розсердив ся,
 Мій миленький братіку? (277, Труды, IV, ст. 703).

Паралелі: Етн. Збірник, XXXI—XXXII, ч. 9, 28, 96, 124, 189, 241, 261, 263, 272, 277.

8. В голосінях часто згадуєть ся про розвіяні надії осиротілої матери вдови, що сподівала ся від сина або дочки підпори на старі літа і памяти по смерті; в подібному положеню знайшли ся матері в думках про Удову та про Коновченка:

Вона його до зросту літ держала,
 В найми не пускала,
 На стираніє чужим рукам не давала,
 Вона із його по смерті слави-памяти сподівала.

(Коновченко. Житецький: „Мислы“, 213).

Мала собі вдова три сини,
 Як ясні гласні соколи;
 Вонаж (їх) годувала,
 До зросту у найми не пускала,
 Ой вонаж своєї головонці при старости літ
 При їх житія сподівала.

(Удова. Матеріяли до у. етн., XIV, 187).

А поможи мені, Господи,
Синов воскормити,
Тай у друзі подружити,
Хліба-солі дождати,

То синов у найми не пускати,
На стираніє ручок
Людїм не подати.

(Ibid., ст. 175).

Такіж заведені надії ошлакує й мати-голосільниця:

Я гадала, що ти мене додержини,
що ти мої старі кости похорониш!
Я гадала, що ти мині в лежи,
в моєї старости та у принежди,
що ти меш мене годувати,
постіль меш підстелювати. (62).

Та яж думала, мій синочку, що ти мене перемінятинеш,
та яж думала, мій синочку, що ти мене доглядатинеш.

А тепер хтож мене буде доглядати,
хтож мене буде хлібом годувати? (75).

Навіть і вислов „на стираніє чужим рукам“ подибуємо в голосінях: сироти призивають матір, щоб забрала їх до себе,

Та щоби ми, моя матінко, не жили й не горювали,
та щоби нам чужі батьки і рук не потирали.

(208. Порівн. 294, 296).

9. Горюване самотної жінки сироти чи удовиці серед чужих людей оспіване в кількох думах: про Сестру і брата, Прощане козака, Удову, Коновченка й Удову Сірка Івана; дотичні уступи живо нагадують голосіня:

Одвідай мене
Бездолную
Й безродную
Й безплеменную
На чужій чужині
При нещасній моїй хуртовині.
Ой чи я живу, чи я проживаю,
Я на чужій чужині [маю.
Більше горюваніє собі прині-
Що я на чужій чужині завдовіла,
З маленькими дїтками осиротїла.
І як то, братїку, тяжко та важко
Бездолной, безродной,

Безплеменній
На чужій чужині
Жити — проживати, —
То так то, братїку, тяжко та важко,
Не по силі чоловікові
Із сиротї землі
Важкий камінь підняти.
Пола з полою черкаєцця,
Брат з сестрою не прощаєцця, —
Яж стою, пребідна сиротина,
О, ніхто мене не привітає...

(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн., XIV, 190).

А козака летяги при нещасливій годині
Ніхто не займає,
І на здоровє не питає,
Начеб ніколи не бували,
І хліба-соли не вживали.

(Прощане козака. Метлинський: Южиорусс. пїсни, 436).

Отсі наріканя самітної людини, сестри - сироти чи удовиці усеїми подробицями а навіть висловом і порівняннями живо нагадують анальоґічні уступи з голосінь:

Що я, моя дитино, на чужій чужині,
як билина на пожарі! (51),

Як мені з сіми діточками горювать?
Як тяжкий камінь піднімать... (137).

Нема кому мині правди сказати,

Нема до кого мині прийти,
Ні з ким мині поговорити... (172).

Чужа чужинонька —	на чужій чужинонці
не рідна родинонька.	у далекій країнонці.
	Далека країночка,
Моя матінко, моя порадничко!	чужа чужиночка... (193).
Прийди до мене і порадь мене	

Моя матінко старісенька,
моя голубонько сивісенька!
На що ти мене таку нещасну вродила,
на що ти мені таку гірку доленьку вділила?
На горювання і на скитання. (202).

З ким я так наговорю ся,	З ким я так наговорю ся,
кому я всю правду розкажу,	як я з тобою говорила?
як я тобі розказувала?	Всеж чужина, роду нема,
Яж сирота на світі...	я як билина на чужині сама.
	(277. Труды, IV, ст. 703).

10. В українських піснях, думках і голосінях зявляють ся птахи-післанці: зозуля, соловій, сокіл, голуб, що приносять рідні звістку про помершого або закиненого на далеку чужину кривного; з тим вяжуть ся прекрасне порівняне жіночого голосіня із кованем зозулї, щибетанем пташки, паралелізм та символізоване дорогих серцю осіб зозулею, соколом, голубом і т. п. (В. Данилів: „Символика птиць и растений въ укр. причитаніяхъ“, К Сг., 1906, XII).

Ей, як то сестра до брата	Листи писала
Із чужої сторони в далекі городи	І так сив соколиком послала.
(Сестра і брат. Матеріяли до у. етн., XIV, 158—9).	

Де ся взялась сиза зозуленька,
В головках сідала, жалібно кувала,
Як сестра брата або мати сина оплакала.

(Утеча братів з Азова. Ан Др., II, П., I, 136. Порівн. Матеріяли до у. етн., XIII, 162).

Ей, то тож козака ні отець ні мати оплакали,
Як сива зозуля прилітала,
Да у головах сідала,
Да жалібно закувала...

(Утеча братів з Азова. Ан. Др., II. П., I, 132).

Та ще у неділю барзо рано — пораненьку
Не сива зозуля заковала,
Як дівка Сауджаківна коло пристані похожала,
Та білі руки ламала, словами промовляла.

(Самійло Кішка. Ан. Др., II. П., I, 215).

Орле брате! чи не бачив ти мого соколяти,
Безродного, бездольного дитяти?

(Записки Юго-Зап. Отд. II. Р. Г. Общ., I, 16—18).

Поклоняєть ся бідний невольник
Із землі турецької, із віри бісурманської,
У города християнській, до отця, до матусі,
Що не может він їм поклонити ся,
Тільки поклоняєть ся голубоньком сивеньким.

(Плач невольника. Ан. Др., II. П., I, 93).

Соколе ясний,
Брате мій рідний!
Ти високо літаєш,
Чому в мого батька, у матері, ніколи в гостях не буваєш?
Полинь, ти соколе ясний,
Брате мій рідний,
У города християнській,
Сядь, пади
У мого батька й матері перед ворітьми,
Жалобненько проквили,
Ще моему батьку й матері більшого жалю завдай.

(Плач невольника. Ан. Др., II. П., I, 95).

Подібні апострофи і порівняння з паралелізмом і символікою часто-густо подибують ся у голосінях:

Ви зузупі сивенькі,
соловейки маленькі!
Та ви далеко літаєте,
та ви багато видаєте, —
чи ви не чули, чи ви не бачили моєї дочечки? (31).

Буде зазулька кувати, я буду свого господаря питати,
Будут сади розцвітати, чи не здибали его, чи не виділи? (115).

Та будуть, моя дружинонько, сади розцвітать,
та будуть зазуленьки кувать і соловейки щебетать, —
будуть мені, нещасниці, жалю завдавать,
а я виїду за ворітечка, тій буду питать:

Ви зазуленьки сивесенькі,
 а соловейки малесенькі!
 та ви високо літаєте,
 ви далеко буваєте:
 чи не чули, чи не бачили дружиноньки вірненької?
 Як бачили, то хваліть ся,
 як побачите, поклоніть ся моїй дружині вірненькій.
 Хай же він прийде, та нехай мене одвіда,
 як же я тут живу, та як горюю,
 та я пізно лягаю, а рано встаю,
 та все чуже ділечко роблю. (128. Порівн.: 31, 235, 248, 242).

Коли буде возуля кувати,
 я буду її питати:
 чи не бачила моєї неньки рідненької?
 Скажи їй, возуленько, як мні гірко без неньки жити!
 Хто завидить, той мене сиротоцьку зобидить,
 а возуленька не буде правди казати. (214).

На червоній калині
 зузульки будуть кувати.
 Солевейки щебетати, —
 а ми свого братіка
 в гості будем дождати.

На порозі стояла,
 зузуленька кувала,
 а аж про свого братіка
 в неї питала.
 (277. Труды, VI, ст. 703—4).

Крім наведених спільних місць подибуємо в думках і голо-
 сіннях чимало однакових порівнань, висловів і ин-
 ших дрібнійших рисів, що вказують на споріднене.

В думках:

Що люди до церкви ідуть,
 Як бджоли гудуть,
 А з церкви йдуть, як мак про-
 [цвітає
 (Матеріяли до укр. е., XVI,
 191. Порівн. *ibid.*, XVI, 176).

Мала собі вдова три сини,
 Як ясені, гласенні соколи.
 (*Ibid.*, 187).

Братіку рідненький,
 Голубоньку сивенький!
 (*Ibid.*, 190).

В голосіннях:

Та я з тобою жила,
 як маківочка цвила.
 (201. Порівн. 137).

Да тиж було ідеш,
 та як пчілочка несеш. (142).
 Мамочко. моя пчілочко! (172).

Газдику мій любий,
 соколику дорогий! (112).

Подиви ся на своїх синочків-со-
 [колочків! (210).

Таточку мій ріднесенький,
 мій голубчику сивесенький!
 (240).

Голубчику мій, орлику, полинув
 [від мене... (119).

- Ще то вдова глас козацький зачуває.. Туди і вітер не довіє
(Коновченко. Метлинський, 414). і сонечко не довіє
і людський глас не дійде. (112).
- А найстарший же син своїх братов про- Горко без тебе у світі жити.
[сить і благає, (187. Порівн. 138).
- А горкїї сльови проливає...
(Удова. Матеріяли до у. е., XIII, 176).

Наведені в горі мотиви, образи, порівняня й формули належать до основних і найстарших складових частий похоронних голосінь, в яких вони часто повторюють ся, як се показують зазначені паралелі. Із сього зіставлення ми могли переконатися, що декотрі мотиви, розведені в голосінях ширше і повнійше, як у думах, творять суцільні картини, які можна уважати перлинами народньої поезії. Замітна річ, що з погляду на форму вислову голосіня розпоряжають великим ботатством поетичних красок, подекуди навіть більшим, ніж у думах, високо розвиненим стилем і образною мовою. Отже нічого дивного, що сею стороною могли вони зазначити свій вплив на думи. Та найважніша у сьому зближеню була музична й віршова форма: тут голосіня, як безперечно старші, могли справді стати взірцями для дум. До тогож речитативний стиль голосінь знаний не в одному кутку, а спопуляризований на цілій українській території: отсеж і єсть ся широка основа, на якій розвинула ся висша парість речитативної поезії, — козацька дума. Як могли виглядати отсі прототипи кобзарських рецитацій із нерівномірними віршами, дієсловними римами, ніжним відтінюванем думки та ірупованем паралельних віршів на основі риторичного риму у різновидних строфах-тірадах, нехай покаже отсей взорець (Етногр. Зб., XXXI—XXXII, ст. 87, год. ч. 167, записане в Ошихлібах на Буковині):

Мамко моя, голушко моя,
мамко моя, зазулько моя,
мамко моя, порадничко моя!
Де ми ся зійдемо, де ми ся порадимо?
Мамко моя, голушко моя!
Де вас найду, де вас відшукаю?
Чи в садочку на листочку,
чи в поли на колосочку,
чи в городчику на зілечку,
чи в церкві на подвіречку?
Мамко моя, голушко моя!
Колиж вас си надїяти?

Ци на Різдво з колядами,
 ци на Великдень з писайками?
 ци на Николая з скрипниками,
 Задзвонїт, дзвоникки, задзвонїт,
 та мою мамку збудїт!
 Та най же вни стають,
 та най нас порадя:
 бо ми газдувати не знаємо,
 бо ми мамки не маємо!

Встаньте, мамко, встаньте,
 на сироти погляньте:
 бо сироти ніколи правди не мають,
 бо сироти рано встають, —
 до полудня обїду чекають,
 та пізно лягають!

Мамко моя, ластівочко моя!
 Мамко моя, щибетюшко моя!
 Звідки вас буду визирати?
 Ци зза гори високої,
 ци з долини глибокої?
 Відай же ваші, мамко, стежечки травов заростя;
 а дорїжки листом западя!

Мамко моя, зазулько моя!
 Шо-сте свої ніжки зложили?
 На що-сте свої ручки навхрест склали?
 На що-сте свої очка зажмурили?
 Коли ними будете робити.
 коли ними будете ходити?
 коли чорними очками дивити?

Станьте, мамко, станьте,
 та походїт по своїм подвіречку,
 та наробїт нам слїдочків!
 Ми будем ті слїдочки збирати,
 будем васильчиками їх обтикати,
 та по тих слїдочках вас, мамко, будем пізнавати!

Мотивами й поетичним висловом голосїня тісно вяжуть ся також з українськими народніми піснями¹⁾. між котрими знаходимо й справжні голосїня в пісенній формї, як н. пр. оплакуване „милі“ в Етн. Зб, XI, 260. Та коли голосїльні мотиви, розкинені в величезному числі пісень просто гублять ся, — то в невеликій групі дум вони виступають разом і через те стають дуже замітні.

Вук Караджіч подибав і між Сербамн подекуди віршовані голосїня, н. пр. у Піштровачу, де своячки помершого, побравшись за руки, заводили хоровід: провідниця затиғала стих,

¹⁾ В. Данилів: Взаимовліяііе укр. п. гр. причитаній и бытовыхъ пѣсенъ, К. Ст., 1905, XII.

котрий відтак підхоплювали товаришки, так що кожний стих співав ся два рази. Такий спосіб співання хором можливий лише при більше скристалізованій, пісенній формі голосіня¹⁾.

Нема сумніву, що українські голосіня, так само як північно-руські „причитанія“, сягають передхристиянської доби.

Барсов зазначає, що чим старші „причитанія“, тим більше в них поганського світогляду: тому то й церков заборонювала похоронні обряди й причяти, н. пр. на Стоглавому Соборі 1551 р.; проти сих останків поганської обрядовости звертав ся ще й Петро В., що з приводу смерги в царській родині 1715 р заборонив причитування над мерцями²⁾. Та поважний збірник Барсова з 1872 показує, що „причитанія“ ще не так давно держали ся сильно межи московським народом, шлекані й зберігані старанно у великому багатстві й ріжчородности професіональними голосільниками³⁾.

Супроти українських голосінь московські „причитанія“ взагалі ширші, але й многословні, достосовані до ріжних моментів похоронного обряду, визначають ся подекуди епічним складом і драматичним елементом, що виявляєть ся у шуканю за небіщиком та діяльотах межи плачкою і її потішителькою. Вони зберігають признаки глибокої старини також у своїй речитативній формі і мелодії, що обертаєть ся на три- або чотири-тоновому звукоряді; та на жаль Барсов не записав ані одного мотиву. Хоча в „причитаніях“ не помічаємо стадої будови пісенної, ані правильного складочислення, то всеж таки стихи доходять у них до приблизного вирівняня, а подекуди зявляєть ся доволі правильно цезура, що ділить стих на дві групи силябічні, найчастійше 6 + 6 і 5 + 5 (Барсов, *op. cit.*, 164), чим сі причяти нагадують форму билинного стиха.

Та при тім усім „причитанія“ розпливають ся нераз у риторичній фразеології; українські голосіня більше звязкі, виявляють більше щирого почуваня і глибокого ліризму, вони більш індивідуалізовані й правдиві, а притім і форма їх свобіднійша.

*

*

*

1) В. Данилів: „Носители похоронныхъ причитаній в Малороссіи“. Киевс. Стар., 1905, IV, 30 - 3.

2) Причитанія сѣверн. края, Москва, 1872, ст. VII—IX. Келтуяла: Курсь исторіи русс. литературы, I, 1906, 125.

3) Д. И. Успенскій: »Похоронныя причитанія«. Этногр. Обзор., 1892, II—III, 99.

Що українські похоронні голосіня уже в старинній добі своїми мотивами вплинули на декотрі літературні твори, особливо житія і плачі Богородиці, — се показав д-р Ілар. Свенціцький у своїй студії „Похоронне голосіне і церковно-релігійна поезія“¹⁾. Остаеть ся нам зазначити вплив голосінь на стиль, поетичні образи й особливо на форму „Слова о полку Ігоревім“. Найдавніший натяк на похоронні голосіня знаходимо уже в „Посланію“ кн. Вол. Мономаха до Олега Святославича з 1096 р.: „А сноху мою послати ко мнѣ... да быхъ обунмъ оплакалъ мужа ея и оны сватьбы ея въ пѣсний мѣсто, не видѣхъ бо ею первѣ радости“²⁾. Оплакування смерти сина у звязи із згадкою про весільні пісні сплітаеть ся тут у мотив про „сумне весіля“, що так часто повторюеть ся у голосінях. Так само і звісне місце „Слова о полку Ігоревім“:

„Ту кроваваго вина не доста;
ту пирь докончаша храбрии Русичи:
сваты попоиша, а сами полегоша за землю рускую“ —

склало ся безперечно під впливом зіставлюваня у яркому контрасті смерті й весіля у похоронних обрядах і піснях, н. пр.:

Що ти собі таких весіль загадала сумненьких,
Що ти собі таких старостів прикликала пишненьких.

(Етн. Зб., XXXI—II, голосіне ч. 18).

Та у „Слові“ подибуємо ще й виразніші сліди народніх голосінь, відгомін яких вчуваеть ся виразно в поетичних плачах Святослава і Ярославни. І так князі, смерті котрих міг догадувати ся у сумному прочутю київський Святослав із боярами — порівнані із сонцями й місяцями, що меркнуть і тонуть у тьмі; подібні образи подибуємо в голосінях і „причитаніях“³⁾. Тут належить також порівнане плачу Ярославни із кованем зазулі, її зазиви до вітру, сонця і Дніпрових вод: „О, Днѣпре Словутичу!... Възледѣй, господине, мою ладу ко мнѣ, абыхъ не слала къ нему слезъ на море рано!“ Ся апострофа нагадує анальогічне голосіне:

1) Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1910, ХСIII—ХСIV. — Також: Д. И. Успенский: Похоронныя причитанія. Этногр. Обзор., 1892, III—IV, 98—99. Порівн.: Барсов, ор. cit., ст. V, про плачі в житіях.

2) Полное собрание лѣпот., I, 105.

3) Етн. Зб., XXXI—II. Порівняна таблиця епітетів, ст. 11—12.

Та припливіть, моя матінко, до нас хоть водою,
та заберіть і сиріток сіх з собою,
та щоби ми, моя матінко, не жили й не горювали.

(Етн. Зб., XXXI—II, ч. 208).

На особливу увагу заслугує у тій звязи плач жінок у „Слові“, як зразок стародавнього голосія:

„Уже памѣ своихъ милыхъ ладъ ни мыслию съмыслити, ни думою
[съдумати, ни очима съглядати,
а злата и сребра ни мало того потрепати!“

В голосіях подибуємо зовсім аналогічні оклики, які навіть складнею виявляють подібність до наведеного місця, н. пр.:

Та вжеж мені, моя мати, тебе не видати.

(Етн. Зб., XXXI—II, ч. 190).

„Слово“ споріднене з голосіями не лиш поетичним стилем, порівняннями, епітетами, синонімами, але також своїм сумовитим тоном.

В багатій літературі „Слова о п. Іг.“ знаходимо окремі розділи й студії, присвячені впливови української народньої словесности на сей многоцінний пам'ятник, овіяний справді духом народньої пісні. Були спроби зближувати „Слово“ до творів української народньої поезії також по формі — особливо від коли у виданю історичних пісень Антоновича - Драгомаіова (Передмова, I, ст. XV), названо „Слово“ думою XII в. — що згадаємо тут статю Ю. Тиховського („Прозою или стихами написано слово о полку Игоревѣ?“; Києв. Стар., 1893, X), якої ціллю було показати, що „Слово“ зложене такимиж стихами, як українські народні думи. Однакож поминувши се, що Т. не віднаходить посереднього дзвена межі „Словом“ і думами, — музичної і віршової форми дум перед виданем записів схоплених по фонографу не можна було належно прослідити; оттим то пояснюване „Слова“ думами не багато пояснювало: віршова будова „Слова“ і дум оставала й дальше під знаком питання, а ще більше загадкою було її походжене.

Вироблений епічний стиль та багатство й сила вислову, що споріднює „Слово“ з народніми піснями, засвідчує значний розвій укр. народньої поезії перед „Словом“; певна річ, що появу „Слова“ попередив розцвіт обрядових пісень із скристалізованою формою стиха і строфи, як на те вказує колядковий розмір 5+5, подибуваний також у в.-руських духовних стихах і билинах. Однакож свободної форми „Слова“ ніяк не можна виводити від строго

означеного розміру пісенного із сталими цезурами і рівномірними сгиками та симетрично розложеними силлябічними групами. Та наскрізь світський характер „Слова“ у протиставленю до тодішньої літератури з церковною закраскою і всі ті нитки, які звязують сей пам'ятник із народніми піснями і думами, показують, що й за поясненем віршової будови „Слова“ треба шукати між творами народньої поезії. І справді — знаходимо сю форму у похоронних голосінях, які без сумніву на довго перед появою „Слова“ разом із старинними обрядами похоронними процвітали на усьому просторі українських земель.

„Слово“ вяжеться тісно із українськими народніми голосінями і думами, передовсім свобідною речитативною формою. Даремними осталися зусилля — відкрити в „Слові“ правильний розмір стиха або й тонічні стоїи. „Слово“ зложене нерівномірними стихами, що творять більші і менші групи, подібно як у голосінях і думах, та лучаться з собою на основі паралелізму й риторичного риму.

Подибуємо в „Слові“ прекрасні взірці паралелізму в зіставленю двох образів, з яких виходить порівнане й символіка:

...не десять соколовъ на стадо лебедей пушаше,
нъ своя вѣщія прѣсты на живая струны вѣскладаше. (I)¹⁾

Не бура соколы занесе чресъ поля широкая:
галици стады бѣжати къ Дону великому... (II).

Млѣвить Гза къ Кончакови: Аже соколь къ гнѣзду летить,
соколича рострѣляевъ своиши злачеными стрѣлами.

Рече Кончакъ ко Гзѣ: Аже соколь къ гнѣзду летить,
а вѣ соколыца опугаевъ красною дѣвицею. (XIII).

Тяжко ти головѣ кромѣ плечю,
зло ти тѣлу кромѣ головы, —
руской земли безъ Игоря. (XIV).

Солнце свѣтитъ ся на небесѣ:
Игорь князь въ русской земли! (XIV).

Найчастійше звязує стихи паралельний уклад слів у рівнобіжних рядках, т. зв. риторичний рим:

¹⁾ Наводимо по виданю проф. Ом. Огоновського з йогож поділом на пісні. До всіх тих проявів паралелізму, риторичного риму, синонімних рядків і тавтології, не приводимо окремих примірів із голосінь, бо можна їх знайти подостатком у взірцях, наведених висше при обговорюваню голосільних мотивів.

Комони ржуть за Сулою,
звевить слава въ Киевѣ,
трубы трублять въ Новѣградѣ,
стоять стизи въ Путивлѣ. (II).

Уже сънесе ся хула на хвалу,
уже тресну нужда на волю,
уже врьже ся Дивъ на землю. (IX).

...заступувъ королеви путь,
затворивъ Дунаю ворота,
меча бремени чреаъ облакы,
суды ряда до Дуная. (X).

...не мало ти величя,
а Кончаку нелюбья,
а русской земли веселія! (XIII).

Притім виступає в „Слові“ знаменна для голосінь і дум стилева прикмета — відтінюване синонімних означень або подібних думок у двох і більше стихах із рівнобіжним розміщенням слів:

Ту ся копиемъ преламати,
ту ся саблямъ потручяти... (V).

летять стрѣлы каленыя,
гримлють сабли о шелошы,
трещать конья харалужныя
въ поли незнаемѣ,
среди земли половецкыи. (VII).

...за обиду сего времени,
за землю рускую.
за раны Игоревы. (X).

Стрежаше его гоголемъ на водѣ,
чайцами на струяхъ,
чрънядьми на вѣтрѣхъ.
(XIII).

...Дятлове текѣтомъ путь къ рѣцѣ кажутъ,
соловми веселыми ибѣсныи свѣтъ повѣдають. (XII).

...притошта хлѣвы и яругы,
възмуту рѣкы и озеры,
иссуши потоки и болота... (VIII).

Часами синоніміка рівнобіжних рядків посуваєть ся до тавтології:

Что ми шумить,
что ми звенить... (VII).

...ни мыслию съмыслити,
ни думою съдумати,
ни очима съглядати... (VIII).

...тоска розляя ся по русской земли,
печаль жирна тече средь земли рускыи. (VIII).

Подобують ся й антитези з захованем риторичного риму:

...рѣтко ратаеве кыкахуть,
нѣ часто враны граяхуть... (VI).

Отсі приміри показують, як близько підходить „Слово“ до голо-сінь і дум, — не лиш своєю формою, але й поетичним стилем. Справедливо замічає Потебня: „ми не знаємо другого староруського твору, що був би до того ступня пронизаний народньо-поетичними стихіями“. (Слово о п. І., 1878, 2).

Риторичний рим добре знаний нам із українських народніх пісень, дум і голосінь; нема сумніву, що в народній поезії знаходив автор „Слова“ блискучі взірці сеї поетичної форми, не маючи потреби шукати за ними аж у тропарах, кондаках і канонах, з якими „Слово“ впрочім не має нічого спільного¹⁾. Наслідком паралелізму і риторичного риму є й вирівнуване стихів що до розміру, подибуване однаково в голосіннях, думах і в „Слові“. Та відси далеко ще до складочислових схем, якими визначають ся грецькі тропарі й кондаки; сеї признаки не зауважили навіть їх словянські перекладачі²⁾ і не можемо припускати, щоби автор „Слова“ міг руководити ся складочисленем. Як музично-ритмічний елемент — складочислене може дійти до свідомости лише там, де повторюєть ся стала ритмічна схема, як се буває у строфових піснях, а не може його бути при свобідній речитативній формі.

*

¹⁾ В нашій студії „Ритміка українських народніх пісень“ з 1907, ст. 61—76, виказано, як велике значіне має паралелізм для розвою пісенних форм в українській народній поезії й зауважено споріднене похоронних заводів по їх складови із „Словом“ та думами (ст. 43). Докладніше розвинено сі помічення у розвідці „Про музичну форму дум“ (Матеріали до укр. етнол., XIV, з 1910, ст. XXII—VI. Порівн. „Варіанти українських народніх мелодій, їх характеристика і групованє“, Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1913, CXVI, 131—3), де „головною основою віршової будови дум“ названо паралелізм, який „тісно споріднює думи із українськими народніми піснями та з Словом о полку Ігоревім, а подекуди також з билинами“: притім зауважено, що в паралелізмі і таких його проявах, як риторичний рим, „знаходимо дзвено, яке лучить українські народні думи й пісні з народньою поезією південних і інших Словян та з візантійською церковною піснею“. Про віршову форму візантійської церковної поезії, якої не відчували словянські перекладачі тропарів кондаків та канонів, та не вгадував мабуть і автор „Слова“ — говоримо у доповненю до „Ритміки“, де й подано дотичну літературу. Поминаючи мовчанкою сі помічення, д. В. Бирчак у розвідці „Візантійська церковна пісня і Слово о полку Ігоревім“ (Записки Н. Т. ім. Шевченка, 1910), виводить форму „Слова“ прямою дорогою із грецьких взірців візантійської гимнодії.

²⁾ Грецькі церковні гимни перекладано на церковно-словянську мову прозою. В. Ягіч: Служебныя миней. за Сентябрь, Октябрь і Ноябрь. Пб. 1836.

На основі зближення дум із похоронними голосіннями ось як можемо собі пояснювати повстання тих сумовитих рецитацій про козацьку долю:

1. Привід до складання лірико-епічних пісень у формі дум давала найчастіше смерть визначних борців-героїв і їх оплакуване, поминане й величане в крузі „товариства кривного-сердечного“; що такі думи-імпровізації виливалися в формі і стилю народніх голосінь — се річ зовсім зрозуміла.

2. Та не менше часто приводом до витворювання дум були особливі обставини турецької неволі; т. зв. невольницькі плачі, зачислювані до найстарших дум, виїшли правдоподібно з поміж самих таки невольників, які у великій тузі під впливом піднесеного настрою склали поетичні голосіння про свою долю у формі й тоні, а може навіть під мелодії похоронних голосінь. Можна догадувати ся, що ці невольницькі голосіння з просьбою о викуп і молитвою о визволене через утікачів та визволених і викуплених бранців розходилися по Україні, головню поміж козацтвом, робили тут велике вражіння та давали почин до складання подібних лірично-епічних дум також про інші пригоди козацького життя.

На такий початок дум вказує виразно сумовита, справді голосільна мелодія і свобідна форма віршова, що стали основою рецитаційного стилю дум; характер голосінь заховали думи по часті також у мотивах оплакування і звеличування козаків-героїв.

Як колись голосіння, так і думи, плекані професіональними співцями, мають характер імпровізації, що вказує зовсім певно на устну творчість і ослаблює здогад про літературний початок дум.

Усі думи з малими виїмками зображують воєнне життя козаків: се справді козацький епос. Не дармож кобзарі подекуди й досі називають думи „козацькими піснями“. Творці дум були се безперечно люди дуже добре обізнані з усіма сторонами й подробицями воєнного козацького життя; знали вони його не із наслуху, не з оповідання, але з автопсії, з власного досвіду. Лише з безпосередньої близькості можна було так вірно помічати і з такою наглядністю змалювати розкинені в думах картини тривожного козацького життя. Зображували їх очевидно не німі глядачі, але люди живо заінтересовані описуваними подіями, як про се свідчить їх ліричне захоплене. Усього того ніяк не можна прикласти до жебручих старців, що тулили ся при церковних шпиталях. Правда, поетична

мова дум, закрашена подекуди книжними словами й формами; онисовий стиль, а також рефлексії на тему житєвих відносин показують, що творцям дум може й не була чужа деяка шкільна освіта; та знаємо, що межі козацтвом і на Січі бувало чимало освічених людей. Козацтво іменно й творило такі осередки, де могли перехрещувати ся народні й книжні впливи (н. пр. Трехтемирівський монастир).

Отим то ми не відкидаємо можливости книжних впливів на думи, а встоюємо лиш на тім, що думи були продуктом не літературної, але устної, народньої творчости, яка устним переказом удержувала ся в пам'яті народніх співців.

Знаємо також, що козаки плекали гру на кобзі і що мабуть за їх посередництвом перейшла кобза від кримських Татарів на Україну. Житецький покликують ся на окремий тип військових кобзарів. що входили в склад полкової музики: набирались вони із вислужених, нездатних до бою козаків¹⁾. В такім осередку козацького житя, як запорожська Січ, всякі обставини пособляли імпровізованю при звуках бандури; з часом така імпровізація могла прийняти конкретнійші форми лицарської думи. Деж, як не серед козацьких кругів, під свіжим вражінем подій, можна було творцеві підняти ся до такого одушевленого настрою, до такого правдивого і сильного вислову почування? Чиж годні були на се здобути ся старці-сліпці з далека від безпосередніх вражінь?

Усе те показує, що ініціатива у твореню дум могла виходити хиба лише з козацьких кругів. Можемо догадувати ся, що за часів козаччини старці-сліпці, яких репертуар творили головно пісні редіційного змісту, певно дуже радо і на впереїми виучували від козаків і козацьких кобзарів думи, для яких знаходили завсїди слухачів-любителів. Бож можемо собі уявити, яке вражіне робили думи в тих часах, коли події в них оспівувані потрясали усею суєспільністю! Тоді мусіло бути багато охочих до виучування дум і гри на кобзі, що шукали собі відповідного майстра. Таким спо-

¹⁾ Мысли, 170, 248. Впрочім признає й Житецький, що творці дум про Хмельниччину „самі були безпосередніми свідками подій“ (ibid. 170) та що не лише творці, але й співці дум могли бути свідками, а навіть учасниками в воєннім житю козаків (ibid. 248). Всеж таки стоїть він на сьому, що типові особливости дум не могли виробити ся й утревалити ся на полі битви (з тим і ми згоджуємо ся) з далека від культурних впливів школи, томуж ініціатива в твореню дум завсїди належала старцям (ibid. 170).

собом повставали на Україні тії кобзарські організації й школи, чи, як зове їх Драгоманів, кобзарські „гнізда“, у яких вироблювали ся поодинокі типи кобзарської рецитації, що їх сліди до недавна ще удержували ся на лівобічній Україні. Кобзарі-бандуристи мають велику заслугу через те, що спопуляризували козацькі думи та заховали їх від забутя навіть після упадку козацтва, що через пільму панщинної неволі й утисків рідного слова перенесли до наших часів сей культурний дорібок, сей народній скарб, із якого й нинішнє покоління може черпати велику силу моральну¹⁾.

VI.

Думи у відношеню до українського і московського героїчного епоса княжої доби.

Коли говоримо про дві верстви дум, насуваєть ся питанє, чи козацький епос у найдавнішій стадії свого розвою мав таку саму свобідну форму мелодичного речитатива, яка характеризує нинішні думи, чи може сей стиль рецитаційний розвинув ся пізнійше та обєднав і зрівняв усі думи. Проф. М. Грушевський догадуєть ся, що давніша формація дум, витворена мабуть під впливом сербської героїчної поезії — (се покищо нічим не potwierджена гіпотеза) — „перейшла уже пізнійшу редакцію в часах найвишого розцвіту сеї поезії в середині XVII в., яка могла надати той одностайний тип, який ми бачимо однаково на думах циклю Хмельниччини і на ранійших“²⁾. Тут годить ся пригадати, що впливи південно-слов'янської народньої поезії на українську обмежують ся до кількох пісень на тему турецьких нападів, полону, продажі в неволю і т. п., на що вказано по часті уже у виданю українських історичних пісень Антоновича й Драгоманова, відтак повнійше у „Студіях над українськими народніми піснями“ І. Франка.

З окремаж у думах не вказано досі виразних слідів південно-слов'янського впливу (що признає й проф. М. Грушевський, *op. cit.*, 634), навіть у думі про Олексія Поповича, що зовсім оригінальним способом розвиває маїдрівну

1) Наводячи в сій частині нашої студії спільні місця дум і голосінь ми не мали заміру вичерпати всі паралелі, тим більше, що й наведених вистарчає на доказанє тісного спорідненя дум з голосінями.

2) Історія України-Руси, VI, ч. II, 364 і 616.

тему про покаяне грішника, оспівану також у південно-словянських піснях¹⁾.

Проф. Дашкевич, вказуючи на взаємини Українців із Сербами й Болгарами у XVI—XVII вв., здогадуєть ся, що українські історичні думи „могли улягати також впливови сербського й болгарського епоса“, однакж зазначає, що сей вплив у всякім разі не був вихідною точкою у розвитку дум: вони зросли на місцевих, своєрідних основах²⁾. Колиж Дашкевич, маючи на оці головно зміст дум, не вийшов поза признаване можливости південно-словянського впливу, то ще менше моментів промовляє за переймленем форми дум від південних Словян. Правда, сербський народній епос дійсно підходить подекуди до українських дум не лиш своїм змістом (боротьба з Турками) і часом повстаня (XV—XVI в.), але особливо своїм речитативним характером і виконанем при супроводі струнового інструменту, при чім важну ролю грає імпровізоване співака. Одначе при близшому розгляді показуєть ся, що сербські юнацькі пісні своєю формою основно різнять ся від дум і не могли бути взірцем для кобзарської рецитації³⁾: вони виказують доволі правильний віршовий розмір, — у давнійшій формації 16-сладовий стих, 4 + 4 + 4 + 4, у пізнійшій 10-сладовий стих 4 + 6⁴⁾, звязаний із сталою пісенною мелодією, що вигідно укладаєть ся в музичні такти і (в найстарших піснях) звичайно не переходить обему квінти. Навпаки — думи визначають ся зовсім свобідною будовою і характером співакої рецитації: їх вірші нерівномірні, не виявляють правильних

1) А. Потебня: Объясненія малорусс. и сродныхъ народ. пѣсень, II, Варшава, 1887, 301—10.

Н. Сумцовъ: Дума объ Алексѣѣ Поповичѣ. Кіевс. Стар., 1894, I.

М. Халанскій: Великоорусс. былины кіевского цикла, 1885, 69.

2) „Нѣсколько слѣдвовъ общенія южной Руси съ югославянами въ литовско-польскій періодъ ея исторіи, между проч. въ думахъ“. („Изборникъ Кіевскій“, посвяченій проф. Флоринскому, 1904, 128). Питаня південно-словянського впливу на думи доторкають також інші праці: М. Тершаковець: Beziehungen der ukrainischen historischen Lieder, resp. „Dumen“ zu südslavischem Volksepos“. Archiv für slavische Philologie, XXI, кн. 2 і 3. Евг. Тимченко: „До питаня про стосунок українських дум до південно-словянського епосу“. Записки Укр. Наук. Тов. в Кнїві, 1908, II Філ. Колесса: „Про музичну форму дум“. Матеріяли до укр. етнол., 1910. XIII, ст. XLIV—LI.

3) Філ. Колесса: Ibid.

4) В. Ярич: „Die südslavische Volksepik vor Jahrhunderten“. Archiv für slavi-che Philologie, IV, 192.

цезур, ані складочислення, а мельодії обертають ся в обемі 7—10 і більше тонів, та не слідно в них сталих ритмічних мотивів, ані тактового поділу. Не маємо ніякої основи до здогаду, що рецитаційний стиль дум із такою свобідною формою поетичною витворив ся аж у середині XVII в., та що давнійші думи спершу виявляли складочисловий розмір із правильними цезурами по взірцям сербських юнацьких пісень.

Замітку проф. М. Грушевського про пізнійшу редакцію дум можна уважати вірною лиш о стільки, що думи старшої формації мабуть перейшли у своїому змісті значні зміни¹⁾, зображуючи козачину пізнійшої доби із розвиненою січовою організацією та із ріжними ступнями старшини, чим вони наблизили ся до дум і пісень із часів Хмельниччини.

Ясна річ, що думи давньої формації про боротьбу з Турками, які переховали ся у більшому числі, як пізнійші, стояли ближе до народніх пісень, більше відповідали народньому духови і задля того були взагалі більше популярні й люблені²⁾, — не могли асимілювати ся своїм стилем і поетичною формою до кількох пізнійших, менше популярних дум про Хмельниччину, витворених може й не без деяких книжних впливів; більше правдоподібне те, що пізнійша, менша і слабша група улягла впливови давнійшої, багатшої й сильнійшої, а не навпаки. З того погляду належить прийняти форму свобідного речитатива уже для старшої верстви дум, тим більше, що взірці такого рецитаційного стилю, не подібувані у сусідніх народів, знаходимо саме в найдавніших пам'ятниках української літератури й усної словесности. Отже у тій староруській традиції передовсім треба нам шукати за жерелом і розясненем поетичної форми дум.

*

Тут приходиться розглянути досі ще майже нетикане питанє, а саме, у якому відношеню стоять думи по своїй віршовій формі до московських билин і духовних стихів. Спорідненє билин із думами проявляєть ся поперед усього в їх речитативному характері. По влучному поміченю И. С. Тезавровського, який списав по фонографу понад 100 мельодій до

¹⁾ Філ. Колесса: „Українські народні думи“. Львів, 1920. У вступній розвідці вказано на ті „фази, які перейшло козацтво у своїому розвитку, заки досягло того ступня, на якому поставлене воно в думках, заки від степового добичництва дійшло до лицарської слави і заслуги“ (ст. 14).

²⁾ Ibid., ст. 35.

текстів „старин“¹⁾, зібраних Григоровом, „тяжко буває удовити ритм декотрих мелодій „старинних“, що наслідком самого характеру їх виголошення наближуєть ся до музикальної деклямації або мелодичного речитатива“ (I, 649). Колиж тут може бути бесіда лиш про наближене декотрих мелодій билинних до речитатива, то мелодії дум є речитативами у повному того слова значіню: в тім і лежить основна ріжниця межи билинами і думами, що кидаєть ся в вічі на перший погляд. Короткі, по більшій части двоколінні і триколінні мелодії билин так само, як і пісенні мелодії, виявляють поділ на такти і стало повторювані ритмічні мотиви, чого нема у думах. Билинні мелодії обертають ся переважно в обемі кварта і квінти, а по своїй архаїчній будові належать мабуть до тої самої доби, що й мелодії старинних обрядових пісень. Коли бистра рецитація думи без допомоги фонографа просто невловима, то мелодія билини без порівняння простійша і більше усталена, зближена до пісенної форми, отже й лекша до спамятаня, вивченя й записаня. Отим то думи, неприступні для широкого загалу, їх плекають лиш професіональні співці, кобзарі й лірники: навпакиж, московські каліки-перехожі майже не знають билин; за те співають їх селяни ріжного віку й пола, мужчини й жінки. (Гільфердінг: Онежскіе былины, I, Олонецкая губернія и ея народ. расказы, Сборникъ Отд русс. яз. и слов. И. Ак. Наукъ, LIX, Пб., 1894, т. I, ст. 15, 19).

Билини співають ся звичайно в зимі, при лекшій роботі, як плетене сітій, прядене і т. п., особливож у великому пості, коли не годить ся співати інших пісень. В декотрих околицях билини співають майже виключно мужчини (н. пр. у Мезенському окрузі); в інших околицях, н. пр. на Поморю, співане билин є переважно жіночим ділом: там подибують ся навіть спеціальні жіночі „старини“. Професіональних співців билин Григорову ніде не лучало ся подибати (ор. cit., I, 12).

Билини відріжнюють ся від звичайних пісень уже своїм обємом: вониж містять по 200, 300, навіть 400 стихів, а часами переходять 500 стихів, отже трохи що не дорівнують своїм обємом Гомеровим рапсодіям; природна річ, що такі предовгі пісні

¹⁾ Поняте „старина“ ширше, ніж „билина“, обіймає по народньому розуміню в Архангельській губернії не лиш билини, але також декотрі споріднені з билинами духовні стихи і частину давніх історичних пісень, що мають подібну або й таку саму форму, як билини.

не можуть в усній передачі удержувати ся незмінно, бо ж народній співак не годен їх переймати, ввучувати і спам'ятати із буквальною точністю: він затамлює собі лиш загальну схему, порядок у розвитку оспівуваних подій, по якому сліднують по собі поодинокі описи, образи, сцени і діяльоти: та се річ побічна; головна задача народнього співака при ввучуваню билин лежить у тім, що він мусить засвоїти собі величезний засіб поетичних висловів, зворотів, порівнань, образів, аностроф і заспівів та формул, одним словом мусить опанувати поетичний стиль і форму билин. Чим зручніше орудує співак поетичним стилем і формою, тим красшою і повнішою виходить рапсодія в його виголошеню: се можна сказати однаково про билини, як і про думи. По влучному поміченю Гільфердінга „сказитель“, співаючи билину, за кожним разом складає її на ново, додаючи дещо, то вкорочуючи, то змінюючи порядок стихів і саміж вислови¹⁾. Не лиш Гільфердінг, але й новіші записувачі билин, н. пр. Григорев, стверджують згідно, що народній співак при кождоразовому співаню билин змінює їх текст і ніколи не повторить билини, ані одного її уступа буквально так само, як переспівав за першим разом (Архангельс. был., I. ст. XXVII. Порівн. Гільфердінг, *op. cit.*, 40). Такий то змінчивости улягають билини — при великій консервативности, з якою народні співаки старають ся зберігати давню пісенну традицію (Гільфердінг, *op. cit.*, 28): вони змінюють текст билин не тому, щоб бажали вносити зміни, а тому, що негодні незмінно вдержати в пам'яті предовгих рапсодій. Оттим то в билинах грає важну роль індивідуальна талановитість і дар імпровізації народнього співака²⁾. Се також риса спільна билинам із думами. лише що в думах, при їх непостійній формі, вона виступає багато виразніше, як у билинах.

Однакож по своїй мелодичній і ритмічній будові билини стоять у зовсім иншому відношеню до народніх пісень, ніж думи. Коли українські народні пісні і думи виявляють два окремішні

¹⁾ Гільфердінг: *op. cit.*, 32, 40. При тім Гільфердінг розрізняє в билинах „типічні місця“, — більше постійні і „переходові місця“, — змінчиві.

²⁾ Репертуар кожного співака так тісно зв'язаний з територіяльним типом билинної поезії, так сильно надиханий індивідуальністю співця, що красші збирачі билин, н. пр. Гільфердінг, (*op. cit.*, 37—43), Григорев (*op. cit.*, XXXII), порядкують їх звичайно не по змістови, а по співцям-рапсодам; такеж порядкованє і з тої самої причини — переведене у нашому виданю дум (Матеріяли до укр. етнол., XIII і XIV).

типи версифікації, то межі билинами і московськими народніми піснями з огляду на будову стиха нема такої основної різниці: у віршовій будові билин зовсім ясно проглядає стремління до вирівнування стихів, замітна кристалізація стиха, його поділ на силабічні групи, — одним словом, замітна тенденція до складочислення, розвиненого у московських і взагалі словянських народніх піснях¹⁾, тільки що в билинах складочислене, ще не вироблене, стоїть на початковому ступні розвитку.

В дослідях над ритмічною будовою московських народніх пісень виявили ся три суперечні напрями, яких головними представниками є Г. Шафранов, Ю. Мельгунов і П. Сокальський. Студія Шафранова „О складѣ народнорусской пѣсенной рѣчи, разсматриваемой въ связи съ напѣвами“²⁾, зазначає рішучий зворот супроти давнїйших дослідів уже тим самим, що розглядає ритмічний склад московських народніх пісень не лиш на основі самого тексту, але й з поглядом на їх музикальну сторону. Шафранов уважає тонічний наголос за елемент, що не має ніякого значіння в устрою московських народніх пісень і одинокую основу в.-руської людвої ритміки бачить у пісенній мелодії, котра накидає текстови свої ритмічні рамці. По думці Шафранова в.-руська народня версифікація є стилістична: вона не має нічого спільного з прозодією, але зовсім не уступає в музикальности версифікаціям прозодичним. Головною признакою в.-руського пісенного стилю є паралелізм та повторене разом із приспівками — рефренами. Колиж Шафранов признає за в.-руською народньою ритмікою лише стилістичну основу, то в другу крайність впадає Мельгунов, що у вступній розвідці до свого видання московських народніх пісень³⁾ приймає стопний уклад за підставу їх ритмічної будови; по думці Мельгунова московська народня пісня своєю будовою відповідає як найдокладнїйше правилам старогрецької ритміки. В приложеню до московських билин піддержує погляди Мельгунова акад. Ф. Корш у своїй студії „О русскомъ

¹⁾ Філ. Колесса: Ритміка укр. народ. пісень; перегляд розмірів стиха в народній поезії Словян, ст. 183—198.

²⁾ Журналъ Министерства Народ. Просвѣщенія, 1877, X і XI і 1879, IV. — Дуже докладну оцінку сеї праці разом із оглядом дотичної літератури подає А. С. Фамінцин в „Запискахъ Импер. Акад. Наукъ“, XXXIX, кн. 2.

³⁾ „Русскія пѣсни непосредственно съ голосовъ народа списанныя и съ объясненіями изданныя“. Москва, 1879.

народномъ стихосложеніи“ (Сборникъ Огд. русс. яз. и словесн. Имп. Акад. Наукъ, 1896, I). Висловивши на самому вступі апріорну тезу, що в.-руська народна версифікація, так само як і книжна, належить до тонічного типу, Ф. Корш віднаходить у стихах билін дактилі, анапести, трохеї, ямби й інші тонічні стопи; притім наводить він так багато відмін від ідеальної схеми билінного стиха із першорядними, другорядними і третьорядними наголосами, що коли можна з огляду на прозодію билін поставити яке правило, то хіба се, що билінний стих не виказує у своїй будові взагалі ніякої прозодії¹⁾.

До такого висновку можемо дійти й дорогою простого розумованя: коли народні пісні усіх Словян, в тім і московські, виявляють у будові стиха складочислене, то чиж се можливе, щоб одні лиш биліни були зложені по тонічному принципові?

Супроти отсих крайніх поглядів на особливу увагу заслуговують помічена А. Потебні, що опираючись на розсліджуваню українських народніх пісень у звязку із спорідненими піснями інших Словян, признає словянську народню поезію за складочислову, а пісенні форми класифікує по складочисловим схемам²⁾.

Думки висловлені Потебнею розвинув опісля в цілу систему П. Сокальський у своїй спеціальній студії „Русская народная музыка, великорусская и малорусская въ ея строеніи мелодическомъ и ритмическомъ“. Харків, 1888, ст. 209—368. Сокальський, розглянувши основно погляди Шафранова і Мельгунова, доходить до висновку, що в основах в.-руської і української людової ритміки лежить стремління до вирівнаня розміру стихів з огляду на число складів, до внутрішньої симетрії та рівномірности частий строфи і згідности межи граматичними й ритмічними наголосами. Граматичний поділ і цезури в тексті сходять ся із поділом мелодії та угрупованем ритмічних мотивів: усе те дає в результаті правильну ритмічну будову пісенного стиха, що навіть відділений від мелодії виказує складочислову схему із симетрично розложеними слябічними групами; у текстах пісень, яких мелодії визначають ся

¹⁾ Ф. Колесса: Ритміка у. н. п., 17—18.

²⁾ „Малорусская народная пѣсня по списку XVI в.“ Ворошіж, 1877, ст. 12.

„Обьясненія малорусскихъ ѣ сродныхъ народныхъ пѣсень“, Варшава, 1883—7.

Рецензія на збірник Головацького: Приложение къ XXXVII т. Записокъ Имп. Ак. Наукъ, Пб., 1880, ст. 64—152.

виразним тактовим устроєм і швидким ритмом, слідно подекуди навіть чергове визначуване граматичних наголосів; однакж таких проявів не можна підносити до значіння якогось правила, бо в переважній частині граматичні наголоси не сходять ся із ритмічними. Справедливо зазначає Потебня (Малорусс. нар. п'єсня, XVI, ст. 12), що „говорити тут про ямби, трохеї й інші стопи, хочби й тонічні, у приложеню до народніх пісень українських чи московських, нема иншої основи крім школярської рутини“. Впрочім московські й українські народні пісні виявляють у своїй ритмічній будові основи того самого типу версифікації, які розвинули ся в народній поезії всіх инших Словян.

В народніх піснях Словян висунених найдалше на північний і південний захід, отже у Поляків, Чехів, Словаків, Словінців, Сербо-Хорватів, помічаємо велику правильність у будові стиха і строфи: складочислова схема і поділ на силлябічні групи переведені усюди з великою послідовністю; у західних Словян ще й правильний рйм лучить стихи, а подекуди й силлябічні групи в рамках одного стиха. На українській території помічають ся уже деякі ріжницї у зберіганю складочисленя: в піснях, записаних у Галичині, Буковині й на полудневих збочах Карпат, а також на Волині, Холмщині й Підляшю, проявляєть ся така сама правильність розміру, як у західних і південних Словян; на Подніпровю уже допускаєть ся деяка свобода у складочисленю: число складів хитаєть ся подекуди, але завсїди ще в дуже вузких границях, н. пр. попри правильних 5 складових групах являють ся подекуди 6-складові й 4-складові (пісня про Байду: Лисенко, Збірник українських пісень, III, ст. 7); се лучаєть ся особливо в піснях, що мають повільні, протяжні мелодії. Одначе не вважаючи на се в українських піснях складочислова схема всюди ще виступає ясно. Не те у московській народній поезії: тут побіч пісень із правильним розміром стрічаємо по більшій частині пісні із доволі свобідною будовою; правда, правильна цезура ділить пісенний стих на два або на три колїна, одначе число складів у силлябічних групах хитаєть ся, так що подекуди й не можна докладно означити пісенного розміру: отєї групи силлябічні характеризує П. Сокальський як „розтяжимі музикально-синтактичні стопи“.

На основі зіставленя і порівняння паралельних розмірів стиха в народній поезії Словян переконаємо ся, що ідучи зі сходу на захід, стрічаєть ся в словянських народніх піснях щораз то більшу правильність ритмічної будови; отсе степеноване слідне на-

віть в українських піснях, коли порівнаємо галицькі варіанти із подніпрянськими¹⁾. Се показує виразно дороги, якими доходили на Україну і далше на північний схід взірці правильного складочислового стиха²⁾.

Розтяжимий стих із недокладною, змінною схемою складочисловою можна уважати архаїчним признаком билинної поезії³⁾. Всеж таки стихи одної билини вирівнують ся бодай приблизно і не різнять ся числом складів так дуже, як стихи думи, бо всі вони відливають ся в постійну форму одноїж мелодії. Билинна мелодія коротка, обіймає звичайно лиш один стих, та повторюють ся при всіх стихах одної билини, як се дієть ся у народніх піснях. Отже всі стихи билини підходять під одну схему ритмічну і мелодичну; в слід за сим іде приблизне вирівнане стихів що до розміру, числа складів, розміщення цезур, а подекуди й ритмічних наголосів (які не завжди сходять ся із граматичними)⁴⁾ та уірупованя пісенних колін.

На се вирівнане впливає також широко розвинений в билинах риторичний рим, т. є. паралельний уклад слів у рівнобіжних рядках. Усі вичислені признаки ритмічності, замітні навіть у самих текстах билинних, відірваних від мелодій; при співі вони виступають богато виразнійше, бо мелодія вирівнує дрібні ріжницї у складочисленю (заводячи ритмічний поділ часу). Навпаки мелодія думи не застигла в постійній формі ритмічній, не звязана тактовою будовою, отже й не має такої нормуючої сили: вона всеціло достосовуєть ся до вимогів тексту. Оттим то стихи думи ніде не підходять під якусь означену міру; — відси й береть ся їх нерівномірність: в одній і тій самій думі побіч 4- і 5-складових стихів подибують ся 13- й 16-складові (Матеріяли до укр. етнол., XIV. Сестра і брат, ст. 190—2). Притім стихи думи є переважно одноцільні, не ділені цезурами; колиж по середині довших 12-, 16-складових стихів часами і зявляєть ся віддих, то така цезура супроти великої

1) Ф. Колесса: Ритміка укр. нар. пісень, 184.

2) П. Сокальський, ідучи за Р. Вестфалем, зводить до східніх впливів витворене сього типу пісенної ритміки.

3) П. Сокальський: „Русс. народ. музыка“, II, 278.

И. О. Голохвастовъ: Законы русс. стиха народнаго и литературнаго. Русс. Вѣстн., 1881, XII.

Гильфердингъ: Онежскія былины, I, 43.

4) Сокальський, op. cit., 275.

переваги одноцілних стихів і їх нерівномірности не може повторювати ся в означенім місці, отже й не має значіння якоїсь ритмічної норми. В думах стихи лучать ся у різновидні періоди, що складають ся звичайно з кількох довших і коротших стихів, при чім мелодична і ритмічна схема періоду не повторюєть ся, а навпаки змінюєть ся постійно. Правда: паралелізм впливає подекуди і в думах на вирівнанє стихів, та се дієть ся лиш у рамках поодиноких періодів; паралельні стихи лучать ся звичайно одноманітним дієсловним римом, уживанє якого в думах зовсім свободне, не так, як у піснях. Рим у думах неправильний і невироблений, являєть ся у своїй примітивній, архаїчній формі. Билини обходять ся майже зовсім без риму, що вказує на давнійшу стадію віршової форми. За те в билинах мелодія у сполучі із риторичним римом веде за собою вирівнуванє стихів, при чім виступає зовсім виразно їх двоколінний або триколінний склад. Розмір стиха добре записаної билини даєть ся бодай приблизно означити, чого ніяк не можна сказати про думи.

Можемо навести цілі уступи билин, зложені правильним двоколінним стихом 5 + 5:

Да всѣ на пиру	напивалисе,
Да всѣ на песномѣ	наѣдалисе;
Да всѣ на пиру	приросхвастилисе:
Да иной хвастать	золотой казной.
Какъ иной хвастать	молодой жоной,
Какъ иной хвастать	конемъ ѣжалымъ,
Какъ иной хвастать	быкомъ кормленнымъ.
И сидять какъ два	Петра Петровиця...

(А. Д. Григоревъ: Архангельскія билины и историч. пѣсни. I, 369. Порівн. А. Гільфердінг: Онежскія былины, I, Сборн. Отд. р. яз. и слов. И. А. Н., 1894. LIX, ст. 266, „Михайло Потыкъ“).

Незвичайну правильність придають сим стихам епічні повтореня й паралельний уклад слів:

„Стой ты, татаринъ,	во чистомѣ полѣ,
Рыкни, татаринъ,	по звѣриному.
Свисни, татаринъ,	по звѣриному!“
Рыкнуль татаринъ	по звѣриному,
Свиснуль татаринъ	по звѣриному.
Темные лѣсы	роспадались — і т. д.

(Гільфердінг: Онежскія былины, II, Пб., 1896. 191, „Дунай“).

Дуже часто межи двома половинами билинного стиха являєть ся надчисельний склад, партикула „да“, що також вказує на двоколінну будову стиха:

Птицей онъ летать	— да — подь оболюку,
Рыбою ходить	— да — въ глубьки станà,
Звѣрями ходить	— да — во темні лѣса
Овернулся Вольга	— да — малої птичиной,
Улетѣлъ то Вольга	— да — онъ подь оболюку,
А й птицу всю	— да — онъ порозгонялъ.
Овернулся Вольга	— да — добрыми молодцомъ.

(Гільфердінг: Онежскія былины, I, 158—9, „Вольга“. Порівн. *ibid.*, ст. 160, „Илья Муромецъ“).

Одначе частійше уживаєть ся в билинах партикул „да“, „де“, „ко“, „то“ для вирівняня розміру і доповнення числа складів, що вказує безсумнівно на складочисловий принцип.

Той сам старинний розмір пісенний 5 + 5 є типовою формою українських колядок, як показують записи у збірниках Я. Головацького, О. Кольберта, д-ра Ів. Колесси, В. Гнатюка і др :

А вітак пішли	аж там за гору
Аж там за гору	тай за третюю,
Тай за третюю,	за турецькую,
Совгнули кіньми,	як громи в пебі.
Пусте стрілочки,	як дробен дощик,
Пріллели кровцю	та як водицю.

(О. Кольберт: *Rokucie*, I, 110).

Ой згорда-пишна,	пане Иване,
Що згорда-пишна	все починаєш,
Понід Білоград	коником граєш,
Ой, граєш, граєш,	ні в чім не дбаєш.
Ні в чім не дбає,	коня стігає,
Що конем зверне,	земля сї здрегне.
Оберне васько	до сходу сонці.
Заграют труби,	як грім на небі,
Пусте стрілочки,	як дробен дощик.

(*Ibid.*, 104).

У колядках по кожному стихови слідує ще й приспівка, н. пр. „Гой дай Боже“, так що двом половинам стиха відповідають дві фрази мелодії (подібно, як у билинах), а під третю підходить рефрен ¹⁾.

¹⁾ Се слід дуже давної фази у розвитку хорової пісні, коли текст пісні імпровізував провідник хору („береза“, „зап'явало“), а після кожного стиха хор співав постійну коротку приспівку і повторював проспіваний провідником стих; рефрени і повторення пособляли втворенню й переведенню постійної ритмічної схеми протягом усеї пісні. Ф. Колеса: „Ритміка“, 54—57.

Та коли в колядках складочислова схема $5 + 5$ переведена з найбільшою докладністю і послідовністю, то в билинах, відповідно до характеру ритміки московських народніх пісень, допускається хитанє числа складів у т. зв. „розтяжмих“ групах силябічних і стихах.

Звичайно у двоколінному стихови побіч правильних 5-складових груп з'являють ся 4- і 6-, а подекуди навіть 7-складові; отже 10-складові стихи $5 + 5$, $4 + 6$, $6 + 4$ переплітають ся із 9- і 11-складовими: $4 + 5$, $5 + 4$, $5 + 6$, $6 + 5$. Часами приходять також подученя 5 (або 4 , 6) $+ 7$, $7 + 5$ (або 4 , 6)¹.

По розгляненю красних збірників билин переконаємо ся, що велике число билин зложене висше означеним двоколінним стихом, у якому дуже часто проглядає колядковий розмір $5 + 5$ (Гільфердінг, „Онежскія былины“, I: Добрыня, ст. 47, вірші 547 і пр.; ст. 56—63, в. 848 і пр., 864 і пр., 887 і пр.; Ставерь, ст. 92; Смерть Чурилы, ст. 104—8, особливо вірші 73—9; 93—7; 125—149; Вольга, ст. 158; Илья Муромець, ст. 160; Михайло Потыкъ, ст. 266; Добрыня и змѣй, ст. 475; Добрыня и Алеша Поповичь, ст. 502, в. 480—500; Смерть Чурилы, ст. 512—17; Соловей Будимировичь, ст. 517—24; Вольга и Микула, II, 5—11; Дунай, ст. 106, особливо в. 197 і пр.; Дунай, ст. 191, в. 195 і пр. Григорев, „Архангельскія былины“, I: Алѣша Поповичь, ст. 268—70; Алѣша Поповичь и сестра Петровичей, ст. 369—72; Илья Муромець, ст. 336—344).

Також деякі архаїчні признаки поетичної форми, як паралелізм, риторичний рим, алітерація, ассонанції, невироблений звуковий рим, — споріднюють колядки з билинами. Навіть характеристичні для колядок повтореня другої половини одного стиха у першій половині слідуєчого стиха подібують ся часто в билинах:

Увидала Марья	лебедь бѣлая,
Лебедь бѣлая	да королевична,

¹) Можна догадувати ся, що у значному числі друківаних записів билин таке хитанє що до числа складів вийшло наслідком того, що 1) або записувачі, не вгадуючи розміру билинного стиха, не вмiли його зберігати, або 2) записували билини не із сліву, а казали їх собі диктувати. Міжтими уже Гільфердінг зауважив, що „мельодія піддержує розмір стиха, який при передачі билини словами зараз-же пропадає через пропусканє вставочних партикул, стяганє двох стихів у один“ і т. п. (Олонецкая губ. и ея народ. раисоды. Олонец. былины, I, 40—1).

Королевична, да тутъ подолянка,
Сама ему да испроговорить...

(Гільфердінг: Олонецкія былины, I, 81).

Порівнаймо отсі вірші колядки з Покутя:

Виводі ему панну молоду
Панну молоду, от як ягоду.
А він на тоє все споглядає,
Все споглядає, шенку здоймає,
Шенку здоймає, перепрошає
Перепрошає, панну витає.

(Кольберт: „Рокусіє“, I, 105).

Билини Мезенського округу визначають ся переважно триколінним складом стиха ¹⁾, що в значній часті зможені по схемі 4 + 4 + 5:

Да и ѓдѣтъ | Тугаринъ-отъ | да змѣвиць же,
Да ѓдѣтъ | Тугаринъ да | забавляицѣ;
Впереди то | бѣжать да два | сѣрыхъ волка,
Два сѣрыхъ-то | волка да два | какъ выхлока;
Позади-то | летять да два | черныхъ ворона.
Да и ѓдѣтъ | Тугаринъ да | похваляицѣ:
Ушъ я городъ | отъ Кіевъ да | во полонъ возьму,
Ушъ я Божьи | ти церкви да | фсѣ подъ дымъ спушну,
Ушъ я руськихъ | богатырей | повышыблю,
Да и князя-та | Владимира | въ полонъ возьму,
Да кнегину | Ёпраксю | съ собой возьму“.
-Приѣжжалъ-то | Тугаринъ да | въ стольней Кіевъ градъ,
Приѣжжалъ-то | ко князю да | ко Владимиру.

(А. Д. Григорев: Архангельскія былины, III, Мезень, Пб., 1910, ст. 152. Алеша Поповичъ освобождаєть Кіевъ отъ Тугарина).

Основна схема віршова 4 + 4 + 5 (подібувана також в старинних українських піснях, балядового змісту²⁾, наслідком хитаня у складочисленю улягає ріжним змінам; коли на місці 4-складових іруп зявляють ся 3- і 5-складові, а на місці 5-складової 5- і 6-складова, одержуємо ось які комбінації: 4 + 3 + 5, 4 + 4 + 4, 5 + 5 + 5 і т. п.

Такий триколінний стих є найчастійше уживаною формою серед мезенських билин у збірнику Григорєва, т. III: Чурило, ст. 40—1; Муромецъ, 42; Буслаевичъ, 13; Хотѣнъ Блудовичъ, 7;

¹⁾ Про триколінний стих у билинах порівн.: Сокальський, Русс. народ. музыка, II, 274—5.

²⁾ Ф. Колесса: Ритміка укр. нар. пісень“, 140—1.

Козаринъ Петровичъ, 131; Алеша Поповичъ, 152; Добрыня, 182 і 190.

На сиябічний склад билинного стиха вказує також уживане партикул „да“, „де“, „ле“, „ли“, „то“, „ти“, „оть“, що не мають ніякого іншого значіння, як лиш служити до вирівняння пісенного розміру:

А-й оставилась | у Микиты да | любима семя,
 А-й любимая | семья его, | молода жена,
 А да на імє | Омельфа да | Тимоеевна.
 А да ишше-ли | оставалось да | чадо милоє.
 А-й да и милоє | чадышко | любимое,
 А да на имя | Добрынюшка | Микитичъ младъ.
 А да ходилъ де | Добрынюшка | на скрасно крыльцо,
 І да смотрѣлъ де | Добрынюшка | во чисто полє,
 А да здумалъ | онъ ѣхать да | во чисто полє,
 А да пошоль де | Добрынюшка | во свѣтлу грьдьню
 А ко своей онъ | маменьки | родимой.

(Григорев: Арх. был., III, 190. Купанье и бой Добрыни со змѣемъ).

Не місце тут вдавати ся в розбір ріжних форм билинного стиха; ми мали на меті лиш виказати: 1) що билини виявляють зовсім інший тип версифікаційний, як українські думи: билини так само, як і московські народні пісні, виявляють у своїм ритмічнім устрою тенденцію до складочислення із принципом розтяжимої музикально-синтактичної стопи, із двоколінними і триколінними стихами; одначе складочислене в билинах ще не вповні розвинене. 2) При тім у билинах проглядає дуже часто колядковий розмір 5 + 5.

Таким же свобідним розміром, як билини, визначають ся по більшій часті також в.-руські духовні стихи, що мають багато спільного із билинами не лиш у своїй формі, але подекуди також у змісті (н пр стих про „Сорок калік з калікою“, „Єгорія Храброго“, „Теодора Тірона“). Межи билинами і духовними стихами заходить ще й той звязок, що по свідоцтву Гільфердінга майже всі селяни й селянки, які співають билини, знають при тім також і духовні стихи, особливо про Олексія, Єгорія, Аніку, Голубину книгу; сі стихи висше пінять ся у них і частійше співають ся, ніж народні билини. В слід за сим набожний зміст духовних стихів відбиваєть ся часами на билинах (Гільфердінг: „Олонецкая губерн. и ея народ. рапсоды“, 15, 33). Богата збірка духовних стихів Безсонова (Калѣки перехожіе, I—II, Москва, 1861—3), побіч в.-руських варіантів подає також українські й білоруські,

а подекуди й південно словянські паралелі. Добру половину цього цінного збірника виповнюють літературні складання, від яких треба відрізнити інші стихи, що стоять по середині межі книжною й устною народною творчістю. Виплили вони із книжних жерел біблійного й євангельського оповідання, церковних проповідий, гимнів, житій, легенд, а також з апокрифів, — та перейшовши в устну традицію, підлягли дуже сильному впливови народньої поезії, що зазначило ся поперед усього в їх формі й вислові, так що з того погляду духовні стихи у значній часті стали немов народніми піснями.

Уже Безсонов замічає мимоходом, що значна частина духовних стихів зложена двоколінним віршом (Калѣки пер, II, 214, 239). І дійсно, в духовних стихах проглядають ось які розміри пісенні: 4 + 6 (Йосиф Прекрасний, I, 155), 4 + 4 (Йоасаф Пустчник, I, 205, 243, Плач Йосифа, I, 189); 7 + 7 (Страшний суд, II, 5-тий випуск, 173, ч. 495; 176, ч. 497; 186, ч. 499; 189, ч. 500; 191, ч. 501). Та найчастіше подибуємо в духовних стихах схему 5 + 5 (Книга Голубина, I, 269—378; Єгорій Храбрый, I, 393—507; Федір Тиранин, I, 533—7; Страсти Христові, II, ст. 242, ч. 393, 394; ст. 243, ч. 395; ст. 248, ч. 400; Страшний суд, II, 5-тий вип., ст. 122, ч. 477; ст. 124, ч. 478; ст. 145, ч. 482; ст. 161, ч. 487; ст. 169, ч. 490).

Замітна річ, що в українських варіантах духовних стихів складочислова схема переведена усюди з великою послідовністю (н. пр.: Олексій, I, 151, розм. 4 + 6; Страшний суд, II, 5-тий вип., 171, розм. 5 + 5). У московських духовних стихах попри 5-складових ірупах зявляють ся часто 6-складові й 4-складові; та подибують ся й цілі уступи, зложені доволі правильним 10-складовим стихом 5 + 5, н. пр.:

А ты гой еси — Володүмиръ царь,
 Володүмиръ царь — Володүмовичъ!
 Ино эта книга — не малая,
 Високá книгá — сороку сажень,
 Ширины книгá — двадцати сажень,
 На рукахъ держать — но сдержать будеть,
 А письма въ книгѣ — не прочеть будеть,
 А читать книгу — ее некому.
 А сама книга, а — распечаталась,
 Слова Божій — прочиталися.
 Я скажу, братцы, — да по памяти,
 Я по памяти, — якъ по грамотѣ.

У насъ бѣлый свѣтъ — взять отъ Господа,
 Солице красное — отъ лица Божія,
 Младъ-свѣтѣль мѣсець — отъ грудей его,
 Зори бѣлыя — отъ очей Божьихъ,
 Звѣзды частыя — то отъ ризъ его,
 Вѣтри буйныя — отъ Свята Духа,
 Мир-народъ Божій — отъ Адамія,
 Кости крѣпкія — взяты отъ камені,
 Тѣлеса нашѣ — отъ сырой земли.

(Книга Голубина, I, 270).

Се, як бачимо, архаїчний колядковий стих із риторичним римом, алітерацією, ассонанціями, без правильного звукового риму (в українських колядках звукові рими частіше подібують ся, ніж у московських духовних стихах та билинах), а навіть із характеристичною для колядок формою повторення, коли друге коліно одного рядка повторюєть ся, як перша половина слідуєчого рядка:

На этой на лозѣ — три пташки сидять,
 Три пташки сидять, — жалостно поють,
 Жалостно поють, — разлуку дають.

(Про муки Христові. Безсонов: Калѣки пер, II, 242).

А смола типить — яко громъ гремить,
 А светой Егорій — во смолѣ сидить,
 Во смолѣ сидить — по верхъ плаваєть.
 Онъ поєть стихи — херувимскія,
 А гласомъ гласить — по евангельски,
 По евангельски — по архангельски.

Як бачимо, се зовсім та сама будова стихів, що і в українських колядках:

Я іх цареви — головку здойму,
 Головку здойму, — тай з собов озму,
 Я з собов озму — я в свою землю,
 Я в свою землю — своему цареви,
 Гой буду мати — три даруночки,
 Три даруночки, — три городочки.

(Кольберг: „Рокисіє“, I, 101, ч. 8).

А. Потебня, означуючи відношене і ступінь спорідненя межі поодинокими групами українських народніх пісень і піснями інших словянських народів, уважає ритмічну схему за дуже важний критерій у таких дослідях.

І справді — розширене двоколінного 10-складового стиха 5 + 5 у колядках і двох найстарших групах московської епічної поезії, т. є. билинах і духов-

них стихах, не є випадкове і веде нас до дуже важних висновків, бо засвідчуючи про старинність цього розміру, позваляє догадувати ся; що він був формою українського народнього епоса передтатарської доби. Показуєть ся, що в московських билинах треба шукати за останками українського героїчного епоса не лиш по змістови, як се досі роблено, але й по формі. Коли зміст билин київського круга заховав так багато слідів свого українського походження, то тим більше треба се сказати про форму, що, як відомо, є завжди консервативнішим елементом. А що в билинній поезії київський круг творить старшу верству, котра ассимілювала до себе пізніші московські билини, витворені вже після татарського наїзду з 1223 р., то маємо деяку підставу догадувати ся, що київські билини дали московським готову форму; відси й пішло споріднене билинного стиха з колядковим.

Замітна річ, що 10-вий стих 5 + 5, розширений в народніх піснях усіх Словян¹⁾, подибуємо подекуди також в румунських колядках²⁾. Тут годить ся пригадати, що й Константинова азбучна молитва, наведена А. Соболевским, має розмір 5 + 5³⁾. Що витворене колядкового стиха в українській народній поезії треба віднести до глибокої старини, — на се вказує також близька аналогія фінської рунової поезії, для котрої типовою формою є двоколінний силлябічний стих 4 + 4, часто подибуваний в українських веснянках і щедрівках:

Ой соколе, соколоньку,	Бо сі дубок розвиває,
Не вий гнізда на дубоньку,	Та ти гніздо розкруляє.

(Д-р Ів. Колесса: Етн. Збірн., XI, 20).

Простяглись під нею воци,
А над нею ясне небо.
На девятий рік нарешті,
На десяте уже літо
З моря голову піднесла⁴⁾.

(Калевала, перекл. Тимченка, вид. Укр. Видавн. Спілки у Львові, ст. 12).

Фінські руни підходять близько до українських колядок і щедрівок не лиш формою стиха, але й поетичним стилем із ха-

¹⁾ Приміри наведені в „Ритміці“ Ф. Колесси, 183—198.

²⁾ Приміри можна знайти у А. Веселовського: Разысканія въ области русе. духовн. стиха, VII, Сборн. Отд. русе. яз. и слов., XXXII, 1883, 121.

³⁾ Ів. Франко: Студії над укр. народ. піснями, 459.

⁴⁾ Німецькі переклади красше передають правильний розмір 4+4.

рактистичними повтореннями, уживанем паралелізму та свободним переплітанем алітерації, ассонанцій і риму. Отсі елементи примітивного складу являють ся у фінських рунах, як і в українських колядках, поряд із сталою формою слябічного стиха, що завсідн дуже правильно сходиться із синтактичним групуванем слів у заокруглені льотічні цілості¹⁾. Д. Компаретті кладе витворене руни на віки X—XI: в часі шведського завойованя й християнізованя краю в половині XII в. руна дійшла була вже до розвіту. По думці Компаретті руна далеко старша від билини; годі припустити, щоб Фінни запозичили свій восьмикладовий стих у якого сусіднього народа, хоч ся форма звісна в народній поезії Германців і Словян, яких культура від дуже давних часів впливала на фінську. Руна що до змісту і форми є виключно фінським витвором, і досі зберегла свою оригінальність і повну незалежність²⁾. В усякім разі зближене колядок і щедрівок по їх формі до фінських рун промовляє також за тим, що старинний колядковий стих міг бути формою київського епоса.

*

Та не лиш у своїй віршовій формі і поетичному стилю вказують колядки багато признаков глибокої старовини, але також і зміст декотрих колядок вказує безсумнівно на передтатарську добу. Українські колядки підходять до билин київського круга тим, що зберегли, подекуди навіть вірнійше як билини, блискучі картини воєнного життя удільної княжої доби³⁾. Подаємо тут лиш короткий перегляд колядкових мотивів, наведених переважно по збірці В. Гнатюка: „Колядки і щедрівки“, II (Етногр. Збірник, XXXVI, 1914), де зазначені варіанти з усеї української території:

Дружина радить раду, вибираючись на воєнну службу за море, до Царгорода (Гнатюк, 125—8).

Старшина водить дружину по далеких походах, врешті дружинники, що постарілись на війні, відпрошують ся до дому (Кольберг: „Pokusie“, I, 109).

¹⁾ Ф. Колесса: „Ритміка“, 74—6.

²⁾ Domenico Comparetti: *Der Kalewala oder die traditionelle Poesie der Finnen Historisch-kritische Studie über den Ursprung der grossen nationalen Epopöen*. Halle, 1892, 32—6, 142—53, 280.

³⁾ Такі билини, як видає Е. Барсовом по рукописи з поч XVII в. „Богатырское слово“ про побіду київських лицарів над царгородськими (Сборн. Отд. р. я. и сл., И. А. Н., XXVIII, ч. 3, 1881) — зовсім уже забули ся на півночі; міжтим укр. колядки переходять і досі живу згадку про походи на Царгород.

Молодець вибираєть ся до царя, щоб добитись лицарства (Гнатюк: 32).

Лицар вибираєть ся з дружиною в похід у чужі, далекі землі (32—3); рідня випроважає його і наказує (36—40).

Лицар облягає город, бере дорогий окуц (41—58).

Ворожий напад, погоня, битва, полонене короля (61).

Напад орди на двір, погоня і відбите добичі (63).

Лицар у поединку перемагає турського царя і вертає з його головою на копії (58—9); в інших варіантах лицар жене побороного противника, привязаного до коня, кров заливає його сліди (59—61).

Прогнане орди й осаджуване сіл на Підгір'ю (63—5).

Лицарський кінь виносить свого пана з бою (108—110), мурує церков (94—102).

Поворот лицаря з війни, богата добича (65—6).

Брат, вернувши з війни, обдаровує сестру дорогою одежою (Кольберт, I, 102).

Стріча молодця з розбійниками (Гнатюк, 16—19).

Лицар готуєть ся до боротьби із змією (27).

Сватане королівни (24).

Труби скликають військо до походу, батько випроважає й наказує сина; битва; тріумфальний поворот побідника (66).

В тій групі колядок заховали ся риси й цілі картини старинного і зовсім не мужицького побуту, н. пр.:

У мурованих світлицях жовті підлоги, жовті стіни з ясними стрілами, за столами сидить гордий пан із лицарством, перед ним узброєна дружина, що вибираєть ся у похід (Гнатюк, 33); у шовковому наметі сидить гордий пан на золотому стільчику й грає на вірґанах (76, у інших варіантах — на кітарі), а перед ним пляше царівна (Кольберт, I, 113); перед паном Черемисльним, що вернув з війни, пляше молоде паня у пишному строю (Гнатюк, 67); танок княжича з гусельцями (69); молодець на вороному коні з золотою уздою й срібним сідельцем їде горі Галичем і дивує міщан своєю красою (89); можний пан з вірним чурою їде попереду війська (Кольберт, I, 101); лови на куну, вепра, оленя, тура (Гн., 28—32); лови при допоміж хортів і соколів (22).

Уся обстановка в сих колядках узята з воєнного життя, із побуту князів та бояр: шовкові намети, дорога, ясна зброя, золоті, тугі луки, острі, ясні мечі, сніпки стрілок; добрі перські коні з золотими уздельцями, срібними зубелами і сідлами; білі тереми, в них тисові столи, золоті стільчики, на сті-

нах оленеві роги, завішані ясною збруєю й дорогими шатами; кармазинові сукні, паволоки, шнурковані „бітки“, або сапянові чобітки зі срібними підківками, шовкові хусти, павані вінки, шуби з кун і бобрів, „шубельові“ (= собольові?), ковані пояси; золоті ретязки й ключі, золоті й срібні перстені й кубки, дороге каміня, жемчуги; полумиски червінців, постави сукна, куфи вина, дорогі напої; ріжні інструменти: кітари, гуслі, віргани.

Справедливо зауважив Драгоманів, що українські колядки „показують риси давно-руського удільно-княжого побуту в такій кількості, якої може не мають у собі иншого роду пісні в Малій і Великій Руси“¹⁾ — отже і билини.

До тогож колядки — се в переважній часті пісні величальні, що виславлюють господаря й його сімю, переносячи їх у ідеальну сферу з блискучою княжою обстановою; отсим славословним характером звеличування підходять колядки також до билин, у яких прославлюване князів і дружинників займає важне місце. До впливу українського билинного епоса треба мабуть звести й славословне закінчене „Слова о полку Ігоревім“.

Лірико-епічні пісні, витворені серед княжих дружинників на підкладі боротьби із степовиками мабуть ще в передтатарській добі, перейшли ураз із традиційним звичаєм звеличування межі сільський люд, захоплений воєнними подіями і оточений воєнним життям тої доби²⁾ (— примір такого переходу дають пізнійше козацькі пісні) і під охороною обряду доховали ся до наших часів у формі колядок. Оттак то пишні картини з блискучою обстановою княжого двора, відірвані від свого реального ґрунту, перенесено в ідеальний світ нездійснених мрій, якими український мужик у святочну хвилю скрашає своє сіре жите, переховуючи несвідомо у величальних колядках спогад давно завмерлої старовини.

Чим більше призбируєть ся старинних колядок, тим краще потверджують ся погляд, висловлений уже у виданю історичних пісень Антоновича—Драгоманова і відтак часто повторюваний у розвідках Драгоманова³⁾, що в колядках маємо останки

¹⁾ Розвідки про укр. народ. словесність, I, 49. Збірник фільол. секції, II.

²⁾ Звісно, що й вольні рільники, „смерди“, нераз у значному числі входили в склад княжих військ, брали участь у походах і битвах (так н. пр. Київським літописом згадані „черные люди“ в онсі битви над Каялою 1185 р.) — отже могли вони не лиш переймати лицарські пісні від дружинників, але по їх взірцям певно й самі складали подібні пісні. Замітна річ, що колядники иноді зовуть себе „дружиною“: Бо ми дружина все збираяая, На колядочку не ученая... (Гнатюк: Колядки, II, 298)

³⁾ Розвідки М. Др., I, 8—12, 49, 118—120.

українського героїчного епоса з передтатарської доби, — того самого епоса, відгомін якого зберегли також московські билини київського круга; отже спільний історичний підклад зближує згадану ігрупу колядок до найдавнішої верстви билин.

Схожість колядок із билинами у формі при деяким спорідненню у змісті дає досить певну підставу до здогаду, що старинний дружинно-лицарський епос княжої доби був зложений коли не в цілости, то бодай у значній частині колядковим стихом, може не таким правильним, як у нинішніх колядках, а подібним до розміру нинішніх московських билин.

В міру призибування етнольоґічних матеріалів показуєть ся щораз то виразнійше, що останки дружинно-лицарського епоса в творах української усної словесности зовсім не такі малі й незначні, як думано давнійше: вониж переховали ся фрагментами й розкиненими рисами аж до наших часів не лише в обрядових піснях: колядках, веснянках, весільних, але й у інших галузях української усної словесности, особливо в старинних баладах і казках; уже Драгоманів звернув на се пильну увагу¹⁾.

У цьому звязку пригадує Драгоманів теорію проф. Погодіна, котрий не знаходячи билин на Україні, доходить до висновку, що тут не заховало ся в народній поезії слідів передтатарської Руси; се пояснює Погодін тим, що буцім-то Українців і не було коло Києва перед Татарами, а появили ся вони тут щойно в XIV в. як осібне плем'я прикарпатської землі, із Білої Сербії. Тимчасом висше наведений перегляд одних лиш українських колядок з богатими останками давнього героїчного епоса зовсім підриває аргументацію Погодіна.

Що український епос передтатарської доби повнійше доховав ся у московських билинах, ніж у пам'ятниках української усної словесности, — на се вплинула передовсім роздробленість українського епоса; обєднанє епічних пісень українського

¹⁾ „Відгук лицарської поезії в руських народніх піснях“, Збірник фільольог. секції Н. Т. ім. Шевченка, II, Львів, 1899. Розвідки М. Др., I, 66—8, 85—7. — „До питання про сліди в. руського богатырського епоса на Україні“, *ibid.*, 88—94. — „Україна в її словесности“, *ibid.*, 1—47.

Обговорюванє билинних образів і мотивів, розкинених по укр. обрядових піснях, баладах і казках, відвелоб нас надто далеко від наміченої теми, тому й відкладаємо се до окремої студії.

походження у Володимировий круг довершило ся що-йно на московському ґрунті, аж після татарського лихолітя, у XIV—XVI в.¹⁾ При тім забули ся Печеніги й Цоловці: старинні українські пісні приспособлено до нового підкладу, а саме до боротьби з Татарами; таким способом Володимир і його герої опинили ся в осередку пізніших подій, що вражає анахронізмом.

Та циклізація епічних пісень веде за собою завсіди значне відступлене від історичної дійсности, перемішане подій, осіб і часу та більшу або меншу домішку фантастичного казкового елемента. Міжтим український нарід, більше як московський, склонюєть ся і в поезії до реальної правди, як се показують українські історичні пісні й думи: отим то і в українських думах не дійшло до циклізації (яку бачимо н. пр. у не так то дуже старшому сербському епосі).

На Україні давні епічні пісні перейшли у величальні колядки, що передаючи доволі вірні картини з княжої доби²⁾ держать ся головно завдяки своєму обрядовому характерови, — на московському ж ґрунті билина наблизилась до казки й балади³⁾ І коли билини, не виявляючи побутової безпосередности, ще й досі держать ся межі московським мужицтвом, то не задля темних історичних споминів, які простий люд давно уже перестав розуміти, але власне завдяки своєму казковому фантастичному елементови, як твори народнього мистецтва у пісенній формі.

Другою причиною нерівномірности у збереженю билинного епоса в Московщині й на Україні була бурлива козацька доба та довговікові війни з Турками й Татарами, а відтак із Поляками, що притьмивши в народній памяти згадку про княжу добу, дали товчок до витвореня нового, козацького епоса.

Одначе давний дружинно-лицарський епос держав ся і розвивав ся на Україні ще довший час після нападу Татар 1223 р. і після упадку кївської держави: се потверджують однодушно дослідники билинної поезії: А. Веселовскій, Халанскій, Дашкевич, Драгоманів, Лобода і др. Що на Україні ще в XVI, ба навіть у XVII в. були загально звісні декотрі герої

1) М. Халанскій: Великорусскіе былины кіевского цикла. Варшава, 1885.

2) Таких колядок не знає московський люд.

3) А в тім — билинні мотиви подібують ся також в українських казках і баладах.

давнього билинного епоса, як Ілля Муровлін¹⁾, Соловей Будимирович, — на се маємо зовсім певні історичні свідоцтва, як лист оршанського старости Кміти Чорнобильського з 1574 р., по дорожні спомини австрійського посла Ляссоти з 1594 р., згадки польських істориків Сарніцького і Бельського з кінця XVI в., свідоцтво Кальнофойського з 1638 і т. п.²⁾

По думці Н. Дашкевича в козацькій добі під впливом боротьби з Турками й Татарами давні билини почали на Україні переходити в думи; старий епос міг забути ся тим легше, що новий (козацький) являєть ся по своїй ідеї його продовженєм, бож і давні билини співали головно про боротьбу із степовиками, про походи на південь, до Царгорода, а декотрі з них розказували й про плаване по Чорному морі. На Україні довершуєть ся пристосованє давного епоса до козацького, поступенне заміщуванє його героїв новими³⁾. Поруч останків давної творчости зростала й нова; та в історичних піснях, складаних під впливом боротьби з Татарами, Турками і Поляками, вчував ся часами відгомін давного епоса княжої доби, повторювались деякі із його епізодів, відзивались його способи зображеня, як заховались деякі давні згадки також у побутових піснях і колядках; тут вказує Дашкевич на думу про Олексія Поповича, яка по його словам „в образі Олексія і плавби по Чорному морю наближуєть ся до билини і, здаєть ся, містить перерібку билинного образу, що заховала чимало рисів давного епоса“ (ibid. 255)⁴⁾.

Одним словом, — у згаданій розвідці, а ще більше у пізнійшій ступіні „Нѣсколько слѣдовъ общенія юж. Руси съ югосла-

¹⁾ Так зове билинного героя Ляссота; Чорнобильський говорить про Іллю Муравленина. Сі обі форми відповідають українським традиціям: у московських билинах змінено сю назву й пристосовано до Мурома.

²⁾ А. Лобода: „Русскій богатырскій эпосъ въ отношеніи историко-литературномъ“, Унив. Извѣстія, Кієвъ, 1896 I. Келтуяла: „Курсъ исторіи русской литературы“, I, 373—5.

³⁾ „Къ вопросу о происхожденіи русс. былинь. Былины объ Алѣшѣ Поповичѣ и о томъ, какъ перевелись богатыри на святой Руси“. Унив. Извѣстія, Київ, 1883, V, 251—3.

⁴⁾ О. Потебня не бачив належної основи до того, щоб можна було говорити про залежність думи від билини. (Обьясн. мр. и сред., п., II, 304). По думці Халаєвського „попри зовсім випадкову спільність у назві героя українська дума і московська билина — се твори зовсім відмінні по походженню і змістови“ (Великорусск. былины киевск. цикла, 69). Сумцов не признає ніякого, навіть далекого звязку, межи думою і билиною („Дума объ Алѣксѣѣ Поповичѣ“, Кієвск. Ст., 1894, I, 2—3).

вянами въ литовско-польській періодъ ея исторіи, между проч. въ думахъ¹⁾ — Дашкевич намагаєть ся віднайти прямо генетичний звязок межи дружинно-лицарським епосом княжої доби й українськими народніми думами, бож „давний епос не загинув безслідно, лиш переродив ся і наповнив ся новим змістом“.

Та не вдоволяючись такими загальними висловами і здогадами, повинні ми на основі дотоперішніх дослідів бодай у коротких словах ясно означити, що саме звязує українські народні думи із дружинно-лицарським епосом; при тім треба мати на увазі 1) поетичний вислов, 2) зміст, 3) форму дум.

Нема сумніву в тому, що історичні пісні й думи козацької доби унаслідили по старому героїчному епосі значні засоби творчости, передовсім велике багатство поетичного вислову, на що вже давніше вказали з приводу Слова о п. І. Максимович, Цотебня, Буслаєв²⁾.

Сюди належать також епічні образи, витворені уже в старинній добі, а повторені в думах, як *loci communes*, н. пр.: улюблене в українській народній поезії від найдавніших часів порівняне смерти лицаря у бою з весілем в закінченю думи про Коновченка; відмічений Халанським уступ з тоїж думи про виступ Коновченка до лицарського герцю, що нагадує билину про Івана Даниловича³⁾; порівняне побоевища із зараною рілею⁴⁾. персоніфікація ріки⁵⁾ і т. п.

В початковій добі розвитку українського козацтва старинний епос мабуть ще держав ся на українських землях. По нинішніх колядках можемо догадувати ся, як живою мусіла бути поетична традиція з княжих часів у XVI—XVII в., отже в часі творення дум. Супроти того можнаб ожидати, що козацький епос також своїм змістом навіязував безпосередно до старинного епоса був неваче його продовженем, так як козаки в свідомости передових кругів українських із початком XVII в. являли ся спадкоємцями лицар-

¹⁾ „Изборникъ кievскій“, посвячений Т. Флоринскому, 1904, ст. 119—137.

²⁾ Объ эпическихъ выраженіяхъ украинской поэзии. Хрестоматія, 598.

³⁾ Великорусс. былины кievс. цикла, 45—9; порівн.: Ф. Колесса: Укр. народ. думи, ст. 104.

⁴⁾ В думі про похід на Молдавію (Ф. Колесса: Укр. народ. думи, ст. 142), старинній народній пісні „Чорна ріля ізорана“ та в Слові о полку Ігоревім.

⁵⁾ В думі „Розмова Дніпра з Дунаєм“, Слові о полку Ігоревім і билинах.

ської слави князів і дружин, здобутої в обороні рідного краю перед хижими найздниками¹⁾. І справді у підкладі дум і староукраїнського епоса, на скільки він переховав ся у московських билинах і українських колядках, є багато анальоґічного, а саме: боротьба із степовиками та різні її епізоди, як: неволя, утеча, погоня, лицарські герці, шасливий поворот із добичею, прославлене героїв і т. п. Та колиб уже прийшло ся уважати думи продовженням давнішого епоса, то справді дивним моглоб видавати ся се, що поза висше згаданими анальоґіями й традиційними темами годі дошукати ся у змісті дум якихнебудь картин, згадок або хочби лиш відірваних рисів давної доби, яких так багато у колядках.

При тім одно лиш імя Олексія Поповича моглоб прямо доказувати, що й билинні герої були звісні творцям дум. Сього зовсім за мало, щоб можна було говорити про ієнетичний звязок межи думами і давним епосом. Лишаючи на боці висше згадані засоби поетичного стилю, епічних образів і фформул, вироблених попередніми віками, мусимо признати, що сам зміст дум зовсім новий, свіжий, без нїяких натяків на княжу добу і билинних героїв. Почуває се й сам Дашкевич, коли зове думи „новообразованіємъ въ історіі русскаго народнаго творчества“²⁾.

Та не вважаючи на се, Дашкевич іде ще дальше у своїх здогадах: „Можливо, що перші історичні пісні козацької доби вирости серед співців, котрі були носителями билинного епоса: таким способом на техніку дум міг вплинути сей давний епос княжої доби“³⁾. Дашкевич очевидно схильюеть ся до думки, що форма дум витворила ся під впливом давного героїчного епоса.

Тут мусимо знову підійти до питання про віршову форму староукраїнського епоса, — тепер уже з иншого боку, ідучи слідами тих дослідників, що намагались розяснити се питанє по анальоґії з думами.

Уже проф. В. Ятіч, зазначучи у своїй знаменитій студії про

1) Вірші К. Саковича на похорон Петра Ковашевича Сагайдачного; годить ся звернути увагу на се, що в ідейному підкладі ці вірші мають багато спільного з „Протестацією“ митрополита Йова Борецького і українських єпископів з 28. IV, 1621. (Видана П. Жуковичом в „Статяхъ по славяновѣдѣнію“, вип. III, Пб., 1910, 135—153).

2) „Нѣсколько слѣдов...“, 131.

3) Op. cit., 129.

словянську народню поезію¹⁾), що форма буває в народніх піснях дуже консервативним елементам і остаєть ся непорушною навіть при зміні змісту, догадував ся один із перших, що давній київський епос у формальному відношенню був похожий на теперішні українські думи.

Сей здогад дійсно має за собою дуже багато правдоподібности, коли зважимо, що форму мелодичного речитатива, хоч не так високо розвинену, як у думах, виявляють також українські народні голосіяна, — ще й тепер дуже багатий відділ старинної ритуальної поезії, що сягає своїм початком безперечно передхристиянських часів на Руси. Видно, що ся форма була уже в старинній добі добре звісна і до певної міри вироблена, коли могла перейти до літератури, як се бачимо на Слові о полку Ігоревім, пам'ятнику, у котрому проявляє ся так сильний вплив сучасної устної словесности. І якраз ся поема, що оспівує лицарські подвиги князів і їх дружин, взорована мабуть на анальотічних народніх (т. є. живучих в устному переказі) піснях, моглаб посереднім способом вказувати також на форму сучасного народнього епоса.

Та коли сею дорогою доходимо лиш до більше або менше правдоподібних здогадів по анальотіям, то з другої сторони маємо зовсім певні факти: 1) найдавніші пам'ятники української і в.-руської устної словесности з історичним підкладом, а саме билни і колядки, виявляють більше або менше вирівняний двоколінний 10-складовий стих 5 + 5; 2) думи не навязують ані своїм змістом, ані формою до останків героїчного епосу княжої доби, перехованих у билинах і колядках. Нинішні колядки із сталим пісенним розміром виявляють у порівнанню із думами такі самі основні різниці, як інші українські народні пісні, — отже по своїй формі не мають ніякого звязку із думами; речитатива не можна уважати низшим чи висшим ступнем пісенної форми: се два окремі типи, які розвивали ся на українському ґрунті від найдавніших часів паралельно побіч себе.

Отже не можемо мовчки поминути сумнівів, які насуває здогад Дашкевича. Колиб дума була типовою формою дружинного епоса, то ся форма булаб перейшла також у Московщину разом із билинами київського круга, а бодай на українському ґрунті булиб доховали ся останки дружинного епоса не в формі колядки, але у формі думи, яка й досі не вийшла з уживаня народніх співців; чи можливо,

¹⁾ Славянській Ежегодникъ, 1878.

щоби у Московщині і на Україні зберіг ся героїчний епос не в своїй віками засвоєній формі?

Припускаємо, що ще в XVI—XVII в. співано й на Україні пісні про билинних героїв; одначе, коли сї пісні мали форму дум і коли співці дум про турецьку неволю, утечу братів із Азова, бурю на Чорному морю, одночасно співали у формі дум билини про Ілля Муровліна, Соловія Будимировича й інших билинних героїв, — як догадуєть ся Дашкевич, — то чому ж не доховали ся межі українськими думами бодай деякі сліди сих билин? чому зберігають ся так значні їх обломки, не лиш на Україні, але і в Московщині, та не в формі дум, але саме у формі двоколінного більше або менше вирівнаного стиха із схемою 5 + 5?

Одним словом: колиб козацькі думи виплили безпосередно із давнійшої героїчної поезії і перейняли від неї також свою форму, то сей звязок виявив ся б також у їх змісті, і думи переховалиб бодай темну згадку про давнійші часи, про князів і бояр.

Усе те наводить на думку, що мельодичний речитатив, хоч з давен-давна уживаний в українській устній словесности, що-йно в козацькій добі, з народженням козацького епоса, став формою лицарської пісні-думи в устах народнього співця. Таким способом прийшлось би нам признати, що дума, як живуча в устній традиції лицарська пісня у свобідній формі мельодичного речитатива є новою появою що-йно козацької доби: дума є специфічною формою козацького епоса, так як специфічною формою давного героїчного епоса був мабуть колядковий стих.

Ми висловлюємо сей погляд покищо лиш у формі здогаду і не зважуємось на рішення сього незвичайно тяжкого питання, звязаного з цілим рядом інших, тепер ще не вирішених питань, — та маємо надію, що наші помічення можуть колись придати ся щасливішому дослідникови. А в тім — розвязка сього питання, хоч остає у тіснім звязку із нашою темою, не була головним завданням сеї студії. Ми змагали передовсім до того, щоб визначити думам належне місце межі творами української устної словесности. Наша ціль осягнена, коли ми могли ствердити безсумнівно тісний звязок, що лучить думи із іншими творами української народньої поезії як що до змісту, так особливо що до форми і поетичного стилю.

В усякому разі вияснене споріднення межі думами і голосіями кидає зовсім нове світло на генезу козацького епоса і спо-

нукує до перевірки дотеперішніх поглядів у справі літературних і чужосторонніх впливів на думи. При тім докладний розслід музичної форми дум із поглядом на інші групи української усної словесности, а також порівняне дум із анальоїчними пам'ятниками південно-слов'янського, в.-руського і фінського народнього епоса промовляє за повною оригінальністю українського рецитацийного стилю. Сей стиль витворився ще в передтатарській добі, як показує „Слово о полку Ігоревім“ і останки давньої ритуальної поезії, переховані у похоронних голосінях, — та дійшов до розцвіту в українських народніх думах у XVI—XVII вв. Він зберіг і досі признаки глибокої старини, якими визначають ся мелодії кобзарських рецитаций, що цілим своїм складом ведуть нас у середні віки.

Переховані в такій повноті й свіжості пам'ятники української рецитованої поезії XVI—XVII вв., що й досі живуть в усній традиції українського народу, важні не лиш для пізнання української народньої поезії і музики в давніших фазах її розвитку, але мають також величезне значіння для досліджування народніх епопей старинних і середніх віків, що заховали ся лише в письменній формі. Інезу епічних циклів, змінчиву форму варіантів і їх взаїмне відношенє, спосіб усної традиції та імпровізованє співців-рапсодів, саму техніку рецитованя і помічну ролю інструментального супроводу, — усе те можна зрозуміти лиш на основі живих взірців рецитованої поезії. Тут маємо на думці фінські руни, сербські героїчні пісні, московські билини та українські народні думи; хоч споріднені з собою речитативним характером, — вони різнять ся будовою вірша й мелодії та способом рецитацияі так значно, що виявляють чотири окремі типи рецитацийного стилю. Колиж три перші заховують рівномірність віршів, постійні цезури, ба й правильне складочисленє (билини лиш подекуди), а в мелодії виказують тактовий поділ, так що підходять більше до пісень із речитативним відтінком, — то в думах речитативний елемент найбільше розвинений: будова віршів не стісняєть ся рівномірністю розміру, ані постійними цезурами, а мелодія не звязана тактовим укладом і в ритміці вповні достосована до вимогів тексту. Така свобідна форма речитатива надаєть ся, як немож красше, до переданя музикальної деклямаціяі, котрою дума при доброму виконаню робить незвичайно сильне вражінє на слухача і безперечно перевисшає усі згадані взірці рецитацийного стилю.

„Владиміръ“ Теофана Прокоповича.

Написав *Ярослав Гординський.*

VI. Особистість автора у „Владимірі“.

Вже було згадано про се, що „Владиміръ“ Теофана Прокоповича стоїть у тісному звязку з деякими иншими його писаннями, без котрих годі булоб його зрозуміти належно. Його поетика вплинула загалом на будову „Владиміра“, з реторикою ваяють сю драму пр. погляди на значінне історії рідного краю.

Як близько звязаний „Владиміръ“ із проповідями Прокоповича, виказав се вже Тихонравов¹⁾, порівнюючи „Владиміра“ з його проповідю, виголошеною в день св. Володимира ще в часі побуту Прокоповича в Києві²⁾.

Тема сеї проповіді така, як і трагедокомедії, тільки проповідь дає ширший образ діяльності Володимира, бо тут проповідник „первѣе о побѣдахъ его кратко разсмотрѣлъ“, а опісля показав, „аще добро творилъ подданнымъ своимъ“ — а в трагедокомедії звернено увагу з огляду на засаду єдинства часу лише на мирну просвітну діяльність Володимира. Але у своїй проповіді застановляв ся Прокопович подібно, як у трагедокомедії, найбільше над внутрішньою боротьбою в душі Володимира, коли він задумав прийняти християнство. У тій проповіді згадує Прокопович, що „есть брань духовная“, в котрій „возстають на насъ три неукротиміи и зѣло люгїи супостати — мїръ, плоть и диаволь“, а усіх їх поразив св. Володимир. У трагедокомедії виступають також сі три

¹⁾ Тихонравовъ: Сочиненія, II, ст. 135—138.

²⁾ Сю проповідь напечатан по рукописі XVIII в. (з зазначенем ріжниць супроти її друку в III-ім томі проповідій Прокоповича: П. Ж. в статті: Слово Теофана Прокоповича въ день св. равноапостольнаго князя Владимира. (Кіевская Старина, 1888 р., XXII, Приложение къ № 7, ст. 1—14).

вороги проти Володимира, як біси: тіла, хули й світа. Докладнійше розвиненне боротьби з ними у проповіді відповідає місцями майже дослівно душевній боротьбі Володимира в драмі.

І богословські трактати Прокоповича стоять у тісному звязку з його драмою. Його система богослов'я опираєть ся у багатьох на протестантських богословів. Вплив цього протестантського духа, яким був наскрізь перенятий Прокопович, можна би доглянути і в тім, що по мимо церковно-релігійного характеру, яким визначаєть ся значна частина „Володимира“, не відіграє там духовенство майже ніякої ролі — про його діяльність довідуємо ся тільки раз із оповідання про хрещення Володимира. Філософ-посол, що спричиняє зворот у душі Володимира, виголошує, що правда, цілі проповіді, але автор, як згадано, не говорить про се виразно, чи він є духовною особою. Релігійні справи в драмі зависимі зовсім від світської влади — ідея, котру опісля перевели Прокопович справді у діло.

Вказано також на звязок „Володимира“ з двома творами Прокоповича, написаними 1716 р.: „Разглагольствіе тектона, си есть древодѣла съ купцемъ“ і „Разговоръ гражданина съ селяниномъ да съ пѣвцемъ или съ дьячкомъ церковнымъ“¹⁾. У першій із тих діяльностей доказуєть ся, що не є гріхом запозичити ся богословськими відомостями від чужинців, передовсім від Німців, хоч вони й неправославні й що Бог знаходить ся у кожній землі; другий діяльностей говорить про недостачі релігійного життя Росії. Тут являють ся представителями відродження наук купець і горожанин, а їх противниками: тектон, селянин і по верховні Латинники. Далі говорить ся там, між иншим, також про таких невіж між Латинниками, як Жеривол у „Володимірі“: „Есть еще злобные и завистливые невѣжды, которы, завидуя на другихъ, себѣ въ чести равныхъ, а наипаче на меньшихъ хотя достоинствомъ или возрастомъ, однако правоумныхъ и силу Писанія лучше себе вѣдущихъ, и за тое самое ненавидя ихъ, когда что доброе сказываютъ или проповѣдуютъ истину слова Божія, отвращаются отъ нихъ и отъ Божіею словеси, не хотя ни слышати, ни разумѣти глаголемаго отъ устъ ихъ, аще и потребно быти къ настановленію своему по совѣсти знаютъ, и за симъ въ невѣденіи волею остаются“.

Згадаємо ще, що Прокопович був також істориком. Висше наведено його висказ про вагу історії — але на загал був він

¹⁾ Петровъ: Очерки, ст. 228—234.

істориком, як виражаєть ся Філарет¹⁾), „очень посредственнымъ, чтобы не сказать, плохимъ“. Писав він: повість о смерті Петра I, історію Петра I до полтавського бою, про вступленне на престіл цариці Анни, родословну роспись князів і царів, повість про Кирила й Методія, про Амазонки, про Фльорентійський собор, про патріярше достоїнство в церкві й ин.²⁾

Вже тих примірів досить, аби зрозуміти, що „Владимірь“ Теофана Прокоповича стоїть у тісному звязку з цілою його творчістю, що ся драма може бути подекуди виразом ідей і способу мислення самого автора — очевидно з тими важними обмеженнями, котрі висказано више й котрі не дозволяють приймати зовсім простолінійного й у всім ідейного розвитку душі Прокоповича.

Сей звязок „Владиміра“ із загальним способом мислення Прокоповича видно ще ліпше із характеристики поганських жерців у трагедокомедії. Вони являють ся одинокими противниками волі Володимира. Нема сумніву, що деякі риси їх характерів списані з природи, що в них належить шукати неодної характеристичної прикмети сучасного Прокоповичеви православного духовенства — на се й натякає Прокопович безпосередно в своїй драмі³⁾): Жеривол зоветь ся тут раз просто „попом“ — що правда, тільки в однім рукописі, бо інші мають тут слово; „мужа“⁴⁾), але й тут сей муж зоветь ся „велебним“, як називано деколи священиків на Україні. Але Петров думає, що натяки на недотатки православного духовенства ледви були первісним наміром Прокоповича, бо він сам признаєть ся опісля, що такими іменами став називати частину православного духовенства що-йно по написанню своєї трагедокомедії.

Петров думає, що сатира Прокоповича звернена тут більше проти латинського духовенства, до котрого Прокопович відносив ся все ворожо. В тім може бути й частина правди й Прокопович міг мати в тім напрямі також взірці хочби й у новолатинській драмі, де ще 1551 р. дає Наотеорі драму п. з. „Hieremias, tragoedia nova ex propheta Hieremia sumpta hisce temporibus valde

¹⁾ Філаретъ: ор. cit., ст. 21. ²⁾ Філаретъ: ор. cit., ст. 22.

³⁾ Тихонравовъ: ор. cit., ст. 152.

⁴⁾ II дія, 2 ява, де Піяр каже до Курояда:

„Ругаєшься; ни ли

Ти во грѣхъ вмѣняеши дерзокъ смѣхъ творити

Зъ мужа толь велебнаго?“ (Тихонравовъ: ор. cit., „Пришчанія“, ст. 29—30).

„accommodata“, в котрій у полемічних цілях зближено культ Ваала й поганських богів із римо-католицьким культом¹⁾).

Але з другого боку сама дійсність, що окружала нашого автора, подавала йому основу до таких образів. Тодішнє українське духовенство було в значній часті вибиране прихожанами зпоміж них самих; воно визначало ся невіжеством і грубостю й служило не так Церкві, як радше матеріальним справам, а один із сучасників називає в 1670 р. сучасне йому духовенство „бруховымъ быдломъ“²⁾.

А про духовенство в Росії говорить А. Архангельський³⁾ таке: „Книги вкінці стали рідкістю, а в духовенстві й народі завмерла потреба просвіти; вони зійшли ся, зрівнали ся смаком і в значній мірі втратили почуття ріжниці обичайного й небухайного. Богословствованне зводилось до питань: на яким дереві повісив ся Юда? Котрого місяця сотворив Бог Адама? і т. п., але й у тім виді служило воно розривкою для немногих; а обичайність і релігійність розуміли ся часто як виповненне тільки обрядів... Маса безпросвітного люду, полишаючи законних пастирів, слухала з ентузіазмом таємничих слів лжеучителів про прихід антихриста, про близький кінець світа; пророками стали чарівники, ворожбити, волхви, баби-знахорки і т. п., що збогачували ся без переїшкоди на кошт народа... пастирів добрих було мало й не було їх відки взяти. Священиками ставали безграмотні мужики, нерідко з холопів, котрі так і оставали холопами до гробової дошки: ряса не покривала їх умового убожества й не давала їм належного авторитету. Бідність, що давила духовенство, держала його в безпосередній залежності від світських можновладників, відіймала у нього останню можливість підняти ся морально... Вища церковна єрархія мало знала певного про се, що творилось по єпархіях. Безначалле обіймало-й многі монастирі; там також упадала поволі строгість обичаїв і туди проникала розпуста; колишні розсадники просвіти, ставали вони тепер приютом ліни й невіжества“. Сучасники жалують ся найбільше на пянство й користоловність духовенства⁴⁾.

І загалом, хоч у Росії XVII в. збільшила ся охота до читання (як се видно з розширення рукописних збірників найріжноріднішого характеру), та кляса людей, що мала значінне й силу,

¹⁾ Creizenach: op. cit., II, ст. 116—117. Рязановъ: Эккурсь, ст. 11—12. ²⁾ Петровъ: op. cit., ст. 227—228.

³⁾ op. cit., ст. 4—5. ⁴⁾ Idem: ст. 7.

гляділа на знання, як на ересь, незгідну із православем¹⁾. На Україні не було вже, що правда, того недовіря до науки²⁾, але й тут не стояла ще ся справа зовсім добре. Тому годі подумати, щоби так живо схарактеризовані статі, як Прокоповичеві жерці, не мали звязку із суспільністю, для якої був призначений „Владимірь“. Противно, ті явні й скриті колючки православному духовенству, добре зрозумілі сучасній Прокоповичеви публиці, були тою солею, що веліла сучасникам цікавити ся сею драмою. Найліпшим доказом того ся буря обурення, що зірвала ся з того приводу в деяких кругах і повела до доносів на Прокоповича. А ті круги, противники Прокоповича, складали ся в головному з прихильників старини, з ворогів нових течій, репрезентованих передовсім Прокоповичем³⁾. З усього видно, що в значній часті справедливі слова Пекарського⁴⁾: „Даремно говорять, що Прокопович являв ся у своїх творах обличителем і гонителем старих порядків тільки для догодження Петрови: ще як незваний учитель філософії й богословя в Києві, держав Теофан виклади, котрі опісля його вороги ославили як небезпечні, говорячи, що в них містилась „нова“ наука. Крім того Теофан, ще не призваний до здійснення ріжних реформ царя, не щадив у своїх насмішках невіжества, прикритого внішнім глибоким мисленнем, обману, лицеміря й ин.“

Певна річ, його жерці виявляють не в одному анальоїї до подібних статей у инших літературах⁵⁾, але в головному — вони репрезентують людей, сучасних Прокоповичеви — й тому у їх характеристиці відбила ся найкрасше особистість автора.

VII. Вплив трагедокомедії „Владимірь“ на літературу XVIII в.

В новійшій научній критиці відограє важну ролю питання про се, як віднесли ся сучасні до даного артистичного твору, щоби вияснити степенъ його популярности. Спеціально що до драми треба знати число представлень, далі число видань книжки, нагороду, яку дістав автор і т. п.⁶⁾. Се домаганне науч-

1) Пекарскій: *op. cit.*, I, ст. 3. 2) *Idem*, ст. 4. 3) Про ворогів Прокоповича гл. у згаданій праці Чистовича. 4) *op. cit.*, ст. 481.

5) Гл. про се у згаданій праці Крайценаха.

6) *Emile Hennequin: La critique scientifique*. Париж, 1894, ст. 128 і д. Проф. С. В. Черетць: *Изъ лекцій по методології исторіи русскої літературы*. Київ, 1912, ст. 219—220.

ної критики виходить із зовсім справедливого помічення, що тільки такий твір подобається даному кружкові, котрий відповідає його духові. Сконстатованне якогось почування у одної особи, у громади осіб, чи у народу в певну епоху дозволяє нам пізнати його духову й моральну організацію, бо, як згадано, твір подобається комусь, о скільки він виражає його духові особливості. Народи можна характеризувати їх артистами, публику її ідолами, масу провідниками¹⁾.

Коли поглянемо з тої точки (котру можна прийняти з деякими застереженнями) на „Владимира“ Теофана Прокоповича, то побачимо, що сей твір представляється з того боку в корисному світі, як може мало котрий твір старої української драми. Він заховав ся аж у шести рукописах і то не тільки в різних місцях України (Київ, Галичина), але й на російській півночі (Москва, Петербург), при чім мова українського оригіналу приміювала ся там до російської публіки. Рукописи походять із різних літ XVIII в. — знак, що „Владимир“ будив зацікавлення протягом цілого XVIII в.

Що до числа вистав „Владимира“ на сцені, то не маємо про се документальних даних. Знаємо тільки з наголовка сеї трагедокомедії у Тихонравова, що вперше виставлено її в Київській академії 3 липня 1705 р. Але зовсім певно можна прийняти, що „Владимира“ виставляли що найменше стільки разів, кільки заховало ся його рукописів і менш більш у тих краях, де вони заховали ся — отже в Придніпрянській Україні, у Галичині (і то скоро по першій виставі) й у Москві та Петербурзі.

Також можемо сказати дещо про вражінне, яке викликав „Владимир“ Теофана Прокоповича у сучасників.

Поминаючи глибоко вражених сею драмою прихильників старини, бачимо, що сучасники подивлялися сю трагедокомедію. Свідчить про се хочби й київська поетика з 1735 р., де сказано: „Знаменитий опис козла в трагедокомедії славнішого Теофана, де Жеривол жалується перед Ярополком на Володимира“²⁾.

Поетичні правила Теофана Прокоповича, котрі він виложив не тільки теоретично у своїй поетиці, але й приміював практично у „Владимірі“, мали також не малий вплив на підручники поетики цілого XVIII в. Обширні виписки з Прокоповичевої поетики бачимо у професора поетики київської академії Л. Горки в 1707—

¹⁾ Hennequin: l. c.

²⁾ Тихонравовъ: op. cit., ст. 25 „Примѣчаній“.

1708 рр., у Георгія Кониського в 1745—1746 рр. й ин., а крім того, як згадано, видав І. Кониський поетику Прокоповича з доповненнями 1786 р.¹⁾ Також у рукописі, знайденим А. М. Лободою, що має наголовок: „Liber de Institutione poetica Roxolanae iuventuti revolutus et in Athenaeo Abrosiano Veliconovogardensi explicatus anno Christi 1741 octobris 22“ — є третя глава другої частини п. н. „De tragoedia et tragica poesi, comoedia et comica poesi et tragico-comoedia“ тільки незначним скороченням X й XI глави Поетики Теофана Прокоповича²⁾.

Вплив „Владиміра“ Т. Прокоповича на українську й інші літератури був дуже значний. Н. І. Петров починає „Владиміром“ другий період київської шкільної драми³⁾, бо Теофан Прокопович, „покінчивши своє образование в Римі й виховавши ся на класичних образцях і на ліпших представителях відродження класицизму й гуманізму, став від 1705 р. проводити принципи відродження й гуманізму і в київській академії та поклав початки більше свіжому й живому напрямови київської шкільної драми, зближуючи її до суспільного й народнього життя й до висших, духовних інтересів людства. Се — другий період естествовання київської шкільної драми, період розмірного її процвіту“⁴⁾. Початкові драми цього періоду представляють три характеристичні моменти в історичнім розвитку сеї драми: 1) Новий, свіжий напрям у душі відродження класицизму, котрий, як і псевдокласицизм, зображав якусь пристрасть замість характеру, держав ся трьох єдностей (ділання, місця й часу), ділив драми на п'ять дій і ин.⁵⁾ Сей напрям стрічаємо у Т. Прокоповича. 2) Старий, реакційний напрям, тільки дещо змінений, проявляєть ся в драмі „Торжество Естества человеческого“. 3) Середній напрям, що стремить до компромісу між старими й новими струями — його бачимо в трагедокомедії Л. Горки „Іосифъ патріарха“ 1708 р.⁶⁾ На різні драми тих напрямів і на дальші українські драми XVIII в. мав значний вплив „Владимірь“ Прокоповича. По його приміру писано трагедокомедії й ділено на п'ять дій — а того не було досі в київській академії. Зміст драм, що повстали під впливом Прокоповича, став живійший і більш різнородний. Почато виводити на сцену не олице-

1) Петровъ: Очерки, ст. 210. 2) Рѣзановъ: Памятники русской драматической литературы, ст. IV. 3) Він триває відповідно до поділу Петрова від 1705 до 1762 р. 4) Петровъ: Очерки, ст. 67 і 203. 5) Так характеризує київський класицизм і російський псевдокласицизм Петров („Очерки“, ст. 392). 6) Idem: ст. 251.

творення відірваних понять і не алегорії під іменами із староклясичної мітології, а реальні особи. Появляють ся на сцені навіть історичні статі з рідної й нерідної та церковної історії (Богдан Хмельницький, сербські царі: Степан Неманя, Степан Душан і Вукашін, царгородський патріарх Фотій й ин.), а вони виступають в історичній обстанові, з індивідуальними рисами характеру¹⁾.

Вже на трагедокомедії „Йосифъ патріарха“, виставленій у второк по Сошествію св. Духа 1708, а приписуваній київському професорови поетики Лаврентію Горці, видно безсумнівний вплив Теофана Прокоповича. Се й не дивно, бо, як зазначено висше, був Горка прихильником поетичних теорій Т. Прокоповича²⁾. Сам титул сеї драми виказує безперечну схожість із наголовком „Владимира“ (пор. слова Л. Горки: „въ преславной Академіи Кіевской на позоръ російскому христорлюбивому роду отъ благородныхъ російскихъ сыновъ дѣйствиємъ, еже отъ поетовъ нарицается трагедо-комедія. . показанній“)³⁾. Далі слова Зависти, котрі вона говорить про Йосифа до його друга в 2 яві II дії:

„Подвигну нань самага преисподня ада,
Наполню сердца многихъ смертоносна яда,
Призову на погибель всю адскую силу,
Да воскорѣ прибѣгнутъ ко моему дѣлу“⁴⁾

пригадують дуже грозьби Жеривола супроти Володимира в розмові з Ярополком⁵⁾. І загалом Зависть, що нарікає на Йосифа за його непошанованне єгипетських богів і звичаїв, пригадує Прокоповичевих жерців, що лякають ся християнства. — Хвальба й грозьби Прелести в 3 яві II дії супроти неподатного Йосифа⁶⁾ мають свою паралелю в словах біса тіла, яким він похваляєть ся поконати Володимира⁷⁾.

Драма Л. Горки мала, здасть ся, якийсь звязок із гетьманом Іваном Мазепою, подібно як і „Владиміръ“ Прокоповича⁸⁾. У композиції трагедокомедії й зображенню осіб видно також очевидний вплив Т. Прокоповича. Наслідуючи „Владимира“, виводить Л.

¹⁾ Idem: ст. 210—211. ²⁾ Сю драму видав Н. Тихонравов (Русскія драматическія произведенія, II, ст. 356—427). Йї розбір гл. у Н. Петрова (Очерки, ст. 249—250). Опис ще одного, неповного рукопису сеї трагедокомедії, цікавий ізза сценічних заміток, подав Петров на иншому місці. ³⁾ Тихонравовъ, op. cit., ст. 356. ⁴⁾ Idem: ст. 359. ⁵⁾ Idem: ст. 290. ⁶⁾ Idem: ст. 372—373. ⁷⁾ Idem: ст. 299—301. ⁸⁾ Виходило се з устанлення хору при кінці IV дії. Гл. про се: Петровъ: Очерки, ст. 244.

Горка Прелесть, що зовсім відповідає бісови тіла Прокоповича, третя особа оповідає в обох авторів про деякі події. Вкінці сама назва драми трагедокомедією й її поділ на 5 дій повстали без сумніву також під впливом Прокоповича¹⁾. Але Л. Горка не міг наслідувати таких прикмет, як живости представлення подій і осіб, або гумору Т. Прокоповича, простоти композиції, звязку із сучасністю²⁾ й ин. Перевисшає він Прокоповича силою представлення любовної пристрасти й виведенням на сцену пристрасної жінки (Велможа)³⁾.

Також під впливом Теофана Прокоповича стоїть одна із найкрасших київських драм: „Милость Божія“, „репрезентованная въ училищахъ Кіевскихъ въ 1728 году“⁴⁾. Автором її уважає Н. І. Петров учителя поетики в київській академії в 1728 р. Теофана Трофимовича⁵⁾.

Вже Михайло Максимович завважав деякі подібности сеї драми з творчостю Теофана Прокоповича й навіть думав, що Прокопович був її автором⁶⁾. Але хоч деяких подібностей „Милости Божіей“ з „Владиміром“ годі заперечити — все таки видно на перший погляд, що Прокопович не міг бути автором сеї драми: стиль драми й передовсім будова вірша вказують без сумніву на двох авторів. І загалом вплив „Владиміра“ на сю драму незначний. Історичний підклад, що повів до більше світського змісту, й поділ на 5 дій — се булоб ще найважніше з того впливу. Деякі вислови в обох драмах також подібні, але се можуть бути й випадкові аналогії. Пр. слова монольогу Богдана Хмельницького в 1-ій яві I-ої дії:

„Се ли достойная мзда? Сія ли заплата
За службу нашу? Се ли зыскъ нашъ и интрата
За неисчислимые пріятыя раны“...⁷⁾

нагадують подібні жалоби Прокоповичевого Ярополка⁸⁾.

¹⁾ Петровъ, ор. cit., ст. 245. ²⁾ Деякий, хоч непевний звязок із сучасністю добачують у драмі Л. Горки у висловах про слуг (гл. пр. Петровъ, ор. cit., ст. 249—250). ³⁾ Idem: ст. 246—249. ⁴⁾ Idem: ст. 260—266. ⁵⁾ Idem: ст. 261. Ся драма обговорена тут на ст. 259—270. ⁶⁾ Собрание сочинений М. А. Максимовича, Томъ I, Кіевъ, 1876, ст. 508—509. Тут же й (ст. 486—508) видано сю драму й я користувався сим текстом. Питання про авторство „Милости Божіей“ розглянено докладніше у Стешенка, ор. cit., ст. 296—299. ⁷⁾ Максимовичъ, ор. cit., ст. 486. ⁸⁾ Тихонравовъ, Рус. драмат. произв., II, ст. 281.

Розмір і ритміка хору I-ої дії:

„Не видишь, Поляче,
Кто на тебе плаче“...¹⁾

подібні до сеї частини хору Прелести у „Владимірі“, що починається словами: „Познай любезне“...

В 2-гій яві V-тої дії бажає Україна цареві Петрови II й „его вѣрному вождю, Даніилу“²⁾ всякого добра, подібно, як того бажав Прокопович в епілозі своєї драми Петрови I й гетьманови Іванови Мазепі.

Лишаючи на боці „Трагедокомедію, изданную въ Академѣи Кіевскої... Сильвестромъ Ляскоронскимъ... 1729 года“³⁾, котра нагадує „Владиміра“ хіба назвою „трагедокомедія“, а що до змісту й будови різнити ся від драми Прокоповича⁴⁾, згадаємо про „Трагедію сирѣчь печальную повѣсть о смерти послѣдняго царя Сербскаго Уроша V и о паденіи Сербскаго Царства“⁵⁾. Автором сеї драми був вихованець київської академії Мануїл (в монашестві Михайло) Козачинський, але вона видана „пречищена и справлена“ Йованом Райчем († 1801 р.), котрий справив у ній мову (зглядно передовсім правопис) і додав дещо до тексту⁶⁾ й надрукував її у Будимі 1798 р. (Козачинський написав свою трагедію 1733 р.).

Під оглядом будови й характеру драма Козачинського різнити ся досить від трагедокомедії Прокоповича (вона поділена на 10 дій, на сцені являють ся такі ефекти, як: убийство, грім; про єдність часу нема мови, бо драма обіймає важніші хвилі із сербської історії, від кінця XII до другої четвертини XVIII в.⁷⁾ й ин.), але в поодиноких частях стоїть Козачинський під таким сильним впливом „Владиміра“, що місцями тільки переробляє цілі уступи з нього⁸⁾. Без сумніву й сама гадка написати драму із сербської історії поветала у Козачинського під впливом Прокоповича і може

¹⁾ Максимовичъ, *op. cit.*, ст. 487. ²⁾ *Idem*: ст. 506. ³⁾ Її видав С. Т. Голубев в „Трудахъ Кіевскої Духовної Академії“ за 1877 р., вересень. Сеї драми не мав я в руках. Гл. про неї: Петровъ, *Очерки*, ст. 270—276. ⁴⁾ Зазначити б ще хіба, що й у Ляскоронського виступає Прелесть. ⁵⁾ Сю драму видав А. Соболевський (Неизвестная драма М. Козачинскаго. Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора летописца. Книга пятнадцатая, Кіевъ, 1901, Отдѣлъ III, ст. 49—122. Гл. про се: Петровъ. *Очерки*, ст. 280—285. ⁶⁾ Соболевскій: *op. cit.*, ст. 49—51. ⁷⁾ Петровъ, *Очерки*, ст. 284—285. ⁸⁾ Завважав се й Петров.

ще й „Милости Божіей“¹⁾. Далі підчеркненне значіння науки й шкіл завдячує Козачинський бодай частинно також впливови Прокоповича. Місце, що нагадують просто дослівно „Владиміра“, в трагедії Козачинського богато. І так пр. привіт першого боярина цареві Стефанови (I дія, 2 ява)²⁾ нагадує слова філософа при його вході до кн. Володимира. Також дальші слова того боярина:

„Не буди владычеству твоему въ досаду,
азъ бы сказалъ, да съ перва хрістіанскому стаду“ і т. д.³⁾

зовсім подібні до слів Прокоповичевого філософа.

Благання Жеривола приходять нам на гадку, коли читаємо слова царя Стефана до Вукашина (III дія, 2 ява):

„Мышлю тебѣ отъ нынѣ о Княже всездатій,
вседрагій, вселюбимый, все царство отдати“⁴⁾.

Довша промова Вукашина до собора⁵⁾ (IV дія, 1 ява) є розширеною парафразою пісні Курояда, котрою він взиває народ на празник Перуна, подібно, як монольої матери на початку VI дії⁶⁾ є парафразою (місцями дослівною) монольоїу Ярополка. Слостолюбіє (IV дія, 2 ява)⁷⁾ говорить у mnogім подібно, як Прелесть у „Владимірі“.

І сценічні ефекти запозичені деколи від Прокоповича (хоч на загал з того боку драма Козачинського ріжнить ся, як згадано, від „Владиміра“). При кінці IV дії виступає „Сѣнь Душанова“⁸⁾, а в I-ій яві VII дії оповідає Вукашин про сцену убийства (яку він бачив у сні) зовсім так, як Ярополк розказує про своє убийство, наводячи майже такі самі злі знаки, що віщували нещасте⁹⁾. Волхв, що виступає в тій самій яві¹⁰⁾, говорить подібно, як Жеривол.

Вкінці пісня „Серблії“ в 2-ій яві IX дії¹¹⁾ навіяна мотивами з хору Прелести.

Як бачимо, вплив „Владиміра“ на сю трагедію Козачинського був дуже великий.

Також дещо спільне з „Владиміром“ має й друга драма Мануїла Козачинського, написана вже в Києві около 1737 р. п. н.

1) Петровъ, *op. cit.*, ст. 285. 2) Соболевскій, *op. cit.*, ст. 62.
3) *Idem*: ст. 64. 4) *Idem*: ст. 75. 5) *Idem*: ст. 79—80. 6) *Idem*: ст. 97—98. 7) *Idem*: ст. 82—84. 8) *Idem*: ст. 86—87. 9) *Idem*: ст. 105.
10) *Idem*: ст. 105—106. 11) *Idem*: ст. 112—114.

„Образъ страстей міра сего“¹⁾), але поки що лишаю сю драму на боці.

Вплив „Владимира“ Теофана Прокоповича слідний також на деяких драмах, виданих Резановим²⁾). І так дещо спільного має „Владимір“ із „Дѣйствіе-м на Рождество Христово“, виданим по рукописі XVII в.³⁾). Се „Дѣйствіе“ зложив Українець⁴⁾). І Стешенко думає, що ся драма „відносить ся коли не до кінця 17 віка, то найпізнійше до перших років 18-го“⁵⁾).

Але хвальби Зависти, Коварства й Убийства в 8-мій яві⁶⁾), що вони зможуть перешкодити Богу, подібні де в чім до хвальби бісів у „Владимірі“. Колиб наш здогад про вплив Прокоповичевої трагедокомедії на сю драму був правдивий, то написанне „Дѣйствія“ належалоб віднести до часу по 1705 р.

Більше впливу Прокоповичевого „Владимира“ знайдемо в „Різдваній драмі“, виданій В. Резановим із збірника XVIII в.⁷⁾ Стешенко уважає її одночасною із що-йно згаданю драмою й додає, що в „Різдваній драмі“ „масть ся 4 дії, і це нїби наближує її до писаних по вказівкам Прокоповича, але короткість цих дій, примітивність викладу і присутність пролога вказують на її незалежність од такого впливу, коли навіть не на попередність в хронології. Зміст твору мусить се довести навіч“⁸⁾). А далі додає згаданий історик української драми: „...вельми оживляє пєсу епізод з жерцями, що змальовані цілком реально і наближують її до життя дійсного. В цьому смислі вона нагадує „Владимира“ Прокоповича і різдваній твір Дим. Ростовського і продовжує їх традицію“⁹⁾).

Але наша „Різвяна драма“ написана без сумніву під впливом „Владимира“. Вказують на се хочби й згадані Стешенком жерці. В 1-шій яві III-ої дії виступає двох жерців Аполльона¹⁰⁾,

1) Видана в „Трудахъ Кіевской Духовной Академіи“, 1877 р., вересень, ст. 616—665. Гл. про неї: Петровъ, Очерки, ст. 286—293. Авторство сеї драми приписує М. Козачинському Н. І. Петров. Сеї драми не мав я тепер в руках. 2) В. И. Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII вв. Приложение къ изслѣдованію „Изъ исторіи русской драмы“, Нѣжинъ, 1907—1909.

3) Idem: ст. 1—17. Обговорив сю драму: Петровъ. Очерки, ст. 342—346 і також: Стешенко, op. cit., ст. 243—247. 4) Стешенко, op. cit., ст. 246—247. 5) Idem: ст. 246. 6) Рѣзановъ, op. cit., ст. 11.

7) Рѣзановъ. Памятники, ст. 18—32. Її обговорено у: Стешенка, op. cit., ст. 247—253. 8) Стешенко, op. cit., ст. 247.

9) Idem: ст. 253. 10) Рѣзановъ, op. cit., ст. 26—27.

називаних: Жрець 1-шій, Жрець 2-й. Перший жрець, подібно як Жеривол у „Владимірі“, боїть ся зменшення жертв:

„Тѣмъ уже упражнятся приносы святые,
Аще на свѣтъ будутъ тол суди злыи“.

Другий жрець говорить декуди навіть словами Прокоповича:

„Сотворихомъ тебѣ жертвы тучны и кадила,
Дабы твоя на земли слава не изтлѣла,
Откуду в нѣмъ доволства, мнѣ же будутъ жертвы“...

Також майже дослівно повторені Прокоповичеві слова в монолозі „Благовѣстія“ (II діл, 1 ява):

„Той нынѣ на престолѣ сѣдѣй превысокомъ
Долная и горная зрять всевидящим окомъ“¹⁾ і т. д.

Тих примірів доволі, аби виказати вплив „Владиміра“ на сю драму, котра тим самим повстала по 1705 р.

Трагедокомедію Прокоповича нагадує також початок драми „Царство Натури людской“:

„Богъ прежде вѣкъ царствующи во вѣки вѣка,
На образъ свой сотвори в часѣ человекъ“.²⁾

Але ся подібність (із словами філософа) може бути припадкова, бо зрештою годі доглянути в тій драмі впливу Прокоповича.

Деякий вплив Теофана Прокоповича добачують також в обох драмах учителя поезики в київській академії еромонаха Митрофана Довгалевського: в рождественській драмі, виставленій 25 грудня 1736 р. п. з. „Комическое дѣйствие“³⁾ і в його пасхальній драмі, виставленій 10 квітня 1737 р. п. з. „Властотворній образъ человеклюбія Божія“⁴⁾. А саме брак імен староклясичних богів і алегорій та намагання стати на реальнім ґрунті св. Письма й передання — могли повстати під впливом поетичних правил Прокоповича⁵⁾. Але зрештою в драмах Довгалевського годі доглянути слідів впливу „Владиміра“.

По своєму характеру й 5-дієвій формі пригадує „Влади-

¹⁾ Idem: ст. 24. ²⁾ Idem: ст. 121. ³⁾ Видав: В. И. Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы. Школьные дѣйства XVII—XVIII вв. Нѣжинъ, 1907—1909, ст. 169—182. Обговоренне сеї драми гл. у Петрова, Очерки, ст. 294—304. ⁴⁾ Видав: В. И. Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы, ст. 183—203. Обговоренне сеї драми гл. у Петрова, Очерки, ст. 304—319. ⁵⁾ Петровъ. Очерки, ст. 320.

міра“ Т. Прокоповича драма, приписувана префектови новгородської семінарії в 1740—1743 рр. Інокентію Одровонж-Мигалевичеви п. з. „Стефанотокось“, представлена 19 грудня 1742 р. в новгородській семінарії¹⁾.

Але у подробицях впливу Прокоповича на сю драму годі вказати.

Декуди подібна до Прокоповичевого „Владиміра“ „Трагедокомедія о тщетѣ міра сего, составленная Варлаамомъ Лащевскимъ и репрезентованная въ Академіи Кіевской“ около 1742 р.²⁾ Вже сама назва „трагедокомедія“ нагадує драматичну форму, введена в українську літературу Прокоповичем. Також змальованне обжирства й п'янства нав'яне, здасть ся, згадками із „Владиміра“. Зрештою більший вплив на сей твір Лащевського мали два діяльоти Прокоповича, про котрі згадано вище.

Подібна в неодному до драми Варлаама Лащевського є трагедокомедія Георгія Кониського „Воскресеніє мертвыхъ“, виставлена 1746 р.³⁾ Ся драма збудована по плану „Владиміра“⁴⁾.

На історичнім тлі, розвиненім так щасливо Т. Прокоповичем, оперта й трагедокомедія учителя поезики київської академії Георгія Щербацького п. н. „Трагедокомедія, нарицаемая Фотій“, виставлена в київській академії 18 мая 1749 р.⁵⁾

З того досить довгого ряду відомих досі драм, у котрих відбив ся вплив „Владиміра“ Прокоповича і його поетичних правил, бачимо, що сей вплив був великий і благодатний. Красшими шкільними драмами того часу були ті, що їх зложено в дусі відродження класицизму й поетичних тоерій Т. Прокоповича⁶⁾. Тому можна з деякими застереженнями сказати, що „Владиміръ“ творить епоху в розвитку української драми. Від нього починаєть ся зво-

¹⁾ Видав В. И Рѣзановъ. Памятники русской драматической литературы, ст. 233—304. Тут подано й варіанти різних рукописів сеї драми. Рукописи „Стефанотокоса“ обговорені тамже, ст. III—XVI. Обговорив сю драму: Петровъ, Очерки, ст. 324—331. ²⁾ Обговорив сю драму: Петровъ, Очерки, ст. 358—363. Видав її: Николай Тихонравовъ: Лѣтописи русской литературы и древности, т. I, Москва, 1859, ст. 3—16, де вона має заголовок: Трагедокомедія о награжденніи въ семь свѣтѣхъ приисканнихъ дѣлъ мзды въ будущей жизни вѣчной, сложенная Варлаамомъ Лащевскимъ въ Академіи Кіевской“ (ст. 5). ³⁾ Видана Тихонравовим у згаданім видавництві. Обговорив сю драму: Петровъ, Очерки, ст. 363—368. ⁴⁾ Петровъ, *op. cit.*, ст. 364. ⁵⁾ Видана в недоступних поки що для мене: Трудахъ Кіевской Духовной Академіи за 1877 р. Сю драму обговорив: Петровъ, Очерки, ст. 383—389. ⁶⁾ Петровъ, Очерки, ст. 390—391.

рот до ліпшого в її історії. Проявило ся се передовсім у доборі свіжих, досі небувалих тем з рідної історії. Характеристика осіб і розвій подій стає живійший, бо українська драма буває що раз більше вразлива на питанне сучасности. На се останнє вплинули без сумніву історичні обставини, серед яких найшла ся тодішня Україна й її письменники, але нераз належить се приписати просто впливови Прокоповича. Будова драми й виведенне діляючих осіб, а передовсім упрощенне акції, завдячує також багато Прокоповичеві. Немаловажне було також очищенне стилю драми, а саме значне обмеженне уживання імен із клясичної мітольоґії й покинення надмірного алеґоризму. Усе те були здорові зерна, що спричинили поступ в українській драмі. Не пішла українська драма в одній важній точці за Т. Прокоповичем — у його розумінню траґедокомедії як рода драми, де виступає поважний елемент побіч комічного. І далі остав комічний елемент найчастійше відділений від поважної акції. Повело се що правда до витворення живих, реальних і справді комічних картин із народного побуту XVIII в., але з другого боку ставали ті картини чимось менше важним в очах публики. Так позбавляла ся поважна драма найціннішого елементу, що вязав її найбільше з сучасним життем. Примір Прокоповича найшов свого продовжателя, можна сказати, аж в Івані Котляревськім.

„ВЛАДИМІРЪ“

Теофана Прокоповича.

(З Крехівського рукопису.)

Владиміръ, всѣхъ славенноросійскихъ странъ князь и повелитель, от невѣрія тми во великій свѣтъ евангелскій духомъ святымъ приведенъ в лѣто от Рожд. Христова цпи; нинѣ же в преславной Академіи Могило-Мазеповіанскои Кѣвскои при-вѣтствующой Ясне Велможного Его Царс. Вел. Воиска Запорож. обоихъ странъ Днепра Гетмана и славнаго Чину с. Андрея Апостола Каваліера Іоанна Мазепи, превеликаго своего Ктитора, на позоръ росіискому роду от благороднихъ росіискихъ синовъ добрѣ zde воспитуемыхъ дѣйствіемъ, еже от поетовъ нарицает ся трагедокомедія, лѣта Господна аѣ Іюл. показанній. ¹⁾

Дѣйствіе а. ²⁾*Явленіе а.*

Ярополкъ, братъ Владимировъ, от него жъ убіенній, про несшеи ся славѣ, яко Владимиръ Христову вѣру хошетъ пріяти, изходитъ от безднъ адовихъ, акиби посланній от дѣмоновъ, братнему намѣренію творити препятіе.

Явленіе б.

Ярополкъ, обрѣтъ верховнаго жерца и волхва, именемъ Жеривола, откривает ему мисл Владимирову, притом, и коимъ самъ образомъ от брата убіенъ бист, повѣтствуетъ. Жериволь, разяренній, обѣщает ся всю свою волшебную силу на князя подвинути.

Дѣйствіе в.

Явленіе в. ³⁾

Празнику бога Перуна пришедшу, жрецъ Куроядъ трубитъ : гласяще людеи къ приношенію жертви.

Явленіе г.

Исходитъ инъ жрецъ, Піяръ именемъ, и запрѣщает Курояду, да не движет всеу народа, не имущей бити жертвѣ; се же того ради, яко позна бити неготова велебнаго Жеривола, ска-зую: како его видѣлъ сквозѣ пустыню бѣгающа и дѣмоновъ зовуща.

¹⁾ Т.: Владимиръ, славеноросійскихъ странъ князь и повелитель отъ невѣрія тми въ свѣтъ евангелскій приведенній духомъ святымъ отъ рождества христова 988, нинѣ же отъ православной академіи могилеанской и кievской на позоръ росіискому роду отъ благородныхъ росіискихъ синовъ, добрѣ здѣ воспитуемыхъ, дѣйствіемъ, аже отъ пийтъ нарицается трагедокомедія, лѣта господня 1705 іюля 3 дня показанній. ²⁾ У Т. сього „Синописца“ нема. ³⁾ У рукописі оба сі титули переставлені.

Явленіе г.

Смутившим ся жерцем, приходитъ скорбніи Жериволь и, всуе от друзей потѣшаемій, сказуетъ же о обѣщанной помощи. Но zde странным видѣніем (трусъ¹⁾ идоловъ узрѣвъ) устрашенъ, поетъ пѣснь волшебную, глася духовъ на помощь.

Явленіе д.

Бѣсъ мира и бѣсъ хули на гласъ жерцовъ приходятъ и желаемую помощь обѣщаютъ.

Явленіе е.

Бѣсъ тѣла или похоти плотскія, мало нѣгдѣ умедлѣвши, прибѣгаетъ и также пособствовать глаголетъ себе готова.

Хоръ или ликованіе.

Жерци, от бѣсовъ потѣшенніи, чарами оживляютъ идоловъ и с ними купно предъ побѣдою торжествуютъ и скачутъ.

*Дѣйствіе г.**Явленіе а.*

Владимеръ съ Борисом и Глѣбомъ, синами, бесѣдуетъ о послѣ от царя греческого присланным и совѣтъ о воспріятіи вѣри Христовой даюшемъ.

Явленіе б.

Жериволь, вохода ко князю испросивъ, скорбную вѣсть приносить, акиби бози зѣло разболѣша ся; на что от Владимера помощи и милости просить. Но князь, суетную печаль смѣхомъ избивъ, аки еще не вѣдушу совѣтъ царскіи, отсилаетъ же волхва на время, повелѣвая, да, егда пріидетъ поселъ, возвратит ся и да препрет ся словомъ.

Явленіе в.

Вшедшу послу, входитъ и Жериволь съ друзьями. Повелѣніемъ же княжимъ начинается прѣніе съ философомъ и многіи буесловніи вопросы съ гордостію и кѣченіемъ предлагаетъ. Дерзостію же его прогнѣванніи князь, вонъ изгонитъ жерцовъ.

Явленіе д.

Философъ проповѣдь простираетъ: а) яко аще и невидим ест Богъ, обаче бити Его явѣ естъ; б) яко единъ Богъ; в) яко вѣкъ будущій естъ; г) о созданіи мира и челоуѣка; д) о челоуѣчемъ паденіи; е) о воплощеніи Сина Божія и прочіи откровенних тайнах²⁾; з) наконецъ проповѣдуетъ будущій день судніи. И конечнѣ Владимера къ вѣрѣ прекланяетъ.

¹⁾ В ркп.: тусъ. ²⁾ Здасть ся, повинно бути: и прочее о откровенних тайнах.

Дѣйствіе д̄.

Явленіе д̄.

Владимеръ сином своим сонъ повѣтствуетъ: в нем же наважденіемъ дѣволским от различных видовъ устраши ся.

Явленіе в̄.

Владимеръ, отславъ сини, терпитъ искушенія. Миръ бо ему горделивія, бѣсъ же хули хулнїя, плотъ же плотскїя помисли наводятъ. Онъ же, тако бѣтствуя, наконецъ вся искушенія побѣждает и идетъ къ исполненію волѣ Господней.

Хоръ.

Прелестъ со многими другинями зоветъ Владимера, да возвратит ся, и различными страсти, веселими и скорбными, ликъ свои мѣшаеть. Не услышанна же суци, отмстити ему грозить.

Дѣйствіе е̄.

Явленіе е̄.

Куроядъ и Пѣяръ плачуть о опроверженїи идоловъ, еже бистъ въ Кѣевѣ повелѣніемъ Владимера, такожде и о болѣзни честного Жеривола.

Явленіе в̄.

Мечиславъ¹⁾, вождъ воевъ россіиских, пут...²⁾ ...аемъ находит на жерцовъ и видя идоли стояща, сварит ся на преступниковъ воли княжеи. Они же о семъ акиби не вѣдали, много лгуше, отрицают ся. Мечиславъ, укоривъ и изгнавъ жерцовъ, идоли со вои крушить. Се сотворше, единъ от воевъ, именемъ Храбрїи, повѣтствуетъ Мечиславу (не бивши при крещенїи Владимера), коимъ образомъ и чиномъ къ крещенію идяше Владимеръ и како храмъ украшенъ бѣше.

Явленіе г̄.

Приходитъ вѣстникъ ко Мечиславу со епѣстолїею от Владимера; в неже Владимер повѣтствует о своем крещенїи, како чешуя³⁾ от очесъ его чудеснѣ отпадоша. Посилает же в даръ Мечиславу щитъ и хоруговъ, обое крестом знаменанно. Мечиславъ со вои торжествуетъ.

Хоръ.

Андреи святїи радует ся о исполнившем ся его прореченїи (еже иногда, водрузивъ крестъ на горахъ кїевскихъ, проглагола о имѣвшем просїяти благочестїи). Таже духомъ пророчествуетъ и о еще будущихъ в Росїи вешехъ: о мученикахъ, о преподобныхъ печерскихъ, о церквахъ многихъ, о нашествїи Батїевомъ,

¹⁾ У ркц.: Мечислувъ. ²⁾ Тут одного чи двоих слів не достає, бо рукопис саме в тому місці ушкоджений. ³⁾ Се слово написано невизначно.

потомъ и о нинѣ славою цвѣтущихъ россійскихъ свѣтилахъ, Панахъ и ктиторехъ и благодѣтелехъ нашихъ¹⁾.

ТРАЕДОКОМЕДІА²⁾.

Дѣйствіе 1.

Явленіе 1.

Ярополкъ.

- 1 З безднъ подземнихъ, з огненной вихожду геенни
Ярополкъ, братнѣмъ мечемъ лютѣ убіенній,
Братъ князя Владимира. Ни! Глаголь сей ложній:
Не Владимиръ мой братъ есть, братъ мой ест безбожній
- 5 Братоубійца! Кая лестъ! Многажди красно
Імя будетъ, но своей вещи несогласно.
Владимерь владѣніе мира знаменуеть,
А братъ мой сродственній кровію воюеть.
Братъ мой, о горе! и сей глаголь неистовій:
- 10 Врагъ мой, супостатъ лютіи, жрецъ моя крови!
Сія ли знаменія братнеи любви? Сіе
Усердіе ко брату? О вѣкъ мой! О дніе
Лукави! Да помрачить васъ мракъ нечаянній!
Но гдѣ есмь? О лютѣ мнѣ! Гдѣ есмь окаянній?

¹⁾ Перед властивим текстомъ иде у Т. сей прологъ, которого нема в К.: Прологъ къ слышателемъ. Служаще обичному уставу, въ академіи нашей отъ лѣтъ многихъ хранимому, се и мы, аще и послѣдвѣйшіи, недозрѣли плоди трудовъ нашихъ на позоръ вамъ производимъ, великокаменііе и благородніи слышателие! А яко не ино что, токмо повѣсть о обращеніи къ Христу равноапостолного нашего Владимира, обичнимъ дѣйствіемъ представити умислихомъ, — вина баше, яко то и мѣсту сему прилично, и свойственная память сыномъ отшедшаго далече отца своего (се же и домъ Владиміровъ, се и Владимірова чада крещеніемъ святимъ отъ него рожденная), чѣдъ паче вѣхъ изящѣе на тебѣ является, ясневелможній пане, ктиторе и добродію нашъ, емуже и строеніе сего отчества Владиміроваго по царю отъ Бога врученно есть, и Владиміровими идяй равнины ему побѣдамы, равню о Россіи икономію, лице его яко отческое сынъ на тебѣ показуеть. Убо сего изображение приими отъ насъ, яко того жъ великій наслѣдникъ, вмѣсто привѣтствія: зри себе самага въ Владимірь, зри въ позорѣ семь, аки въ зеркалѣ, твою храбрость, твою славу, твоей любви союзъ съ монаршимъ сердцемъ, твое истинное благолюбіе, твою искреннюю къ православної апостолской единой церкви католическія вѣры нашей ревность и усердіе. ²⁾ Т.: васат. 2. Т.: братнимъ. 4. Такъ е також у *Київ.* і *У.* В тексті Т.: Яко не Владимиръ мой братъ есть, но безбожній. 8. Т.: съ родственною. 9. Т.: и се глаголь. 10. Такъ е в *У.* і *Київ.* У Т.: Врагъ мой, супостатъ мой, жрецъ моя крови! 11. Т.: братной.

- 15 Что вижду? Кіевъ се естъ? Горе мнѣ, о горе!
 Умершій единою, се уже повторе
 Умрѣти чаю. По что, плачевнїи удоле
 Адскїи, послалъ мя еси сѣмо? Сїе поле
 Болшую скорбѣ и позорѣ лютѣиши имѣеть:
- 20 Увидитъ мя Владимиръ и паки убїетъ.
 Аще же и не можетъ мечъ духа убити,
 Обаче кая туча, кая скорбѣ — видѣти
 Мѣста сїя! Здѣ княжїи престолъ, здѣ державу
 Всеросїйской области и толику славу
- 25 Братъ завистнїи съдержитъ! Аз же прїяхъ рани,
 Азъ смерть подяхъ горкую, тоеяжди страни
 Отчичъ, дѣдичъ, наслѣдникъ. Кто от васъ, о бози,
 Тако владѣеть? Еденъ или мнози
 Промисль вешемъ имате? Такова ли ваша
- 30 Правда? Братоубїици честь за казнѣ прїяша,
 А его же убиша, смерти неповинна,
 Еще низвержень естъ в ровъ темних! О безчинна
 Соньма вашего бози! Но кая мя сила,
 Сїя вражда на сїе мѣсто понудила
- 35 Изїйти з безднѣ адових? Скорбѣ тамо велика;
 Но горѣ от огня гризеть человѣка
 Зависть неумолима. Здѣ убо утробу
 Мою зависть снѣдаетъ, здѣ мене къ гробу
 Болѣзнѣ влечетъ внутреняя. Лучша би умрѣти
- 40 Паки — тако не могу окаяннїи зрѣти
 На цвѣтушую область враждебнаго брата.
 Здѣ его сокровища, здѣ царска полата,
 Здѣ врагъ мой, на престолѣ сѣдя превисоком,
 Самъ честенъ сїи, прочїих величавим окомъ
- 45 Презираетъ — сам токмо драгїи, свѣтлїи, златїи,
 Прочїи, пред ним просто не могуще стати,
 Гиблють себе смиренно; иннїи же под нозѣ
 Падъ, лежитъ и бездушенъ трепещетъ на мнозѣ.
 Мнози от иноземних приходять со дари,
- 50 Господемъ зовутъ. Онъ же, окружен боляри,
 Легким степенемъ сѣмо и овамо ходитъ
 И, всѣхъ уничижающе, бровъ горду возводитъ.
 О лютѣ мнѣ! лютѣ мнѣ! Весма исчезаю!
 Весь гину от зависти и не ошущаю

20. *К.*: на боцї дописано: ѿ. 22. *Т.*: кая туга, кая скорбѣ. *К.* оборот. 25. *Т.*: содержитъ. 28. *Т.*: Тако владѣеть мїромъ? Единъ или мнози. 29. В *К.* повторено на боцї: такова ли. — *Т.*: вешей. 32. *Т.*: Еще въ ровъ естъ низвержень темнїи! О безчинна. 34. *К.*: враждо. — *Т.*: Чїя вражда. 38. *Т.*: ко гробу. 39. *Т.*: внутреняя. Лучше бы. 42. *Т.*: палата. 44. *Т.*: величавимъ. 45 Лист 2. 46. *Т.*: не смѣюще стати. 51. *У.*: Рѣдкимъ ступенемъ. 52. *Т.*: всѣхъ удивляющи.

- 55 Утробъ въ мнѣ ражженныхъ. Вещь есть невозможна
 Не завидѣти тому, иже братъ сїи ложна
 Імене искренному брату своей части
 Завидитъ и завистой не насититъ ся страсти,
 Аще не в братней кровѣ мечъ лютей упоить.
- 60 Коих убо золь ему желати достоинъ?
 О граде тяжкїи моим очесемъ! О злаго
 Жилище разбоиника! Добрѣ такового
 Князя достоинъ сеи, аще болѣзнь чужда
 Не болитъ тебе, аще неправда и нужда
- 65 Имаѣтъ мѣсто у тебе. И еще повсюду
 Приноситъ ся вѣсть, не вѣмъ, изшедшии откуду,
 Аки би Христовъ законъ в тебѣ имаѣтъ бити
 И з богами Владимиръ дерзнетъ бранъ творити.
 Христе! Аще ти еси царъ и господъ всея
- 70 Твари, гдѣ сущи истинни? Гдѣ правди твоя
 Неложное мѣрило? Убїица во славу
 От тебе вѣнчанъ будетъ? И тако державѣ
 Твоей угождаетъ ся? Сродственнїи крови
 Губителъ любимъ тебѣ? О судъ неистовїи!
- 75 Но ви, бози лучшии, привратѣте сѣмо
 Уми прозорливїи; виждте, что творимо
 Зде будетъ: Владимиру брата не довлѣетъ
 Убити, бранъ вознести на боговъ имѣетъ.
 Что ся вамъ мнїтъ? Тебѣ наипаче, державнїи
- 80 Перуне! Видѣлъ еси, когда мя злославнїи
 Убиваше мучитель, и стрѣлъ огневидныхъ
 Отнюдъ не упустилъ еси и сихъ всѣхъ безбѣдныхъ
 Разбоиниковъ сохранилъ. Виждъ, что имаѣтъ быти:
 Братъ мои тебе жъ самага хошетъ съкрушити.

Явленїе ѿ.

Жериволь волхвъ, Ярополкъ.

Жериволь.

85 Кто здѣ тако на боги хулитъ?

Ярополкъ.

Стой, не бой ся!

55. Т.: Утробъ во мнѣ. 57. К.: искренному. — Т.: Имени искренному брату въ своей части. 58. Т.: не насититъ страсти. 63. Т.: Князя достоинъ еси, аще болѣзнь чужда. 64. Т.: Не болитъ тебѣ. 65. Т.: Имаѣтъ. 66. Т.: Провосится вѣсть, не вѣмъ, изшедши откуду. 70. Т.: гдѣ судъ истиннїи? 73. Обор. 76. Т.: Уми прозорливїе; виждте, что творѣмо. 77. Т.: Здѣ. 79. Т.: Что вамъ мнїтся? Тебѣ же наипаче, державнїи. У.: Что ся вамъ мнїтъ? 82. Т.: не пустилъ. 83. Т.: Разбойниковъ сотворивъ. Виждъ, что имаѣтъ быти. 84. Т.: самага хошетъ съкрушити.

О лютѣ мнѣ!
Жериволь.

Ярополкъ.
Не бой ся!

Жериволь.
Перуне, устрой ся!
Помози, силнїи боже!

Ярополкъ.
Что тако безумень
Сталь еси, Жериволе? Или дѣтоумень
Вѣкъ тебѣ возврати ся? Ни ли мене вѣси,
90 Кто есмъ азъ? Стои, не бои ся! Кїи тако бѣси
Смущаютъ ты и мещуть?

Жериволь.
Вѣмъ ты, о владико:
Княз Ярополкъ еси ты.

Ярополкъ.
Что убо толико
Видъ мой ужасаетъ ты?

Жериволь.
Мертва ты слышахомъ,
Того ради, видай ты, колѣблю ся страхомъ.

Ярополкъ.
95 Вѣмъ, яко на мертвцовъ и зрѣти живїи
От трепета не могутъ; но позори сїи
Тебѣ, мню, не страшни суть. Ты таиними слови
Каменнїи от гробовъ отриваешъ крови
И гнїющїя уже возбуждаешъ тѣла;
100 Къ тому бездушнихъ лѣсныхъ и геенскихъ сила
Духовъ повинуеть ся тебѣ, а на чари
Твоя слонце мѣнитъ ся, померкають зари,
День въ тму облачитъ ся и давно, въ темной
Сѣтующе гееннѣ, слышахомъ отъ земной
105 Страни гласъ приходящїи, — пѣнїе то быше
Таинъ твоихъ: абїе все сонмище наше
Возтрепета, самъ токмо царь не ужасе ся

91. Такъ е в: У. і *Київ.*, у Т.: Возмущаютъ и мещуть? 92. Такъ е в У. У Т.: уже толико. 93. Т.: Видъ мой устрашаетъ ты? *Київ.*: Видъ мой ты ужасаетъ. 94 Т.: видай ты колеблюся. 95. Т.: на мертвихъ. 98. Т.: открываешъ. 99. Листъ 3. 100. Т.: воздушныхъ лѣсныхъ. 102. Т.: Твои. 103. Т.: День во тму облачится. И недавно, въ темной. 104. Такъ е в: У. і *Київ.* У Т.: слышахъ отъ подземной.

И позна гласъ и егда многое стече ся
 К нему полчище духовъ: „Поспѣшне летѣте“ —
 110 Рече — „Жериволъ гласитъ; что велитъ, творѣте“.
 И многихъ посла к тебѣ.

Жериволъ.

Всегда азъ доволнѣй
 Любви его, за что есмь сам в себѣ неволнѣй,
 Ни свободъ, въ раба ему с тѣломъ и душою
 Вѣрно себе написахъ кровію моею.
 115 Недавно мнѣ онъ присла даръ неочѣненнѣй,
 Златъ сосудъ нѣкїя силы исполненнѣй,
 Отъ него же аще что мало испиваю,
 Абїе со мертвыми, со бѣси дерзаю
 Сходити ся. Тебе же нинѣ устраших ся,
 120 Яко силы твоя еще не напих ся.
 Прости, о владико мой! Не буди твоему
 Противно величїю. Дажь крѣпость моему
 Малодушію.

Ярополкъ.

Нѣсть в сем моеи укоризни,
 Не требѣ гнушати ся царскои даровизни.

Жериволъ.

125 О вѣсти весолои! Кого вижду, княже?
 Ярополкъ еси, добрѣ познаю. Коя же
 Вини к намъ прищель еси от мертвихъ?

Ярополкъ.

Вась ради.

Жериволъ.

Како?

Ярополкъ.

В бѣдахъ вам ваших желаю отради.
 Не приде во слухъ вам, что вашъ умишляеть
 130 Князь новїй?

108. Т.: Но позна. 109. Т.: „поспѣшно“. 112. Т.: Любовь. 114. Т.:
 Вѣчно. - У. і Київ. Вѣрно. 115. Т.: онъ мнѣ. 116. нѣкоея силы. 117. Т.:
 мало что аще. 118. Т.: Абые со мертвыми и съ бѣси. 120. Т.: силы
 тоя. 125. Т.: О вѣсти сей веселой! У.: О вѣсти превеселой! 126. Т.:
 Ярополкъ еси, добрѣ знаю. Коя же. 128. Т.: Въ бѣдахъ вашихъ вамъ
 желая отради. — Тут е в рукоп. оборот. 129. Т.: Не приде ли вамъ въ
 слухъ. 130. Т.: Князь на ви?

Жериволь.

Что новое? Онъ давно являеть
Свирѣпство свое: уби тебе, брата родна.

Ярополкъ.

Жертва великихъ боговъ нѣсть к тому свободна.

Жериволь.

Что слышу?

Ярополкъ.

Христїанскїй закон воспрїяти
Умисли, от боговъ же всячески остати
135 Хочеть.

Жериволь.

Га! Га! Га! Га! Га! Истинное слово!
Азь самъ без вѣсти сея (повѣмъ нѣчто ново
И вам несвѣдомое), азь (глаголю вѣрно),
Азь первїй в семъ подзрѣхъ его: лицемѣрно
Начать богомъ служити — слыши тайну странну.
140 Первѣе онъ ко богомъ и жерцомъ пространну
Имѣ руку и, егда жертву приношаше,
Радость, праздникъ, торжество и веселїе наше
Бѣ тогда: воли толсти и тучнїе крави
Убиваеми бяху и доволно страви
145 Не боги токмо, но и жерци имѣяхомъ
И не токмо ни мало тогда не алкахомъ.
Но — вѣруй ми, о княже, — жрецъ Перуна бога,
Добрѣ чрево исполнивъ от тука премнога,
Со Перуномъ (вѣси, что имамъ глаголати),
150 Со Перуномъ мя гримя могохъ соравняти.
Но уже тую щедрость измѣни от студа:
Даде вчера единаго козла тако худа,
Тако престарѣлаго, тако безтѣлесна,
Тако изнуреннаго, изсохша, безчестна,
155 Тонка, лиха, немощна, безкровна, безплотна, —
Еще ножа не прїяхъ, а смерть самохотна
Постиже его. Гнѣвъ ли уби его божїи,
Или яко не бѣ в немъ кромѣ лихоти кожи
И под кожею костей тѣлесе ни мало?
160 Что убо мнит ся тебѣ? Кое се настало

137. Т.: А вамѣ. 138. У.: подзрѣль. Т.: Азь первый подзрѣль его, яко лицемѣрно. 142. Т.: праздникъ, торжество, веселїе. 145. Т.: божи. 146. Т.: тогда не стужахомъ. 148. Т.: Исполнить. 150. Т.: могохъ мя въ тѣлѣ соравняти. *Київ.*: могохъ мя гримя. 151. Т.: О студа! 152. Т.: едина 158. Так є в *Київ.*; у Т.: одной кожи. 159. Лист 4.

Время? Не нам се нужда творит ся, но, стада
Не ядъше, измрутъ бози.

Ярополкъ.

Еще прежде глада
Побѣтъ ихъ Владимиръ: дерзнувшій пролити
Кровъ братнюю, дерзнетъ онъ и боги побити.

Жериволь.

- 165 О лютой дерзости! Но повѣждъ подробну,
Молю, коимъ образомъ тако неподобну
Смерть подялъ еси; азъ бо ничтоже вѣмъ инно,
Такмо яко братъ брата умертви безчинно.

Ярополкъ.

- Вѣдомъ вамъ есть давнїи нашъ сваръ. Но се не буди
170 Дивно: претикаемъ ся часто, суще люди.
Зрите, яко неравнїе братїе бивають
Сердца — — — — —
Владимер, мни возластом, долженства своего
Ни мало не помяну, ни проси моего
175 Мира; азъ убо просихъ, но не бяше мѣра
Злобѣ его. Не могїи явнимъ и оружнымъ
Видомъ мя побѣдити, побѣди безмужнимъ.
Лестъ прїять въ мѣсто меча; мнитъ ся быти мирнїи
В словѣ, в сердци же ядъ ношаше звѣрнїи.
180 Зъ мое же смиренїя онъ хїщнїи сѣти
Соплетъ на мя: взиваетъ дому посѣтити
И утвердити завѣтъ. Азъ простъ и ничтоже
Злаго въ толици любовѣ чая, — не бо може
Вѣрная любовь бити, ни распря почиють,
185 Гдѣ любви знаменїя вѣри не имѣють.
Пойдохъ аки къ брату. О день и часъ лютїи!
Камо идохъ безумень? Трикрати на пути

163. Т.: дерзнувшій. 165. Т.: О лютой сей. 166. Такъ е в Усп.; у Т.: неудобну. 168. Усп.: уби безвинно. 169. Т.: Свѣдомъ вамъ есть нашъ давнїи. 171. Т.: Зрѣте, яко неравни братнїя. 172. Т.: Сердца. Усп! вышъ мѣры себе возвышають. Усп.: Какъ выше мѣри себе возвышають. Кийъ.: надъ мѣру. 173. Т.: мнїи возрастомъ.

175—176. Т.: Онъ, престарѣлой сущей злоби, мира; мира
Азъ убо просихъ, но не бяше его мѣра
Злобѣ Не могїи убо явнимъ и оружнымъ

178. Т.: прїять. 179. Т.: Во словѣ, въ сердци же ношаше ядъ звѣрнїи. 180. Т.: Зъ моего же онъ хищнїи смиренїя сѣти. У.: Съ моего смиренїя хищныя онъ сѣти. 183. Т.: чаяи. 184. Т.: распря почиеть. 185 Т.: Гдѣ любви знаменїя вѣра не имѣеть. — У.: знаменїя отнюдь не имѣеть. 186. Т.: Пойдохъ аки ко брату. О день! о часъ лютїи!

- Конь преткну ся, трикрати врань прелеть черній,
Третїи чась дне трикрати нарекохъ вечерній;
190 И воспящаше ся другъ, даѣи совѣтъ здравїй.
Но не воспященни сутъ божїи устави!
Пїидохъ уже къ дверемъ; чаяхъ, яко тѣми
Вхожду в дом братнїй, — внидохъ во мракъ ими!
Егда бо прагъ преступихъ, сюду и сюду
195 На мечи мя подяша, моихъ же оттуду
Всѣхъ воевъ воспятиша; единъ со двоими
Всуе брахъ ся, весь лютѣ на мечяхъ носимїй.
Яко медведь, емуже в перси ловець силнїй
Вонзеть роженъ, мешет ся всеу и бездѣлнїй
200 Гнѣвъ яритъ и, елико боретя крѣпчае,
Толико вонъ желѣзо вѣходитъ глубочае;
Сице азъ бѣднїй брахъ ся, послѣди же тамо
Падохъ и валяхъ ся сѣмо и овамо
В крови моеи, сугубим путем пустихъ душу.

Жериволь.

- 205 Не могу слѣшати, но отмстити мушу.
О бози, помозите! Аще мои пѣсни
Силни сутъ и могутъ что, да проидуть в безмѣни
Мѣста, въ деби, в пещери, в рѣки, в бездни, в гроби
Глубокїя великой Матери утробы:
210 Подвигну мертвих, адских, воздушнихъ и водних
Соберу духовъ, к тому звѣрей многогородних
Созову купно, прїидуть змїи страховидни,
Гади, смоки, полози, скорпїи ехидни,
Совлеку слонце з неба, помрачу свѣтила,
215 День в ночь претвору: будетъ явѣ моя сила.

Дѣиствїе в.

Явленїе д.

Куроядъ, жрецъ поеть:

Слѣшите празнична рога:
День прїиде Перуна бога, —

188. Т.: прелетѣ. 189. оборот. 190. Т.: Воспящаше мя и другъ.
192. Т.: Прїидохъ уже ко дверемъ, чайя. 193. Т.: мракъ вѣчнїй ими!
194. Т.: отсюду и сюду. 198. Т.: медвѣдь. 199. Т.: мечется. 203. Т.:
валяся. 205. Т.: Не могу азъ слѣшати. У.: Не могу се. 207—208. Тут
переписчик не зрозумѣв тексту, як се видно з очевидних похибок. У Т.
звучать сї два стихи:

Силни сутъ и могутъ что, да проидуть въ безвѣстни
Мѣста, въ дебрѣ, въ пещери, въ рѣки, въ бездни, въ гроби.

209. Т.: Въ глубокїя. 211. Т.: къ томужь. 212. Так є також
в: У.; Т. має: И совокупно прїидуть. 213. Т.: Скорпїи, ехидни. У.: Гади,
прузи, полози. 224. Т.: солнце.

- День шумній, бурній, ужасній,
 Празникъ громній, велегласній.
 220 Слышите, рустїи люди!
 Доми, орудія, труди,
 Торги, купля оставѣте,
 Спѣшно на праздникъ идѣте!
 Воли, крави избирайте,
 225 Толсти жертви подавайте!
 Огнь есть богъ молніелучній,
 Любитъ мяса зѣло тучни.
 Слышите празднична — — —
 День прїйде Перуна бога,
 230 День шумній, бурній, ужасній,
 Празникъ громній, велегласній.

Явленіе ѿ.

Пѣяръ.

Курояде, престани! престани! престани!

Куроядъ.

Что тако, о Пѣяре?

Пѣяръ.

Всue нинѣ страни

- 235 Оглашаешъ: не будетъ, не будетъ днесъ жрома
 Жертва; не движи людей.

Куроядъ.

Невѣже! Ест грома

Празникъ.

Пѣяръ.

Честній же вошь не готовъ ест.

Куроядъ.

Како

Жериволь ест не готовъ?

Пѣяръ.

Не готовъ ест всяко.

Куроядъ.

К чему ест не готовъ?

219. Т.: громкій. 224. Лист: 5. У.: убивайте. 225. Т.: Толстія
 жертви давайте! 226. Т.: Онъ есть. 230—231. Т.: васат. 234. Такъ е
 такожъ в: У. і Київ. У Т.: понеже не будетъ. 235. Т.: Невѣжо! 236. Т.:
 Жериволь ест не готовъ. 238. Т.: Къ чему онъ есть.

П'ярь.

Не готовъ ест жерти.

Куроядъ.

Дадѣте ми, о бози, да азъ тако терти
240 Возмогу кури мои, яко онъ всецѣло
Третъ воли безмѣрнїя! И на сіе дѣло
Что ест нужно, молю тя, повѣждъ.

П'ярь.

Нѣсть удобна

Времени, яко вижду.

Куроядъ.

Рѣчь се неподобна.

Жерти сему нѣсть время? Прелщаешъ ся, друже.

245 — — — — —

Онъ би хотѣлъ, даби билъ праздникъ безпрестаннїй.
Дивну вещь реку: видѣхъ, когда напитаннїи
Многими онъ жертвами лежаше во хладѣ,
А чрево его бѣше превеликою кладѣ
250 Подобное; обаче въ ситости толикою
Знаменїе бистъ глада и алчби великой:
Скрежеташе зубами на мнозѣ без мѣри,
Движа уста и гортань! И достойно вѣри
Слово твое, П'яре: „время не имѣеть“?
255 И въ снѣ жретъ Жериволь.

П'ярь.

Се не разумѣть

Любимїи мои Курояд П'ярова слова!

Рѣхъ: „не имать времени“, видя не готова
Его бити.

Куроядъ. — —

Много зубовъ не изостри или

Не изпразни стомаха.

П'ярь.

Ругаешъ ся; ни ли

260 Въ грѣхъ вѣмѣняеши дерзокъ смѣхъ творити

240. Т.: моя. 243. Так є і в *Київ.* У Т.: Вещь се неподобна.
244. Т.: ему нѣсть. 245. Сей стих виточкований. У Т.: И вѣруеши тако,
я вѣры неймуже. У *Київ.*: И вѣруешъ, азъ же ни; но чаю, что уже.
247. Так є в У. і *Київ.* У Т.: Азъ дивную вещь видѣхъ. 248 Т.: Мно-
гими жертвами онъ лежаше въ охладѣ. 251. У.: жажды великой. 255. Т.:
И во. 255. Т.: П'ярева. 257. оборот. 258. Т.: Мню, зубовъ. 260. Т.:
Ти во грѣхъ.

Съ мужа толь велебнаго? Праздника не творить —
Нинѣ сіе довлѣтъ.

Куроядъ.

Гладом.
То онъ насъ поморить

Пѣяръ.

Нужда терпѣти.

Куроядъ.

Но молю бо, кая
Нужда се необична?

Пѣяръ.

Дрова избирая

- 265 На жертву, ходилъ нинѣ сквозъ лѣсъ пустинній,
И сеи бѣжаше скорїи, простовласъ, безчинній
Жериволь и, от земли вѣхромъ подносимїи,
Ни позна мя при пути; неудержимїи
Бѣгъ творя, пушаше вопль въ деби необичнїи.
270 От всѣхъ же странъ пустыни страшни и различни
Отповѣдаху гласи.

Куроядъ.

Скорбь нѣкую имѣемъ.

Пѣяръ.

Того ради рѣх ти,
Яко нѣсть готовъ жерти.

Куроядъ.

Убо потерпѣмо,
Что се будетъ. Но се онъ, се онъ бѣжитъ сѣмо!

261—262. У Т.: Съ мужа толь велебнаго? Что жъ имѣеть быти?
Вѣси попа сего.

Куроядъ.

Почто праздника не творить?

Пѣяръ.

Нынѣ и се довлѣтъ.

263. Т.: Молю тя, кая. 264. Т.: Авъ. дрова собирая. 265. Т.: хо-
дяхъ. 266. Т.: И се. 268. Т.: Не позна мя на пути; но неудержимїи!
269. Т.: въ дебры. 271. Т.: гласи, и свисти, и кихти.

Явленіе ї.

Жериволь.

275 Скорбъ велія! Мнѣ лютѣ! Скорбъ, братія, зѣлна!

Куроядъ.

Что ти ест, Жериволе? Престани! Бездѣлна
Толикая печаль ест. Аще и что злое
Случитъ ся, сотворше съвѣтъ, можем тое
Исправити и въ добріи случай премѣнити.

Пѣяръ.

280 Скажи, да совѣтуем.

Жериволь.

Ничтоже совѣти

Успѣютъ, аще не сами потщат ся бози.

Не вѣсте, о друзи, яко зѣло мнози

Супостати на боговъ и на насъ восташа?

Воводятъ Христовъ законъ.

Пѣяръ.

Убо, честность ваша,

285 Призови силу боговъ твоихъ и ни п....

Слухати навикоша; ни.....

Преступаютъ.

Жериволь.

Нинѣ бихъ въ дебрехъ непреходнихъ

И созвахъ безчисленнихъ, лютихъ, строднихъ

Сонмъ духовъ неизчетнихъ. Егда же познаша

290 Нужду мою, скоро вси равнимъ съвѣщаша

Гласомъ, яко не требѣ вести всего полка.

„Ми (рекше) увидѣхомъ от словъ Ярополка,

Яко князь вашъ Владимиръ, иже скорбѣ толику

Наводитъ, страсть имѣеть зѣлну и велику

295 Ко похоти тѣлесной и ко мирской власти;

Того ради цариковъ, иже тими страсти

Владѣютъ, звати треба. Трѣе сугъ: бѣсъ мира,

275. Т.: Жериволь, Куроядъ, Пѣяръ.

Лютѣ мнѣ!

278. Т.: Случи ти ся, сотворте совѣтъ. М. Д. А.: Прилучи тя.

281. Т.: сами не. 282. Т.: Не вѣсте ли. 284. Т.: Воводя. 285. Т.:

твоихъ они гѣнній. 286. Т.: навикоша. ниже повелѣній. 287. Т.: бѣхъ

въ дебрахъ непреходнихъ. 288. Т.: И созвахъ безчисленнихъ, лютихъ,

страхороднихъ. У.: лютихъ, страховиднихъ. 289. Лист: 6. Т.: духовъ не-

изчетній. 290. Т.: совѣщаша. 292. Так є і в: М. Д. А.; у Т.: увѣда-

хомъ. 295. Так є і у Т. В: М. Д. А.: сласти.

Бѣсъ плоти, бѣсъ противства божія. Тѣмъ вѣра,
 Намъ неблагопріятна, колѣблетъ ся всюди.
 300 Но ти гдесъ странствуютъ. Убо наша труди
 Будуть в том, да поищем и пришлемъ ихъ скоро“.
 Се рекше, полегѣша спѣшно вси и споро.
 Тихъ на помощь азъ чаю.

Куроядъ.

Лютѣ! Что се странно?

Жериволь.

Что ти есть, Курояде?

Куроядъ.

Бози нечаянно

305 Возтрепеташа.

Пѣяръ.

Нѣсть то; развѣ примракъ нѣкїй
 И мечтаніе ти бистъ. О позоръ великій!
 Смотри жъ самъ.

Жериволь.

Знаменіе сіе ест ужасно.

Пѣяръ.

Зови силъ, Жериволе! Труби велегласно!
 Аде, на помощь востани!
 310 Спѣшно твоя двигни брани!
 Двигни сили, двигни власти!
 Твоя имать честь пропасти.
 Вѣтре пернатїй, въскорѣ
 Преносяй корабль по морѣ,
 315 Помощной нам, адской силѣ!
 Притвори скоріе крилѣ!
 Летѣте, дуси, летѣте,

299. Т.: Неблагопріятна намъ. 300. Т.: наши труди. 301. В К. очевидна помилка: будить. 302. Т.: поспѣшно и. 305. Так є і у: Т. В інших рукописах замість: Пѣяръ є: Жериволь.

306—7. Т.: Куроядъ.

О позоръ великій!

Смотри жъ самъ.

308. Т.: Зови ихъ. Жериволь (боговъ на помощь зове). Київ.: Пѣснь Жеривола. 308—309. В К. з боку коло сих двох стихів додано: ѿ; коло стихів: 313—314 додано з боку: ѿ. 312. Т.: Твоя имать честь упасти. 313. Т.: воскорѣ. 315. М. Д. К.: Помози намъ. 316. Т.: Подаждь воскорѣе крилѣ. М. Д. А.; Притвори адскіе крилѣ.

Нам на помощь не медлѣте!
Изострѣте гнѣва жало:
320 Люто время нам настало.

Явленіе д.

Миръ.

Что се тако нужное и кая потреба
Тако скорой помощи, Жериволе?

Жериволъ.

С неба,

О господіе мои, послаша васъ бози!
Не вѣсте ли въ Кѣвѣ, что сѣтвори ся? Мнози
325 Лжемудрци, лжепророци, хулники востаха:
Пасти иматъ законъ нашъ, пасти вѣра наша.

Миръ.

Кто такихъ злихъ навѣтовъ вини?

Жериволъ.

Князь велможній.

Миръ.

Не боите ся, дерзайте: ни ли онъ, безбожній,
Пріиметь моихъ совѣтовъ? Азъ отмщу сторично!
330 Обаче не мню тако: князю ли прилично,
Да свою распятому и нищему вѣю
Христу преклонить? Лютѣ! Азъ недоумѣю
Обяти се мислю, ниже помисль умній
Можеть сіе сказати. И аще безумній
335 Сотворить тако, аще от Грековъ прелститъ ся,
Вѣсте ли, кому онъ симъ уподобить ся?
Константину оному, иже риболова
Петра, всѣхъ худѣишаго, и с ним неистова
Шатарей дѣлателя Павла, въ снѣ пянїи
340 Узрѣвъ, тако воспрїять совѣтъ ихъ поганїи,
Аки би былъ болярскїи, и себе въ славу
Толикую воверже, яко злату главу
Не усрами ся старцу Селвестру худому
Преклонити смиренно. Всѣ царскаго дому
345 Возсмѣяша ся тогда, ми же на единѣ
На мнозѣ плакахомъ ся и даже до нинѣ

320. Т.: *Явленіе Четвертое*. Бѣсъ міра, Жериволъ, Бѣсъ хули, Бѣсъ тѣла и Куроядъ. 322. оборот. 324. Т.: творится. 325. В К. очевидна помилка: вастаха. 326. Т.: Бѣсъ міра. 327. Т.: вина. 331. Т.: нищому. 336. Т.: онїи симъ. 339. Т.: Шатарей. 340. Т.: таѣ воспрїять. 341. Т.: и себѣ въ не славу. 344. Т.: царского.

- Плачем ся, толику его погибель помняще.
 О Христе! Аще прелстиши и сего и аще
 Поимеши Владимира, буди (яко лживїи
 350 Твердить о тебѣ народъ), буди Богъ правдивїи!
 Азъ же да не буду царь! Да не буду честнїи!
 Да не буду всеилнїи! Калугеровъ лестнїи
 Родъ, и мои Жериволе, языкъ да устроить
 И да много глаголетъ; мнѣ же не достоить
 355 Словом прелщати, дѣломъ хошу показати,
 Что могу.

Жериволь.

Равно тебѣ благодарствовати
 Не можемъ ми, о цару! Твоя будетъ слава,
 Аще твоя сихъ лестцовъ побѣдитъ держава.

Бѣсъ хули.

- Не меншъ о семъ потшу ся и азъ, Мире златїи!
 360 Зрите же, аще любить истинну Распятїи.
 Яко самъ злодѣи бѣше (не бо средѣ двою
 Злодѣю би распятъ былъ), тако со собою
 И полки злодѣискїя вести зѣло любить.
 Кому се нѣсть извѣстно? Самъ онъ гласно трубить
 365 Во своемъ евангелїи: „Не прїидохъ возвати
 Праведних — глаголетъ — но гришнихъ взискати“.
 Тожде дѣломъ являетъ: доселѣ державнїи
 Владимиръ имя добро имяше и славнїи
 Мужествомъ бѣ, Христови мняше ся бити
 370 Непотребенъ; но егда сродную пролити
 Дерзну кровь и княжескїи санъ сотвори мерскїи, —
 Сотвсри себе Христу любима, да дерскїи
 Будетъ оттолъ разбоиникъ: ибо боговъ сила
 Ненавидитъ всячески толъ сквернаго дѣла.
 375 Но на долго грихъ ходитъ волнїи и безказнїи,
 Во слѣдъ злодѣянїя поидетъ неприязнїи
 Гнѣвъ мои: вложу на мисль ему христоненавистнїи
 Помисли, на языкъ же наведу безмѣстни
 Хули. Мняше ся тебѣ, о тектоновъ сину,
 380 Яко Владимиръ будетъ равенъ Константину!
 Будетъ противу тебѣ Іліанъ вторїи!

347. Т.: Плачемъ, толику. 348. Т.: прелстишь. 353. Т.: о мой Жериволе, язики да строить. — В инших рукописах, відомих Тїхонравову, як у: К. з вїйком слів: О мой. 355. Лист: 7. У.: Словомъ предлагати. 361. Т.: не бы. 362. Т.: Злодѣю былъ распятїи). 365. Т.: возвати. 366. Т.: Праведниковъ. 368. Т.: добро имя ношаше. У.: имя доброе имѣяше славнїи. 369. Т.: мняшеся онъ. 375. Т.: недолго. 377. Т.: въ мисль ему христоненавистни. 379. Т.: безвѣстни. 380. Т.: будетъ Владимиръ.

Бѣсъ тѣла.

Простѣта, аща мало закоснѣхъ: азъ скорѣи
Всегда есмъ на сичеву помощь, днесъ еяже
Ищещи, Жериволе!

Жериволь.

385 Ни, о любви княже,
Не на мя пуцаи стрѣли: вѣмъ, како твоего
Лука язви сладкі суть, но тѣла моего
Вси уди, вси утробы твоихъ ранъ суть полни.
Язви князя нашего.

Тѣло.

Но онъ весь ест болнїи
От стрѣлъ моихъ: триста стрѣлъ, ядомъ напоенныхъ,
390 Внурихъ ему в сердце, триста женъ сочтенныхъ
Бѣситъ ся любовїю.

Жериволь.

Но вся отринуты

Хощеть уже.

Тѣло.

Кто жестокии и лютии
Любовь мою отемлетъ?

Жериволь.

Единъ (убо вѣси),
Единъ безчеловѣчнїи всесладкія бѣси
395 Христось от душъ изгонитъ и вѣмъ ест противнїи.

Тѣло.

Не скорби. Покажу вам образъ зѣло дивнїи
Христїанскои чистоти. Яко къ вам позваннїи
Не скоро прїидохъ, не вѣсте, чимъ бѣхъ удержаннїи.
В адзкой странѣ, Христа держащои устави,
400 Двое суть княженїя особнои держави.
Двоимъ убо княземъ любовь ко единой дѣвѣ
Влияхъ въ сердце: не долго убо в таинномъ гнѣвѣ
Пребѣша со собою, скоро ярость звѣрну
Откривше, лютую брань и силу безмѣрну
405 Двигнуша, и единой жени раду тако

382. Т.: Простѣте, аще. 385. Т.: яко твоего. 386. Оборот.
388. У.: Бѣсъ тѣла. 390. Т.: Внурилъ ему во. 392. В К. очевидна
пошибка: Кю. Т.: Кто тако. 393. Т.: Любовь ему. 397. Т.: Я, ко
вашъ. 398. Т.: скорь.. быхъ. 399. Т.: Въ далекой странѣ. 400. Т.:
особни. 401. Т.: Двоимъ ихъ княземъ. 404. Т.: брань лютую.
405. Т.: ради.

Кровь людей безчисленныхъ проливаютьъ, яко
Троянская иногда брань долго лѣше,
Егда Грекомъ Елена похищенна бѣше.
Такъ я побѣждаю христѣяне!

Жериволь.

Убо

- 410 Со Владимиромъ тебѣ брати ся сугубо
Удобѣшиша брань будеть: понеже бо зѣло,
Яко повѣствуеши, единой жени тѣло
Двохъ мужей побѣждаеть; колми паче триста
Взяти единого могутъ и от мѣста
415 Двигнутъ ся не дадутъ, аще приложиши
О томъ попеченія.

Тѣло.

Всуге ты трудиши,
Жериволе! Наша в томъ печаль, наши труди.
Ты отселѣ, молимъ ся, безпечаленъ буди.

Жериволь.

- Бретіе! радуимо ся, аще не у можетъ
420 Христось торжествовати, ни ему поможетъ
Многорѣчїе жерцовъ его.

Пѣяръ.

Намъ прилично
Еще предъ побѣдою пѣти краснолично.

Куроядъ.

Прилично воистинну!

Жериволь.

- Устроите ся спѣшно,
Спѣшно до скаканія, азъ же вамъ утѣшно
425 Явлю зде знаменіе: понеже имами
Отъ боговъ сихъ трепета страхъ, убо с нами
Да скачутъ убо они. Но первѣе мушу
Пришептати и дати коемуждо душу.

Хоръ.

(Идоли со жерцами, пѣснь поющими, скачутъ.)

409. У.: Тако мя побѣждаютъ христѣяне. 411. Т.: Удобнѣйша.
412. Т.: одной. 414. Т.: Связати единого. 415. Т.: Двигнути ся.
418. Т.: молимъ тя. 419. Листъ: 8. — Т.: Братія! радуймося, аще не у.
425. Т.: здѣ. 426. Т.: со нами. 427. Т.: Да скачутъ они нынѣ.
428. Т.: Слово: Хоръ — васат. Дальше є: Идоли со жерцами, поюще,
скачутъ.

Дѣйствіе ѿ.

Явленіе ѿ.

Владимеръ, Борисъ и Глѣбъ.

Владимеръ.

Борисе, чадо мое!

Борисъ.

Что, отче, велиши?

Владимеръ.

430 Видѣлъ ли еси от Грековъ посла? Что ти мниши
О его вѣщаніи?

Борисъ.

Законъ свои пріяти
Совѣтуеть, но требѣ болѣе слышати
О томъ, да вся извѣстна будутъ.

Глѣбъ.

Аще волно,
Что ми ся мнить, сказати, о отче?

Владимеръ.

Доволно

435 Глаголи, чадо Глѣбе!

Глѣбъ.

Азь отнюдь не знаю,

В чемъ стоить законъ Христовъ; обаче не чаю,
Даби не любве ради посла сицеваго

Послалъ царъ византійскій: аще бо би злаго
Билъ онъ ухищренія — азь лукавихъ навѣтовъ

440 Не то би своимъ тебѣ представлялъ совѣтомъ,
Что самимъ имъ свято ест, велико и честно.

Но егда что самъ любить, то даетъ, не лестно
Мнитъ ся дарованіе: к тому, кѣи зде бити
Можеть позоръ лукавиі? Егда бо смѣсити

445 Кровь ихъ со нами хочещи, чаю, видять ясно,
Яко миръ имъ даеши, ниже что ужасно
Или враждебно от насъ себѣ ожидаютъ.

430. Т.: Видѣлъ еси. 433. Т.: з боку дописано: *vel* внимати.

434. Т.: Мнѣ что тебѣ сказати. — У. і *Киѣв.*: Аще естъ волно, что мнится сказати. 436. Т.: чомъ. 439. Т.: ухищренія съ лукавимъ навѣтомъ. 440. М. Д. А.: представлялъ обѣтомъ. 442. Т.: самъ что. 443. Т.: къ сему кѣи здѣ. 444. Оборот. Т.: подворъ лукавства. 445. Т.: съ нами.

Врази не сим образом кровь свою смѣшаютъ.
 Убо мною, да не спѣшно и не без отвѣта
 450 Отслеши философа, но, сего совѣта
 Не возгнушав ся, вели ему, да подробну
 Законъ Христовъ зяснить и вѣри удобну
 Покажетъ вѣру свою.

Владимерь.

Аки би едино

Сердце имами, Глѣбе: азъ ничтоже ино
 455 Помишляю; прочее вѣруите ми, чада:
 Мнози к нам прихождаху съ Византіи града
 Царскіи посланци, обаче единако
 Имѣхъ сердце, ниже что внутръ имѣхъ. Инако
 От сего сотвори ся: едва бо онъ слово
 460 Прорече ми и Христа помяну, чтось ново
 Не вѣмъ и дивну въ сердци ощутихъ измѣну
 И, что всѣхъ ест дивнѣе, аки ни едину
 Рѣчь слишахъ, двоихъ нѣкихъ устенъ слово бяше.
 Философъ убо, стоя, своя глаголаше,
 465 В мисли же моей нѣкто таиним си языком, —
 Отсели, мною, не слышан бистъ онъ человѣком, —
 Повѣсть философову краткими извѣти
 Утверждаше. Моя же утроба горѣти
 Мняше ся и страхъ нѣкій пронзе мя; оттолѣ
 470 Не вѣмъ, како ко моей прилѣпи ся волѣ
 Имя христіянское; наши же ми мертви
 Бози мнят ся бити и жертви их мерзки.

Явленіе в.

Вѣстникъ, Владимерь, Жериволь.

Вѣстникъ.

Жериволь входа просить, княже!

Владимерь.

Невозбранно.

Повѣми ему о семъ слово нечаянно.

Жериволь.

475 Именем боговъ наших многих лѣтъ желаю,
 Княже, державѣ твоей.

448. Т.: Враги. 450. Т.: его совѣта. 452. Т.: изяснить. 457. Т.: посланници. 462. Т.: не едину. 467. Т.: крѣпкими извѣти. 470. Т.: до моей. 472. Т.: Бози мняхуся быти, и мерзки ихъ жертви. 474. У.: о семъ словѣ. 475. Лист; 9.

Владимеръ.

Слишиши, Жериволе?
Что новаго чаю

Жериволь.

Велможнїи владику!

Желалъ бихъ лучшую вѣсть носити! Велико
И страшно знаменїе бози нам дадоша:
480 Зѣло разболѣшася.

Владимеръ.

Но не у помроша?

Жериволь.

Не буди то, господи!

Владимеръ.

Се убо не тако

Страшно, яко реклъ еси.

Жериволь.

Умирати всяко

Бози не могутъ, ихъ бо вредити ничтоже,
Ни огнь, ни мечъ, ни вода, ни земля не може.

Владимеръ.

485 Не вѣмъ сего.

Жериволь.

Есть единъ вредъ смертнїи: от глада
Умирають иногда, того раду стада
Тучнїи имъ на жертву обикоша слати
Боголюбци, от нихъ перваго тя знати
Должни есми, о княже!

Владимеръ.

Но рци, в чем болѣють

490 Бози твои.

Жериволь.

Первѣе твои суть. Имѣють
Сокрушенни нѣкіе кѣиждо свои уди:

477. Т.: Слїшати. 478. Т.: вѣсть лучшую. В К. повторено слово:
вѣсть два рази. 484. Т.: ниже земля може. 486. Т.: того ради.
490. Т.: Имѣють. 491. Т.: кїйждо своя.

Милостивъ убо буди имъ, молю тя, буди
Милосердъ.

Владимеръ.

Что же творимъ? Послушаи моего
Совѣта, Жериволе: иннаго коего
495 Болшаго взищим бога.

Жериволь.

Бити се не можетъ.
О княже! Како единъ толиким поможетъ
Народомъ твоимъ?

Владимеръ.

Ни ли азъ единъ владѣю
Всѣмъ народомъ? Что се ест, азъ недоумѣю
Сказати.

Жериволь.

Нѣсть се дивно, нѣсть ни мало чудно.
500 Ти болшъ смисла имаши, им же тако трудно
Мудрствовати; ти егда изидешъ от гѣла, —
Не ласкателно глаголю, — до зѣла
Превознесенъ будеши и над всѣхъ не мало
Боговъ бо миръ: малъ тебѣ Подвиздъ, малъ Купало,
505 Малъ Мошко, малъ Коляда, малъ Волось; срамленнй
С тобою и сам Перун будетъ умаленнй.

Владимеръ.

Азъ толикъ сйи, обаче меча от бою ся
Смерти. Богомъ же како (се ест, дивлю ся),
Боговъ како ме можетъ тоезде вредити?

Жериволь.

510 Рѣхъ, яко кромѣ глада не могутъ умрѣти.

Владимеръ.

Вѣмъ убо, Жериволе, како тя сотворим
Безпечална, да гладом болних их поморим.

492. Т.: Молю тя убо, буди имъ милосердъ, буди.

493. Т.: Милостивъ.

Владимеръ.

Что же творѣмъ? Послухай моего.

495. Т.: Се быти. 497. Т.: единъ азъ. 502. Обрат. Т.: Не
лшу, ни ласкателно. 504. Т.: Боговъ болй: малъ тебѣ Позвиздъ. 505. Т.:
Волось; сравненнй. 507. Т.: отъ меча. 508. Т.: Боговъ же како (что
се есть). 512. Т.: Боговъ сихъ поморимъ. — У. і Київ.: больныхъ сихъ.

Жериволь.

Что слышу! Азь погибохъ! А, княже всезлатїи,
 Вседрагїи, вселюбымїи, всемошнїи, богатїи!
 515 Престани сихъ помисловъ! Буди милосерднїи!
 Видждь слези, видждь трепеть мои, видждь плачь мои усерднїи!
 О княже! о господи! о владико! кую
 Злобу боговъ видиши, яко сицевую
 Ярость на нихъ воздвиже?

Владимеръ.

Азь от любве сїе,
 520 Не от ярости творю, да бози благїе
 Во болѣзни не мучат ся. К тому что ползуютъ
 Болни? На что потребни суть?

Жериволь.

Ясти требуютъ.

Владимеръ.

Жериволе! вижду тя великаго бити
 Боголюбца; но сїе нужно отложить
 525 На инно время. Нинѣ послушай моя
 Потреби. Доиде ли вѣсть битности твоя
 О прибившемъ къ намъ послѣ царскомъ?

Жериволь.

Слишах, княже!

Владимеръ.

Мню убо, яко вѣси и вину, еяже
 Приходь сего есть?

Жериволь.

Не вѣмъ, но бою ся зѣло
 530 Прихода его сѣмо: иматъ бити дѣло
 Ратное, немирное.

Владимеръ.

Ни, еще завѣщаннїи
 Миръ со нами крѣпчае хочеть сеи посланнїи
 Утвердити; совѣтъ же даетъ, вмѣсто мира
 Да и от нас Христова воспрїимется вѣра.

513. Т.: О княже. 519. Так є ѿ в: У. і Київ. У Т.: на нихъ
 возводишь? 521. Т.: Въ болѣзни. 523. Т.: великаго. 525. Т.: послу-
 хай. 526. Т.: вѣсть честности твоя. 529. Т.: Приходь его. 531. Т.:
 Ни, еще завѣщаннїи. 532. Т.: съ нами. 533. Т.: даетъ, въ крѣ-
 пость мира.

Жериволь.

535 О княже! Что се слышу? Се мир? Се бран зѣлна,
Яковой от лѣтъ древних Россіа всесилна
Еще не имѣяше.

Владимеръ.

Ни, ниже сугъ брани
Царъ, аще и не прїиметь вѣри их. Престани
Всуе скорбѣти. Твои же кїи совѣтъ есть? Како
540 На се им отвѣщаешъ?

Жериволь.

Не хошем васъ всяко
Послушати, ни ваша прїяти совѣти.
Ми болшъ боговъ имѣемъ.

Владимеръ.

Но на их извѣти,
Имиже насъ приводятъ, что рещи имами?

Жериволь.

Вѣмъ, что се ест: прѣти ся словом хошуть с нами.
545 Аще тако ест, добрѣ: всуе уповаша,
Яко нѣсть умъ в Россіи, яко область ваша
Мудрцовъ не имѣеть. Да уразумѣють
Невѣжу Жеривола.

Владимеръ.

Скоро zde имѣють
Быти, азъ бо ихъ просих. Ти же удали ся
550 Мало; им же пришедшим, паки возврати ся.
Дерзокъ ест, но не чаю, не препрѣнь от слова
Мудрецъ нашъ аще будетъ.

Глѣбъ.

Обично такова
Дерзость величавая въ дѣлѣ не биваетъ
Многомошна и себе суетну являетъ.

Борисъ.

555 Поселъ, якоже слышашъ, велми есть славимїи
В Греціи философъ и между своими
Едва ему, глаголють, обрѣтетея равень.

535. Лист: 10. — Т.: Се ль миръ. 536. Т.: Россіа. 537. Т.:
Не насетъ брани. 538. Т.: прїиметь. 539. Т.: совѣтъ и како. 540. Т.:
отвѣщаемъ. 541. Т.: ваша. 545. Т.: Аще тако, добрѣ есть. 546. Т.:
нѣсть имъ въ Россіи. 547. Т.: Мудрецъ. 548. Т.: здѣ. 556. Т.: Во
Греціи.

- Искусенъ въ ученїи, красомовствомъ славенъ;
 К тому же и страннїя изучи языки,
 560 Умѣетъ и нашъ рускїи. Муж же сїи толикїи
 Не кичить ся, глаголють, но кротокъ ест во нравѣ.

Владимеръ.

Вѣрно слово: бесѣда его творить явѣ,
 Яко славное его имя не ест тошно,
 3 бесѣди бо, каковъ кто внутрѣ ест, знати мощно.

Вѣстникъ.

- 565 Поселъ вохода просить: ест ли ти блажимо,
 Владико?

Владимеръ.

Слуги да устроятъ ся и прїидуть сѣмо.

Явленїе ѿ.

Философъ, Владимир, Жеривол.

Философъ.

- Первїи мои приходъ, княже, велѣннїи ми баше
 Царем моимъ, нинѣ же величество ваше
 Прїити повелѣлъ ми еси. Азъ яко моего
 570 Цара, и величества такожде твоего
 Творити волю готовъ: оному повинно,
 Тебѣ любовно долженъ, обоим всечинно.

Владимеръ.

- Сїе ти усердіе и любовь толика
 Велить мнѣ потщати ся, да царъ и владика
 575 Твои мене не побѣдитъ, ни да превозїидетъ
 Въ любовь свои къ тебѣ. Но да болшїй прїидетъ
 Сей долгъ на мя любовнїй, молю тя, не буди
 Тяжекъ (аще хощеша, да не всеу труди
 Пути твоего будутъ), скажи нам подробну
 580 Главу ваших уставовъ, сотвори удобну
 Увѣренїю бити вѣру нам Христову,
 Да увѣми, какову взяти и какову
 Отверзти подобаетъ.

561. Т.: въ нравѣ. 562. обор. 566. Т.: слово: Владико — ва-
 саѣ. В нашѣм рукописѣ помилка: дрїидуть. 569. Т.: велѣлъ. 574. Т.:
 Велить ми. 576. Т.: Ко тебѣ. 579. Т.: Пути твоего пойдуть. 580. Т.:
 Глави. 583. Т.: Отвергти.

Философъ.

Во всякой потребѣ

585 Долженъ тебѣ есм; в сеи же наипаче ест требѣ,
Да служу нелѣпно, на дѣло бо сіе
Не токмо мя царъ посла, но се прилижнѣе
Самъ Богъ завѣщаваеъ.

Жериволь.

Что ми вели ваше

Величество? Се прїидохъ.

Владимеръ.

Давно ми мисл бѣше

590 Призвати честность твою; угодна обаче
Не бѣ време; нинѣ ест тебѣ наипаче
Достоитъ се вѣдати, кїя ми совѣти
Преподаеъ царъ римскїи: законъ измѣнити
Совѣтуеъ; ти же нам закона начало.

Жериволь.

Непотребна измѣна, идѣже ни мало

595 Зла не обрѣтаеъ ся; въ нашем же уставѣ
Кѣи порокъ естъ, развѣ то державѣ
Твоей буди. Болши жертви приносити
Богом должно ест, зри бо, что нам сотворити
За нелюбовъ прешаю. В сію ночь до ложа
600 Приступи ко мнѣ нѣкто худъ, сухъ, кость и кожа
Едина; азъ не познахъ, Купало же бѣше.
И скорбенъ, на мя възрѣвъ, рече: „Чесо ваше
Беззаконїе растетъ, малит же ся зѣло
Боголюбство? Видиши, Жериволе, тѣло
605 Мое кое ест? Гдѣ суть многотучни жертви?
Мните ли, яко бози силни суть мертви
И не требуютъ ясти? И тебе самага
Козлоядом назвати требѣ. Таковаго
Зла не терпим прочее: не даете ясти,
610 Ми убо васъ жаждею сотворим пропасти;
Изушимъ Днѣпръ или бѣгъ его воспятъ пустимъ;
Но и самїи во малѣ родѣ скупїи опустимъ.“
Се рекъ, мняше ся на Днѣпръ скоро отходити;
Азъ же остах трепетенъ. Что убо творити

584. Т.: Поволенъ ти есмъ. 585. Усп.: Да услужу неложно, на дѣло бо сіе. 586. Т.: прилежнѣе. 587. Лист 11. М. Д. А.: Богъ мнѣ. Т.: велитъ. 588. Т.: Давно мнѣ. 590. Т.: нынѣ же тебѣ. 593. М. Д. А.: ти же самъ. 596. Т.: то вѣдомо державѣ. 597. Т.: будетъ. Болшїи. 599. Т.: прешають. 600. Т.: Единна. 602. Т.: възрѣвъ на мя. 606. Т.: силнїи суть. 609. Т.: стерпимъ. 610. Т.: жаждею. 612. Т.: самїи. 614. Кр.: Азъ жо.

615 Имами и коеи нам требѣ измѣни,
Отсюдо познахъ, княже.

Философъ.

Соннія то сѣни

Бяху и позорище трезвимъ не ужасно.
Слиши, что не от ношна примрака, но ясно
Предъ всѣми глаголю: не токмо водѣ рѣчныхъ
620 Не изшущатъ вамъ бози, но, аще отъ рѣчныхъ
Обителеи Богъ призреть милостивно на ви,
Во водѣ тои боговъ вашихъ сокрушатъ ся глави.

Жериволь.

Да на твою то прежде обратитъ ся, мерзкій
Хулниче, клеветниче!

Владимеръ.

Что такъ еси дерзкій,

625 Жериволе? Поселъ и откуда, виси,
И къ кому посланъ ест: или в словѣ нѣси
Искусень? Словомъ чиннимъ, не сваромъ препри ся.

Жериволь.

Аще тако велиши, княже, добрѣ случи ся
Часъ мнѣ сеи. Но что имаемъ глаголати зъ вами?
630 Единъ вамъ токмо естъ богъ?

Философъ.

Едного имами.

Жериволь.

Слишахъ тако. Се же что? И како онъ нужди
Всѣхъ челоуѣкъ понесетъ? Како ему чужди
Скорби в сердце внидутъ? Къ тому аще бози
Вамъ кромѣ единого не суть, почто мнози
635 Жерци во васъ? Единъ ли всѣмъ тимъ доволствуетъ
Волъ на жертву? Что се ест? Самъ же что готуетъ
Ясти себѣ богъ? Рци ми! Велѣлъ ми еси, княже,
Словомъ препирати ся; азъ никоеяже
Не вижу в семъ мудрости: молчитъ, не вѣщаетъ.

Философъ.

640 Таковъ слову твоему отвѣтъ подобаеть.

616. Т.: познай. 619. Т.: всѣми ты глаголю. 622. Т.: Въ водѣ.
624. Т.: тако ти дерзкій. 625.оборот. Т.: Поселъ естъ и откуда, вѣси.
626. Т.: И ко кому естъ посланій. 629. Т.: имагъ. 633. Т.: во сердце
внидутъ. 634. Т.: единого. 637. Т.: Велѣлъ еси. 639. Т.: Не вижу
въ немъ.

Жериволь.

Таковъ и азъ знаю, ибо аще достизати
Високихъ моихъ словесъ, молчати
Нужда ти ест. Но рци ми: коеи наиболшъ сласти
В яденіи богъ ищетъ? Что наипаче ясти
645 Любить онъ, рци, молю тя.

Философъ.

Аще би не тако
Земень билъ еси, могль би еси знати, яко
Духъ сокрушенній Богу ест жертва любима.

Жериволь.

Ха! ха! ха! ха! Слышите, слышите славима
Бога христіянскаго! Убо ниже піеть;
650 Жаждній, гладній и бѣдній духъ ему довлѣеть.
(Жерцѣ всѣ смѣют ся.)

Парою сить.

Философъ.

О смѣхъ вашъ достоинъ слезъ многих!

Жериволь.

Ми же боговъ имами не тако убогихъ:
Упиваютъ ся медомъ; гусеи, куреи страви
Тучать их, а наипаче тучнѣише крави
655 И воли пожирають. Еще ти немногу
Вещь реку: кое лице соиствуетъ ся богу,
Красное, бѣлое ли, кїи шаръ имъ прїемній?

Философъ.

Вѣмъ, кїи видъ боговъ ваших — черни суть и темни.

Жериволь.

Вашъ же каковъ?

Философъ.

Не вѣми, ест бо невидимїи.

Жериволь.

660 Слышите, что нам сказа? Се ли онъ славимїи
Философъ? Чуждихъ боговъ вѣст, не вѣсть своего!

641. Т.: азъ вѣмъ. 642. Т.: Висоти моихъ словесъ не можешь, молчати. 646. Т.: былъ еси, зналъ бы о семъ, яко. В У. і К. як у Кр. 647. Т.: жертва есть любима. 649. В Кр.: хтіянскаго — без титли. 650. Замѣтка про жерцѣв — тїльки в Кр. 651. Парою. — В Кр. не назначено, що мову Жеривола перериває: Философъ. 653. Так є в У. — Т. має: Упиваются виномъ. 657. Т.: Красное ли, бѣлое ль? 658. У.: черный есть и темный. 660. Т.: хвалимїи. 661. Т.: Л. 12.

Не вѣсть, в кого вѣруеть. Княже, виждь, коего
Учителя имаши.

Владимерь.

Престани. Стыжду ся
Красомовства твоего.

Жериволь.

Владико, чужду ся

665 Твоему величеству. Вѣруи ми, нѣгде
Тишаишия бесѣди не суть; но понеже
Краткимъ словом истинны хранити нѣст волно,
Дѣлом смиру хулника, а смиру доволно.

Явленіе ѿ.

Философъ, Владимерь, Борисъ, Глѣбъ.

Философъ.

Не буди величеству твоему в досаду:
670 Сїи ли вамъ суть мудрци? Азъ овчему стаду
Не вдаль бихъ сицеваго вожда.

Владимерь.

Сіе восписати

Не требѣсть закону, ниже порицати
Нашу державу: родъ нашъ жестокъ и безсловнїи
И писменъ ненавидят, — ест тому виновнїи.
675 Но не во всем Жеривол глагола безумнѣ:
Како Богъ ест невидим? Не вѣмъ азъ.

Философъ.

Разумнѣ

Отсюду началъ еси: аще бо видимїи
Билъ би человекъ, не билъ би множимїи
Соборъ многобожїя, но ниже би вѣри
680 Возмогло тогда бити во всем мирѣ.
Вѣра ест вѣровати во вещь таинственну,
Ниже ест неприлично бити сокровенну
От очесъ смертнихъ Богу. Слонце, ходяй горѣ,
Обаче дерскихъ очесъ не терпитъ: воскорѣ
685 Отвращаетъ зѣнницу. И ви, земни суще

666. Т.: и понеже. 667. Т.: Кроткимъ. 668. Т.: и смиру.
670. Т.: Се ли мудрци ваши? Азъ овчому. У.: Сїи ли ваши мудреци?
К.: Си ли вамъ мудрци суть? 671. Т.: Не даль. 674. Т.: ненавидяй
естъ сему. 677. Т.: начель. 678. Т.: Быль бы богъ. 680. Т.: бити
мѣсто. — В Кр. замість: мирѣ — очевидна помилка: рирѣ. 683. Т.:
ходя.

И тоезде со ними естество имуше,
 Чести ради не всѣмъ васъ хотите являти,
 Многим на престолъ царскій не волно взирати.
 К тому Богъ духъ ест, неже вещество имѣеть,
 690 И тако до зрѣнїя его не довлѣеть
 Око плотское. Се же явѣ есть отсюду,
 Яко и души нашей не можемъ отнюду
 Вѣрити, такова ест.

Владимеръ.

Како убо вѣми,
 Яко Богъ ест, понеже нам ест невидимїи?

Философъ.

695 Сеи разумъ от естества имѣеть начало:
 Древнїй бо Еллини, не суще ни мало
 От Бога изученни, сїе имѣяху
 Познанїе: егда бо весь миръ разсуждаху,
 Видяще в нем тол многу тварь и толъ различно
 700 Зданїе и всѣмъ вѣщемъ данное прилично
 Своиство и согласїе, яко и в толиком
 Множествѣ не ратуютъ на ся, но в великом
 Мирѣ стоятъ и в единъ конецъ намѣраютъ,
 Ниже когда даннїй имъ чинъ свой измѣняютъ:
 705 Свои путь имуть свѣтила, свои брегъ знаютъ води,
 Свое время вѣдаетъ земля, из неї плоди
 Исходятъ кїждо от них во время подобно: —
 То зраще, философи рѣша: неудобно
 Бити сим без начала и потребной власти;
 710 Но нѣкто созда сїя и держай упасти
 Не даеть и премудримъ смотренїемъ строитъ:
 Убо того Богомъ нарещи достоить“.
 Тако вси мудрствоваху.

Владимеръ.

Добрѣ се; но кая

Нужда ест, да, многїя твари разсуждая,
 715 Познаим токмо бити единого Бога?
 Многих бо создателей тварь требуеть многа.

Философъ.

Ни, княже! Не можетъ бо что началом бити,
 Аще несть едино: началу имѣти

686. Т.: съ инними. 688. В *Кр.*: црскїй — без титли. 689. Т.:
 ниже. — У. і М. Д. А.: естество. 693. Т.: Видѣти, какова есть. —
 М. Д. А.: Вѣдати. 696. Т.: Древни убо. 708. Т.: зряще. 710. Т.:
 Нѣкто создалъ есть сїя. 711. Т.: смотрѣнїемъ. 712. Т.: того и. — Тут
 иде об. 715. Т.: Познаемъ. 718. Т.: не есть.

- Первенство подобаєть. Убо аще мнози
 720 Суть въ вась, вси ли тіє первіє. суть бози?
 Аще ни, единъ убо; аще же вси, како
 В многом числѣ нѣсть вторій, ни третій? И тако
 Вину всѣмъ подобаєть имѣти едину.

Владимеръ.

- Но откуда вѣстно ест, яко аще инну
 725 Жиснь глаголаше биты и вѣкъ инній новій,
 Тому преставшу?

Философъ.

Сіє извѣщено слови

- Пророковъ нам ест, ниже вѣру невозможно
 Отяти, ибо о них многажди неложно
 Событіє познахом. Но и сіє вѣстно
 730 Бысть древнимъ любомудрецемъ: Платонъ извѣстно
 Творить въ единой бесѣдѣ, яко душа наша
 Есть безсмертна, и его разумъ вси пріяша;
 Единъ токмо Епикуръ не хоцетъ пріяти.
 Еще же отсуду тожде само познати
 735 Мощно ест: Богъ, всякія вещи сіи начало,
 Иматъ всякъ совершенство, от них же не мало
 Видимъ въ различной твари: аще убо цвѣти
 Краснія зрим, должно ест тожде разумѣти
 И о Бозѣ, яко ест всеи красоти полній.
 740 Видимъ свѣтила: убо свѣтила ест доволній
 Истошникъ Богъ. Чудимъ ся величеству мира:
 Великъ убо и Богъ ест, и нѣсть ему мѣра.
 Равнѣ в тварѣ словесной. Знаемъ всемогуща,
 Видяще крѣпостъ мужей; знаемъ всеимуща,
 745 Зраще на власть царскую; мудра бити знаемъ
 Од мудрости созданной. Сіє устрояемъ
 Правди его ест извѣтъ: сіє же едино
 Доволно показуєть, яко имать ино
 Житіє бити, кромѣ временнаго, еже
 750 В различныхъ случаяхъ проходитъ; понеже
 Неравна дѣла нинѣ творятьъ челоувѣци:

720. Т.: во вась, вси ли тіє суть первіє. 722. Т.: и третій.
 723. Т.: Всѣмъ выну. 725. Т.: Жизнь глаголете. 727. Т.: вѣру имъ
 возможно. 728. У.: Сіє есть извѣстно отъ пророковъ. Намъ ниже вѣру
 не можно не яти. 730. Кр.: любомудрцм — без титли. — Т.: Платонъ
 бо. 731. Т.: въ одной. 732. Т.: Еще же и отсуду тожде само знати.
 735. Т.: всякая. 736. Т.: Имать вся совершенство. 740. Т.: убо есть
 свѣта. 741. Т.: Источникъ. 744. У.: знаемъ сильна суца. 745. Т.:
 Зраще. 747. Т.: извѣтъ есть. — М. Д. А.: а еже едино. 748. Т.:
 инно. 849. Т.: временнаго. 750. Т.: Во различныхъ случаяхъ прехо-
 дить. 751. Т.: Неравны.

- Инъ доброправен, ин ест лукавъ; в сем вѣцѣ
 Не вси по дѣлом своимъ мзду и казн пріемлют,
 Многожди добрій страждет, лукавіи же вземлют
 755 Чести превисокія, убо ни вѣнчаютъ.
 На земли Богъ праведних, ни злих осуждаетъ.
 Какъ убо сам правъ ест, аще здѣ кончати
 Всю нашу жизнѣ имами, ни инной чаяти?
 Обаче не тако ест: Богъ, правди хранитель,
 760 Инъ вѣкъ нам уготова, в нем же и отмститель
 Злимъ будетъ и праведнимъ мзду воздастъ сторичну,
 Симъ радостъ безконечну, онимъ же казнъ вѣчну.

Владимеръ.

- Прежде твоей бесѣди симъ образомъ тое
 Поразумѣвахъ: егда бо что злое
 765 Аще и втай сотворихъ, совѣстъ мя мучаше;
 Размишляхъ, что бою ся: все житіе наше
 Здѣ кончается насъ, мнѣ же кто здѣ можетъ бити
 Судія? Но тако внутренней скорби утолити
 Не могохъ. Скажи еще: како о семъ мирѣ,
 770 Какъ о человѣцѣ, како о всей вѣрѣ
 Христовой мудрствуете?

Философъ.

- Прежде всего вѣка
 Богъ, сїи доволенъ в себѣ, созда человѣка
 В времени, от своей благодати единъ,
 Не да здѣ живеть присно, но къ лучшей инной
 775 Жизни да свои путь творит. Мир же сеи всеродній
 Дастъ ему в напутіе, даби путь угодній
 Имѣлъ, и того ради лице понуренно
 Иннимъ даде животнимъ, намъ же возвишшенно,
 Да, идѣже отчество, тамо умъ возводимъ.
 780 Сего и от еллинской мудрости доходимъ,
 Но человѣкъ, своя не разумѣвъ чести,
 Ни позналъ благодати, сведень же от лести,
 Скотомъ, от нихъ лицемъ разнствуетъ, тѣмъ страстно
 Сердцемъ уподоби ся, и мною, яко ясно
 785 Вѣси, яже о падшемъ Адамѣ обично
 Повѣтствуютъ: тебѣ съ всякимъ различно
 Общество естъ народомъ, и со христїяни

752. Т.: въ семь же вѣцѣ. 754. Т.: добри страждуть. 755. Т.: убо не. 758. Т.: не инной. 764. Т.: Поразумѣвахъ всегда. 767. Т.: кончается, мнѣ же. 768. Т.: такъ внутренней. 773. Т.: Во времени, отъ своей благодати единной. 774. Т.: но да къ. 775. Т.: Жизни онъ свой путь. — У.: Жизни путь свой творитъ. 776. М. Д. А.: путь удобній. 778. Т.: подвышшенно. — У. і К. якъ у Кр. 783. Т.: нихъ же лицемъ разнствуетъ, тимъ. 786. Т.: Повѣтствуется: тебѣ бо со.

- Бесѣдуеша часто. И оттуду на ни,
 Аки от источника, вся нужди и скорби
 790 Истекоша и болѣзни, распри, брани, борби,
 Глади и губителства; сама смерть тогожде
 Корене, и что смерти лютѣше ест, тожде
 На разум нашъ наведе облакъ нѣкій темній,
 Имже бивъ ослѣпленніи человекъ, вес земній
 795 Сотвори ся, горѣ же мало кто возводит
 Сердце, и се идоловъ честь скверную родить.
 Самъ себе весь миръ тако обезумил бѣше,
 Яко кромѣ Иудей вес родъ почиташе
 Мертво дѣло рукъ своих. Не смотрит, колікій
 800 Богъ нашъ ест в милости: не терпитъ въ вѣки
 Миръ тако погибати, хоцетъ воздвигнути
 Лежащих от падежи, не вѣдущих пути
 Исправиги, плѣненних въ адѣ свободити,
 Еще же да и правдѣ удовлетворити
 805 Божіе за преступство человекъ возможетъ.
 Но, понеже ни аггелъ, ни человекъ можетъ
 Извести сіе въ дѣло, създанну бо силу
 Превосходит, сам к тому (дивна на вещь) дѣлу
 Снїиде и зрѣ. Кол мудрѣ! сам плот человекчу
 810 Воспрїят на ся, прошед утробу дѣвичу,
 И бистъ Богъ и человекъ, единим связуем
 Лицемъ въ двою естеству. Того именуемъ
 Христа: той пострада и утоли за ни
 Гнѣвъ божїи, той смертію своею от страни
 815 Возведе нас адскїя, той научи, како
 О Бозѣ да мудрствуемъ, и сказа нам, яко
 Единъ ест Богъ истинній, но лице тройственно —
 Отець, Синъ и Духъ святыи: Отцу ест свойственній
 Раждати от нѣдръ Сина, Духа изводити,
 820 Онѣмъ же от едина Отца исходити.
 Синъ убо плот изволи нашу воспрїяти
 От Дѣви; той пострада, на крестѣ распятїи
 Умре и погребен бист, воскресе и явно
 Многимъ сіе сотвори, потом же, преславно
 825 Возшедь на небо, сѣде одесную Бога.
 Суть же и инна, яже даде нам премнога;
 Но не всѣмъ вся годствует повѣдати: когда

790. Т.: Истекоша, болѣзни. 792. Т.: лютѣйшее, тожде. 793. Л. 13.
 795. Т.: человекъ ослѣпленній. 798. Так є ѣ в У. і К. У Т.: миръ почиташе. 799. Т.: Но смотри. 800. Т.: во милости; не терпитъ во вѣки.
 801. Т.: Міру тако погибнуть. 803. Т.: во адѣ. 805. Т.: Божїей.
 807. Т.: сія. 808. Т.: Превосходятъ, самъ къ тому (дивная вещь).
 809. Т.: Снїиде съ небесъ. У.; И зри, коль мудрѣ. 813. Т.: той бо.
 817. Т.: Богъ есть. 818. Т.: свойственно. 822. Т.: въ той. 827. Т.:
 годствуетъ вся.

- Облечешъ ся въ Христа крещеніемъ, тогда
И инна увѣси; нинѣ еще сіе
- 830 Увѣдай и в память паче всѣхъ силнѣе
Водрузи: ми вѣруемъ извѣстно и ясно,
Яко будетъ денъ суднїи, страшно и ужасно
Время, денъ стенанїя, денъ туги, денъ гнѣва
Божїя, вонже люта и неувѣтлива
- 835 Местъ погубить грѣшники, блази же вѣнчанни
Будуть в славѣ. Прежде убо нечаяннїи
Гласъ труби проидетъ землю, той мертвихъ възбудитъ,
(Дивная вещь во истинну!) и на судъ понудить
Въ едино собрати ся: в огнь облеченнїи
- 840 Судїя сядеть, здѣ же и полкъ безчисленнїи
Огненнихъ слугъ предстанеть. Всѣ же будетъ вѣрнїи
Свѣдѣтель — совѣсть своя, вся наша знаетъ
Таинная; той судїя и сердца пронзаеть.
Разлучитъ убо благихъ и злихъ на двѣ части:
- 845 Тихъ въ радостъ въведетъ, а, ихже мира сласти
Препяша пугъ спасеннїи, пошлетъ въ огнь вѣчнїи.
Вѣчнїи огнь! Се страшно есть! Кто безчеловѣчнїи
Тако будетъ, егоже не устрашитъ ся сїя?
Княже! добрѣ о себѣ разсмотри. Виждь, кїя
- 850 Совѣти даю тебѣ. Первѣе вся мира
Состави развергутъ ся, неже наша вѣра
Измѣну прїиметь: сїю намъ предвозвѣстиша
Пророци неложнїи, сїю въ пѣсняхъ предгласиша
И древнїи Сивилли, еллинскїя дѣви,
- 855 Но вземшии отъ Бога разумъ прозорливїи.
Сїю царїе, сїю прїяша всецѣло
Премудрїи людїе, и многїе зѣло
Чудеса утвердиша и мнози за сїю
Кровь свою излїяти, подъ мечъ нести вїю,
- 860 Нищету, изгнанїе, темници, окови
И вся нужди терпѣти бываху готови.
Богатство, слава и чинъ княжески велики
Минуть скоро и стати не могутъ въ вѣки,
Якоже и прочїихъ минуша, но яже
- 865 Азъ глаголю, не имутъ конца никогдаже.

828. Т.: во Христа. 828. Т.: инная. 830. Т.: во память.
836. Т.: во славѣ. 837. Т.: възбудить 838. Т.: Дивна. 839. Т.: Во
едино собратися: во огнь. 841. У.: Всѣмъ. 842. Т.: вся бо. 845. В *Кр.*
передъ симъ стихомъ одна стрічка выточкована. Т.: воведеть, а, ихже мира.
846. Т.: во огнь. 848. Т.: устрашитъ сіе. 849. Т.: Кїе. 851. Т.:
ниже. 853. Т.: неложнїи, въ пѣсняхъ. 854. Т.: древнїя. 855. Т.:
вземшия. 857. Т.: многїя. 863. Т.: во вѣки.

Владимеръ.

Дар, его посла нам цар вашъ, честен бяше;
 Но безцѣнный ест бисер, егоже ми ваше
 Благородіе нинѣ дарует. То убо
 Должна мя въ любовь творит, да сугубо
 870 Вѣрну пріязнь утвержду аки къ моему
 Брату; но за премудра словеса твоему
 Благородію въ томъ мя должна знаю быти,
 Да буду тя отселѣ въ отца имѣти:
 Царевѣ бо дар за дар отслати довлѣемъ,
 875 За тво дар равно дати ничтоже имѣем.

Дѣйствіе четвертое.

Явленіе ѿ.

Владимир, Борисъ, Глѣбъ.

Владимеръ.

Имате ли нѣкое сумнѣніе, чада,
 Въ словѣ философа?

Борисъ.

Мнѣ еще отрада
 Великая на сердци, егда бо он слово
 Простираше, мнит ся мнѣ, яко вино ново
 880 Вливаше мнѣ въ сердце.

Владимеръ.

И азъ такую
 Радость имѣхъ; но нинѣ инну въ мнѣ чую
 Измѣну; сонъ мя нѣкѣи утрудѣ до зѣла.
 Нѣкѣим черним мужемъ изведенъ от тѣла
 Мнях ся бити и водим сквозѣ дебрь пустинну,
 885 Потом вверженъ в доль темній, потом же къ инну
 Мѣсту свѣтлу и злачну, но не вѣмъ, коего
 Страха полну приведен, — доселѣ моего
 Покоити не могу сердца. К тому громи
 Зѣлнѣя слишах, потом весь от огня жегомѣи

866. Т.: Даръ, егоже. 868. Об. — Т.: Той убо. 869. Т.: въ
 любовь моею творитъ. 870. Т.: ко моему. 863. Т.: во стца. 874. Т.:
 Царевѣ. 875. Т.: твой. — Низше в Кр.: Владимир — не: Владимиръ.
 877. Т.: О словѣ. 878. Т.: сердцы и, егда 879. Т.: мнитъ ми ся.
 М. Д. А.: внимахъ азъ. 880. Т.: Вліаше ми въ сердце. — У.: Вліяти
 во сердце. — М. Д. А.: вливаше въ мое сердце. 881. Т.: во мнѣ.
 882. Т.: нѣкѣй устраши до зѣла. 884. Т.: Мнихся быти и ведомѣ.
 885. Т.: ко инну. 889. Т.: жгомѣи.

890 Лютѣ бих; отсюду же пси лаяху мнози.
Боях ся, да не гнѣвъ свои поощрають бози.

Глѣбъ.

Истинное слово, яко гнѣвъ свои поощрають бѣси;
Но суетнїи их мечь той. Вѣми, яко нѣси
Сам устрашен, нашего сердца испитати
895 Хочещи, отче! Ми же, тебѣ подражати
Во всемъ обикнувшїи, ни мало в семъ дѣлѣ
Не разнствуемъ от тебе; бѣсовской же силѣ
Весма поругаем ся: въ снѣ страх наводят.
Почто, аще силни суть, явѣ не исходятъ
900 На брань? Аки татїе, покровенни тмою,
Дерзають на стоящаго и сѣнь со собою
Ведуть на помощь; лютии полкъ суть и ужаснїи,
Лаяху же, яко пси, добрѣ: ибо гласнїи
Крикъ имуть; но ничтоже криком успѣвають,
905 Не ложни в том, яко в пси себе претворяють.
Ми, отче, велѣнїя от твоей держави
Ожидаем: азъ сею рукою имѣ глави
Покрушу, аки скудель.

Борись.

И о мнѣ не инно
Имѣи разумѣнїе, отче! Непремѣнно
910 Согласїе наше ест, ниже кровь сродственна
Тако нас вяжеть, яко вѣра божественна.

Владимеръ.

Радую ся, о чада, яко къ благому
Преклонни есте зѣло; обаче влекому
Волю къ желанному не всегда ползуетъ
915 Свободно простирати, но да совѣтуеть
Первїе трезвїи разумъ на мнозѣ, и тогда
Безбѣдно поидеть вїя: она бо иногда
Мняще бити вещь добру, избирает злюю.
Отидѣте на время. Азъ здѣ совѣтую
920 На единѣ со мною... З воску имуть дѣти
Сердце, скоро ихъ на вся преклонишь совѣти.

Явленїе ѿ.

Владимеръ.

Кол многи совѣти суть, ихже лице красно

890. Т.: бѣхъ; отсюду. 891. Т.: Боюся. 892. Т.: Истинна
суть, яко гнѣвъ поощрають. 898. Л 14. — Т.: во снѣ. 901. Т.: на
спящаго. 903. Т.: аки пси. 912. Т.: ко благому. 914. Т.: Волю ко.
917. Т.: поидеть воля: она. 919. Т.: Азъ посовѣтую. — У. і К.: як
у Кр. 922. Т.: мнози суть совѣти. — В Кр. на боці: Помисли хулни.

- Мнит ся бити, но егда размотришь опасно,
Инако являютъ ся... Первѣ се явѣ, —
- 925 Породитъ ся от сего укоризна славѣ
Нашей: не повергу ли греческим подѣ нозѣ
Царем вѣнца моего? И их же на мнозѣ
Усмирихъ побѣдами, сим сам подчиненнѣй
Буду? Не оружіемъ, — единым побѣжденнѣй
- 930 Словом философим! Инако же носит
Обичай: да закона побѣжденнѣй проситъ
От побѣдника, сеиже тому да владѣеть.
К тому мир знаетъ, яко сили ми довлѣеть,
Да съ римским царемъ сяду купно и равно,
- 935 Не тако, аще его ученикъ есмѣ. Явно
Се вѣмъ укореніе. Но уже и время
Мину ученичества: егда мал бих, бремя
Сіе на мнѣ не бяше: нинѣ на престолѣ
Князем сидяй, поддам мя учителскои волѣ?
- 940 Доселѣ бих невѣжа, и невѣжи бяху
Князи праотци мои, вси бо почитаху
Сих боговъ несумѣнно. Убо от безумних
Порожденъ есмѣ Владимиръ? Кто от многоумних
Боляръ не повѣсть тако? И не токмо сіе
- 945 Рекутъ, но (что ми сердце уязвит лютѣе)
Рекутъ, яко не ради вѣри прияхъ вѣру,
Но страха ради, хотяй извѣщанну миру
Крѣпость подати, аки би страшна мнѣ съ Греки
Бран била... Но что сія возмогутъ опреки
- 950 Оглашенной истинни? Что сего порока
Множае азъ бою ся, неже царь? Висока
Велми и его слава. Но къ нам совѣтуя,
Крестити ся, не рече, да не азъ, драхлюя,
Творити се явлю ся. Аще и тое,
- 955 Еже азъ мишлю, будетъ, что-се ест? И кое
Зло ест хулиму бити от рода лукава?
Дим ест един — людская и хула и слава!
А яко старъ учу ся, — то ли будетъ бѣдно?
Учити ся добраго во всяком не стидно
- 960 Естъ времена: „до смерти (обще гласитъ слово)

923. Т.: размотришь. 924. Т.: Первое. 926. Об. 928. Т.: тимъ
самъ. 929. Т.: однимъ. 934. Т.: купно же и. 935. Т.: ученикъ его.
936. Т.: Се вѣмъ. 937. Т.: Мину ученичества: егда малъ бѣхъ. 940. Т.:
бѣхъ. 943. Т.: Порожденъ естъ. 944. Т.: Ниже токмо. 947. Т.: завѣ-
щанну. 948. Т.: Крѣпость дати, аки бы страшна ми со Греки. 949. Т.:
вопреки. 950. Т.: Оглашенной истиннѣй? 952. Т.: Но намъ. 953. Т.:
Но намъ. 953. Т.: „Крестися“ ми не рече, да не азъ. драхлюя. 954. Т.:
Аще же и. 955. Т.: естъ? Кое. 957. Т.: Димъ естъ токмо — людская. —
В У.: як у *Кр.* 958. Л. 15. — Так і в Т. — В иных рукоп.: Яко
въ старость. 959. Т.: Доброго. 960. Т.: времени.

- Всякъ челоуѣкъ учит ся“. Но на мнѣ се ново
 Явит ся, — от праотецъ никтоже не бѣше
 Христїянинъ. Что къ тебѣ? Аще убо наше
 Не било би от князей сродство, князем бити
 965 Не требѣ би намъ било! Како же смирити
 Имаши славу? Ни ли и в хрїстианехъ
 Суть князи, суть царїе, суть крипки во бранехъ
 Воины? Аще же то и не будетъ тако,
 Что естъ цвѣтъ мира сего? Не видимъ ли, како
 970 Цвѣтуше увядають; вся аки дождевни
 Тимпан, аки димъ, аки кринъ единокдневни,
 Аки сонъ исчезаютъ! А и сіе благо
 Тол худое колико иматъ в себѣ злаго,
 Враждъ, завѣстей, болѣзней, случаевъ различныхъ?
 975 Сїя ли мя усладятъ? Сїя от благъ вѣчныхъ
 Удержатъ мя? Не буди!... Но камо идеши,
 Княже бѣдни? Триста женъ гдѣ суть? Небрежеши,
 Всѣхъ отвращаеши ся? Убо ти звѣръ дивый,
 А не челоуѣкъ еси? Тако горделивыи
 980 Будеши, хотя бити смиреннымъ? И сію
 Мзду воздаш за любовь? Уви мнѣ! Весь тлѣю,
 Жегомъ огнемъ сердечнымъ, весь внутрѣ изгараю,
 Пламеньъ вниде во утробу. О горе! не чаю
 Живъ бити, аще приму законъ нелюбими,
 985 Иго тяжкое, яремъ, неудобъ носими!
 Аще би исперва сіе повѣдано
 Было би ми, когда еще не бѣ привязанно
 Сердце мое тол многихъ обичаевъ сласти,
 Удобнѣе било би. Нинѣ же огньъ страстни,
 990 Толику силу взявши, како естъ удобно
 Угасити? Отсюду мнит ся бити неподобно
 Ученїе Христово: учитъ утоляти
 Похоть плотскую. Како се естъ уязвляти
 Естество? Естеству се наносить ся нужда,
 995 Како убо естъ онъ благъ? Воля его чудна

961. *Кр.*: ноно — очевидна помилка 963. *Т.*: Но аще бы наше.
 964. *Т.*: Не было отъ. 966. *Т.*: и во. 969. *Т.*: видишь. 970. *Т.*:
 увядаетъ; вся аки дождевній. 971. *Т.*: Туманъ, яки димъ, аки кринъ
 единокдневній. 973. *Т.*: въ себѣ иматъ. 974. *Т.*: зависти. 977. *Т.*:
 бѣднїй? — У *Кр.* додано на боці: искушенїя плотская. 978. У *Кр.* оче-
 видна помилка: Всѣгн. 980. *Т.*: смиреннїй. И сію ль. 981. *Т.*: воздаси.
 982. *Т.*: огнемъ злосмраднымъ 983. *Т.*: внїде въ утробу. 984. *Т.*:
 прїиму законъ нелюбимїй. 985. *Т.*: носимїй. 986. *Т.*: Аще же ми сіе
 исперва повѣданно. 987. *Т.*: Было бы, когда. 988. *Т.*: толь многимъ
 обичаемъ сластей. — *М. Д. А.*: томимимъ обичаемъ. 989. *Т.*: страстей.
 990. Об. — *Т.*: взявшїй. 991. *Т.*: мнїтся неподобно. 992. У *Кр.* на
 боці: Хулнїя помисли. 995. *Т.*: онъ естъ Богъ? Воля его чужда.

- Есть смотренія, Богу отнюдь несвоиственна:
 Аще онъ естъ создатель мира вещественна,
 То почто созданію своему противни
 Законъ вноситъ? Аще же инъ кто миръ сеи дивни
 1000 Произведе во бітіе, инъ убо кто мира
 Начало естъ, убо естъ ложна о немъ вѣра...
 Владимере! что тако бѣснуетъ ся? Кіа
 Бѣси (о лютѣ тебѣ!) наводятъ ти сія
 И помисли и глаголи? Тако еси краткои
 1005 Памяти? Заби уже проповѣди сладкои
 Философа? Что бо онъ рече, неизвѣстно,
 Что противно разуму? Откуда безмѣстно,
 Помишленіе сіе? Естества начало
 Извѣстно показа ся Христось, но ни мало
 1010 Онъ всякому естеству не творить и бѣди:
 Аще вождъ даеъ воину мечъ, да тѣмъ побѣди
 Ищеть, или лѣтъ ему естъ употребити
 На зло и вмѣсто врага друга тѣмъ убити?
 Тако похоть плотскую Богъ восѣя во плоти
 1015 Нашей, но даеъ чинно, не яко же скоти
 В ситость употребляимъ. Здравому согласно
 Се естъ разсужденію... Но мрачить ми страшно
 Умъ — обикновеніе, обичаи сломити
 Противнимъ обичаемъ. Аще се биты
 1020 Трудно мнит ся, трудно естъ, обаче возможно;
 Трудно, но удобіе зло естъ и безбожно;
 Трудно, но мзди без труда никто не имѣеть;
 Трудно, но помянути на трудъ сеи довлѣеть
 Огонь вѣчни. О Христе мои! (моимъ нарицаю,
 1025 Чуждъ тебе окаянни) в твоєи уповаю
 Помощи; твоимъ бити желаю всецѣло,
 Тебѣ мою отдаю и душу и тѣло.
 Угаси огонь; отжени и хулнїя бѣси,
 Едину ми сохрани славу: ибо вѣси,
 1030 Колъ родъ мои горделиви княжеской державѣ
 Поручаетъ ся, аще вѣрую в тя явѣ.
 Буди угодно тебѣ, да отаи крещу ся...
 О нечувства моего! Кого азъ стижду ся

996. *Т.*: смотрѣнія. — У *Кр.* очевидна помилка: несвоиственна.
 998. *Т.*: противній. 999. *Т.*: дивній. 1000. *Т.*: еъ бытіе. 1001. *Т.*:
 о немъ ложиа. 1003. Так і в: *У.* і *К.* — У *Т.*: наваждають сія.
 1004. *Т.*: Помисли и глаголи. 1010. *Т.*: не творить обыди. 1012. *Т.*:
 употребляти. 1013. *Т.*: друга убивати. — В *У.* і *К.* як у *Кр.* (в обох
 останніх стихах). 1014. *Т.*: всѣя. 1015. *Т.*: да ей чинно. 1016. *Т.*:
 употребляемъ. 1019. *Т.*: Аще же се. — *М. Д. А.*: Аще же мнѣ.
 1020. *Л.* 16. — *Т.*: Труднымъ мнится. 1021—23. У *Кр.* після: Трудно
 — знаки питанья. 1024. *Т.*: Огнь вѣчній. — У *Кр.*: Огнь — із титлою.
 1025. *Т.*: окаяній. 1030. *Т.*: горделивій.

И пред кимъ? Во студъ ми есть безумну царъ вишны,
 1035 Честень же бити мнит ся лукави и грѣшны
 Родъ сеи! Не тако; всюду да проходятъ вѣсти
 О мнѣ: се явѣ иду Христа исповѣсти.
 Се иду, творю волю божества твоего
 И законъ твои посредѣ чрева есть моего.

Прелестъ. Хоръ.

1040 Возврати, Владимире, возврати бѣгъ спѣшши,
 Негли постой а слиши плачь мои неутѣшнїи.
 Познай любезне,
 Кто зоветъ слезне.
 Кого любиши?
 1045 Камо бѣжиши?
 В кїя идешъ страны?
 Откуда гнѣвъ на ни?
 Плачь тя не утолитъ,
 Гласъ мои не умолитъ:
 1050 Тако еси тверди,
 Тако жестосерди!
 Любви ми едина!
 Кая се измѣна!
 Помяни, Владимире, дны прежднїе тїе,
 1055 Когда ты обятїе имяше сїе:
 Кое тогда пространство, кая радость бяше!
 Триста женъ лобзанїе сердце вомѣщаше!
 Скоки и плясанїя бяху непрестанно;
 Слать вся кая течаше в душу невозбранно.
 1060 Коихъ тогда сладостей не бивахомъ сыти!
 Поминати сладко есть, — чтожъ дѣлом творити!
 Помни, когда ко сердца охладѣ
 Бихъ с тобою в красном вертоградѣ:
 Естество цвѣтъ являше различни;
 1065 Азъ представляхъ жени краснолични.
 Красно мѣсто от цвѣтовъ тѣхъ бяше,
 Но краснѣше позорище наше:
 Стыдяше ся всюду цвѣтъ червленны.
 Живихъ цвѣтовъ лицемъ побѣжденнїй.
 1070 Гдѣ дни тїе? Заидоша въ долъ подземни,
 Помрачи ихъ вечеръ темнїи,

1034. *Т.*: вишнїй. 1035. *Т.*: лукавїй и грѣшнїй. 1039. *Т.*: есть чрева. 1040. Після слова: Владимире — в *Кр.* додано: ѿ. — *Т.*: спѣшнїй. 1042. В *Кр.*: перед сею стрічкою виточковано. 1050. *Т.*: твердїй. 1051. *Т.*: жестосердїй. 1054. В *Кр.* відступ. — *Т.*: дни прежднїи. 1056. В *Кр.* відступ. 1057. *Т.*: Лобзанїя. 1058. В *Кр.* відступ 1061. *Т.*: сладко. 1062. В *Кр.* відступ. — *Т.*: Вспомни. 1064. *Т.*: различнїй. 1066. *Т.*: тихъ. 1068. *Т.*: червленнїй. 1070. В *Кр.* відступ. — *Т.*: подземнїй.

- Пемерче день свѣтозрачны,
 Наиде (лютѣ!) облакъ мрачны.
 Владимире, возлюбленная главо!
 1075 Кто ты сведе толъ лукаво?
 На самага себе люти
 Хощеша гнѣвъ воздвигнути.
 О мои люди! то вамъ не буди;
 Путемъ Христовимъ не идѣте:
 1080 Жестокъ есть зѣло, удручить тѣло,
 Тяжкаго ига не носѣте.
 Кая лютость, о княже,
 Благъ моихъ нови враже!
 Аще тебе самага
 1085 Мучити мнит ся благо,
 Что инныхъ тебе ради
 Жаль мучить безъ отради?
 Триста женъ воздыхаетъ,
 Шестъсотъ очесъ ридаеть.
 1090 Се азъ всуе умножаю плачь безмѣрни.
 Не слышитъ то каменныи тои и зловѣрни!
 Не от княжа онъ се рода,
 Но от иродъ лютихъ плода:
 Весь есть звѣрни,
 1095 Весь каменни, весь желѣзни, весь жестоки,
 Нечувственни, страховидни, ярооки!
 Хулить онъ наша совѣти
 И побѣди мнить то бити
 Верхъ високи.
 1100 Воистинну отмщу тебѣ, звѣре дивѣй,
 Отмщу тебѣ сей нашъ укоръ горделивѣй:
 Увѣси от мести данной,
 Како любви поруганной
 Жаль гнѣвливѣй.

Дѣйствіе ѣ.

Явленіе ѣ. —

Куроядъ.

- 1105 Ясти мнѣ хочеть ся, о ясти! Горе, ясти!
 Ясти хошу! Горе мнѣ! Приходитъ пропасти!

1072. *Т.*: свѣтозрачній. 1074. В *Кр.* відступ. — *Т.*: возлюблена.
 1076. *Т.*: самого себе лютиѣ. 1078. В *Кр.* відступ. 1079. *Т.*: идѣте.
 1081. В *Кр.* відступ. 1083. *Т.*: новѣй. 1085. Так є в *У. і К.* — *У Т.*:
 Мучить тяжесть всезаго. 1088. *Т.*: сердцеъ вздыхаетъ. 1090. В *Кр.*
 відступ. 1091. *Т.*: Не слышитъ каменній той и зловѣрній. 1092. Л. 17.
 — *Т.*: онъ есть рода. 1093. *Т.*: отъ тугровъ. 1094. *Т.*: звѣрній.
 1095. *Т.*: Весь каменній, весь желѣзній, весь жестокий! 1096. *Т.*: Не-
 чувственній, яровидній, яроокій! 1097. *Т.*: наши. 1099. *Т.*: высокій.
 1100. В *Кр.* відступ. 1101. *Т.*: сей укоръ нашъ. 1105. *У Т.* додано
 ще вчисленне осіб в яві: Куроядъ, Пѣяръ. Дальше в *Т.*: хочеться, ясти, о горе!

П'яръ.

Курояде, гдѣ билъ еси? Гдѣ билъ еси нинѣ?

Куроядъ.

1110 Даби тако не билъ живъ князь нашъ (наединѣ
С тобою бесѣдую), яко богом жертва
Через него оскудѣ! О, аще би мертва
Слишалъ его, слишалъ би вѣсть радостну, нову.

П'яръ.

Кая вина?

Куроядъ.

Увѣривъ философа слову,
Запрѣти приносити жертвъ по всѣмъ градомъ.

П'яръ.

Мала се еще злоба.

Куроядъ.

Убивати гладом

1115 Малую злобу зовеши, а еще пречестних
Жерцовъ и молебниковъ за весь родъ нелестных!
Се азъ ходихъ на село курей куповати.
Когда сіе бѣше?

П'яръ.

Горшее слишати

1120 Вижду ти не случи ся, что глаголют мнози.
Молю тя — — — — —

Куроядъ.

1125 Вѣмъ, что вопрошаеши: аки бих скорбѣ сію
О мнѣ мѣлъ? Ни, друже! Мене не жалѣю,
Жалѣю боговъ: ибо аще оскудѣтъ
Жертва, азъ куплю мяса; но богъ не имѣтъ
Пѣнязей и не поидетъ на село: гладъ убо
Намъ — ему смерть готова. И сіе сугубо
Печалива мя творить.

П'яръ.

Еще ти не вѣси

Злоби его горшія. Тако его бѣси

1107. Т.: Курояде! гдѣ ти былъ? 1110. Т.: него вся. 1111. Т.:
Слышахъ его, слышахъ бы. 1112. В *Кр* очевидна помилка: Яя замість
Кая. — Т.: Почто тако? — У *К.* і У. як у *Кр.* 1113. Т.: Запрети
приносити жертви. 1115. Т.: Малу злобу зовеши да еще. 1116. Т.:
весь. 1118. Т.: И когда. 1120. Т.: Молю тя: кто болій есть — жерци
или бози? 1121. Т.: яки бы. 1124. Т.: богъ же. 1125. Об.

- На боговъ възяриша: повелѣ повсюду
 1130 Крушити боги. Видѣхъ, како удъ от у ду
 Отторженъ валяше ся, многим носи, нози
 Урѣзаниѣ видѣхъ. О благіе божи!
 Болѣю за васъ зѣло. Чи не скорбъ се, друже?
 Ладо не може уже плясати, емуже
 1135 Си дѣло от боговъ всѣхъ ест порученно,
 Но токмо лактѣ движеть всуе, недѣйственно.
 Мошко же отнюдъ кадилъ не возможеть чути,
 А — — — — —
 Пребитъ голень иматъ и храмлетъ, стеная!
 1140 Но слиши множайшая и крайная злая:
 Дѣти студній. кумир разсѣкше подробну, —
 Въ главу, аки в сосудъ, испражняют стомах!

Куроядъ.

Что главѣ творят?

Пѣяръ.

Стомах испражняют.

Куроядъ.

Ахъ! Ахъ!

Вѣст ли сіе Жериволь?

Пѣяръ.

Курояле, аще

- 1145 Жериволь увѣст сія, предасть духа богу.

Куроядъ.

Но гдѣ онъ ест? Не вѣси?

Пѣяръ.

В — — — въ премногу

Болѣзнъ от скорбеи многих и едва возможеть

Убѣжати от смерти: зѣло бо не можеть

Ясти, ни вкуса чуетъ: третій ден минаеть,

- 1150 Яко онъ единаго токмо пожираеть

Быка на день.

Куроядъ.

О лютѣ! Всѣ измрем голодом!

1129. *T.*: возяриша. 1131. *T.*: многихъ. 1134. *T.*: можеть. 1135. *T.*: Сіе. 1138. *T.*: А Подзвиздъ (о скорбъ моя! о жалъ мой вселютій!). 1139. *T.*: Пребиту голень иматъ и храмлетъ, стеная! 1140. *T.*: Крайняя. 1142. *T.* має перед тим ще одну стрічку: Что видѣхъ окаянній! зри вещь неподобну: — і дальше: Во главу, аки въ сосудъ, испражняють. 1143. *T.*: испражняють. 1144. *T.*: сія. 1146. *T.*: Впаде во премногу. 1150. *T.*: одного. 1151. *T.*: Все ми измрежъ.

О княже беззаконній! лаби надъ адомъ
Царствовалъ, не над нами, не над руским родом!

Пѣяръ.

Молчи! Тѣшим ся твоим, господи, приходомъ.

Явленіе второе.

Мечиславъ, Вождъ, Храбрій, Пѣяръ.

Мечиславъ.

1155 Кое zde дѣло, жерци? Воистинну дивній
Упоръ сей! Ви едини имате противни
Бити волѣ княжеской? О столпи безумній!
Скоти безсловесній! Старци дѣтоумній!

Куроядъ.

Что толиким, Господи, движеши насъ страхомъ?

Мечиславъ.

1160 Ни ли слышасте волѣ княжеи?

Куроядъ.

Не слышахом

Воистинну, кая ест.

Мечиславъ.

Убо еста глуха?

Трубній гласъ вѣщаше.

Пѣяръ.

Не доиде слуха

Нашего: ми zde равно пріидохом от пути;
Не бихомъ днесъ в Кѣевѣ. Но вспомянути

1165 Изволте, господіе, кїи указъ естъ княжїи.

Ми творим волю его. Воистину вражїи

Духъ би билъ, аще би кто противиль ся волѣ
Толикаго владики.

Мечиславъ.

Убо вамъ дотолѣ

Нѣсть вѣстно, яко всюду крушити кумири

1170 Княз повелѣ, наставшей христїанской вѣрѣ?

Пѣяръ.

Се новое ми слышим.

1152. *T.*: дабы ты. 1155. У вичисленню осїб у *T.* додано ще:
и Куроядъ. — Дальше у *T.*: здѣ. 1157. *T.*: безумни! 1158. *T.*: дѣто-
умни! 1160. *T.*: воли. 1162. *T.*: извѣщаше. 1170. *T.*: повелѣлъ, на-
ставшей христїанской вѣри?

Куроядъ.

Ниже намъ чаянно.

Мечиславъ.

Како? Вся вѣсть Россія, вам же неслиханно
Доселѣ ест? Лжете, пси!

Пѣяръ.

О господи! буди,

Якоже глаголеши: обаче ми люди
1175 Прости, не слишахом.

Куроядъ.

Да не прогнѣвит ся
Власть твоя: ваша повѣсть отнюдъ бити мнит ся
Неудобъ вѣрителна: наш благолюбивіи
Княз естъ.

Мечиславъ.

О горе тебѣ! Или мнѣ, псе лживій,
Лгати велиши? Убо от твоегожъ дѣла
1180 Явлю истинну: Круши идоли!

Куроядъ.

Сѣчила

Не имам съ собою.

Мечиславъ.

Воини! дадѣте

Оружіе.

Куроядъ.

Милости прошу, не мучите
Болнаго: виждте, како не могу подяти.

Мечиславъ.

Удъ непослушній мечем достоит отяти.

Куроядъ.

1185 Лютѣ мнѣ!

Мечиславъ.

Достизайте! Ти на мѣсце друга

1173. В *Кр.* очевидно хибно пропушено, що се говорить Піяр.
1174. *Т.*: Простія. 1177. *Т.*: боголюбивій. 1178. *М. Д. А.*: мнѣ, ти
лживій. 1183. *Т.*: виждьте. 1184. *Т.*: непослушливъ. 1185. Об. —
Т.: мѣстце.

Наступи: ни ли и ти тогожде недуга
Вредомъ ослабленъ еси?

Пѣяръ.

- Послухаи мало,
Владико! Се Ладо есть богъ, и се — Купало,
А се Перунъ великій: с тѣми убо, яко
1190 Хотите, творѣте; сего же никако
Не вредѣте, молю васъ. Охъ! с великимъ страхомъ
Поминаемъ, что о немъ от древнихъ пріяхомъ.
Прорекоша древній жерци, яко аще
Вредить кто бога сего, тогда, то видяще,
1195 Солнце луча закритъ, Нѣпръ же воспятитъ ся,
Кіевъ, трусомъ низверженъ, во прахъ обратитъ ся!
Молю васъ, не дерзаите.

Храбрій.

- Друзи, дерзнѣмъ сіе
Увѣдати: дѣло намъ страхъ сеи явственнѣ
Покажетъ. О велики! О боже преславни!
1200 Не прогнѣвай ся на ни: что велитъ державни
Князь, достоинъ творити. Аще погибаемъ,
— — — — — обаче дерзаемъ.

Пѣяръ.

- Не дерзаите, молю васъ. О лутѣ! о горѣ!
Зрите: трасетъ ся земля, градъ падетъ воскори.
1205 Падетъ градъ! Что творите? Не могу стояти
На ногахъ.

Мечиславъ.

Лживіи лестче! Не достоинъ ти лгати!

Пѣяръ.

Солнце измѣняетъ ся!...

Мечиславъ.

- О koliko баше
Лщеніе! Коліко невѣжество наше!
Кая слѣпота! Каменъ и древо бездушно
1210 Аки Бога живаго, усердно, вседушно

1187. Т.: Послушай мя мало. 1188. Т.: а се. 1190. Т.: Хотите ви. 1191. Т.: съ колікимъ страхомъ. 1195. Т.: Солнце лучи. — В *Кр.*: Слнце — під титлою. 1197. Т.: Дерзнѣмъ убо сіе. — У. і К.: Друзи! дерзнемъ сіе. 1199. Т.: великій! О боже преславній! 1200. Т.: велѣ державній. 1202. Т.: Якоже прещашеши, обаче. 1203. Т.: лютъ! о горе! 1204. Т.: трясется земля, падетъ градъ воскорє. 1206. Т.: Ни не годѣ ти. 1207. Т.: Солнце. 1208. Т.: О koliko.

Умилно почитати и тихъ рабовъ бити,
 Ихъ рабъ твои, художникъ обиче творити.
 Христе, свѣте истинни! что тебѣ имами
 Воздати за толику милость, юже с нами
 1215 Нинѣ сотворилъ еси?

Храбрій.

Не неизволи ся
 Власти твоеи видѣти, каковъ онъ крести ся?

Мечиславъ.

Желах от усердія; воинское дѣло
 Удержа мя, не могох настигнути: зѣло
 Жалѣю того. Ти же добрія нам вѣсти
 1220 Подаждъ, видѣл бо еси.

Храбрій.

Но кто исповѣсти
 Предивнїи позоръ можетъ? Никогда толика
 Торжества азъ не видѣхъ. Два полка велика
 Идяху строино, в единомъ славеноросійскїи,
 В другомъ бѣше избраннїи народъ византїискїи,
 1225 Дворъ свѣтлаго Деспоти, иже воспрїяти
 Князя посланъ ест царем: на всѣх воех златїи
 Цвѣтъ в одеждах тканъ бѣше; броня же толикїи
 Свѣтъ испушаху, яко зраци и страх нѣкїи
 И радость родяше ся. В толиком позорѣ
 1230 Прїиде княз нашъ ко храму. Храмъ низу и горѣ
 Весь иконы украшенъ; посредѣ стояше
 Сосудъ сребранъ великїи, яко в нем можаше
 Еденъ погрузити ся человѣкъ; на десной
 Странѣ стояше престоль утвари пречестной —
 1235 Первому епископу сѣдалище, инним
 Мало нижайже бяху; ошуюю чиннимъ
 Образом вся особно бѣлїе лежаху
 Одежды, бѣлостїю крини побѣждаху.
 Утваръ сїю Деспота Владемеру, сину
 1240 Духовному своему, сотвори по чину
 Древнему и христїянъ. Вся же та полата,
 Аки одъ звѣздъ, полна бѣше кованних от злата
 Лампадъ и свѣтилниковъ. От восточной страни

1211. Т.: рабомъ. 1212. Т.: Ихъ же. 1213. Т.: истиннїи! 1216.
 Т.: Власти вашей видѣти, како. 1219. Т.: Жалую. 1223. Т.: одною.
 1225. Т.: Деспота. 1226. Т.: царемъ посланъ ест. 1228. Т.: зрящимъ.
 1229. Т.: раждашеся. 1230. Кр. очевидна помилка: живу. 1232. Т.:
 сребрянъ. 1236. Т.: нижайша. 1241. Т.: Древнему. 1242. Т.: Аки
 звѣздъ. 1243. Об.

Сладкая исхождаше воня безпрестани.

- 1245 Ставшу при дверехъ князю, се златими врати
От олгара идяше клир весь; азъ, обятїи
Страхом радостним, (вѣруи, благородїе ваше!)
Забих, гдѣ есмь, сердце же во мнѣ трепеташе.

Явленіе третье.

Вѣстникъ, Мечиславъ.

Вѣстникъ.

- 1250 Великїи княз Василїй здравїе и радость
Благородству твоему посилаеть.

Мечиславъ.

Во сладость

Прїимую такуюю вѣст. Но кое гласиши
Имя ново — Василїи? Мню, приходиши
От князя нашего?

Вѣстникъ.

Нашъ мя посилаеть

- 1255 Княз къ тебѣ, Мечиславе; но тебѣ желаетъ
Здравствовати Василїи.

Мечиславъ.

Таино твое слово.

Вѣстникъ.

Владимеръ въ крещенїи прїятъ имя ново,
Василїи нареченнїи. Хартїя извѣстно
Вся явить.

Мечиславъ.

Храбрїи! прочти, да всѣмъ будетъ вѣстно.

Храбрїи

чтеть посланїе Владимирово:

Владимеръ, въ святомъ крещенїи нареченнїи Василїй
княз кѣвскїи и всѣхъ росїйскихъ странъ повелитель
Мечиславу, вѣрному воевъ нашихъ вожду, здравствовати

- 1260 Не случи ся доселѣ ниже мнѣ писати,
Ни тебѣ чести сїе, что от благодати

1244. Т.: Сладкіе исхождаху. 1246. Т.: Отъ олгара идяше клиръ
весь. 1247. Т.: благородство ваше! 1248. Т.: сердце во мнѣ. — М.
Д. А.: радостно играше. 1250. Т.: Въ сладость. 1251. Т.: Вѣсть та-
кую прїемлю. — К.: Прїимую такую вѣсть. 1252. Т.: Чаю, приходиши.
1253. Т.: князя ты нашѣго. 1259. Передъ тымъ стихомъ у Т.: во святомъ.
1260. Л. 20.

- Божіеи пріяхом; и, юже по случаю
 Радость нинѣ, ни в коем прежде нам случаю
 Не бист прежде, аще би и многія гради
 Въ плѣнѣ пріяхом били. Убо аще ради
 1265 Побѣдѣ наших должно нам радостными бити,
 Колми паче достоит нинѣ вам имѣти
 Торжество съ нами. Вѣсте, яко по совѣту
 От тми преидохъ; еже ест, оставше кумири
 Бездушнїя, воспрїях истинноя вѣри
 1270 Истиннїй законъ Христовъ. Сїе нинѣ дѣло
 Тогожде помощію, краснѣе всецѣло
 Соверших: прїях бѣлу, сложих утвар черну,
 Въ Христа облекохъ ся и древною скверну,
 В нейже уродих ся, омих совершенно
 1275 Таиною крещенїя. Се же извѣщенно
 И от Бога чудеснѣ бист нам: ибо когда
 Внїдох въ святую купел, абїе же тогда
 Отпаде безбѣдно сквернавая тина
 От очесъ, но и по всемъ тѣлѣ ни едина
 1280 Вреда не видѣхъ прочїе. Божїе то бяше
 Призрѣнїе и милость, яже мя учаше
 Простаго и невѣжу явѣ и чудеснѣ,
 Яко внутрѣ очистих ся, очищен тѣлеснѣ.
 Сїя вѣсть да радостна будетъ вам и честна,
 1285 Аще в васъ истинна, вѣрна и нелестна
 Любовь ко нам, се бо мя украшаетъ паче,
 Неже тысяща вѣнцевъ побѣдних. Обаче
 Что самъ обрїтох, того и инним желаю,
 Совѣтую же токмо, не повелѣваю.
 1290 Се же повелѣнїе наше ест, да всюди
 Идоли сокрушат ся и оттол не буди
 Ни хоругвахъ военных ни громовой стрѣли,
 Ниже вѣнцевъ купалних, ни инних бездѣлїи;
 Знаменїе крестное да будетъ прекрасно
 1295 Изображенно всюди, сїе бо ужасно
 Всему противству будетъ: сим вооруженнїй
 Константин онъ великїй погна безчисленнїй

1261. Т.: юже получаю. 1262. Т.: ни въ коемъ же прежнемъ случаю. 1264. Т.: Во плѣнѣ прїяли быхомъ. 1265. Т.: должно вамъ. 1267. Після того стиха не достаетъ в *Кр.* цілого одного стиха, що у *Т.* звучить: Царску по милости же божїей, ко свѣту. 1268. Т.: прїйдохъ. 1269. Т.: истиннїя. 1271. Т.: крайнѣ и всецѣло. 1273. Т.: Во Христа облекохся и древную. 1274. Т.: Въ нейже и родихомся. 1275. Сїе извѣщенно. 1276. Т.: Бога живаго бысть. — У *К.*, як у *Кр.* 1277. Т.: во святую купел, вскорѣ. — У. і *К.* як *Кр.* 1278. Т.: Отпаде мы безбѣдно. 1280. Т.: Вреда видѣхъ прочее. 1285. Т.: во васъ. 1286. Т.: Любовь есть къ намъ, ибо мя. 1289. *М. Д. А.*: По совѣту же. 1290. Об. 1293. Т.: вѣнецъ купалнїй, ни иншихъ.

Полкъ Маѣнтіевъ. При сем полку посилаемъ
Хоруговъ, тебѣ же щитъ крестомъ знаменаемъ.

Мечиславъ.

- 1300 Совѣтъ княжіи усердно пріемлю, понеже
Прежде Христа вседушно возлюбих; а еже
Идоли сокрушати, дѣломъ исполнихом,
Что творити указомъ первымъ должни бихом,
За хоруговъ усердно полкъ благодарствуетъ,
1305 За щитъ же тако крѣпкіи велми долженствуетъ
Мечиславъ, да самъ своя перси во мѣсто щита
Дастъ ему отъ всякаго вражія навѣта,
Защищати власть его. О вои! се златіи
Возсія день: достоитъ всѣмъ торжествовати.

Зде Хоръ гласитъ ся:

Андрей Апостоль съ Ангели.

- 1310 Се уже деньъ возсія, — о радости многа! —
Деньъ пріиде, извѣщеніи мнѣ прежде отъ Бога!
Се тои естъ свѣтъ, егоже, духомъ зде водимій,
Обѣщаль ти, Кѣеве, граде мои любиміи!
Дотоль въ томъ билъ еси и зракъ твои, предъ миромъ
1315 Свѣтеть отъ дѣлъ преславнихъ, но яко кумиромъ
Темнимъ бѣше подчиненъ, бѣше зѣло черній.
Се цѣло тя просвѣти свѣтъ онъ невечерній!
Но гдѣ есмь? Что се вижду? Кіа еще лѣта
Откриваетъ мнѣ, Царю вѣкомъ? Свѣтомъ отъ свѣта,
1320 Вижду, умножаетъ ся! Яко бо в началѣ
Малъ потомъ з горъ исходитъ, потомъ же в малѣ
Умноженій отъ иннихъ, стекшихъ ся во едино,
Пространными ліетъ ся струями: не инно,
Не инно чудо о твоєи славѣ вижду, граде божіи!
1325 Се ти мученической крови растутъ рожи:
Борись, Глѣбъ, вѣтви святы корене святого.
Лютѣ! Уже мечеть бѣсъ брата проклятого,
Уже — вижду — копіе и ножъ поощраеть!
Но радуи ся, о граде! Зѣло украшаетъ
1330 Скорбь сія лице твое. Се же что? О странно
Чудо! Гори, зраціи на югъ, нечаянно
Свѣтъ веліи испустиша. Ви же, сѣдиною
Честній, о мужіе! (ибо предо мною

1301. Т.: возлюбихъ вседушно. 1302. Т.: сокрушити. 1306. Т.:
вѣсто. 1308. Т.: Защищая. 1309. У Т. нема слів: Зде гласитъ ся;
дальше у Т.: со Ангели. 1311. Т.: прежде мнѣ. 1312. Т.: здѣ. 1314.
Л. 21. — Т.: Дотоль во тѣхъ. 1314. Т.: вѣкомъ? Свѣтъ отъ. 1321. Т.:
потокъ отъ горъ сходитъ, потомъ же во малѣ. 1322. Т.: стекшихъ во.
1524. Т.: ино. 1325. Т.: Чудо і т. д. 1331. Горѣ, зраціи наю.

- Не крієть вась земля) что творите тамо?
 1335 Свѣтло вась двоихъ вижду, и се единъ прямо
 Другому, во горахъ себѣ глубокія ями
 Копаютъ иссохшими от поста руками.
 Кол же многи приходятъ къ нимъ от странъ многих!
 Но и князи славніи — чудо! — — — — —
 1340 Старцевъ богатства ищутъ. О кол многочестніи
 Ликъ вижду! Не толикій от круговъ небесній,
 Коликій свѣтъ изійде от пещеръ тихъ темних.
 Россію, се ти небо въ пропастяхъ надземних!
 Но и вся кѣвскія гори драгоцѣнну
 1345 Утвар пріємлють всюди; всюди благочинну
 Красоту вижду: аки въ вѣнци драгіе
 Биссеры, по всѣхъ горахъ зру храми святіе.
 Уви мнѣ! Украти гнѣвъ прогнѣванній!
 Что прещеніе сіе? Что страх нечаянній,
 1350 Граде, великъ гнѣвъ на тя пріят огнепална
 Местъ божія? Велми ты сотворить печална:
 Нѣкоему Батѣю мечъ подасть огненній,
 Тѣмъ погубленъ будеши и тѣмъ посѣченній,
 Цвѣтъ людеи твоихъ падеть и скоро повянетъ.
 1355 Но не до конца забвень будеши: востанеть,
 Востанеть избранъ Богом, иже ты воставит
 Возвратить ти доброту и паки прославить,
 Седмій бо вѣкъ от нинѣ свѣтла премнога
 На златои колесници везет ти от Бога.
 1360 Вижду мужей премудрих, учителних, силних,
 К тому и храбрихъ въ брани. — — — — —
 Посредѣ же всѣхъ онихъ велія свѣтила
 Два сіяють: единъ власомъ убѣленъ до зѣла,
 Митра же ему злата сѣдину пречестну
 1365 Украшаетъ, въ родномъ же знамени небесну
 Вижду утвар: звѣзды бо купно съ луною
 И вперушою зрими суть стрѣлою.
 О Церкви россійскія! кол многа ти свѣта
 От сихъ свѣтилъ пребудуть въ оніе лѣта!
 1370 Другаго же воинску вижду бронъ носяща,

1334. Т.: и земля. 1335. Т.: прямо. 1336. Т.: въ горахъ. 1338. Т.: къ онимъ. 1339. Т.: чудо! — у убогихъ. 1340. Т.: много честныхъ. 1341. Т.: Лицъ вижду! Не толикій отъ круговъ небесныхъ. 1342. Т.: изійдетъ отъ пещеръ. 1343. Т.: Россія! 1344. У.: кievскія роди. 1345. Т.: всюди пріємлють; всюди. 1346. Т.: во вѣнци драгія. 1347. Т.: врю храмы святія. 1348. Об. — Т.: гнѣвъ, царю прогнѣванній! 1349. Т.: что нечаянній. 1352. Т.: мечъ даетъ. 1360. Т.: премудрихъ, вижду учителныхъ. 1361. Т.: въ брани и многодѣтелныхъ. 1363. Такъ в: У. і К. — Т Т.: Два свѣтять. 1366. Т.: со луною. 1367. Т.: И въ небо перушою. 1368. Т.: много ты свѣта. 1369. Т.: прибудеть во оніе.

- Всего пламенна; всего хва — — — — —
 Гнѣвомъ и вижду купно, како полки многи
 Вражія устрашаеть и ломить имъ роги.
 Вижду и се: вражія Махомета гради
 1375 Трасут ся пред ним, падуть, не чають отради.
 Но нѣкій левъ ярит ся и на мужа силна
 Ногтѣ острить. Но ярость твоя ест бездѣлна,
 Звѣре гордіи! Поспѣшно, о вожде великій,
 Поспѣшно иди, будетъ свирѣпїи и дикїи
 1380 Хищникъ раздранъ от тебе, издшедь воскорѣ,
 Ти же наречеши ся от всѣхъ Самсонъ вторїи.
 Но онъ на се от мене оружїя просит:
 Почто? Твое бо в щитѣ благородство носитьъ
 Крестъ самага Господа, на вся супостати
 1385 Страшній. Обаче мнит ся онъ ми глаголати:
 „Твоимъ бити воиномъ велить ми, Андрею,
 Царъ Петръ, за помощїю ратую твоею“.
 Ратуй мнѣ, оруженїче! Ратуи, вожду мощній!
 Азь, аще въ чем возмогу, буду ти помощній.
 1390 Се же кїи во слѣдъ его позорѣ поспѣшаеть?
 Образъ вижду азь нѣкій, егоже являеть
 Предзрѣнїе божїе; многа и чудесна
 Вижду на немъ зрѣнїя: zde равнонебесна
 Ооитель печерская каменнїя стѣни
 1395 Подноситъ, а Дѣвая исполнь своей сѣни
 Наметь разпростираеть, наметъ, свѣта полній,
 На — — —, къ Марїину жилищу доволній.
 Зде инно чудо вижду: аки би забвеннїи,
 Аки не бивїи, еше давно поверженнїи
 1400 Престоль переяславскїи и лежавшїи долѣ
 Востаеть уже красно; на томъ же престолѣ
 Посажденъ бистъ мужъ нѣкій честень, добронравень,
 Древнимъ пастиремъ ревностїю равень.
 Зде инїе многїе зрю доми святїе.
 1405 От всѣхъ же краснѣише позорише сїе:
 Жиждетъ ся домъ ученїй. О днєи тихъ блаженнихъ,
 Россїо! Колико бо мужєи совершеннихъ
 Произведеть ти домъ сей! Над всѣми же сими
 Храминами зиждитель Іоанъ славнїи
 1410 Начертанъ зрит ся. Боже дивнїи и великїи,

1371. Т.: всего хвалимимъ горяща. 1375. Т.: Трясутся. 1378. Л.
 22. — Т.: вожду. 1380. Т.: и издшедь. 1385. Т.: онъ намъ. 1388.
 Т.: Ратуй, мой оруженїче! 1389. Т.: въ чомъ. 1391. Т.: нѣкій азь
 вхжду. 1397. Т.: Наметь ко... 1398. Т.: Здѣ ино. 1399. Т.: бывшїй.
 1403. Т.: Древнимъ онимъ пастиремъ. 1404. Т.: Здѣ иннїе. 1405. Т.:
 краснѣйшее позорище. 1406. Т.: Зиждется домъ ученїй. О днєи тѣ. 1407.
 Т.: Россїя! 1408. Об. — У Кр. Очевидна помилка: Произветъ.

- Откривїи мнѣ толику радость и толикїи
Свѣтъ на мя изліявїи! даждь крѣпость и силу,
Даждь многоденствїе, даждь ко всякому дѣлу
Поспѣхъ благополучнїи, брань всегда побѣдну!
1415 Даждь здравїе, державу, тишину безбѣдну!
Даждь сїя Петру цару, от тебе вѣнчанну,
И его вѣрному вожду Іоанну!
-
-

1411. *Т.*: Открившїи. 1413. *Т.*: Даждь и многоденствїе, даждь къ-
1416. *Т.*: царю Петру. 1417. *Т.*: его первѣйшому вожду.

Павло Леонтович

(Павло зі Щуткова)

Написав *Кирило Студинський*.

IV.

Саме в часі, коли у нашій, сучасній пресі на добре розгоріла ся боротьба против „блудних синів“ у львівській, духовній семінарії, „Зоря Галицка“ подала вістку, що питомці задумують видати книжочку із желанями на новий рік, іменини, та інші подібні свята, а побіч неї другу, обширнішу „краснословесного и умственного“ змісту для образования і забави молодежи обох полів. Оба збірники будуть прикрашені деревами або мідоритами. За видання обох брошур складає „Зоря галицка“ питомцям задалегідь подяку і кличе з одушевленем: „Честь молодцямъ рускимъ! Честь питомцямъ нашимъ! Честь и слава“¹⁾.

Заповіджений збірник желань явив ся у Львові 1851 р. п. н. „Сборникъ привѣтствованій и желаній къ употребленію руского юношества“. Присвячено його „братцямъ рѣдненькимъ, друзямъ миленькимъ, рускимъ соколятамъ и любезнымъ сестрицямъ, рускимъ красавицямъ“. Книжка мала, без сумніву, ціль практичну, одначе і те певне, що видавці хотіли нею впливати на національну свідомість молодежи і старших людей. В збірці поміщена ілюстрація, що зображує жінку і мушину в богатім, святочнім, міщанським строю, а побіч них двоє діточок, хлопчика і дівчину, з китицею цвітів у руці. Діти складають матери желаня. Образець симпатичний, достроєний до змісту збірки. Як видно з підпису: „П. Леонтовичъ черталъ — Майеръ рылъ“, сю ілюстрацію рисував наш письменник. Під нею уміщено двовірш Леонтовича:

Най любя нене, вона сего цвѣта

Живнъ вамъ солодить го Многая лѣта!²⁾

Брошура зложена із трех частин. У першій з них напечатані вірші (числом 49) та прозові желаня (числом 14) п. н. „На новыи годъ“ (стр. 1—38), в другій вірші (числом 45)

¹⁾ Зоря Галицка 1850 ч. 103.

²⁾ Порівнай: „Сборникъ привѣтствованій“ стр. 48.

„На день рожденія и тезоименства“ (стр. 41—69), побіч шести панеїриків в честь митр. Мих. Левицького (стр. 70—4), перемиського владики Григ. Яхимовича (стр. 75—7 і 78—80), еп. Івана Бохенського (стр. 81—2), проф. і крил. дра Онуфрія Криницького (стр. 83—5) і дра Амврозія Явовського, директора їмназії (стр. 86—9). Закінчують другу частину прозові привіти на день уродин та іменин, числом 12 (стр. 90—98). У третій частині містять ся „Прощальні стихи до імянникѡвъ“ (числом 13. стр. 99—103), а при кінци „Стихъ прощальный Его Преосвященству Архієрею Іоанну Бохеньському“ (з нагоди його уступленя з ректорату духовної семінарії) стр. 103—6.

Під віршами стрічаємо підписи авторів: Івана Наумовича, Білоуса, Павла Леонтовича, Красїцького, Ал. Зражевського, Ів. Здерковського, Долинського, Ів. Любовича¹⁾, Кульчицького і Северина Шеховича²⁾. Прізвищ Білоуса, Красїцького і Долин-

¹⁾ о. Іван Любович був парохом Острова к. Тернополя. Уродив ся 1828 р., висвятив ся 1852 р., умер дня 15. VI. 1914 р. (Руслан 1914 ч. 132). Його вірші перепечатано також у брошурі „Благожеланія и привѣтствованія“. Накладомъ редакціи „Домъ и школа“. У Львові 1863. Лишив він ще літературну, духовну спадщину, головно літографовану. Був свідомим громадянином і ревним душпастирем та найкращим типом нашого старшого духовенства.

²⁾ Северин Шехович ур. дня 26. II. 1829 р. в Гусакові, де його отець Гавріїл був священиком. Учив ся в Перемишли і Самборі. Був се чоловік великого таланту та не меншої безхарактерности. Печатав значне число статей в „Зорі Галицк-ій“ (1851.), у яких будив народну свідомість, накликував до утвореня власного театру, до улаштування вечериць, літературних товариств. В об'єднителнім напрямі видавав він для жіноцтва часопись „Лад-а“ (1853 р.) В р. 1854 був редактором „Зор-і галицко і“ і тут печатав оригінальні вірші та переклади. Почав тут також повість „Провінціалка“. Коли його усунено з редакції за русофільський напрям, видавав „Семейн-ую бібліотеку“ (1855—6), де печатав критичні статі, переклади і початок повісти: „Павлина Петровна“, яку в р. 1862 переробив і видав п. н. »Попадянка і попаде-графянка“. В р. 1861 вернув до народного табору і в сім напрямі печатав статі у „Слов-і“ (1861—3) „Вечернищяхъ“ (1862). В р. 1863—8 редагував він „Письмо до громады“ і додатки до неї: „Школ-у“ (часопись для учителїв (1865 р.) і в рр. 1868—9 „Правотарь“. В рр. 1868—70 видавав він нову часопись для жіноцтва п. н. „Русалка“. Против праці українського табору почав він печатати „Господаря“ (1869) вразу славянськими черенками, а опісля латинською азбукою (від 1871 р. ч. 36). „Hospodar“ і його додаток „Szkolnyj listok“ упали скоро (із 41 числом). В р. 1871 вислав він до Ради шкільної меморіал, у яким домагав ся введеня латинської азбуки.

ського в списі питомців не находимо. Очевидно, були се світські студенти, подібно, як Северин Шехович, що в р. 1850 ходив до I ліцеальної класи.

З „предисловія“ дізнаємо ся, що автори старали ся про те, щоби подати як найбільше оригінальних творів, що одначе користували ся також писаннями польської, німецької і французької літератури, та їх перекладали, або наслідували.

Хоча на зміст збірки складало ся більше авторів, то всеж таки годі не завважати, що душею вилая були два соперники в справі сценічного жарту: Павло Леонтович та Іван Наумович.

Галицька публіка приняла „Сборникъ привѣтствованій“ прихильно. Строгий диктатор, граматик Йосиф Левицький зазначив, що в збірці взяли участь різні автори „съ большимъ або меньшимъ успѣхомъ“, хвалив їх за те, що вони „добре поняли правила галицко-русской грамматики“, а про їх вірші писав, що вони „логічне развиты, легки до выrozumѣнія, хотя що до мелодіи декуда противилибысь общѣй Галицко-русской просодіи, сли бы мы ведля стопъ хотѣли ихъ розсуждати“. Про прозові желаня завважав Левицький, що у них автори берегли ся польонізмів та за те попали в германізми, перекладаючи прозу із німецьких першовзорів. Дякував також критик авторам, що вони своєю вірцевою правописю допомогли „переломити упрямяство раббвъ некоторыхъ падежей церковныхъ“¹⁾.

Та вага „Сборника“ не тільки у віршах, але й у взорах прозового писаня. Видавці його вказували, як треба писати листи, а титулятура осіб: „Всечестнѣйшіи, Дражайшіи, Прелюбезныи, Любыи Родители“, „Высокопочтенный Отче“ і т. п., взорвана чи не на московськیم підручнику, вкорінила ся у нас на довгі літа в багатій, галицькій переписці визначних діячів.

Самі вірші стали не одній дитині в пригоді, коли зближали ся уродини, чи іменини діда, бабуні, батька, нені, або сестри. Ще у вісімдесятих роках минулого віку заглядали ми до збірки желань, переписували, або виучували вірші на-із-уст, бо нічого кращого в нашім письменстві не мали. Нині „Сбор-

Вже після його смерти видало „общество Качковського“ деякі його праці. Він умер забутий і злегковажений дня 23. XII. 1872 р. ст. стилю (3. I. 1873 р.). Коротка посмертна згадка поміщена в „Слові“ 1872 ч. 139.

¹⁾ Зоря галицька за рік 1851 ч. 67. І. Левицький: Дещо о словесности галицко-русской“. Ся статя поміщена також у віденськیم „Вѣстник-у“ за рік 1851 ч. 67—9.

никъ“ не може нас вдоволити ані під оглядом літературним, ані задля мови. Вірші є в більшій часті римованою прозою. Мова їх не вироблена, не рідко достроєна до церковно-славянщини. Деякі вірші просто наївні, як прим. Наумовича: Коротенько, но щиренько, от як знаю, вам желаю, сто літ жити, нас любити і все мати, що желати“¹⁾). Впрочім така вже доля желань, привітів, панетіриків та пращальних віршів, що рідко коли найдеться між ними твір літературної вартости.

Із сеї точки треба також оцінювати вірші Павла Леонтовича, поміщені у збірці, хоча його невеличкі твори дивно відбивають під оглядом мови, легкості складу і мови від тяжкокованих і напестрених церковно-славянщиною писань иньших авторів. Наведу хочби тільки один, чи не найкращий зразок:

Матінко моя! я для вас щось маю, —	І Вам подати
Як я сьогодні по зеленім гаю,	І так сказати:
За свіжим цвітом вийшла раненько,	Най люба Нене, вона сего цвіта
Казало мені моє серденько	Жизнь вам солодить во многі літа.
Польнії рожі рвати живенько	(стр. 48).

В „Сборник-у привѣтствованій“ помістив Леонтович девять віршів: „Як цвіток ранком в красній долині“ (число у нашім списі 16 стр. 48), „Для друга“ ч. 17 стр. 45), „Донька матери ч. 18 стр. 48), „На новий рік“ (ч. 19 стр. 14), „Внука для бабуні“ (ч. 21 стр. 47), „На новий рік матери“ (ч. 23 стр. 9), „Якжебим много вам днесь желал“ (ч. 27 стр. 4), „Як весна мила, прикрашена в маю“ (ч. 28 стр. 42—3), „В погіднім маю“ (ч. 29 стр. 52—3).

Можлива річ, що з під пера Леонтовича вийшли ще деякі прозові привіти і желаня, поміщені в „Сборнику“, під котрими нема ніяких підписів.

Та все те імпровізації, писані з означеною ціллю для користування ними при нагоді родинних свят. Таких імпровізацій творив Леонтович чимало ще в рр. 1849—70 і вони у більшій часті перележали в рукописи. До таких принагідних імпровізацій причислимо вірш: „В день празника в Коровиці“ (ч. 3), у якім поет накликував свого брата Петра, рівнож питомця семинарії:

Чіпай Петре з волов склянку, будемсь веселити,
Склянку в склянку вдармо грімко і крикім що сила,
Нехай же нам братерство і дружина мила“!

²⁾ „Сборникъ привѣтствованій“ стр. 41—2

Імпровізаційним характером визначають ся вірші в честь якогось „Michała“ (ч. 5), „І чом же нині так в серцю весело“ (желаня родичам) (ч. 8), „Празник, або весіле“ (ч. 6) із початковою строфою:

„Весело, братя весело,
Не тратьмо нашої відваги,
Той столик округім в коло
І спречмо вино маляги,
За склом не довго нуліти,
За повні фляшки беріте!

Маємо вражінє, що до сего вірша зложив Леонтович мелодію. Хто знає, чи не належала ся співанка довгий час до ряду популярних пісень серед галицької суспільности.

До таких принагідних імпровізацій причислимо ще вірші: „Брат сестрі (ч. 22), „Dla ojca“ (ч. 25), писаний, як і попередні желаня родичам на чиюсь просьбу, бо батько Павла вже не жив, „На день нового літа“ (ч. 65), „Krzyżmo“ (Świetny to obraz wszechmogącej siły (ч. 75), „Новобранцям“ (ч. 93), „В Володаревій над Сяном столиці“ (з нагоди двох вінчань (ч. 85), пращальві вірші „Takie to takie życia koleje (ч. 43) пис. з нагоди перенесеня товариша до Будзанова, „Пращанє“ (Вселюбезнійший брате зза Буга“ (ч. 44).

З гумором писана імпровізація „Powinszowanie w dzień Imienin panu N.N. w Tarnopolu“ (ч. 10):

„W dzień Twego imienia	A struna <i>D</i>
Przyjm me westchnienia	Ze struną <i>G</i>
Z życzeń wiązanie,	Nad <i>A</i> gorując,
Wielmożny Panie!	Sobie wtorując,
I kiedyś w czasie,	W sercēs wkradają.
Złożę na basie	Go rozczulają. —
Na strunie <i>C</i> .	W akordzie takim
Czułości me. —	Bądź wciąż jednakim,
Teraz w krótkości	Czy to syn krzyknie,
Szłę Jegomości:	Czy wnuczek kwiknie
Jak struna <i>A</i>	Wrzaśnie córeczka,
Przyjemnie gra,	Czy klnie żoneczka“.

Деякі вірші поета, як „Відозва до Русинів на баль“ (25. II. 1850 р.) (ч. 11) і „Руська забава“ (ч. 68) замітні рівнож своєю принагідністю. В першім звиває Павло Леонтович „молодців, дівичі, прекрасні молодичі і Мужів сеї землі“, щоби

спішили до столиці на спільну забаву. В другім, гарнім віршику, писанім в дванадцять лїт пізнійше, оповідає поет, як мати прибирає свою красну доню в барвінок, бо з нею не соромились би гуляти і лицарі і бояри. Як знаю з оповіданя Анатоля Вахнянина, на перший бал в шістьдесятих роках через заметіль перемиські питомці приїхали до Львова ранком, коли бал кінчив ся¹⁾. Леонтович кінчить свій вірш:

Ой на дармо матусенька
Доню свою убирала,
Не гуляла Марусенька,
Заверуха їй не дала.

Не треба додавати, що балі в 50 та 62 році минулого віку були свого рода пробою сил і численности галицького громадянства та на зверх політичною маніфестацією. Мимо помітили прибуло на бал в р. 1862 около 900 осіб. Редутову салю і всі сумежні комнати виповнили гості. Бал почато коломийкою. Крім неї і козака, виведено ще танець аркан, „который народъ рускій въ Буковинѣ и въ нѣкоторыхъ сторонахъ Галиціи танцює“. Його виводили самі мушчини, стаючи у велике коло, „склавши руки другъ другу на рамя, и подвигаючись цѣлымъ колесомъ то въ право, то въ лѣво ведля строгаго такту“. Паночки прибули в народних костюмах, в часі перестанків співав хор. Забава тривала від 8 години вечера до 7 рано. Явив ся на ній намісник граф Менсдорф-Пуйлі, прихильник „Тирольців Сходу“, що забавив півтора години. Були на балю також гості з поміж иньших народностей. Посипали ся жертви на народні цілі²⁾.

Зважити годить ся, що навіть в принагідну поезію умів Леонтович вложити патріотичні почуваня. Свідчить про се вірш „Крижмо“, в котрім читаємо: —

Красний Михаю! руська дитино!
В сам час прийшов ти на світ,

¹⁾ Порівнай також: Анатоль Вахнянин: Спомини з життя, Львів 1908 (посмертне видає) стр. 41—2. Ан. Вахнянин уродив ся дня 7. IX. 1841 р. в Сїняві коло Ярослава а умер у Львові дня 11. II. 1908 р. Визначив ся jako композитор і співак, jako бесідник, письменник і публіцист. Про його літературну творчість гляди: Омелян Огоновський: „Исторія літературы русскої“ Т. III. (3) стр. 891—915.

²⁾ Слово за рік 1862 ч. 12 і 13.

Русь потребує хлопців, мій сину
 Бо вже ділає, не спить.

Рости, ховай ся, юний соколе!
 Руси на хвалу, будь прав,
 Як тя покличе вітчизна в поле,
 Миханю! добре ся справ!

Най тя скріпляють честь слава дідів,
 Вступай в патрона сліди,
 І як він чорта, ти Руси врагів,
 Во вік віков побіди! (ч. 84).

У иньшій віршу „До Марії Д...“ (ч. 74) витає автор „маленьке, красне пахоля, бажає йому щастя в дитячих літах і тоді, „як стане вже Маринов“. Колиж навчить ся любити, поет радби, щоби вона полюбила „Руси сокола, як весна цвіти“ і щоби з ним щасливо жила.

Дивно-сердечною любовою окружав поет українську дитину. Для її ужитку складав він вірші, видані у „Сборник-у привіт-ствованій“. Для неї він зложив ще три пісні, одну для хлопчика, а дві для дівчат.

Хлопчик спить, а поет бажає, щоби йому приснились дідів могили,

По котрих ворог днесь топче
 А хоч на хвилю,
 Як пчілка в зілю,
 Будеш щасливий, мій хлопче,

бо „там спочиває і сонцем сіяє староруськая слава, князі, бояри, кріпкі рицари, коло них зброя кєрвава“. Сій зброї нехай буде честь і хвала, бо нею „на чотири вітри, з руської землиці, силов десницї, гонили вороги хитрі“. Коли дух дідів хлопчика осяє, лихо в його очка ніколи не загляне (ч. 56).

І сплячій Марусенці бажає поет, щоби їй приснили ся ангелочки, що співалиби їй до сну пісоньки, а в піснях відга-няли лиху долю і оповідали :

Що тоді на Руси било,
 Як на престолї,
 По Божій волї
 Княжили Роман, Даннло,

як за їх володїня цвила рідна землиця. Колиж Марусенька дозріє, зараз згордіє, що і з неї „руська дівиця“ (ч. 76).

Ще в однім віршу п. н. „Руське дівчатко“ оповідає поет, що воно виглядає зі слезами матери, яка розказувала доні „про прадідів честь і славу“, про Русь, що не налякала ся во-рога, про походи козаків на чайках, що розбивали Греків, Ма-длярів і Татарів, про опіку над сиротами. Доня жде матери, щоби її дальше учила: „бо я много ще не знаю“. А дитині отець матери не заступить, тому каже до неї батько:

Цить мій цвітку, доню моя,
Внеть приїде мати твоя,
Буде кавки знов казати
Цить, цить, доню, верне мати. (ч. 70).

У молодім поколіню, в українській дїтворі, у її патріотичнім вихованю бачив поет відроджене рідної землі.

Але ріночасно звернув ся він із заявами сердечної вдячності і любови до старших діячів, що клали основи під розвиток рідного краю. І в тій цілі зложив Леонтович ряд панегіриків в честь владика Григ. Яхимовича і крил. Григор. Гинилевича (по три), а по одному в честь еп. Томи Полянського, проф. дра Он. Криницького, еп. Мих. Куземського, митр. Йос. Сембратовича і пароха Смолина, о. Івана Ковальського.

Великому владиці, Григ. Яхимовичеві,¹⁾ „твердій скалі“, висловлює поет подяку за те, що він піклуєть ся сиротами і вдовицями, що „ширить радість в Романа державі“, що діти, йому повірені, дарить любовю і хоронить їх від заверух світа (2. II. 1850. ч. 9) Леонтович вірить, що корабель, котрим кермує владика, не вдарить о скалу, бо має у нїм доброго керманича (2. II. 1852 ч. 30). Поет радїє, що в хвилі, „коли нам вітця (еп. Снігурського) замеркли зїниці“, на його місци сонце заясніло в боголюбивім, всеблагім владиці“ (5. II. 1855 ч. 37).

Сердечного приятеля української молодежи, крилошанина дра Григор. Гинилевича²⁾ зове поет меценатом, дякує йому за любов, труди і благодати (1. II. 1851. ч. 20), за працю на ставовищи схолїярха, бо „неня дїждалась години, що рідним, любим обучають словом Твою надїю, Твої рідні сини“. Поет накликає:

¹⁾ Про Яхимовича гляди мою студію в „Матеріялах до історії культурного житя в Галичині в 1795—1857 pp. (Укр. руський Архив Томи XIII—XIV стр. XLV—XXXI).

²⁾ Короткі вістки про житє дра Григ. Гинилевича гляди там же стр. XV.

Тому до круга, руської нені діти
 З смиреним серцем до круга, до круга,
 А в тім то крузі, як весна цвіти
 Розсіймо пісню від Сяна до Буга,
 Піснь велеліпну, піснь щоби звеніла
 Гет, гет широко по берегах світа
 Щоби як гуся Падури брєніла
 Піснь кир Григорію, „многая літа!“ (1852. ч. 31).

Стать заслуженого крилошанина заховав поет у щирій пам'яті,
 коли ще в 10 літ пізнійше, з нагоди його іменин, писав:

Мужу, чи видиш? гень, гень за мглами
 Слезну невісту во лоді
 То Русь нещасна борєсь з волнами
 Добитись берега годі. —

Добитись годі! бо її діти
 Не всі однако працюють,
 Одні боять ся вражої сіти,
 Лодев, не серцем кермують.

Мужу! Ти плачєш над ньєки долев
 Гнет серця згоять ся рани;
 Бо Русь небавом за божов волев
 Щасно прибе до пристани. —

І гаразд буде в руській родині
 Нєня всіх к собі притягне,
 Тое жєлаєм ми Тобі нині
 Бо серце Твоє се багне. (ч. 66).

В панєтірику на день іменин Владики Томи Полянського¹⁾ ілюструє Леонтович радєсть перемиської землиці, чи

¹⁾ Еп. Тома Полянський уродив ся 1796 року в Бартнім перемиської єпархії, яко син священника. Висвятив ся в р. 1819, почім зложив докторат а небавом став крилошанином і архипресвітером перемиської капітули. Коли еп. Яхимович став львівським митрополитом, Тому Полянського іменовано перемиським владикою в р. 1859., а висвячено в рік пізнійше. Був сторонником обрядовщини, а коли польський табор і урядові круги хотіли, щоби Полянський виступив против неї, він не вволив їх волі і за се усунено його від управи єпархії та іменовано апостольським адміністратором приділеного до конгрегації de propaganda fide в Римі архієпископа дра Йос. Сембратовича. Останною функцією еп. Полянського було висвяченє двох питомців Юліяна Пелєша, пізнійшого станиславівського і перемиського владики та Орєста Чєховича, пароха в Сокалі, довершенє 20. X. 1867 р. В два роки пізнійше (11. XI. 1869 р. помер Полянський у 74 році житя, 50 священства, а 9 єпископства. Peřesz: Geschichte der Union II. стр. 969—71. Некрольоґ в „Слові“ за рік 1869 ч. 86.

то „в бідній газди хатині, чи в гніздочку сиріт вдовиці“. Всі спішать до церкви, щоби молитись „рідненьким словом“ за батька сиріт і вдів, котрих він горне ку собі і голубить, як весна цвіти“ (ч. 61).

Желаня довгих літ у кріпкім здоровлю пересилає Леонтович в червни 1864 р., проф. церк. історії, крил. др. Онуфр. Криницькому¹⁾, „нашому Несторови, світлій зорі, мужеви слави і чести“, що „роздув пламень в груди, відкрив давне життя і прикував любов серця до вітчизни“ (ч. 86).

Колиж один з найзаслуженійших, політичних і церковних діячів галицької землі, еп. Мих. Куземський²⁾, їхав на становище владики в Холмі, в його триюмфальнім поході, не бракло живого слова Павла Леонтовича. Він попращав владику на границі рідного краю віршом, а в нім славив його „звіздою“, впевняв, що єпископ „забрав всі серця з собою“ і лишив „тоску многу“ та що в слід за ним линуть бажаня, щоби архангел Михаїл беріг його від всякого лиха“ (ч. 96).

Небавом після вступлення Йос. Сембратовича³⁾ на митр. престол у Львові зложив Леонтович панеїрик на день його іменин,

¹⁾ Про дра Он. Криницького, (ур. 12. VI. 1791, † 8. IV. 1867) гляди мою студию „Львівська дух. семинарія в часах Марк. Шашкевича 1829—43 р.“ стр. XXIX—XLI.

²⁾ Мих. Куземський ур. дня 8. (20.) XI. 1809 в Шибалині, умер дня 5. XII. 1879 р. в Ляшках горішних. Ширше обговорив я його жите і діяльність в „Укр.-руськ. Архив-і“ т. XIII і XIV стр. XLIII—V.

³⁾ Др. Йосиф Сембратович був сином священика перемиської епархії і уродив ся дня 8. XI. 1821 року. Гімназію кінчив у Новім Санчі, а філософічний курс (VII. і VIII. кл.) в Перемишлі. В жовтни 1841 р. післав його еп. Снігурський до віденського конвікту, котрого наставники іменовали його префектом. Висвятив ся 1845 р. і став префектом перемиської семинарії, котру саме тоді основано в дуже обмеженім виді, бо тільки з IV. роком богословя. Від червня 1846 р. був він у висшій, науковій закладі Augustineum, де зложив докторат, почім прибув до Львова на становище префекта дух. семинарії (20. XI. 1850 р.) і суплента біблійного студію на львівськім університеті. Дня 11. XII. 1852 р. виїхав до що-їно основаної семинарії у Відни, де став префектом і небавом одержав титул віцеректора. В червни 1858 р. іменовував його цісар звичайним професором біблійного студію на львівськім університеті. В 1865 р. висвячено його на архієпископа і покликано до Риму до конгрегації *de propaganda fide*, відки він виїздив з крил. Володиславом Бачинським і питомцем Омеляном Сембратовичем до Царгороду, де висвятив болгарського єпископа, Попова. В р. 1867 став він адміністратором перемиської епархії, а що духовенство і прилюдна опінія обстали за усуненням від управи еп. Томою Полянським, тому печатано безпощадну критику діяль-

а в нїм висловив радість, що „Бог призвав до жезла мужа з опитом“. „Слово“ (1870, ч. 101) помістило сей панетірик, хоча раньше звело завзяту боротьбу против дра Йос. Сембратовича.

ности дра Йос. Сембратовича в „Слові“ (за рік 1868, ч. 30, 32, 44, 74, 94 і 1869 р. ч. 3, 88, 91 в дописах з перемиської єпархії). Дня 7. серпня 1870 р. обняв він львівську митрополію. На сїм становищі виявив митроп. Сембратович широку діяльність в управі єпархії та в обновленю свято-юрської церкви, одначе по звиснім переході Гниличок на православе, на бажанє цїсаря Франц Йосифа I. зрїк ся він митрополії і перенїс ся на постійний побут до Риму, де умер дня 23. X. 1900 року. (Порівнай: Peřesz: Geschichte der Union II. стр. 942—7 і 970—1; Протоколи львівської дух. семинарії за роки 1850 ч. 442 і 1852, ч. 405. 9 і 10; Руслан 1900 ч. 231, некрольоґ). Замічу, що коли митр. Йос. Сембратович хотїв з Риму поїхати до Галичини і в сїй цїлі прибув до Відня, тодішний міністер просвіти запросив його до себе на послуханє і зайвив, що для уряду подорож його до Галичини небажана. Митрополит зволив волю міністра і у рїдні сторони не поїхав. Вже в Римі оповїдав митроп. Сембратович митратови о. др. Вас. Левицькому про інтересну пригоду зі свого тодішого побуту у Відни. Митрополит, одїтий у звичайну священичу одєжу, без нїяких відзнак, поїхав був на Kahlenberg і сїв серед дерев на лавці. Приступила до него циганка і просила милостинї. Митрополит не відмовив жертви і на довге домаганє циганки, простягнув до неї руку. Вона поглянула на руку і сказала: „Ви не є звичайним священником, але високим церковним достойником. Одначе на вашім місци засїв вже хто инший. Та ви пережите двох своїх наслідників, а коли третий буде іменованій, ви умрете“. Ворожба циганки сповнила ся. Перший з черги після него кардинал др. Сильвестер Сембратович, ур. 3. IX. 1836 р. в Дошиці, умер у Львові дня 4. VIII. 1898 р. (Дїло 1898 ч. 103), а другий з ряду митр. Юліян Куїловський, ур. I. V. 1826, умер дня 4. V. 1900 р. Третій наслідник, Андрей гр. Шептицький іменованій митрополитом дня 30. X. 1900 р., зложив присягу вірности дня 12. XI. 1900 р. В одинацять днів пізнійше др. Йос. Сембратович помер, а митроп. Шептицький присвятив йому сердечну згадку (Дїло за р. 1900 ч. 257). — Крилошанин Володислав Бачинський, про якого ми згадали в житєписи дра Йос. Сембратовича, походив зі шляхотського роду лицарїв де Котлович, уродив ся 1833 р. в селі Золотниках коло Теребовлі, кінчив гімназію в Тернополи а богословє у Відни. В р. 1856 став він гімназ. учителем. Висвятив ся в р. 1859, скоро по вдовів і в р. 1861 обняв становище духовника віденської семинарії. В році 1863. їздив до Риму і був помічним при укладї конкордії. Сю подорож описав він у віденськїм „Вїстнику“ під іменем Василь Котлович (за рік 1863 ч. 49, 52, 54, 55). В р. 1865 поїхав до Царгороду, щоби взяти участь з митроп. Й. Сембратовичем в упорядкованю тамошних церковних відносин. В р. 1875 обняв він становище крилошанина львівської капітули. В pp. 1878—82 мав в руках провізоричну управу дух. семинарії у Львові. Був він членом віденської „Сїчи“ і щирим сторонником українського стороництва. Умер нагло дня 20. XII. 1883 (1. I. 1884 р.) у Львові (Дїло 1883. ч. 141).

Симпатичне вражине з огляду на особу соленізанта викликає вірш Леонтовича в честь о. Івана Ковальського, пароха Смолина, жовківського округу, що був найстаршим священиком на обі тодішні, галицькі єпархії. Коли дня 19. I. 1860 р. почав о. Ковальський 98-мий рік, Леонтович у віршу: „Якже солодко на тя глядіти, праотців наших друже Іване“ звеличив старця і побажав „дідуневі“ здоровля та бодрости на довгі літа (ч. 41). В два роки пізнійше святкував о. Іван Ковальський сотні роковини уродин, а тоді помістило „Слово“ (1862 р. ч. 2) вірш незвісного віршописця. У нїм читаємо, що ювілат є вже священиком 59 літ (отже святив ся, коли числив 41 літ) а „руський мір“

з серця співає, тисне ся во храм
 Молить ся Богу, щоб не закосніли
 Руки, що бідним єрейським вдовам,
 Сиротам над шість тисяч зложили.

Отець Ів. Ковальський помер дня 20. II. (4. III.) 1865 року в 103 році житя. З посмертної згадки довідуємо ся, що він ще в сотнім році житя сповняв душпастирські обовязки з примірною точністю. Був се свідомий громадянин, що найбільше заслужив ся великою на ті часи жертвою в хосен вдовичо-сирітського фонду у висоті понад пять тисяч здр.¹⁾

Панетірики Леонтовича відсвіжують у нашій памяти сільветки тодішних діячів. Для характеристики Леонтовича і його літературних уподобань тільки панетірик в честь Гинилевича дає нам інтересну подробицю, що поет одушевляв ся творами Тимка Падури. Красші під оглядом форми, чи почувань вірші, подали ми в цілости, иньші у дрібних виїмках. Для характеристики поета, яко чоловіка, містять його панетірики достойну пошани черту — глибоку вдячність для людей, що добро творили рідній землі та свій труд, любов і достатки складали для великої ідеї, двигнення свого народу. Поет оцінював їх працю, наказував громадянству вдячність за неї, велів ямити про них, бо на їх праці та посвяті росте і виросте доля української землі. Поет розумів, що тільки сей нарід гідний пошани, котрий цїнить своїх діячів і уміє зберегти їх у своїй памяти не тільки за житя, коли їх руки сильні і праця придатна, але й тоді, коли їх не стане між живими. Оспівуючи живих, не забув він згадати і про великого жеремиського вла-

¹⁾ Слово 1865 ч. 18.

дику, Ів. Снігурського, про „вітця руської землі“, коли вже „замеркли його зніці“. З сею чертою поета, вдячності для робітників-будівничих рідної землі, ми ще стрінемо ся у інших поезіях Леонтовича. Можлива річ, що окрім панетіриків, про які ми завважали у списі, що їх свого часу видано печатю, ще й інші явили ся друком. Повних збірок панетіриків у Львові і Перемишлі не маємо, щоби можна було їх порівнати, а „Бібліографія“ Ів. Ем. Левицького тим грішить, що крім наголовків не подає початкових віршів, що було би вказане.

V.

Заповіджене у „Зорі Галицькій“ при кінци 1850 р. (Ч. 103.) видане питомців львівської духовної семинарії „краснословесного и умственного“ змісту явило ся що-йно в 1852 р. і то не у Львові, але в Перемишлі, де Павло Леонтович кінчив ІV. рік богословя. Його наголовок: „Лѣрвакъ зъ надѣ Сяна, изданъ Семинаристами Перемыскими въ ползу Дому Народного.“ Головним спорудником сего твору був не хто иньший, тільки Павло зі Шуткова. В порівнаню зі „Сборникомъ привѣтствованій“ має „Лѣрвакъ зъ надѣ Сяна“ значно більшу вартість. Побіч питомців семинарії взяли у нім участь з духовенства: о. Осип Лозинський¹⁾, а з поміж світських людей, Богдан Леонтович.

¹⁾ О. Осип Лозинський уродив ся дня 20. XII. 1807 р. з батька Івана, священника і матери Евфросини Лісікевич в селі Вирку коло Перемишля. Учив ся в Перемишлі, де скінчив головну школу, філософію і три роки богословя. На ІV. році богословя був у Львові і скінчив його в р. 1830. В маю 1831. року оженив ся він з Марією Кочеркевич, висвятив ся, а коли в Перемишлі вибухла холера, він остав на місци, відбував душпастирську практику та сповняв обовязки капеляна еп. Снігурського. В серпни 1831. р. обняв він адміністрацію парохії Ліска, а в лютім 1832 р. переніс ся до Радохонець коло Перемишля. В марті 1836 р. став він парохом Медики, де користав з багатой бібліотеки місцевого дідича, Гвальберта Павліковського. В цвітни 1848 був він парохом Яворова, де помер дня 11. VIII. 1889 року. Лозинський був чоловіком великої, духовой культури, хоча не зі всіми його виступами могли галицькі громадяни погодити ся. В р. 1834 напечатав він у 29. числі „Rozmaitości“ статью: О wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego“, котра викликала остру полеміку. Против поглядів Лозинського, що станув в обороні латинської азбуки, виступили граматик о. Йосиф Левицький („Rozmaitości“ 1834 Ч. 31)

Видавці присвятили „Лѣрвака“ крилош. Григ. Гинилевичеви „изряднѣйшему покровителеви народности рускои“, до

і Маркіян Шашкевич в брошурі „Азбука і abecadlo“ (1836 р.). В обороні своїх поглядів написав Лозинський ще три статі, але цензор Венедикт Левицький не дав їм апробати. Напечатав їх що-йно в р. 1903 Осип Маковей у своїй гарній студії п. н. „Три галицькі граматики“ (Записки наук. тов. ім. Шевченка Т. 51 і 53 та окремою відбиткою). Латинською азбукою видав Лозинський в Перемишлі 1835 р. цінну етнографічну збірку „Ruskoje wesile“. В році 1833 мав Лозинський готовий підручник граматики української мови. Читав його віденський цензор, Вартоломеї Копітар в половині 1833 року і дав свою апробату, одначе граматика друком не вийшла, а її рукопись затратила ся. В р. 1837 зладив Лозинський новий підручник граматики з дуже гарним переднім словом. Була се граматика живої, народної мови. Автор зірвав тут з традиціями церковщини і через те відмовив їй цензор Вен. Левицький апробати, против чого Лозинський вніс протест. Можна жалувати, що ся граматика не вийшла в р. 1838, бо тоді імя Лозинського стало би поруч імени Маркіяна Шашкевича, що роком ранше видав „Русалку Дибстров-ую“. Остаточно ся граматика у мало зміненій формі явила ся що-йно в році 1846 в Перемишлі п. н. „Grammatyka języka ruskiego (małoruskiego)“. Не мав також Лозинський шастя із русько-німецькою граматикою, зладженою на конкурсі губернії в р. 1840. Нагороду дістав Йос. Левицький, а референт, крил. Григ. Гинилевич написав про сю граматику: „Das Bemühen des Herrn Łoziński, auch Etwas zu leisten, ist lobenswert“. Рукопись сеї граматики пропала. На статю Йос. Левицького: „Das Schicksal der galizisch russischen Sprache und Literatur“ відповів Лозинський в статі „Bemerkungen über den Artikel...“ (Jordan: Jahrbücher 1845). В р. 1848 станув Лозинський по стороні „Ради руської“ і напечатав статю про терор Поляків в Галичині у „Wiener Zeitung“ (Ч. 133) а з окрема брошуру „Über die Änderung der Nationalität von einem Ruthenen“. В перемиській „Раді руській“ виголосив він 1848 р. „Бесѣду о потребѣхъ радѣ народныхъ“, яку напечатано в „Зор-і Галицкій“ (Ч. 31). Виступив він також в обороні поділу Галичини в статі п. н. „Über den Artikel: „Adresse der Bewohner Galiziens gegen die Theilung Galiziens in zwei Provinzen“ (Slavische Zentral-Blätter 1849, Ч. 35—6). Взяв він також участь у візді „руських учених“ і був заступником „виділу управи язика руського“. За австрійський патріотизм наділив його цісар в р. 1849 золотою почесною медалію. В р. 1849 видав він брошуру: „О образованіи языка руского“ і „Уваги критичны надѣ граматикою рускою І. Левацкого“. За поділом Галичини полемізував він против „Neue Freie Presse“ в „Österreichische Reichs-Zeitung“ за рік 1850 (статья латована 10. VI.). В р. 1851 видав він книжочку „Житѣ Іоанна Свѣгурского, Владыки Перемишльскаго“. В обороні народної мови против церковщини і московщини напечатав Лозинський ряд статей в „Зор-і Галицкій“ і віденськїм „Вѣстнику“ (1849—54), які приносять йому честь, яко ученому, переконуючою аргументацією і живостію та ядерностію.

когого звернули ся із сердечними словами: „Устроєнь въ шату руской славы, вторый Мецено нашего слова, прійми ътъ насъ плодь сей, худый ънь, но зъ родимой нивы, и освяти го печатевъ имене Твого, щобы тымъ усовершенъ приступъ и тамъ знайшовъ, де лучи тепленьки родимого нашего языка не входятъ.“

За сі статі стрінули його напасти і пасквілі обединителів (гляди мою студію до „Кореспонденці Як. Головацького 1850—62“ стор. XI, XVII—XVIII, LXXX—III, LXXXVI—VIII, XC—V, CVIII). В р. 1857 напечатав він в „Österreichische Zeitung“ (Ч. 79) статю: „Der Gebrauch der ruthenischen Sprache in Amtsgeschäften“. Коли в р. 1859 хотів уряд накинути латинську азбуку і Лозинського запрошено до комісії, він відступив від своєї давної гадки і станув в обороні славянської азбуки, за що зазнав чимало переслідовань від намісника графа Голуховського. За брошуру в сервітутовій справі п. я. „Гадки о власности“ (Львів, 1862), яку Поляки скванно переклади на польську і німецьку мову, стрінув Лозинського заміт комунізму. Сю брошуру перекладено також на мову французьку і малярську. В р. 1860 видав Лозинський „Науки церковныи“ на неділі цілого року, в р. 1865 „Науки церковныи на торжественныи празники цѣлого року“, а в р. 1872 „Науки церковныи на меншии празники Святыхъ Господнихъ“. Від р. 1861 був Лоз. послом львівського сойму, де боронив рідної мови в школі, уряді, соймі. Від р. 1868—72 помістив він ряд статей в часописи д-ра Йордана „Zukunft“, як прям: „Über die Lage der russinischen Geistlichkeit in Galizien“ (1868, число з 16. мая), „Über die Verwaltung des galizischen Religionsfondes“ (1864, ч. 146), „Haben die Russinen wirklich kein Program?“ (1871, ч. 4), „Das Praesentationsrecht des russin. Klerus in Ostgalizien“ (1871), „Erwiderung auf die Mahnung der Prager „Politik“; „Polnisch-politischer Fanatismus“; „Eine Lüge“ (1871), „Die galizischen Russinen von aller Welt verlassen“ (1872, Ч. 17), які він сам переклав для „Слова“. Був він співробітником „Зор і Галицької“, „Вѣстника“, „Пчелы“, „Вечерницъ“, „Недѣль“, „Учителя“, одначе найбільшійше засялював він своїми умними статями: „Слово“ (1861—86). Наголовки сих статей зібрані у його автобіографії (Литературный Сборникъ галицко-русской Матиці“ 1885, випуск II. і III. стр. 114—126 і в Івана Ем. Левницького: „Библиографія“ (II, стр. 663). В шістьдесятих роках минулого віку обединительна хуртовина не поминула також Лозинського і він став сторонником русофільської партії. Тяжкий удар стрінув його в родиннім житю, коли умерла йому дия 15. IX. 1873 р. жінка наслідком холери. За працю, корисну для української культури, годить ся згадати імя Осипа Лозинського з як найбільшою пошаною. Для його характеристики подав я деякі дані у мойй студії до „Кореспонденці Як. Головацького 1835—49 ст. LXXXIX і д. З нагоди смерги Лозинського напечатано чимало некрологів і згадок (Дѣло 1889, ч. 175. „Зоря“ 1889, ч. 15—16. „Календарь „Просвѣты“ 1889, ч. 48, „Правда“ 1889, стр. 150, „Червоная Русь“ 1889, ч. 162, „Новый Галичанинъ“ за р. 1889, ч. 16 і 17).

Побіч „Введення“ Павла Леонтовича (стр. I—X) поміщено у „Лѣрваку“ ще дві статі: Богдана Леонтовича: „Кілька слівъ о формахъ нашого языка и о писовнѣ“ (стр. 35—48) і о. Осипа Лозинського „Вытягъ зъ рукопису „Критика“ (стр. 61—9).

У літературній частині напечатано вірші незвісного нам ближше автора: Константина Антонія изъ надъ Солокіи: „Думка“ (стр. 3—4), „Лѣрвакъ“ (стр. 5—8), „Маня“ (стр. 9—10), „Згадка України“ (стр. 11—22), „Надъ Бугомъ“ (стр. 23—5), „Отзевъ“ (стр. 26—7), „Отчаянный“ (стр. 28—31) і „Назвукъ“ (стр. 32). Тут поміщено також дві поезії П. К(ульчицького „До птички“ (стр. 57—8) і „До соловія (стр. 70), одну поезію Спірідіона Осташевського¹⁾, печатану вже раніше в „Ateneum“ і три поезії Павла Леонтовича п. н. „Весна“ (стр. 55—6), „До Е...“ (стр. 71) і „Думка“ (стр. 72).

Закінчив „Лѣрвака“ П. Леонтович повісткою „Чіє серце, того правда“ (стр. 75—110).

Видане прикрашене незвичайно симпатичною ілюстрацією, що зображує нам дїрника серед гуртка селян. Маю вражінє, що риеував сей образецъ Павло Леонтович.

Коли вже сама зверхня форма „Лѣрвака“ викликувала дуже милє вражінє, то й зміст її був незвичайною на свій час появою.

Видавці станули на становищи, що треба писати народною мовою. В сій ціли перевів Павло Леонтович у своїм „Введеннью“ порівнанє між письменством народу сербського і українського, причім подав короткі виїмки з брошури д-ра І. Субботіча „Кілька основнихъ рысѣвъ сербскои словесности“, у якій звернено увагу на заслуги Доситея Обрадовича, що у своїх „Казках“ вперше промовив до сербського народа його рідною

¹⁾ Спірідіон Осташевський походив із польської, шляхетської родини. Більшу частину життя прожив він у власнім селі Мишарівці, подільської губернії. Визначився він у повстаню в 1831 року, а за поміч повстанцям в 1863 р. опинився на Сибірі, звідки вправді вернув, але й скоро опісля помер в р. 1875, доживши мало що не 80 літ. Видав він в українській мові „Пів копи казок“ (1850) і „Пів сотні казок“ (1869 р.), писаних дотепно і живо віршом. Гляди: Спірідіон Осташевський „Пів копи казок для веселого міра“. З першого видання приладив до друку др. Василь Щурат (видає „Просвіти“) Львів, 1910, де згаданий учений подав житєпис Осташевського і оцінив його творчість. „Зміїв вал“ поміщений у збірці, виданій др. В. Щуратом на стр. 4—8.

мовою і витиснув із сербської словесности церковно-славянщину; та на труди Вука Караджіча, що своїми виданнями сербських народних пісень сербську мову „яко terram incognitam“ відкривъ, аби ю якъ словесну утвердити.“ Павло Леонтович додав до слів д-ра Субботіча від себе, що й Українці мають свого Доситея в Котляревським, а свого Вука в проф. Максимовичеви, „умнѣмъ собирателю пѣсней народныхъ нашихъ, которого мова и писовня взоровая.“ А одначе тяжко зрозуміти, чому їх великі праці „пѣйшли мимо насъ и не обудили въ насъ того духа и тої любви до рѣдного слова, якъ працѣ тамтыхъ, а именно, чому не вивели насъ вже зъ той переходительной періоды славено-руського языка“? Леонтович пересвідчений, що „темноту небосклона словесности нашої“ можуть ще розсвітити дві звѣзди, видане українського словаря і повна збірка наших народних пісень. Одначе „горе намъ, если тѣи звѣзды николи не збѣдуть, або що гѣршого, если не своимъ заяснѣють свѣтломъ.“

Брат Павла, Богдан Леонтович завважав у своїй статі п. н. „Кѣлька слѣвъ о формахъ нашего языка и о писевнѣ“, що у формах нашої мови є такі питоменности, які не приходять у иньших славянських нарѣчях, а се свѣдчить про її окремішність. Сі форми надають мові повноти, м'якості, ніжності і визбувати ся їх годі, бо через них ще недавно „мова наша жежи всѣма сестрицями за наймилѣйшую узнаною зѣстала“. Для кращого виявленя сих форм велить Леонтович достроїти правопис і йти за проф. Максимовичем та уживати *ô* (бѣбъ — бѣбу), *ê* (лѣдъ — лѣду). Звертає він також увагу, де треба уживати *и* (кари, гуси), а де *ѣ* (ѣхати, греблѣ) та *ы* (робы) „для выражения найгрубшого, котрыхъ звукъ *и* ѣдати не може“. Радить задержати *ѣ* хоча його вимовити годі, подібно як Французи і Німці, що пишуть *la table, ich habe*, хоча їх не вимовляють. „Мы задержуючи *ѣ*, тѣлько истиннѣ честь складаємо“. Говорячи про шелестозвуки, велить Леонтович відрізняти звуки слабѣ від мѣцних (*б і н, г і ж, д і т, в і ф*, причім додає, що Поляки і Москвичі вимовлять *staw* як *staf*, *podkôw* як *podkôf*, одначе звук *f* не є славянський і тому „Русины вѣрни духови славянському“ вигодошують його сильно і зближають се *в* до *у* (стау, кроу, зноу). Вкінци велить він у формах минулого часу писати *ѣз* а не *лѣз* (ходилѣз а не ходилѣз) згідно з українськими письменниками; Котляревським,

Основяненком, Максимовичем, Бодянським та з ухвалами візду „руських учених“ з р. 1848.

Лозинський замітив у своїй статі п. н. „Вытягъ зъ рукопису „Критика“, що він вже нераз відкликував ся до галицьких письменників, котрі не держать ся загального народного виговору, щоби подали причини, для яких се роблять, одначе не тільки відповіди не дістав, але й побачив, що вони вертають до правил давнійших граматик церковного нарічя. Тому й рішив ся мовчати, щоби не „колотити тои дивною одностайности“ і став привикати до тих „дибѡвъ грамматикальныхъ, въ котри писателѣ телерѣшни языкъ народа нашего заковують, зачавъ терпѣти безгласно съ народомъ, зъ єдною неволѣ що єно освобожденымъ, а уже въ другу попавшимъ.“

В письменстві треба уживати народної мови і писати так, як загально говорять. Колиж хто питає, на що в такім разі потрібні граматики, Лозинський відповідає, що не язык призначений для граматики, але граматика для языка. Граматика не сміє накидати видуманих автором правил. Вона має виказати правила, у яких мова находить ся, а не приписувати їй правил, яких вона не знає. Коли в церковній мові маємо: отъ, глагола, рожду, то ще з сього не виходить, щоби ми обовязані були так писати, або говорити. Нехай нас Бог хоронить від таких граматик! Їх автори не в силі сего зрозуміти, що „въ поединчѡмъ письмѣ простого челозѣка бѡльше находится грамматики, якъ въ ихъ ученыхъ письмахъ“. Латинська і грецька мова мали ранше письменство і клясичні твори, чим граматики. Польське письменство переживало золотий вік у 16. віці а перша польська граматика Копчинського явила ся що-йно в р. 1778. Коли читаємо в теперішних творах: аще, сице, иже, кое, бы, хомъ, рожденный, розпоряженіє, сохраняя, подобаєть, главный — то сохне голова, бо годі відгадати, чому саме тих слів письменники уживають, хоча маємо свої власні. Настає вавилонська вежа, а з нею помішане языків. Галицькі письменники бігають по воду до сажавки, а не черпають її у чистім і живім жерелі. Треба удержати характер мови та її чистоту, а не уживати церковних форм, коли є свої власні, і не творити в такий спосіб мови перекинчиків. Письменна мова не може бути схоплена з воздуха. Треба, щоби вона мала основу в народі, була для него зрозуміла. Доброго впливу церковно-славянської мови Лозинський не відклонює, але виступає против лихого. Коли стремимо до просвіти народа, то треба його власну, живу мову

образувати, бо вона спосібна до розвитку, збогачування, очищування, наломлювання, а не мертву, церковно-славянську. Доки Римляни говорили латинською мовою, доти вона образувала ся, а в хвилику, як не стало народа, що нею говорив, скінчив ся її дальший розвиток. Марний проте труд тих письменників, що хотять через домішку церковно-славянських форм виобразувати живу, народну мову. Німецька та італійська мова тільки тому різнять ся від мови простого народа, бо в Німеччині допущено до письменства одно горішно-саське а в Італії тосканське нарічє, а не тому, „жебы Нѣмцѣ и Італіане брали до свого языка слова и формы зъ иного якого нарѣчія, якъ того хотять нѣкотры наши писателѣ“. Образованє мови лежить у богатстві, чистоті слів і форм та у красі й вислові думок.

В кінцевім уступі статі Лозинського маємо натяк, що він направив її против дописи Г. П. „Зъ Жолковського“¹⁾. Може се й одна із тих статей, що Лозинський вислав до „Вѣстника“, чи „Зор-і Галицкої“, але редактори відмовили їй місця. Всі три статі „Лѣрвака зъ надъ Сяна“ приносять честь авторам і є гарним причинком до історії боротьби за народню мову в початках 1850-тих років не тільки против церковно-славянщини, але й против обединительних струй, які ведено під її покривкою.

Правопись „Лѣрвака“, гадки висловлені у трьох згаданих статях в справі правописи і мови та літературна часть збірника викликали оцінку граматичного диктатора, Йос. Левицького, поміщену п. н. „Дещо о словесности галицко-русской“ рівночасно в „Зор-і Галицк-ій“ і віденськім „Вѣстнику“.²⁾ Нещасливими чертами критичних статей Левицького були його задирливість та бажанє, приписати виключно собі всі заслуги на полі граматики, правописи, мови і літературного смаку. Свій спосіб віршованя, що не мав нічого спільного з поезією, уважав він найкращим та згідним із генієм мови.

Вершком задирливости Левицького супротив сучасних письменників, а по части супротив творців „Лѣрвака“ була його замітка, що до сеї пори не може „всеобщое мнѣніе о Генію

¹⁾ Вѣстникъ 1851, ч. 13. Порівнай мою студію до „Коресп. Як. Головацького 1850—62 р.“ стр. XXVII.

²⁾ Зоря Галицкая 1852, ч. 66—8 і „Вѣстникъ“ 1852, ч. 67—9. Інші рецензії поміщені у „Вѣстник-у“ (1852, ч. 81 і 91) поминяємо, бо вони обертають ся в панегіричних загальниках.

языка тогожь утвердитись, понеже кождый Галицко-Русскій, покинувши недавно Букварь, и не хотячись хѣсновати готовымъ, желалбы добу (эпоху) своѣй словесности распочинати“. Під пару йшов поклик, щоби „минати виры и яруги“, держати ся тенія мови і не дати „поводу до осудженья, же макаронісмъ русскій до ничого не придасть ся“, та не брати ся до твореня епохи „покинувши Букварь, ничого не прочитавши зо старины и побратимчої литературы“. З окрема почав Лев. виступати против поглядів поодиноких авторів, що помістили свої статі в „Лѣрвак-у“.

Не припало до вподоби Йос. Левицькому, що Богдан Леонтович, „не будучи питомцемъ семінаріи, розсправляє о самогласныхъ и согласныхъ“, так якби тільки питомці мали право писати про правопись і мову. За полишене з глузував Левицький зі слів Богдана Леонтовича, що „задержуючи з тѣлько истинѣ честь складаемо“. „А що то намъ борьбы стояло. Дивѣтъ П. Лоз.(инскій), Мохъ, чія правда? — прочитайте ствшки во Вѣстнику¹⁾ зъ р. 1851 на сторонѣ 256 — фостикови нынѣ еденъ зъ вашои партіи честь складае!!! се истая побѣда!“ Задирливым був Левицький супротив Лозинського коли докорював йому, що він видав граматyku „языка галицко-русского для Полякѣвъ“ (1846 р.), що він відступив вже від своіх „предосудженій и до правописанія рецензента (Левицького) легонько склонитись далъ“, що ледви, чи йому „слава народа и правильность языка была на сердци“ та вкінци, що годі припустити, щоби тільки Лозинський „русскій языкъ надъ все любиль“, бо є ще більше „Русинѣвъ, котри го люблять и церковщиною, котра такъ черезъ много вѣкѣвъ его не перемогла (обльше языкъ польскій малъ силы) и теперъ го легкомыслне пестрити не хотять, ино живои формы держатъ ся и держатись будутъ“.

¹⁾ Мова тут про статью Йос. Левицького „О галицко-русскомъ языкѣ“ (Вѣстникъ 1851, ч. 64—6), де він помістив сатиричні вірші Моха про з (Іже прекрасный, кривыи хвостаче...) а побіч сего вдарив на письменників, що обстоювали за народною мовою. на „легкомыслныя покушенія гденекотрыхъ членовъ, презирающихъ старину и духа или генія языка Галицко-русского, и уганяющихся лишь за приманчивыми мечтами своихъ пріятелей“. Про Йос. Левицького гляди: Тершаковецъ: „Галицко-руске літературне відроджене“, стр. 79—112 і 150—3, де подана проба аналізу його творчости і мою студію „Львівська духовна семінарія 1829—43 pp.“ стр. CCXLIX—CCL (житєпись).

Як держав ся Левицький живої форми, на се вказують його граматики, видані в р. 1834, 1849 і 1850. Основав він їх на творах Тарпе: „Neue theoretisch-praktische Russische Sprachlehre für Deutsche“, М. Бутовського: „Грамматика російського языка въ пользу польскаго юношества въ Волинской гимназіи“ (Почаїв. 1809)¹⁾ і Греча: „Начальныя правила русской грамматики“. А хоча Левицький при укладі своїх граматики користав із рукописних підручників граматики Ів. Могильницького, крил. Івана Лаврівського і з них вніс не одну подробицю до своїх творів, то всеж таки він граматики живої, української мови не хотів дати, коли замість взорувати ся на творах українських письменників, велів наслідувати писаня Ломоносова, Сумарокова, Державіна, Жемніцера і т. п. На замітку Копітара, цензора його першої граматики, про неудачні заходи письменників XVII в.; вводити у письменство учену, книжну мову — бо „impossibile est sine miraculo, excitare ad novam vitam mortuos. Ideo nec Itali latine, nec neograeci graece loquuntur“²⁾ — остав Левицький глухим. Не промовила йому також до серця друга влучна замітка Копітара: „Darin liegt eben der Macaronismus, dass jeder Schriftsteller seine eigene Grammatik hat, während er die Mundart (des Volkes) haben sollte.“³⁾ Левицький стояв безнастанно на розпутью між народною мовою, церковно-славянською і московською і так „выдумалъ себѣ языкъ, а тамъ выдумываетъ народъ, который бы такъ говорилъ“⁴⁾.

З вірою в непомилність, у глибокій зарозумілості на свої теорії Левицький чванив ся навіть тим, що ввели перед ним иньші люди, як прим. буквою ђ, хоча її ужив вже Максимович (1827 р.), за те поборював букву є. Глузував собі з „Лѣрвака“, у яким бачив „чудесную етимологию ђтъ лира“, доказував, що звук ђ є славянський (фустка, фіст, форкати, фиркати), але рівночасно писав, що тільки Жиди замість є говорять ђ (горѣбка), виступав против правил Б. Леонтовича, коли треба писати ѣ, и, ы; а спеціально завзято обстоював він окін-

¹⁾ М. Возняк: „Галицькі граматики української мови першої половини XIX ст.“, Львів 1911, стр. 92—108 і 192—5.

²⁾ Ос. Маковей: „Три галицькі граматики“ (Записки наук. тов. ім. Шевч. Т. 54, стр. 61.

³⁾ Там же, стр. 68.

⁴⁾ М. Возняк: „Галицькі граматики укр. мови“, стр. 108.

чене минулого часу на — *лз* (проти́в — *вз*). На замітку Павла Леонтовича про заслуги Караджіча для сербського письменства, що довів до побіди живої, народної мови над церковно-славянською, відповів Левицький, що „Павло Л... до правописанія и иныхъ новостей повиненъ булъ доложити, же Вукъ Караджичъ не удержалъ ся въ самомъ средоточію Сербіи, т. е. въ Бѣлоградѣ, бо Сенатъ съ подтвержденіемъ князя господствующою ѳтъкиннулъ его правописаніе и иныя новости, выдавши запрещеніе, чтобы таковыи сербскіи книги, повремениныя писма и дневники въ цѣлѣмъ княжествѣ Сербскѣмъ, котрыи ѳтъступаютъ ѳтъ древнаго правописанія и формы, не появляли ся, анѣ не распространялись.“

На оцінку Йос. Левицького відповів Богдан Леонтович, що коли тільки одні питомці мають управнене говорити про правопись і мову, то Левицький повинен би рівнож здержати ся від таких заміток. За задержанем букви *з* стояв Леонтович в 1848 році і шкода, що у Левицького коротка пам'ять, бо не потребував би себе осмішувати. Букву *о* ввів вже раніше Максимович. Що буква *ѳ* не є славянська, про се свідчать такі авторитетні люди, як Лінде і Раковецький, котрих думки наводять в оригіналах. Левицький любить натягати граматичні правила навіть на кошт власної послідовности, бо горѣѳка після його власної граматки походить від горѣлка, а не горѣзка. Коли Левицький чванить ся, що „суть Русины, котори рускій языкъ церковщиною пестрити не хотятъ, ино живои формы держати ся будутъ“, то в якій цілі уживає він церковної форми в минулім часі на — *лз*, хоча від Пивничної аж до Біловодска, від Перекопу аж поза Стародуб, 200 миль здовж а 100 миль в ширину не почуємо від нашого народу *лз* тільки *вз*, а коли є декуди відступлення від правила, то або під впливом церковщини, або сусідів? Годі витискаги з мови живої форми, як се роблено в старині і як се тепер Левицький переводить. Геній нашої мови не терпить в окінченю — *лз*. Ухвали білгородського сенату не можуть вязати австрійських Сербів, а тим менше австрійських Русинів. Правильність форми *вз* признав навіть Денис Зубрицький, коли покликав ся на пісню: „Зажурился старостонько“. При кінци доторкнув ся Богдан Леонтович дуже прикрої черти в житю Йос. Левицького. Хоча граматичний диктатор нікуди не підняв на глум посвяти „Лѣрвака“ крил. Гинилевичеви, Леонтович писав: „Мали бы ч. ч. Питомцѣ въ выборѣ Мецены хибити, мавже бы вѣнецъ изряднѣйшого

покровителя народности рускої кому иному принадлежати?“ Ми признаємо велику працю Йос. Левицького і його заслуги для нашої мови, подивляємо його бистроумну критику, „но жаль намъ дуже, же ся тая ту обернула и на общее мнѣніе и на объявленіе вдячности молодыхъ сердець.“¹⁾

Видавці „Лѣрвака“ знали, що Йос. Левицький здавна ворогував против крил. Гинилевича. Вислів сій ворожнечі дав він прилюдно у статі „Языкъ церковно-славенскій въ Перемышли“²⁾, де закинув крил. Гинилевичеви, що він занедбує в семинарії науку церковно-славянської мови, хоча побирає за неї річно 100 зл. із фонду еп. Свїгурського. Очевидно, розходило ся Левицькому тут більше про те, чому не йому самому, тільки крил. Гинилевичеви поручено науку питомців? Одначе сей виступ Левицького був дрібницею в порівнаню з тим, що він зробив небавом опісля. Він-склонив броварника Вільке, що сей обвинив крил. Гинилевича о уведене його жінки. Діяло ся се в поч. 1852 р., коли питомці перемиської семинарії видавали „Лѣрвака зъ надъ Сяна“. Хоча Вільке відкликав на смертній постелі свою клевету, Левицький ужив діявольських заходів, щоби крил. Гинилевича компромітувати. Вносив він на него жалоби не тільки до духовних, але й світських властей, чим викликував скандали. Справа тягнула ся від р. 1852 до 1857 і була приводом великих прикrostий для крил. Гинилевича. Боротьба Левицького була така безпощадна, що хіба в актах XVII. чи XVIII. віку можна би найти для неї першовзори. Не перебирав Левицький у середниках, щоби тільки згнобити д-ра Гинилевича і загородити дорогу до дальших достоїнств незвичайно симпатичному і шанованому крилошанинови.³⁾ Питомці відчували тяжку кривду, заподіяну Левицьким не тільки крил. Гинилевичеви, але й добрій славі галицького духовенства і пошанували його присвятою „Лѣрвака“, щоби виявити на зверх загальну думку про поступок Левицького і щирю любов молодих сердець супротив одного із передових, сучасних, українських діячів, котрому завдячували піддержане їх народних почувань та їх літературної праці.⁴⁾

Із поезій, поміщених у „Лѣрваку“ похвалив Йос. Левицький Осташевського: „Змієвъ валъ“, у котрім добачив чистість

¹⁾ Зоря Галицкая за рік 1852, ч. 74—6.

²⁾ Там же за рік 1851, ч. 96.

³⁾ Ширше про сю справу розкажу в студії про крил. Гинилевича.

⁴⁾ Про відношене крил. Гинилевича до молодежи гляди: А н а т о л ь Вахнянин: „Спомини з життя“ стр. 51.

мови, ясність, легкий склад, „риєми природни гєнію языка безъ насилія, хотя не всюды стопы для плавности задержани“. Припав йому рівнож до вподоби вірш „До птички“ Ал. Кульчицького, що „отличаєся логическимъ розвитіємъ, чистотою языка, знаніємъ правилъ стихотворенія та мѣрою стопъ“. За те осудив він вірш непідписаний того самого автора: „До соловія“, що будьтоби „искаженъ неприличнымъ образомъ“, хоча його під оглядом літературної вартости можна поставити на рівні з попередним. Слова вірша немовби просили ся під музику, а композитор Іван Лаврівський¹⁾ склав їх у чудову, мелодійну пісню, що була дуже популярна протягом цілого пів столїтя. Неприхильно випала у Левицького оцїнка віршів Константина Антонія з над Солокії. Його твори назвав він „произведеніями мутной мечтательности“, відмовив їм „логіческого розвитку та стоповой мѣры“, добачив у них „погрѣшности противъ етимологии, размѣщеніе слѣвъ не русское и неяснѣсть слога, произведеніе декотрыхъ слѣвъ не русского кореня“. По гадцї Левицького, поет повивен користувати ся „гєніємъ языка и для риєми не жертвовати анѣ ясностію слога, анѣ формою обыкновенною, анѣ легкостію произношенія, или солодкостію звука и просодією“. Хто так пише, сей „не образує языка, лишь казнить го и варварскимъ робить“. Без сумнїву, поезії Константина Антонія знад Солокії не мали літературної вартости, бо і мова у них недоладна, напестрена ново кованими словами і вірш нескладний, всеж таки Богдан Леонтович станув в оборонї автора та звернув увагу критика, що не яло ся відганяти кожного нового співробітника, тим більше, „же зваживши на короткѣсть часу, въ которѣмъ К. А. зъ надъ Солокіи бывъ въ станѣ, тѣлько красныхъ мыслей и нѣжныхъ чувствъ въ истинно солодко текущѣй мовѣ сотворити, непослѣдного таланту поэтического заперечити му не можна и же обовязкомъ єсть каждого чувствующого и мыслящего чодовѣка, подати молодому талантови руку и улегшити му вступъ до нового заводу прихильнымъ и заохочующимъ словомъ“.

Із творів Павла Леонтовича, помічених у „Лѣрваку“ на першїм місци треба покласти його оповіданє: „Чіє сердце,

¹⁾ Про Ів. Лаврівського (р. 1822 — 1873 в Холмі) гляди Віктора М(атюка) статью під н. „Ів. Лаврівський“ в календарі „Провсвіти“ за рік 1889, стр. 82—6. Короткі, житєнісні вістки подав я у „Львівській дух. семинарії 1829—43“ стр. ССXLVIII—IX.

того правда". Письменник веде розвивати ся події в р. 1700. Зміст оповідання дасть ся переповісти у кількох рядках. Багатий господар Іван має жінку Марію і гарну дочку Настю. „Щиро-руський“ звук дзвона супроводить у літньому вечері розмову дочки з матерію. Перед ними являє ся статний і укладний молодець Петро, що подає Насті цвіти і промовляє: „Прійми тоти цвѣты, Настуню, суть они изображеньемъ твого сердца!“ Петрови сприяють Настя і отець, одначе мати вибрала собі на зятя, пана Андрея, що приносить Насті багаті дарунки і чванить ся, що бував „у Лемберту“. Не знала мати, що Андрій був провідником ватаги опришків. Коли Настя дарунків Андрея не приняла і відказала ся стати його жінкою, Андрей користує ся нагодою, ловить і вяже Петра, що уйшов смерти з рук ватажка опришків тільки завдяки случаєви. Враз зі своїми опришками пориває Андрей з дому Настю, одначе розвязка події кінчить ся щасливо для влюблених, бо весілем Петра з Настею.

Замітне, що у початках нашого відродження такі мотиви не рідкі. Бачимо їх хочби в „Олені“ Шашкевича і в Устияновича повісти: „Страстний четвер“ (Вальтер-Скот¹⁾) і польські письменники²⁾ давали у сїм напрямі чимало першовзорів. Близько станув Леонтович до Устияновича. Настя і Петро в оповіданю Леонтовича се немов би вірні відбитки типів Зіни і Продана повісти Устияновича. Має, без сумніву, оповіданє Леонтовича свої слабі сторони. Не дає воно нам кольориту початку XVIII столїтя і як влучно завважав Йосиф Левицький, „дышать новѣйшимъ временемъ“. Грішить Петро сальоновою укладностію, а Настя хигкостію у своїй любови під впливом волі матери і грози смерти, що висїла над Петром. За багато в малім оповіданю конфліктів. Події накопичують ся одна за другою таким бистрим кроком, що оповіданє робить радше вражїне начерку до широкої повісти. Та всеж таки се оповіданє у нашім, небагатім, галицькїм письменстві до 1860 року було незвичайно симпатичною появою. Можна жалувати, що Леонтович не пробував дальше у сїм напрямі пера, а був би дав річи поважнїйші і бїльше обдумані. Писанє оповіданє мовою народною, доволі чистою. Пятнує у нїм автор погоню за багатством матерій-

1) Порівнай хочби О. м. Огоновського „Исторія руской литературы“ II (2), стр. 424.

2) Гляди др. Щурат: „На досвітку нової доби“ стр. 105 і д.

селянок, вказує на потребу освіти, а бодай грамотности серед селянства. Пробиває ся з оповіданя національна свідомість. Петро глузує із наслідуваня чужих звичаїв, напестрюваня рідної мови чужими словами. Андрій, одітий в багату опанчу, пришпилює спинку, закидає з німецька, говорить про „Лембергъ“, чим викликує вражінє у матери Настї. А Петро поучає його, що Львівгород — се престольне руське місто та оповідає про його „славну, руську бувальщину“, про його бої з Татарами і про руїни замку князя Льва. Протиставлячи Петра Андрієви, хотїв, очевидно, автор впливати на галицьку суспільність, будити серед неї народну свідомість та накликувати її до береження звичаїв, народної мови і до гордості зі своєї минувшини. Чого Леонтович не сказав ясно у своїм сценічнім жарті, те розвинув він ширше у „Лѣрваку зъ надъ Сяна“ чи то у примітках до статі д-ра Субботіча, чи у своїм оповіданю. Годить ся завважати, що Йос. Левицькому не подобав ся в оповіданю привіт „Слава Ісусу Христу“, якого в поч. 18. в. не уживано, що „похищеніє простыхъ дѣвчатъ русскихъ можнѣйшими непрактическое“, що „слогъ розвлечень и на польскій ладъ уложенъ, съ которого недоконче перебуває духъ русского оповѣданія“, що „завязка цѣлои повѣстки походить на Проциху Желеховского та Зѣню Устіяновича“. Вкінци вважав Левицький умісним додати, що „сочинитель дуже стережесь церковщины“.

Окрім оповіданя помістив Павло Леонтович у „Лѣрваку“ три поезії, котрим Йос. Левицький признав „чистоту язика“, хоча відмітив, що „образи не dokonче для предметѣвъ, о которыхъ мечтаєсь, щасливо употреблени“. Нема сумніву, що всі три поезії Леонтовича вяжуть ся з його житєм. Поет оспівує свою любов до судженої. Він молить цвітку, щоби післала зазуленьку „під віконце, куда й рано біжить сонце, чрез віконце до милої“ і занесла туди його „думки і пісоньки“ („До Е...“ ч. 12.). Поетови весна мила, у серци „солоденько і миленько“, „маленькі птиці серце йому гріють“, „цвіти строять землицю“ на душі йому весело, бо весна оживає, „серцем дівиці все огріває“ („Весна“ ч. 24.). Поет зливає слезою тоту годину, в котрій „пращай“ мусів почути і як стріла летить хижо думками, „десь понад гори, десь понад моря“ і „мислей крильцями достигне любку, красну, як зоря“. Тоді забуває він на горе, „печальні смути з серця звергає“, бо біля него зоря, „що так красенько йому сіяє“, бо „серце гріє пісня реливо“, бо „душу його, як роса цвіти, поїть в країнська думка любива“. („Дум-

ка“ ч. 13.). Багато у сих поезіях сердечного почування і через те вони дивно симпатичні, хоча форма вірша і наголоси не завжди додержані. А замітні вони й тим, що ба з них національна свідомість і горяча любов до української пісні і до України, що виявила ся також в осуджених Левицьким віршах Константина Антонія з над Солокії. Ся черта підносить вагу „Льрвака“ і можна жалувати, що таких збірників не явило ся більше. Між галицькою суспільністю вони зробили би були, без сумніву, перелім в поширенню народної свідомости і любови до рідного слова.

Сердечну любов до своєї любої судженої висловив Леонтович не тільки у „Льрваку“, але й у иньшых доси непечатаних творах. У „Пісни“ (Любов в Твоім серцю ангела падає) поет вірить, що суджена „змінить його жите в рай“, а коли її „личко покрасніє“ і її віддих ним „овладіє“, „за такі хвилі, лягби в могилі“, за свою милу „світ цілий би дав“ (ч. 26.). В иньшій творі велить поет летіти думці під вікно милої. Там радби він заспівати „пісню українську“ і цілувати личко милої „сто раз на годину“. Чи сонце сяє, чи ніч прибере ся „в темній шати“, його думки не перестають літати до милої, бо вона з думками йому сон забрала. Коли її поцілує, здає ся йому, що по небі літає. Його думки звернені до „гожої Біні“ (Елисавета, Elzbieta, здрібніле Біня) (ч. 34.). А як тільки ся вимріяна в думках, вилеліяна в любови Біня стала його дружиною, він присвятив їй вірші в роді „Дописок“, у якім згадує, що як птичка заспіває, йому до очий тиснуть ся „слези жалкі, слези ревні, но про тоє, що тя мида не видати“, бо він враз із нею радби слухати пісень птиці (ч. 50.). У „Сонеті“ співає поет про щастє двох сердець, злучених любовю, бо їм всімає ся гарна будучина, бо „мовби ангел во сні їм пісні співає, якіх днесь світ много не знає“ а „їх лице, як цвіт під росю в со-лодкім маю радісно сіяє“. Мило перебудуть вони старість, бо „журба-тоска місця там не має“. У такій злучі поет радби прожити хочби й сотку літ (ч. 102.). Одначе лиха доля не пощадила поета. Грім ударив у його мрії і забрав йому сердечну дружину по зверх двацяти-літнім щасливім подружю. Поет написав вірш: „Пісень послїдна моя“ (ч. 107.), у якім видляв свою гірку тугу та зломив перо. З виїмкою автобіографії (пис. в році 1877), він вже більше нічого не написав а небавом опісля пішов за своєю Бінею у темну могилу. Могутня любов поета свідчить чи не найкраще про него, як про чоло-

віка, що умів любити, був взірцевим мужем і батьком. У своїй величній любові бачив він красу життя, цілий свій світ. Утрата ідеалу розторошила йому життя. У сім останнім творі поета читаємо:

Тужу, вяну, гірко плачу,
Моей птички десь не бачу,
Кудай же ти відлетіла
Птичко люба, птичко мила?

Чи не чуєш зойку доні,
Синів зойку, що на лові
Твоїм Ти їх голубила,
Руську гадку в серце влила?

Колиж бо я Твоє личко
Узрю? — скажи, моя птичко!
Довгож буду так видіти
Довго гірку чашу пияти?

Кудай слезним оком кину,
Всюда бачу я відміну;
Не так було, як Ти жила,
Приверни ся, птичко мила!

Приверни ся, ох, бо вяну,
Серце рве ся, де йно стану,
Скажи, де Тя відшукати,
Скажи, скажи, добра мати!

Відлетілам гень високо,
Не дозрить мя смертне око,
Там на небі з ангелами
Молю Бога я за вами.

У інших творах, що вяжуться тісно із життям поета, згадує він „літа молоденькі“, а в них свою добру матір (ч. 40.), то жалуєся на свою долю, на „небосклоне свого світа, сумне, як ніч чорна в морю“ (ч. 69. Приписок до листа), то нарікає на приятелів, що відступили його і він не знає, „де подієся з дітьми“. Оба вірші кінчить вірою в божу поміч (ч. 83. „Моя доля“). Подібно, як колись Маркіян Шашкевич осцівав своє „Підлисе“, Леонтович присвятив окремий вірш описови рідного села п. н. „До Щуткова“ (ч. 64.). У ній згадав він про „тихий бірок, овінчаний шумячими сосонками“, про „гай зелений“, про „милу хату в краснім огороді з цвітами і виноградом, садженими руками батька“, про „високі липи, що цілий вік прожили“, про „ставочок, де при боці неньки, бігаючи по горбочку, збирав цвітоньки біленькі“ — і про красну церковцю. Поет лине у свої молодечі літа, коли збирав цвіти і маїв ними могили дідів, побіч котрих радби колись спочити. Вірш через накопичене образів слабій і під оглядом поетичної вартости годі його ставити на рівні з „Підлисем“ Шашкевича.

З родинним життям поета вяжеся ще його епіграма (ч. 87.) на смерть сестри жінки, Константини з Волошинських Качковської, що свідчить нам про ідеальні відносини в сім'ї. Поет писав:

Звіздко, не довго Ти нам сіяла,
Замерклась, — блеск Твій на віки згас.

Зірничко наша! Знать Ти не знала,

Яким смерк горем буде для нас.

На сїм вичерпуємо огляд поезий Павла Леонтовича, що вяжуть ся із його житем, з виїмком двох, про котрі згадаємо дальше.

VI.

Організаційна праця Павла Леонтовича, про яку ми доси говорили, носила на собі черти діяльности громадянина, що рад був, по своїм силам, причинити ся до розвитку української справи в Галичині. Він будив народну свідомість поміж дітьми і старшими та накликавав їх до любови рідного слова і пісні. Ся черта виступила ще виразнійше у його патріотичних віршах, що свідчать про його сердечну любов для рідної землі.

В творі: „Піснь“ („Небесний Отче мій!“) молить поет Бога „зі серця слезою“, щоби вислухав молитви раба і сина і післав громадянству „хоробрість до діла“, „любов вітчизни“, „силу против біди“,

Ще й мужам гусли дай,

Таку, щоби брєніла,

Де ширить руський край,

Би Русь ся розбудила

На все вселенне

Нам воскресенне воспіла! (ч. 15.)

У „Приписку“ згадує поет, що хоча сонце заходить, воно не дає довго тужити за собою, бо ранком сонічко зриває ся, а божий світ своїм тепленьким серденьком огріває і сушить, з цвітів слъози. Поет вірить, що і на Руси засяє иньше жите, коли „сонце любови отре нам зіниці“ (ч. 45.).

Він вірить в долю рідної землі, що буде вільна, як птиця, коли возьме ся до праці, буде ненавидіти клевету, полюбить церкву, народність і славу дідів у могилі, та коли буде шанувати мужів, що своє жите жертвують для добра вітчизни. Тоді позбуде ся вона ворогів без бою. („Лірник“ ч. 78.)

Нема майже твору, у яким би він не кликав громадянства до діла, до напруження сил, бо Русь випила вже таку гірку чашу до дна, від якої нехай Бог весь світ хоронить. Яко священник звиває він до молитви „бо Бог любить молитву і працю своєї дитини та відверне від неї ялоби години“. „До праці! — кличе поет, бо вже засвітало!“ (Братя! (До діла!) ч. 52.)

Основою української землі вважав поет простий люд. Його накликував він, за приміром інших письменників до тверезости¹⁾ і труду. Він велів слати дітий до школи, бо судьба люду звязана з долею освічених верств. Працюйте, взивав поет, щоби колись внуки не проклинали „і не виплакали костий з гробу“ (Братя селяни ч. 53.). Поет радів, що гаразд завітав на руській землі, бо „Русин праці не злякався, при праці співає“ (Обжинки ч. 79.). Сердечно згадав Леонтович цїсаря Фердинанда Благого, що дарував панщину, „розігнавши мраки“ і через те люд на свободі росте, „має книги, має школи, а буде їх більш поволі“, як тільки Русь буде ступати вперед. (Третий май. ч. 33.)

Поет розумів також велику вагу жінки у будові громадського життя і тому у симпатичнім віршу „Руська невіста“ (ч. 73.) дає нам гарний образок, як українська жінка скликує дїтвору „свою надїю і свій цвіт“ до молитви перед іконою св. Николи, щоби відвернув від руської землі все лихо, зіслав згоду і охоту до праці, „натхнув мужів наших волю“, щоби вони від нас „мудро, щиро, гнали неслави недолю, щоб Русь вірно заступали, причинялись до ей слави“. І велика була любов поета до української землі, коли він велів молити ся не тільки за неї, але й за тих, що їй проводили. Глибоке пошановане для жіноцтва, для його недолі в родиннім житю висловив поет в поезії „Жаль молодой невісти“ (ч. 71.), в котрім зобразив плач нещасливо виданої замуж дївчини.

Вкладаючи безкорисно свою власну працю у громадське житє, поет радів, що появили ся галицькі часописи „Слово“ (1861 р.) і „Вечерниця“ (1862), котрі своєю любовю огортали цїлу українську землю і присвятив їм окремі поетичні привіти.

Першу з них накликував він в привіті „До Слова!“ (ч. 48.), щоби не зражала ся напастями ворожої преси:

Як на Голгофті Слово-Спаситель

Ворогам вашим в серця прашайте,

¹⁾ Порівнай вірші: „Описаня путешествія мого“ (ч. 1.), „Мясниця“ (ч. 2.) і „Сїльським братам“ (ч. 104.). Всі вони мають невеличку поетичну вартість, подібно, як інші твори галицьких письменників на сю тему, котрих характеристику подав др. Остап Терлецький в студії „Галицько-руське письменство 1848—65 рр.“ стр. 35—41.

Удоставірте Іродів ділом,
„Слово“ для Руси стало ся тілом!

Він вірив, що „Вечерниця“ (ч. 67.) доня рідненька братам, сестрицям, стане „співати руськїї думи, любо, з серденька“, про „руських мужів славу і честь“, та що вона буде „другам, недругам, кождоу шира“.

Не раз вказував поет громадянству „на славу дідів в могилі“ і тому звеличив він у поемі „Остап Левицький“ верещицького пан-отця, котрого праправнукою була саме його жінка. Подія вяже ся з р. 1662., коли на галицьку землю напали Татари. Верещицький священник, о. Остап Левицький утік з родиною до крехівського монастиря, котрого мури відперли вже нераз ворога. В половині дороги, біля крехівського урочища Рутиска заскочили його два Татари. Один підніс в гору криву шаблюку, щоби розчерепити пан-отцеві голову, другий „съ видомъ скаженно-звѣрскою охоты“ простер руку до прегарної, молодой попаді. Пан-отець скочив з воза, вирвав із землі два молоді граби і обох напасників убив. Коли одначе прятав тіла убитих і при сій роботі загаїв ся, надлетіли Татари, посікли священника на дрібні кусники, а жінку Анну із сином погнали в ясир. Другий син Остапа утік у ліс, скрив ся в корчі, а коли виріс, став священником. Жінка прислала з ясира вістку, що на горбку, де верещицькі дівчата виводять гагілки, закопані документи і скарби верещицької громади та церкви „а все польплено воскомъ въ грубую кулькообразную коврягу“. Сю подію, описану у фейлтонах „Слова“¹⁾, не без впливу Павла Леонтовича, переповів поет віршом, закінченим згадкою, що з роду Остапа Левицького „в нас попів сімнайцять було дотепер, а літ тому от тринайцять, як послідний вмер“. Він заніс Остапови у могилу вість, що „неводі на Руси вже ніт“. На місци, де порубано Остапа, ростуть два граби, що враз із хрестом місця стережуть (ч. 82.).

Хто так любив українську землю, як Павло Леонтович, не міг рівнодушно глядіти на нечувано сумні та нерідкі прояви, що з галицького, руського табору переходили люди незвичайних спосібностей на польську сторону і ставали рішучими, завзятими ворогами рідної справи та її розвитку. Він, що накликавав український загал і пресу до згоди, до виминаня

¹⁾ Слово за рік 1863. ч. 72. у фейлтонах п. н. II: „Тридневый переходъ по Львѣвской окрестности“.

всього, що дражнить, був супротив перевертнів безпощадним. Він розумів, що „Русь бідна“, але вона сего соромити ся не потребує, бо в неї є „честь і слава“. Її діти не сердять ся, що „днесь за руську справу“ треба „в казни сидіти“, бо всі вони пересвідчені, що при праці і нам „звіздка засіє“. А заким се стане ся, „краще бідувати, як Ляшенькам вороженькам в підданство ся пхати“ (Русь ч. 90.). Поет радить „ляцькій кухарці“ виїхати до Варшави, чи Кракова, бо їй хіба перевертень буде кланяти ся, а „Бог ізмінника за зраду тяженько осудить, що відрік ся рідної неньки та по світі блудить“ (Руські діти ч. 91.). Леонтович оповідає у „Правдивій байці“ (Орлина купіль), як зручно переловлювано перевертнів у ворожий табор. Сорока заманила миш та зіла її. Лев відганяв сороку від миший, а тоді сорока вигадала казочку, що вона миші не зіла, тільки скупала її в купелі, де орел, цар птиць купає ся і вона по купелі научила ся літати ночью. Миші з нори не видазили, а коли їх раз скортіло піти до купелі в орлинім жерелі, почали ночью літати. Скоро одначе засяли ясні зорі „прекрасні птичоньки“ на землю упали, бо та „купіль орла таку силу має, сей в ночи полетить, хто ся в ній скупає“. Поет кінчить поясненем:

„Купіль — Львів спольщений — Пшегльбонд — то сорока,
Що то в ночи бачить, а во дни без ока,
Птах такий в природі зове ся коцупир,
Перекинчиком в нас прозвав го руський мір.“ (ч. 51.)

В иньшій творі „О ядовитих і неядовитих перекинчиках“ питає поет матір, чому вона сумує і рада би умерти? На кого вона лишить дітий? Мати виливає свій жаль, що вона всі діти однаково ховала і відклонювала „від напасної вражої сіти“,

А прецінь є таких сила,
Що ся мнов цурають,
„Jeszcze Polska nie zginęła“
З Ляхами співають.

Вони горнуть ся під крила мачохи, соромдять ся своєї мови та перед „леда писарем“ перестають нею говорити“. (ч. 54.)

Глибоке негодоване на перевертнів висловив Леонтович у прегарній поезії п. н. „Дитину ховати, то камінь глодати“. Та сама мати, що колись плекала дитину, стежила за її усміхом, бо він „зжене журбу з її серденька“, сидить

нині зломана журбою і себе питає: „що скажуть люди? Бодай такий син й не приснив ся!“, бо

„Рідненьким словом він ся стидає,
Яким молитись вчила го венька,
Негідний своє гвіздо каляє,
Проч з моєї мисли, з мого серденька!“

Вирікаючись сина, мати велить йому відповісти, коли його запитують: „хто твоя мати?“ — скажи, „не знаю, бо перекинчик матери не має“. (ч. 77.)

Коли одначе загальне пятноване перекинчиків не помагало і не здержувало їх від переходу у ворожий табір, Леонтович рішив ся виступити против них вітверто, назвати їх по імені і вибрав до сеї ціли форму пісні, до якої сам складав слова і мелодію. Пісні ставали вмиль популярними серед галицького населеня. Їх виучувано на ізуст і співано в кожній освіченій, українській хаті. Розповсюднювала сї пісні українська, університетська і гімназійна молодіж і ледви, чи буга тоді свідома інтелігентна одиниця серед Українців, щоби їх не знала, або не співала. На сих піснях виховувало ся громадянство, що почало дорожити своєю минувшиною і оставало вірним своїй бідній, споневіряній землі.

Одним з перших визначних людей, що кинули свій нарід, а працю, талант і силу віддали в користь Поляків, причім, де тільки могли, наносили шкоду і удари українській землі, був Евзебій Черкавський. Против нього виступив у першім ряді Павло Леонтович і наклеїв його у двох піснях.

Евзебій Черкавський був сином галицького священика, о. Тимодея, пароха Тучап яворівського повіта. Тут уродив ся Евзебій дня 4. II. 1822. р. Коли Евзебієви було чотири роки, умерла йому мати Марія, дочка одешницького декана, о. Теодора Киверовича. Тому не зазнав він серця в дитячих літах, що відбило ся пізнійше на його вдачі і житю. Учив ся він зразу дома, опісля в Черемисли та в академічній гімназії у Львові, куди переніс ся його отець на віцеректора семинарії, у котрій перебув від мая 1834. до вересня 1835. р.¹⁾ В рр. 1838—40 був Евзебій питомцем семинарії яко філзоф (VII і VIII кл.), одначе на богослове він не вписав ся і зложив докторат фільо-

¹⁾ Гляди мою студію: „Львівська дух. семинарія 1829 - 43 рр.“ стр. XXIII.

софії в р. 1842., почім перейшов на правничий виділ. В р. 1848. став він учителем гімназії в Тарнові, дня 9. X. 1849. іменовано його проф. акад. гімназії, а в день пізнійше інспектором середних шкіл, зразу провізоричним, а від р. 1855. сталим. На становищі інспектора виявив він велику безглядність, а що в додатку в р. 1860 посуджувано його о германізаційні наміри, краківська молодіж побила його тяжко на улиці, коли він приїхав на візитацію тамошної гімназії ім. св. Анни¹⁾). Колиж також у Львові виявив ся супротив нього ворожий настрій, власти дали йому дня 8. XII. 1860 р. примусову відпустку, що тривала майже три роки. Цілий той час перебув він в Тучапах, у свого вітця. В місяці вересни 1863 р. приділено його до львівської університетської бібліотеки, чим поставлено його в дуже скрутне становище супротив її директора, а в жовтні 1864 призначено його на провізоричного інспектора в Іраці, де він перебув півчетверта року, почім дня 9. II. 1868 року вернув заходами нам. Голуховського до Львова, на місце Амвровія Яновського, котрого з інспектури завернено на посаду директора львівської II. гімназії. В Іраці виявив себе Черкавський великим приятелем молодежи, котра дня 3. V. 1867 р. уладила йому похід зі смолоскипами, коли раньше галицька і буковинська молодіж дрожала перед ним і громадно відступала від іспиту зрілості. В р. 1871 покликано його на професора філософії львівського університета, де він перебув по рік 1892, коли перейшов на емеритурю. В часі університетської служби вибрано його тричі ректором та двічі деканом, а в р. 1885 відзначено титулом радника двору. Від р. 1866 був він, завдяки Полякам, соймовим послом по кінець життя, а від р. 1869—93 засідав він у віденській державній раді. Умер дня 21. IX. 1896 р. у Львові.

З хвилию, як тільки іменовано Черкавського провізоричним інспектором у Львові, почало ся його ворогованє против шкільництва в українській мові. Ще в вересни 1848 р. поталанило Полякам добути від віденського міністерства просвіти декрет „аби в очікуваню висшого видосконаленя руського язика і заким приїде до поділу руських і польських частий Галичини, запровадити без відволоки язик польський по гімназіях

¹⁾ Більше про сю подію гляди в студії проф. Alexandra Skórskiego, „Euzebiusz Czerkawski, jego życie i działalność pedagogiczna“, Lwów 1898, стр. 36—43 (студія нескінчена).

і в львівській Академії¹⁾). Коли „Головна Рада руська“ запротестувала против того рішення, Черкавський не міг зрозуміти мотивів протесту, бо вже був перевертнем. Він став знярядом в руках нам. Голуховського і під його впливом, або з власного почину вислав в рр. 1849—51 до міністерства просвіти крайно ворожі для руської мови меморіяли²⁾). Наслідки були такі, що на основі міністеріяльного декрету з дня 12. IX. 1850 р. основано аж п'ять польських гімназій (в Бохні, Тарнові, Санчу, Ряшеві і Кракові), а руської ані одної, а тільки в гімназіях руської часті Галичини введено руську мову як обовязкову для всіх учеників³⁾). Против примусу, щоби польська молодіж, навіть в руській часті Галичини, учила ся руської мови, вніс Черкавський спротив і добив ся того, що згаданий декрет міністерство просвіти дня 21. VII. 1856 року відкликало⁴⁾). Коли Як. Головацький почав вести русофільську пропаганду в Галичині, Евз. Черкавський написав в р. 1858 новий меморіал до міністерства і зажадав, щоби воно Головацького усунуло з катедри і держало її опороженою до часу виобразованя відповідного кандидата, щоби завело в школі латинську азбуку, щоби ввело до низшої гімназії тільки польську мову, а науку руської мови для Русинів що-йно у висшій гімназії, а вкінці щоби міністерство почало боротьбу против панславїзму в Галичині. На катедру по Як. Головацьким мали вже Голуховський і Черкавський готового кандидата, що наукою і студіями руської мови і письменства ніколи не займав ся, в особі Жигмонта Савчинського⁵⁾).

¹⁾ Зоря галицка за рік 1848, ч. 29. Др. Остап Терлецький: „Гал.-руське письменство 1848—65“, стр. 17.

²⁾ Dr. Bronisław Łoziński: „Agenor hr. Gołuchowski“ (1846—59) Lwów 1901, стр. 49 і 61, 64—5, 67.

³⁾ Зоря галицка за рік 1850, ч. 83 і Др. Остап Терлецький, *op. cit.* стр. 21.

⁴⁾ Dr. Br. Łoziński: *op. cit.* стр. 171.

⁵⁾ Там же стр. 182—3. Жигмонт Савчинський уродив ся дня 30. IV. 1826 р. в Олексинцях чортківського повіта з української семі. Університет укінчив у Львові і був гімн. професором в Кракові, Чернівцях і Самборі. Від р. 1871—92 був він директором учительської семінарії у Львові. Поляки вибирали його послом до сойму і державної ради, бо він уважав себе Поляком. Для польського педагогічного товариства, котрого був довголітнім головою, поклав він чималі заслуги. Входяв він також в склад Ради шкільної краюї. Писав педагогічні розвідки в польській, чеській та німецькій мові. Умер у Львові дня 17. V. 1893 р. (Gazeta Lwowska 1893 р. ч. 113 і 115.) „Дѣло“ з р. 1893 ч. 99 обмежило ся на короткій згадці про смерть Савчинського.

В галицькій соймі домагав ся Черкавський дня 31. XII. 1866 р. введеня польської викладної мови у всіх середних, а польської і руської в народних школах. Коли руські послы оо. Яків Шведицький і Стефан Качала¹⁾ сему рішучо спротивили ся, бо вважали подібний закон нарушенем прав руського народа і його мови, Черкавський, що вже пірвав був всякі звязи з руським народом, мав відвагу заявити, що „w moich żyłach płynie krew ruska, jestem kość z kości ruskiej, a nie podzielam obaw ks. Kaczyły, owszem spodziewam się, że obok żywiołu i obok języka polskiego, wkrótce wykształci się i rozwinie się silniej, aniżeli kiedy przedtem był, język ruski“²⁾. В кілька місяців пізнійше був Черкавський референтом петиції про заведене польської мови у викладах на львівськйм університеті, домагав ся в сїм дусі ухвали ще в рік пізнійше, коли ставив внесенє, щоби також на техніці у Львові введено польську викладну мову³⁾. Колиж в р. 1869 жадав пос. Василь Ковальський зміни в законі, щоби для механіки з приміненєм для будівництва і лісництва застережено заснованє руських катедр, як тільки достаточне число учеників зголосить ся, Черкавський сему жаданю рішучо спротивив ся, бо викладною мовою на техніці є мова польська, а виїмки у сїм напрямі може ухвалити тільки краєве законодавство. Впрочім цілу справу, порушену пос. Ковальським, він уважав передчасною. По промові Черкавського внесенє Ковальського перепало⁴⁾.

Черкавський остав ворогом української справи по конець свого житя. Був він вже тільки gente Ruthenus, natione Polonus. Польській справі він служив, а хоча був, без сумніву, дуже спосібним чоловіком, то всеж таки свої відзначеня і трикратний вибір ректором на львівськйм університеті завдячував сій обставині, що польська суспільність на нього, як на Поляка, гляділа і що його праця польському народови користь приносила з великим покривдженем української нації та її культурного розвитку. Хоча він перейшов у польський табор, то всеж таки літературним житем галицької Руси він цікавив ся, та нераз влучно поодинокі твори оцінював. Хоча українська мова

1) Про них гляди мою студію „Львівська дух. семинарія“ стр. CCXXXVI і CCXLVI—VII.

2) Alex. Skórski: „Euzebiusz Czerkawski“, стр. 57—8.

3) Там же стр. 58.

4) Там же стр. 88.

була дуже богата і не треба було вичікувати її „висшого видосконалення“, поодинокі письменники, а поміж ними Йос. Левицький ходили манівцями. Колиж Левицький, тоді парох Скля, переклав Шілера „Die Glocke“ (р. 1839.), Черкавський оцінив переклад незвичайно влучним віршом:

Батько Шілер зажурив ся,
Що його дзвін в Склі розбив ся.

Великий удар хотів Черкавський нанести українському письменству в Галичині, коли старав ся, щоби віденське міністерство просвіти накинulo в школі та уряді латинську азбуку. Міністер граф Тун¹⁾ прихилив ся до його думки і велів мін. радникови, Йос. Іречкови зладити реферат, що враз із еляборатом Черкавського мав бути основою нарад спеціальної комісії. У її склад покликано еп. Спірідіона Литвиновича²⁾, крил. Мих. Куземського, Мих. Малиновського³⁾, проф. Якова Головацького⁴⁾, Евзєбія Черкавського, о. Йос. Лозинського, директорів гімназій, д-ра Амвровія Яновського⁵⁾ зі Львова і о. Тому Полянського⁶⁾

1) Про мін. гр. Льва Туна гляди: „Укр. руськ. Архив“, Т. XIII і XIV стр. LXIV—V.

2) Житєписні вістки про Спір. Литвиновича гляди у моїй студії, поміш. в „Українсько-руськїм Архиві“ Т. XIII і XIV стр. XVI.

3) Матеріали до життя і праці М. Малиновського зібрав я у моїй „Львівськ. дух. семінарії“ стр. XXXII і CCLIII.

4) Про Як. Головацького (ур. 17. X. 1814 р. в Чепелях, помершого дня 1. (13.) V. 1888 р. у Вильні) гляди Ом. Огоновського: „Исторія литературы рускои“ IV. стр. 60—119.

5) Др. Амвровій Яновський ур. дня 9. XII. 1810 в Смольній, умер дня 2. III. 1884 р. в Римі. Широку житєпись подав „Новий Проломъ“ за рік 1884 ч. 115 і 117. Некрольоґ помістило „Слово“ 1884 ч. 20.

6) О. Тома Полянський уродив ся 1822 р. в Фельштині, містечку самбірського округу, де його отець був священником. Учив ся він в Самборі, почім перейшов на філософічні студії до Черемішля а на богослове у віденський університет. Дня 2. (14.) XII. 1845 р. став священником. Перед свяченням зложив у Відні, яко питомець Фрінтанеум, строгий іспит з догматики. Хоча польське духовенство запопадливо старало ся, щоби на становище професора релігії на череміськїм філософічнім виділі прийшов латинський священник, еп. Снігурський іменував Полянського зразу суплентом (1846 р.), а цісар Франц Йосиф назначив його в рік пізнійше дійсним професором. Рівночасно був він проповідником церкви св. Івана в Черемішли, де виголошував знамениті поученя у рідній мові. В р. 1848 станув він на народнім становищі, а коли Поляки хотіли перетягнути Русинів до себе, напечатав брошуру: „Słowo jedno w celu wzajemnego porozumienia się“, що була у своїм часі

із Самбора, о. Мик. Котлярчука (що не брав участі в нарадах), радника намісництва і референта шкільних справ д-ра Ернеста Зееліта і радн. двору Кароля Моша.

Комісія зійшла ся в маю 1859 року. Після довгих дискусій заявили ся против латинської азбуки еп. Литвинович, крил. Куземський і Малиновський, проф. Головацький і о. Лозинський. За введенням лат. азбуки голосували др. Їречек¹⁾ і др. Евз. Черкавський. За поступенним переведенням реформи через додаване латинської правописи в руських шкільних підручниках подали голоси о. Тома Полянський, Амвр. Яновський, Мош і Зееліт. До успішного поладнання справи причинили ся не тільки члени комісії, але й по при них Богдан Дідицький²⁾, Григ. Шашке-

національно-політичною програмою галицької землі. Як тільки в Перемишлі основано 1848 р. філію „Ради руської“, Полянський став її секретарем. Під його проводом приготовлювано для перемиської, аматорської сцени потрібні твори. Одначе дуже скоро перейшов о. Тома у польський табор. В р. 1855 хотів еп. Яхимович бачити його між крилошанами та виеднати йому становище пралата-схоліярга, одначе Полянський предлоги не прийняв, надіючи ся на нам. Голуховського. В р. 1856 іменовано його директором гімназії в Самборі а в р. 1867 в Перемишлі. Саме в тім році кандидував він з Перемишля на соймового посла і виголосив промову, в якій назвав свої молодечі пориви мріями („mzopkami“). Поляки оплескували сю промову, але єпископ Тома Полянський був нею так огірчений, що зрік ся думки, іменувати його своїм суфраном. Полянського вибрано, правда, послом, але він скоро на Поляках розчарував ся. В р. 1872 іменовано його краєвим інспектором, але він зрік ся сего становища. Не прийняв також почесного крилошанства, котрим хотів його відзначити еп. Ступницький, за те віддав ся з великим замилованем молодежи, котру сердечно любив. В р. 1870 він відвернув ся від Поляків, коли побачив, що вони відносять ся до нього з недовірем. Умер в Самборі дня 22. V. 1886 р. Гляди його житєнись враз із перекладом його брошури „Słowo“... в „Литературн-ім Сборник-у“ гал. руської Матицы 1886 ч. I. і II. стр. 100—14 і 208—28. Автором сеї житєниси був, на мою гадку, о. Юстин Желехівський. Ще одну статю про Тому Полянського напечатано в часописи Луки Бобровича п. н. „Русь“ 1886 ч. 12—13.

¹⁾ Др. Йосиф Їречек, пізн. австрійський міністер просвіти, умер в Празі дня 25. XI. 1888 р. (Червоная Русь 1888 ч. 133). Сатира на Їречка пера Ів. Гушалевича, печатана в „Кореспонденції Як. Головацького 1850—62“ стр. 450—1.

²⁾ Богдан Дідицький уродив ся дня 1. II. 1827 р. в Угнові, умер у Львові дня 19. I. 1909 р. Був він чоловіком незвичайно популярним. Писав вірші, повісті і публіцистичні статі. Якийсь час був сторонником українства, якому давав вислів ще в „Слові“ (1861—3), одначе се були хвилеві симпатії, бо в дійсности був він об'єдинителем. Побіч

вич¹⁾ і Юліян Вислобоцький, що виявили велику запопадливість в обороні славянської азбуки. Попер їх у сім напрямі митр. Яхимович, що вніс жалобу до цісаря.²⁾

Сей перший прилюдний, ворожий виступ Евв. Черкавського, попертий на порученє Толуховського ще й його безіменними статями „Ein Hirtenbrief und die ruthenische Sprache“, „Unterdrückung der grossrussischen Sprache und gr. kath. Religion“, „Die lateinischen Schriftzeichen in der ruthenischen Sprache“ викликав обуренє серед освічених руських кругів Галичини і дав привід, що Павло Леонтович зложив пісню, котра скоро стала звісною по галицькій землі. Він патував Черкавського словами:

1) Не раз Русин був вже в зрадї, Лише того не дізнав, — Би при ізмінній нарадї І сам Русин удїл мав.	3) І для власной оборони Зігнав Чехів якихсь нам Літератів з Віндобони Таких лепських, як він сам.
2) Пядесять девятого года, В місті руськім князя Льва Евзабїй з Черкавських рода Наробити хотїв зла.	4) Тай зачали доводити, Же но в той час, Боже мій, Піднесуть ся руські діти, Як закинуть язик свій.
- 5) Руська мова — Божа мова!
Кирилиця — серцем в нас!
Тому враги, анї слова,
Бо сам Бог скарає вас! (ч. 39.)

безсумнівних заслуг на поли розбудження умового жита на галицькій землі, наніс він їй також чимало шкоди. Гляди про нього: Ом. Огновскій: „Ист. литер. руской“ II. (1) стр. 302—15. Дуже багато нового матеріалу до характеристики його діяльності поміщено в моім виданю „Кореспонденції Як. Головацького“ (1850—62 р.). На склоні жита печатав він „Свое-жизньевыи записки“, у яких старав ся вияснити свої русофільські стремління, одначе все те було пустою балаканиною. Його некрольоґ у „Вѣстник-у Нар. Дома“ 1909 ч. 1.

¹⁾ Про Григ. Шашкевича, незвичайно заслуженого діяча і крилошанина перемиської капітули (ур. 1909 † 18. VIII. 1888), подав я вістки в моїй „Львівській дух. семинарії 1829—43“ стр. ССXLIV—V. Некрольоґ поміщ. в „Червоно-ій Русі“ ч. 91, опис похоронів (ч. 92).

²⁾ Кореспонденція Як. Головацького 1850—62 стр. СXXXIX—СXLIII. Багаті причинки до історії введеня латинської азбуки поміщено в брошурі „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien“ Львів 1861 і у д-ра Івана Франка: „Матеріали до історії азбучної війни в Галичині в 1859 р.“ („Українсько-руський Архив“ Т. VIII, Львів 1912.)

Хоча справа введена латинської азбуки в галицьке письменство потерпіла повну невдачу, заходами Іолуховського наділив цісар Черкавського в грудні 1859 року лицарським орденом Франц-Йосифа. Ся подія викликала знов два вірші. Перший з них уложений, без сумніву, Поляком, про що свідчить зміст, хоча його безосновно приписувано віцемаршалкови сойму, Юліянови Лаврівському¹⁾, звучав:

Złoty galon na kołnierzu,
A pierog na głowie,
Szwabski język proteguje,
Czerkawski się zowie.
Gdzie ten łotr żyje,
Niech każdy go bije,
Niech mu zagra po kociemu
I szyby wybije.

Że Czerkawski order dostał,
Nie dziwuj się, kmotrze,
Pierwiej wisiał łotr na krzyżu
Teraz krzyż na łotrze.

Wiedeń dał mu order złoty,
Kraków kijów dwieście,
Lwów, stolica, po kociemu
Zagrała mu wreszcie.²⁾

Не поминув також мовчанем сеї події Павло Леонтович, що з поч. 1860 р. зложив нову пісню (Стих при нагоді відзначеня Евв. Черкавського (ч. 42), що звучить:

1. Слава, слава, тобі Боже, Що ізмінник назначен, Вже го кождий знати може, Він світляком одличен.	Евзєбіє, будеш жити Як сатана з рода в рід.
2. Буде мала ким страшити Руська матір злюбний плід,	3. Кирилиця тверда скала, Її чудне се діло, Що Русь віки постояла На ній кріпко і сміло.

¹⁾ Юліян Лаврівський, віцемаршалок сойму, радник висшого краєвого суду, директор рустикального банку, свідомий Українець, заслужений політик, умер дня 4. VIII. 1873 р. в 53 році жита. Днем ранше умерла його подруга Каміля з Малевських у 46 році жита. Обставина, що обоє занедужали на тиф і майже рівночасно померли, викликала у Львові глибоке вражінє. Слово 1873, ч. 48.

²⁾ Вірш передав мені ласкаво др. Василь Щурат. О скільки знаю, він доси в цілости не був печатаний.

4. Забажавсь сколибати За ізміну будеш мати
Русь святую, Русь тверду, Справедливу в аді мзду.

Замітиги яло ся, що пісні Леонтовича про Черкавського прийняли ся не тільки в руськїм таборі, але що співали їх також Поляки, коли він стратив між ними симпатії і коли його в Кракові побито. Не обійшло ся без доносів перед Черкавським на учеників гімназії, що виспівували про нього пісні. Коли він дізнав ся, що до таких співаків належав ученик перемиської гімназії, Іван Войтович¹⁾, спалив його при іспиті зрілости, хоча се був відзначаючий ученик. Черкавський, наклеймлений пятном зрадника, не пристав уже ніколи до рідного народу і його справи та потонув безповоротно у польськїм морю. А замітне також се, що й Поляки віднесли ся до нього після смерти з легковаженем. Оповідав мені проф. Скурський, що тільки тому не міг докінчити друку своєї студії про Черкавського, бо прислано письма до редакції „Muzea“, де студію печатано, щоби залишено дальшу апотеозу чоловіка, що на неї не заслугував.

Меньше, чям про Черкавського, можемо сказати про иньшого перевертня, д-ра Теодора Шемельовського, адвоката, посла і посадника Самбора, що помер в р. 1871²⁾, а против котрого Павло Леонтович звернув рівнож вістре свого пера. Як мене інформув др. Щурат на основі оповіданя бл. п. єпископа Чеховича³⁾, Шемельовський був сином українських селян

1) Нинішний крилошанин перемиської кантули, 79 літний старець.

2) Слово за рік 1871, ч. 87.

3) Єп. Константин Чехович уродив ся дня 15. X. 1847 р. в Девятері равського повіта в батьків о. Йосифа і Антоніни з Паславських. Народну школу скінчив він в Яворові, а гімназію і богослове у Львові. Опісля оженив ся він в Марією Сінкевич і висвятив ся 5. I. 1873 року. В семім місяци після свячень він стратив жінку, що померла у 18 році жита і лишила йому сироту дитину. (Слово 1873, ч. 94.) Чехович покинув тоді село і переніс ся до Львова зразу на місце сотрудника, а опісля префекта семинарії. По смерти свого вітця став він на його місци в Девятері парохом, де пробув 11 літ, доки єп. Ступницький не покликав його на крилошанина в Перемишля. По смерти єп. Пелеша обяв він зразу адміністрацію епархії, а в лютім 1897 р. висвячено його на перемиського владику. Военні події 1914—15 рр. потрясли його організмом і коли цар Микола II. виїздив з Перемишля, яко триумфатор, єпископ Чехович дістав поражене мозку а в чотири дні півнійше, дня 28. IV. 1915 року, закінчив жите. Був він знаменитим проповідником, свідомим громадянином-Українцем, а се приспорило йому богато очерненє і прикροстий. За його прихильність для українства грозило йому засланє в глибину Росії. Був він сердечним опікуном дівочого Інститута в Пе-

із Самбірщини, що звали ся Шемеляки. Мав він ще брата Юліяна, що став з часом нотарем у Львові, президентом міста і соймовим послом. Оба були дуже спосібними людьми і оба перейшли у польський табір. Теодор Шемельовський був соймовим послом в першій каденції (1861—66/7 р.). З сойму делеговано його до віденської, державної ради. В обох законодавчих тілах виявив він свою нетерпимість до руської справи.

Як тільки в р. 1860 (20. X.) видав цісар Франц-Йосиф конституційний патент, сучасні руські діячі вислали депутацію до мін. Шмерлінга з адресою до цісаря. В депутації взяли участь три найвизначніші сучасні діячі: митр. Григорій Яхимович, еп. Спір. Литвинович і крил. Мих. Куземський. Делегати зложили на руки міністра адресу дня 11. І. 1861 із заявами подяки і лояльності, без ніяких політичних натяків, чи домагань. Поява депутації у Відни затревожила польський табір, що подбав про висилку до міністра Шмерлінга нової делегації, в якій склад ввійшли: др. Теодор Шемельовський, Єронім Лодинський, дідич з Миятина, Пшедимірський і Баранецький. Щоби надати делегації признаки заступництва руського народу, звербовано ще до неї лідича Зарицького, гр. кат. священника Підляшецького, селян В. Богданія, В. Коха і А. Гурія з Озмини і І. Бараничка, шляхтича з Гордині І. Чайківського, муляря з Бережан І. Коробейка, коваля з Бережан Лужницького, Г. Кутягу, Ф. Копистинського, Д. Кочиндика, аптикаря з Бережан І. Зминковського і кравця з Дрогобича, І. Ярему.

Як довідуємо ся зі „Слова“, перший промовив до міністра др. Шемельовський, причім заявив, що делегати не мають вправді мандату від народу, одначе „совѣсть, справедливою перта принуждає ихъ къ обявленію, яко ненависти не чує Русинъ до брата Поляка, и яко народъ рускій почитає вправдѣ всюди своихъ князей церковныхъ, однако яко народъ вольный себе самого шукати знає только въ своей цѣлости, а не въ партіи самозванной.“ Другий член делегації Лодинський подав протест против поваги і желань „настоящо-русской депутації“. В про-

ремшили. — у яким образувала ся в народнім напрямі українська дїтворя. (Денис Коренець: „Влалика громадянин“ в Календарі „Просвіти“ за рік 1816 стр. 122—5.) Щиру згадку п. н. „Памяти владыки громадянина“ в першу річницю смерті подав Очвидець (о. Касяня Куницький) в „Українськїм Слові“ 1816, ч. 103. Про еп. Чеховича, як про приятеля молодєжи, гляди шїй фєйлетон п. н. „На споминь еп. Константина Чеховича (Там же 1916 р. ч. 106).

тесті замічено, будьто депутація під проводом Яхимовича „заперечала автономію громад“. Рівнож впевнювано міністра у протесті, що „всѣ рускіи желанья и потребности нашли совершенный и правдивый выразъ въ адресѣ краковскомъ“. До протесту додано сорок аркушів з підписами, бо як доносило „Слово“, у Львові вербовано до підписів навіть дітей із середних шкіл, а крім сего підписало протест багато Поляків.

З нагоди прийнятя сеї делегації мін. Шмерлінгом, Поляки підняли велику радість і впевняли, що митр. Яхимовича і товаришів привитано у міністра неприхильно. Наслідком сего явила ся в урядовій, віденській часописи (з дня 9. III. 1861, ч. 57) заява, що вістки про спосіб прийнятя другої делегації неправдиві, бо мін. Шмерлінг привитає митр. Яхимовича, що приніс адресу льояльности, дуже ввічливо, а „для того о удобренію протесту, якій втора депутація сюди принести, имѣла и о удѣленныхъ ей, будьто одобреніяхъ, авѣ бесѣды быти не може“.¹⁾

Очевидна річ, що делегації Шемельовського залежало на тім, щоби впевнити віденський уряд про згоду Поляків з Русинами і щоби ослабити становище митрополита, котрого сучасна, галицька суспільність вважала своїм заступником і отцем народу. Сю останну ціль признав навіть посередно Ернст Лодинський, що прислав до „Слова“ заяву з негодованем, „jakoby między nami halickimi Rusinami nie znalazło się tyle inteligencyi. iżby głos w tej wspólnej sprawie drogocennego nam języka z wykluczeniem tak duchownego, jak cywilnego stanu mieszkańców ruskich na prowincyi przez konsystorz musiał być zastąpiony“.²⁾

Против делегації Шемельовського виступила ціла галицька, свідома своєї народности суспільність. З ріжних сторін галицької Руси прибували у Львів депутації селян, священиків та інтелігенції з подякою для митрополита і просьбою, щоби не оглядав ся „на заблуженныхъ собратій нашихъ“ і щоби також в будучині беріг галицьке громадянство під своїм покровом.³⁾ Окрім сего присилано митрополитови численні заяви довіря, а у часописах пятновано депутацію Шемельовського, що не

1) Слово 1861, ч. 11.

2) Там же 1861, ч. 9.

3) Там же 1861, ч. 11.

мала ніякого поручення від народу.¹⁾ Хоча згадана депутація стрінула ся з осудом руської суспільности і компромітацією, Шемельовський вважав умісним, виголосити дня 27. VII. 1861 р. у віденській, державній раді промову, в котрій жалував ся на роздвоєне між Поляками і Русинами, називав себе „Русином тілом і душею“ і вихвалював згоду в соймі, хоча руський нарід против ухвал львівського сойму протестував.²⁾

Про делегацію Шемельовського до мін. Шмерлїнта написав Леонтович вірш „Піснь на нуту: Не раз Русин був вже в зрадї“. Слова вірша прийняли ся вміть між галицькою громадою. Виучувано їх на-ізуєт і співано загально між освіченими кругами старшого і молодшого громадянства. Любив сю пісню співати еп. Чехович, коли був у добрім настрою, вже в останних літах свого життя. Подаємо пісню Леонтовича (ч. 49) в повнім змісті:

1. Шемельовський, делегате, Щож Русь винна, скажи сам, Щось хотів ю, адвокате, Запродати ворогам?	5. В Відни крємі адвоката Делегатів було три І хотіли Руси Тата Знеславити — марні сні!
2. Чи на тоє тя ховала, Голубила руська мать, Виховавши, бись дізнала, Як єй живнїь потягнеш вспять.	6. Бо то Руси тата знає Цар і руський мір з під стріх, Єго світ весь величає, Він Русь любить і нас всіх!
3. Обманули вороженьки Тя. Скріпляти справу їх, Ти відрік ся рідної неньки, Та в забійства попав грїх!	7. Щож зділалась, заколото, Щож і твій зділав совіт, Григорій, чистий, як золото, А з тебе ся сміє світ!
4. Лиш небавом псевдобрате, Як увидять з всего ніц, Отступлять тя адвокате, Який з тебе еще фрїц!	8. Же тя з Відня аж до Львова Гнали, якби яку дрянь, Добре на тя! В лестні слова Вірити раз перестань!

Третім визначним чоловіком, що спроневірив ся українській справі і народови в Галичині, був др. Николай Зибликевич. Уродив ся він в 1825 р. Старім Місті в бідній хаті батька-кушніря. Вже хлопцем визначав ся великими способностями і охотою до науки. Імназію покінчив в Самборі, а виділ

¹⁾ Там же 1861, ч. 4 і 6 в дописи: Отъ Тарнополя „Где що о депутаціяхъ“.

²⁾ Там же 1861, ч. 43, „Бесѣда г. Шемельовского“.

філософічний у Львові. Зразу був заступником учителя гімназії в Тарнові, потім кинув учительську службу, переніс ся на права і отворив з часом адвокатську канцелярію в Кракові. Від р. 1861 брав участь в політичнім життю jako посол кравового сойму і державної ради у Відни. В р. 1872 вибрано його посадником Кракова, а в рр. 1880—86 був маршалком краю. Належав до партії польських демократів¹⁾, почував себе Поляком, одягав ся в контуш. З українським галицьким народом вязала його тільки церква і східний обряд, котрим остав вірним по кінець свого життя. Коли тяжко в Кракові занедужав, запросив до себе та-жошнього руського пароха церкви св. Норберта, о. Ів. Борсука²⁾, висповідав ся у нього і вскорі опісля дня 16. V. 1887 р. закінчив житє. Головно сій обставині треба приписати, що бувшому кравовому маршалкови віддали останню прислугу два галицькі владики, митр. др. Сильвестер Сембратович³⁾ і пере-

1) Дїло за рік 1887. ч. 50. В краківськїм „Czas-i“ з р. 1887. ч. 116. поміщена „Autobiografia M. Zyplikiewicza“. Некрольог в „Нов-ім Пролом-і“ 1887. ч. 435.

2) о. Іван Борсук, дуже заслужений для церкви св. Норберта парох, уродив ся 1842 р. † дня 4. III. 1909 р. Був почесним крилошанином перемиської капітули, а хоча цісар іменував його дійсним крилошанином, він сего достоїнства зрік ся і лишив ся по кінець життя в Кракові. Завдяки його заходам, в церкві є гарний іконостас, викінчений під наглядом славного польського маляря, Яна Матейка. Портрет о. Борсука, його житєпись, фотографія іконостаса та історія церкви св. Норберта в Кракові поміщені у „Временник-у“ за р. 1905.

3) Др. Сильвестер Сембратович уродив ся дня 3. IX. 1836 р. у Дошиці, ясельського повіта, де його отець Антін був парохом. Мати Анна була дочкою о. Сильвестра Вислоцького, пароха Фльоринки. Народні школи кинчив в Яслі, Горлицях і Тарнові, а гімназію в Перемішли, Львові та Відни, де його стрий Йосиф був віцеректором семинарії. Богослове студіював в інституті св. Атаназія в Римі. Свячення прийняв 1860 р., а в рік пізнійше одержав степеня доктора богослова. Після повороту в рідний край був зразу сотрудником у Фльоринці. В р. 1862 переніс ся із перемиської до львівської єпархії і став капеляном монастиря в Словіті. В р. 1863 був префектом львівської семинарії та катедром при школі Домініканів. В р. 1865 іменовано його заступником професора догматики на львівськїм університеті, а в р. 1869 звичайним професором, Двічі вибрано його деканом. В р. 1877 перейшов на становище архипрезвітера львівської капітули, а в два роки пізнійше став єпископом-суфраганом митр. Іос. Сембратовича. По його уступленню переняв в 1882 р. управу архієпархії, доки в лютім 1885 не став іменованим митрополитом. В десять літ пізнійше покликано його на члена колегії кардиналів. Завдяки його впливови і заходам відбув ся у Львові

миський єпископ, Іван Ступницький¹⁾ з крилошанами і хором львівських та перемиських питомців. Не прибув на похорони третій галицький владика зі Станиславова, др. Юліян Пелеш²⁾,

1891 р. провінціональний собор, що причинив ся немало до управильнення обрядових відносин. Звіт із сього собору появив ся у Львові 1896 р. п. н. „Чинности і рѣшенія руского провінціального собора въ Галичинѣ“. За його почином основано товариство св. Петра для підмоги будованя церков і товариство св. Павла для ширеня релігійного і духового життя між селянами. На становищі владика відбував він старанно візитації парохій, дбав про вивіноване духовецтва, а в пастирських листах поручав основане читалень. За його впливом утворено нове єпископство в Станиславові. Був дуже приступним чоловіком і свідомим Українцем, через що зазнав чимало прикrostий і зневаг від русофілів. Печалив ся образованем дівчат і основав для них інститут, який вивічував щедро у своїм завіщаню. В „Pamiętnik-ach“ Фльоріяна Земьялковського I, стр. 60, посуджено дра Сильв. Сембратовича, що він постарав ся о розв'язане віденської семинарії. Маю в руках відписи актів архива президії міністерства просвіти у Відні, що семинарію розв'язано (1893) заходами нам. графа Казим. Баденього і при участі еп. Пузини. Дра Сильв. Сембратовича не питано про гадку під позором, щоби йому не робити прикrostи, а в дійсности тому, бо він на се не бувби дав своєї згоди. Його життєпись в „Дѣл-і“ за р. 1892, ч. 20. Кард. Сембратович умер дня 4. VIII. 1898.

¹⁾ еп. Іван Ступницький уродив ся 16. X. 1816 р. Богослове кінчив у Львові, висвятив ся 1842 р., був канцлером і крилошанином львівської капітули, почім обняв єпископський престол в Перемишлі, де умер 22 XII. 1890 р. Був ученим нумізматиком і напечатав три студії: „O monetach halicko - ruskich“, Lwów 1865; „Polnische Denare der Könige aus dem Hause Jagiello“, Wien 1866 і „Rothreussische Münzen polnischer Könige“, Wien 1886. З нагоди інсталяції на єпископський престол виголосив знамениту промову, напечатану в „Руск-ім Сіон-і“ 1872, ч. 24.

²⁾ Др. Юліян Пелеш уродив ся дня 3. I. 1843 р. в Смереківці, ясельського повіта, з отця Григорія, учителя народної школи і матери Івачни, дочки о. Теодозія Щавинського з Регетова. Народні школи скінчив в Яслі 1854 р., перших шість клас гімназії в Пряшеві (1855 – 61), а VII. і VIII. класу в Перемишлі, де в р. 1863 зложив іспит зрілості з відзначенем. Богослове студіював у Відні, де, яко питомець IV року, зложив строгий іспит з догматики (1867 р.). Висвятив ся дня 13. X. 1867 р. і став префектом віденської семинарії. Докторизував ся дня 10. V. 1870, почім перейшов на становище префекта львівської семинарії, де оставав по кінець жовтня 1872 р. Опісля покликано його до Перемишля на заступника професора пастирського богослов'я і префекта семинарії. В жовтня 1874 р. іменував його цісар парохом церкви св. Варвари у Відні і ректором тамошньої семинарії, де працював по день 2. XI. 1883 р., коли став архидіаконом-мітрагом львівської капітули. Дня 1. XI. 1885 р. висвячено його на станиславівського владика, а дня 27.

що розпочав саме тоді візитацію єпархії і вже її відкликати не міг. Похорони Зибликевича були дуже величаві. Поляки надали їм черги політичної маніфестації. В проповіді проф. унів. о. дра Влад. Хотковського ставлено Зибликевича взірцем Поляка-патріота грецького обряду, говорено про політичне значінє церковної унії та про помиренє обох народів¹⁾. Щоби надати похоронам ще більшого блиску і політичної закраски, роблено з боку Поляків заходи, щоби ще хтось з руського духовенства звеличав проповідю покійного, але охочого на те чоловіка не найдено, бо сама приява на похоронах двох галицьких владик викликала в українських кругах негодованє, якому вислів дало „Дѣло“ в дописи Василя Калинина „Зъ пѣдъ Старого Мѣста“. Автор дописи помістив відривок пісні, котру співано в шістьдесятих роках про Зибликевича, почім завважав, що Русини висловлювали ся тоді згїрдно про таких людей, що виступали своєю народности. „А нині, по упливі 25 літ, Русини і то не люди підрядні, але князі руські спішать з молодежию, цвітом руським із Руси до далекого Кракова, щоби почитати того, що до останньої хвилі свого життя був постійним апостатом руського народу і не тільки на становищи посла, але й краевого маршалка, на промовив ніколи руського слова. Князі церкви пошанували на похоронах чоловіка, котрий тішив ся, що темні маси руського народу вибрали собі, як він називав „hierarchie społeczną“ на своїх соймових заступників, котрий ще недавно виступав з найбільшим завзятем против основаня української гімназії в Перемишли та завсїгди і всюди працював в душі ви-народовленя руського народу“. Допись закінчена словами; „Та

VI. 1891 обняв єпископський престол в Перемишли, де умер дня 24. IV. 1896 р. Був се чоловік учений, що видав знаменито написаний твір: „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“ в двох томах (1878 і 1880 р). Напечатав він також „Пастырское богословіє“ (1876 р). Писав рівнож проповіді, богословські статі, шкільні підручники, яких наголовки зібрані в „Бібліографіі“ Ів. Ем. Левицького. Гляди житєньє Пелеша в „Дѣл-і“ 1885, ч. 21—22. Про його инстацію на владичий престол в Станиславові (Там же, 1885, ч. 117—18).

1) Ks. Władysław Chotkowski: „Mowa żałobna, powiedziana na pogrzebie ś. p. Mikołaja Zyblikiewicza, b. Marszałka krajowego, byłego prezydenta miasta Krakowa i t. d., i t. d. w Krakowie w kościele Archipresbyteryalnym N. P. Maryi dnia 23. Maja 1887 roku... Kraków 1887.

на всякий спосіб vivant Черкавські, Савчинські і маса карієровичів. Якже ми низько починаємо упадати!“¹⁾)

Пісня, про котру згадав Василь Калинин, вийшла печатю ще в р. 1871 у „Временник-у“ з підписом П. Л. і пропущенем строф, у котрих по імени називано Зибликевича. Дперва Василь Калинин напечатав сі строфи у згаданій дописи. Гадаю, що не буде від річи, коли помістимо сю, нині мало звісну пісню в повнім змісті. Вона звучить (ч. 60):

1. Кудя гляну, Боже мій,
Всюда Русин, всюда свій,
Молодець то, чи діва,
В кожнім, в кожнім кров жива!
Гоп, га, га, гоп, га, га,
В кожнім, в кожнім кров жива!
2. Не дивуйтесь сусіди,
Що не знає Русь біди,
Бо працює, чтить Бога,
Не лякаєсь ворога!
Гоп, га, га, — гоп, га, га,
Не лякаєсь ворога!
3. Наших батьків ми діти,
Нудно дармо сидіти
Чи то борба, чи то брак,
Русин собі все однак,
Ой, так, так, — ой, так, так,
Русин...
4. Рус, хоть мирний чоловік,
Не зачіпай го во вік,
Бо як зробить креста знак,
Най втікає ворог всяк,
Ой, так, так...
5. Не лякаєсь, що у Відви
Зибликевич безстидний,
Плете, якби який бай,
Що Галич не руський край
Ой, так, так, — ой, так, так,
Хто так каже, той дурак!
6. Зибликевич Русин бив
В Старім місті, як ще жив,
Як дістав ся до Львова
Одуріла голова,
Ой, так, так, — ой, так, так,
Зибликевич вже дурак!
7. В Старім місті Русин бив
В Львові Німцем ся підшив,
Поляком в Кракові став,
Би дісти в Відни брав.
Зибликевич, ганьба, встид
З тебе буде еще жил!
8. Держись, Русине, свого,
Не забагай чужого,
Бігме! милійший сірак,
Аніж контуш, або фрак,
Ой, так, так, — ой, так, так,
Бігме! милійший сірак!
9. Бо сірак тя загіріє,
І жінка го ушіє,
А кудонька фрячина
Не загіріє коліна,
Ой, так, так, — ой, так, так,
До нічого кущий фрак!
10. Хоч кунтуша красний крій,
Таки зійший сірак свій,
Бо кунтуша вельоти
Не заслонять від слоти.
Тому кунтуш, ані фрак,
Не заступлять ти сірак!

²⁾ ДФло за рік 1887, ч. 62—63.

11. Братя! в своїм нам не зле,
Тому своє надовсе,
А хто багне чужини,
Най втікає з Вітчизни,
Ой, чи хоч, чи не хоч,
Най від нас втікає проч!

Сю пісню велів Леонтович співати на лад популярної в Галичині співанки Івана Наумовича: „Дай нам, Боже, добрий час!“¹⁾ Пісня переходила з уст до уст, поширювала привязане до галицької землі серед тодішньої нашої суспільности, а погорду супротив тих, що свого роду вирікали ся. І хоч як визначні становища займали Черкавські, Шемельовські і Зибликевичі, вістре пера Леонтовича їх досягало, стягало з педесталу та окривало їх імена легковажнем за те, що талант, силу, працю віддали польському народови, а свому, з котрого вийшли, приносили шкоду і кривду. Пісні Леонтовича, що, без сумніву, дійшли до ушей тих людей, про котрих співано, їх самих не завернули з дороги, на яку ступили, але були добрим педагогічним середником для цілої української суспільности в Галичині. Вони учили любити своє, рідне, дорожити ним серед найтяжших умов, щоби на питанє: „хто твоя мати?“, не треба було соромити ся і відповідати: „не знаю!“, — бо „перекинчик матери не має“.

Загально покликували ся Поляки в шістьдесятих і пізнійших роках на те, що українська суспільність в Галичині не мала людей на висші становища. Видно, що і польське громадянство не зібрало їх багато, коли висувало на найважніші місця людей з українського роду, хіба не тому, що вони перейшли в їх табор, але радше тому, що рівно спосібних між собою не бачило. Черкавські, Шемельовські, Зибликевичі, Савчинські пропали для української суспільности, хоч й між нею могли бути вибити ся на зверх, як багато інших визначних людей, а коли би дехто з них, як Зибликевич, не став був маршалком краю, то всеж таки не потребував би був опозорювати своєї памяти.

Павло Леонтович зложив ще одну пісню в польській мові на честь перекинчика, що був „brodaty i stary, bez czci i wiary“, що заприязнив ся з Жидами і все те, що святе, топ-

¹⁾ Недѣля письмо для народа... видає М. О. Попель. Львів, 1865, ч. 4.

тав ногами, що виправляв „burdy“, як паниця, що зі злости, чи підлоти, нищив важні документи, а за хабаря розкривав завіщання, що „uczciwych chłorów, judził na porów“. Поет кінчить вірш словами :

„Kto na złe uczy,
Bliźnim dokuczy
I kto się swego wyrzeka,
Za takie sprawy,
Diable kulawy,
Nie wart ten nazwy człowieka“ (ч. 106.)

Львівське „Studium ruthenum“.

Написав *Амврозій Андрохович*.

III. З а с н о в а н н е.

(Фундаційний придвірний декрет з д. 9/3 1787. Підготовна праця до заснування studii rutheni. Отворенне studii rutheni 1/9 1787),

Заходи Щавницького, Фінзітера і губернії в цілі скасування дієцезальних семінарій увінчались успіхом. Придвірним декретом з д. 9/3 1787 заснував Йосиф II. український провізоричний інститут філософічний і богословський на львівському університеті, або т. зв. studium ruthenum. Декрет виразно подавав причину заснування і ціль studii rutheni, очеркував його обсяг, правне становище та час тривання і зазначував його безсумнівно провізоричний характер. „На поставлені тамошньою губернією пропозиції, як у пору запобігти клопітливому браку душпастирів гр. кат. обряду, зволили Їх Величість придвірним декретом з д. 9. б. м. ось що порішити: Без сумніву є конечно, доки нема достаточного числа українських духовних кандидатів, свідомих латинської мови і спроможних скінчити у тій мові філософічні і богословські студії в такому обсягу, як їх викладає ся на тамошнім університеті, заложити окремий провізоричний научний інститут в українській мові для свідомих лиш краєвої мови“. Придвірний декрет застерігав ся, що той научний і виховний інститут не сміє бути дальшим продовженням студій у дієц. семінаріях, „але він має бути злучений з тутешньою генеральною семінарією і має обняти всі научні предмети викладані в латинській мові“.

Обсяг і час студій питомців studii rutheni мав бути такий самий, як питомців studii latini: „питомці свідомі тільки краєвої мови мають на рівні з прочими питомцями української генер. се-

минарії, свідомими латинської мови, котрі в тій мові вчать ся теології на університеті, 5 літ оставати в генер. семинарії і там у такий сам спосіб, як прочі питомці, вчити ся всіх частий теології для університету приписаних“. Відносили ся ті слова передусім до клириків львівської і перемиської дієц. семинарій, звинених тим самим декретом.

Рівночасно з богословським інститутом в українській мові заснував Йосиф II. також дволітний український філософічний інститут і так очеркнув його потребу і обсяг: „А що необхідно потрібним є, щоби українські клирики, заким їх допустить ся до богословських студій, підготовили ся до того через науку основних предметів філософічних студій, — бо неможливо, щоби могли з пожитком віддавати ся богословю, о скільки перед тим не пізнали філософічних засад і о скільки не введе ся їх у правильне думанне — на разі через 2 роки мають слухати в генер. семинарії філософії, а саме в I. році теоретичної і практичної філософії, в II. році фізики, а на обох роках математики. А всі ті научні предмети на філософії, а так само на теології будуть їм викладати в краєвій мові“. Обсяг українських богословських студій очеркнений був словами, що той інститут „має обняти всі научні предмети викладані в латинській мові“. Професорів *studii rutheni* установлював декрет отсими словами: „В тій ціли заіменує ся учителів свідомих тої мови для теології і філософії з річною платнею 500 злр.“¹⁾

Число питомців *studii latini* і *rutheni* в гр. кат. генер. семинарії означено на 168, з обох дієцезій львівської і перемиської²⁾. Ректор генер. семинарії мав подбати про те, щоби приготовано в генер. семинарії мешкання для професорів *studii rutheni*, а так само місця для клириків дієц. семинарій, котрі зі шкільним роком 1787/8 мали перенести ся до генер. семинарії і продовжати там свої студії, щоби вивчили ся тих предметів, котрих вони ще не слухали в дієц. семинарії.

Як услівя прийяття до *studium ruthenum* для нових кандидатів поставив придвірний декрет: скінчений 17 рік і знанне

¹⁾ Арх. льв дух. сем. 1787 губ. з д. 22/3 1787, ч. 6466. ²⁾ Проф. Фінкель: *Op. cit.*, ст. 87 так цитує той декрет, начеб 168 місць було призначених лиш для *studium ruthenum*.

української або польської мови („wenn nur Russisch oder Pohlisch können, jedoch nicht vor erreichtem 17-tem Jahr“).

Питомців *studii rutheni* мав удержувати на рівні з питомцями *studii latini* релігійний фонд, оскільки вони самі не зможуть удержати ся.

Привдвірний декрет очеркував також справу нагляду над питомцями *studii rutheni* в генер. семинарії. Накладав він на ректора і віцеректорів такі самі обов'язки, які мали супроти питомців *studii latini*, і супроти питомців *studii rutheni*. Ректор з віцеректорами мав так само, як у *studium latinum*, керувати їх образованием і моральним вихованням та удержувати між ними карність після уставу генер. семинарії. Так само, як у *studium latinum*, мали відбувати ся щоденні і тижневі репетиторії в приязі ректора і публичних професорів, а з питомцями V. курсу всі практичні справи так, як з питомцями V. курсу *studii latini*.

Щоби питомці *studii rutheni* могли набути в школі знання дома через приватну лектуру і пильність скріпити та розширити, мали бути заведені підручні бібліотеки для *studium ruthenum*. На ректора генер. семинарії Щавницького вкладав декрет обов'язок предложити спис найліпших богословських творів, писаних у краєвій мові, щоби їх взяти або з дуплікатів в університетській бібліотеці, або окремо купити.

Питомців *studii rutheni* зобов'язував привдвірний декрет до науки німецької мови так само, як від 1784 р. були зобов'язані до неї питомці *studii latini*.

Ректор генер. семинарії мав предложити проєкт, як придбати шкільні підручники в краєвій мові і повідомити губернії, котрі шкільні підручники та ким можуть бути перекладені на краєву мову ¹⁾.

А щоби відразу зазначити провізоричний тільки характер *studii rutheni*, поручив привдвірний декрет губернії повідомити „всіх парохів українського обряду (*des ruthenischen Ritus*), котрих сини переважно є кандидатами духовного звання: 1) що по переведенню реґуляції парохій в українській церкві і поліпшенню дотації парохів, через що парохи будуть у спроможі посилати синів до латинських шкіл, не буде уряд приймати таких кандидатів духовного звання ані на філософію, ані на теологію, котрі не будуть знати латинської мови; 2) що на будуче ніхто не одержить церковного достоїнства: консисторського, капі-

¹⁾ Арх. дух. льв. сем. 1787, Губ. з д. 22/3 1787, ч. 6466.

тульного і деканського, ані не дістане ліпшої парохії, о скільки не скінчить філософії і теології по приписаному плянови; 3) питомці, що в латинській мові скінчать філософію, будуть прийняті зараз по скінченню філософії на теологію до генер. семинарії¹⁾.

Губернія сповнила негайно приказ і печатаним обіжником з д. 22/3 1787 повідомила українське духовенство про заснування *studii rutheni*, а рівночасно про ті застереження і обмеження для питомців того інституту²⁾.

Ось такі були основні постанови придвірного декрету з дня 9/3 1787, того неначе фундаційного декрету українського інституту. Розходило ся тепер про введенне його в життя, а треба було спішитись, бо наука мала почати ся з днем 1/9 1787 р. Часу було мало, а переписка між Віднем а Львовом тільки поводи, ізза віддалення, тоді могла відбуватись. Отже щоби ввести в життя *studium ruthenum*, почали придвірна комісія освіти і губернія живу переписку з ректором генер. семинарії Шавницьким, єпископом Білянським, богословським віділом, з директором і деканом богословського віділу Фінзігером, з філософічним віділом і з директором та деканом філософічного віділу Мартиновичем. Запитувано їх про думку в справі *studium ruthenum*, жадано проєктів, проєкти одної сторони передавала губернія до оцінки другим чинникам. Началась жива обміна думок, плянів і проєктів, а придвірна комісія на основі предложених звідомлень видавала дальші постанови, обмежуючи чи поширяючи придвірний декрет з 9/3 1787. Львина одначе часть підготовної праці спала на ректора Шавницького. І треба признати, що він забрав ся енергічно до праці. Дня 22/3 1787 р. зажадала губернія від львівського і перемиського єпископів спису питомців дієц. семинарій, аби ректор знав, кільки має місць приготувати в семинарії. Роздивившись у цілій справі, предложив Шавницький д. 23/4 1787 свої замітки в справі введення в життя *studii rutheni*, а саме зверну увагу губернії на те, що між питомцями з дієц. семинарій є багато жонатих. яких годі приймати до генер. семинарії. Губернія порішила д. 1/5 1787, що жонатих питомців тільки тоді можна прийняти, як відвезуть жінки до родичів або свояків і обійдуть ся без них за весь час своїх студій. Котрий на те не пристане, або не буде міг удержати жінки, такого веліла губернія не приймати.

В тім самім часі, як креовано *studium ruthenum*, вніс про-

¹⁾ Zschokke: Op. cit., ст. 988. ²⁾ Арх. дух. льв. сем. 1792, Губ. з д. 9/2 1792, ч. 4066.

вінціал Василян просьбу, аби губернія допустила до свячень 7 новиків з Добромиля. Губернія дала таку відповідь: „Кандидатів духовного звання, що не покінчили приписаного научного пляну, треба відіслати до генер. семинарії з початком шк. року 1787/8, навіть якби знали тільки краєву мову, бо установлено окремих професорів у тій мові“. Отже Василяни мають їх вислати на свій кошт до генер. семинарії¹⁾. Щавницький у своїм звідомленню з д. 23/4 замітив, що не стане місця для клириків з дієц. семинарій, не то для Василян, і губернія відступила від свого приказу до Василян.

Щоби приготувати місця на аудиторії і приміщення для питомців та професорів *studii rutheni*, ставляв Щавницький проєкт д. 23/4, щоби усунути зі семинарицьких мешкань професорів *studii latini*, котрі від 1784 року мешкали в генер. семинарії, пр. Фінзігер, Фесслер і др. Мабуть, вони про те довідалися і відкликнулись до губернії, бо вона пригадала Щавницькому, що не можна їх усувати із занятих ними кімнат, бо свого часу дістали вони на те дозвіл з придвірної комісії, доки при будові нового семинарицького будинку не подбаєть ся про їх приміщення, „а нові професори (*sc. studii rutheni*) будуть зневолені деінде мешкати, аж збудує ся новий будинок, де буде й для них приміщення“²⁾.

Придвірний декрет з д. 12/5 1787 подавав дальші вказівки в справі *studii rutheni* і очеркував точно богословські студії обняті пляном нового заведення: „Його Цісарська Величність зволив д. 9/3 б. р. розпорядити, щоби духовні кандидати українського клиру в Галичині, котрі не знають латинської мови, а володіють тільки краєвою мовою, вчили ся на рівні з духовними кандидатами латинського обряду, отже аби заведено стільки катедр, скільки їх є в латинській мові на богословським виділі, у польській мові“³⁾. Професорам назначено платню 500 злр. і поручено розписати конкурсе на філософічнім виділі на катедру 1) логіки, етики і метафізики, 2) математики і 3) фізики, а на богословським виділі на катедри: 1) церковної історії, 2) єврейської мови і герменевтики Старого Завіта, 3) грецької мови і герменевтики Нового Завіта, 4) цілої догматики, 5) морального богослов'я, 6) церковного права.

¹⁾ Арх. дух. сем. 1787, Губ. з д. 22/3 1787, ч. 6155. ²⁾ *Ibidem* 1787, Губ. з д. 2/5 1787, ч. 9229. ³⁾ Zschokke: *Op. cit.*, ст. 988. Придвірна комісія мішала, але рідко, *studium lat.* з *ritus lat.*, хотяй часто сама писала: „*ruthenische Kandidaten studii lat. und rutheni*“. Так само мішала часом польську мову з українською, а дуже рідко замість *ruthenische* писала *russische Sprache*.

Окремої катедри пастирського богослов'я не творено, бо й так уже перед тим клирики дієц. семинарії ходили на пасторальну в польській мові на університеті. Професорам *studii rutheni* признавав декрет характер надзвичайних професорів, а до філософічного і богословського виділу мали вони належати о стільки, що стояли під управою директорів філософії і богослов'я¹⁾.

Дня 16/6 1787 вийшов новий придвірний декрет і давав дальші вказівки ректорови Щавницькому на його проєкт предложений д. 23/4 1787 та на замітки Фінзігера з д. 29/4 1787 р. Попередні придвірні декрети з д. 9/3 і 12/5 поручали обсадити всі катедри філософічні (3) і богословські (6) в *studium ruthenum*. Між тим сей декрет з 16/6, йдучи за радою Щавницького і Фінзігера, змінив постанову попередних декретів о стільки, що в шк. році 1787/8 мало складати ся *studium ruthenum* тільки з I. і II. року філософії і з I року теології: „Тому що питомці з дієц. семинарій у шк. році 1787/8 будуть слухати тільки предметів I. року, обсадить ся поки-що тільки катедру: 1. церковної історії, 2. єврейської мови та герменевтики Старого Завіта, натомість дальші катедри богословські будуть обсаджувані в міру потреби; філософічні катедри обсадить ся зараз“.

Рівночасно означувала придвірна комісія шкільні підручники для *studium ruthenum*. Для теоретичної і практичної філософії призначила вона підручник Бавмайстра, для математики підручник барона Вольфа, а для фізики підручник Sigam'a de la Fond. На українську мову (*in die ruthenische Sprache*) веліла лиш перекласти Sigam'a, „а з двох перших печатані вже в Росії переклади можна би на ново видати“. Що до перекладу приписаних богословських підручників на українську мову, поручала перекласти і випечатати Монспергера підручник герменевтики Старого Завіта і обіцяний Щавницьким переклад підручника єврейської мови, уложеного Фесслером. Підручника історії церкви Schröck'a не казала перекладати, „бо вийде небавом підручник зладжений католиком, отже будучий учитель історії церкви має в першій році вчити зі своїх власних записок“. Справу перекладу шкільних підручників віддала придвірна комісія Щавницькому, оставляючи йому волю, або ужити до перекладної праці тих, котрих вичислив у своїм звідомленню з 23/4, або вибрати собі до того інших.

У звязи з перекладом шкільних підручників предкладав Щавницький у своїм звідомленню з д. 23/4, щоби цісар надав кате-

¹⁾ Ibidem: ст. 988—9.

дри без конкурсу тим, котрі перекладуть шкільні підручники. Придвірна комісія на те не згодила ся, але приобіцяла, що перекладчики будуть при надаванні катедр мати першенство, а до конкурсу таки мусять приступити.

Передрук Бавмайстра і Вольфа та взагалі друк усіх шкільних підручників для studium ruthenum мав Щавницький, на приказ придвірної комісії, віддати придвірному віденському друкареви Курцбекови, котрий одержав від Йосифа II. на те виключний привілей і Курцбек мав прислати відповідну свількість примірників до Львова.

У своїм звідомленню з д. 23/4 ставив Щавницький проєкт, щоби при губерніяльнім цензурнім уряді і при Ставропігійській печатні уряд установив—окремого постійного цензора. До того часу користала губернія спершу з услуг хвилево консисторією визначуваних цензорів для українських, російських і церковно-славянських друків. Від р. 1780—1787 був цензором з рамени єпископа канонік Іван Горбачевський, парох Успенської церкви, а від 1787 р. Микола Скородинський, професор пастирського богослов'я на університеті¹⁾. Щавницькому розходило ся о скорий друк шкільних підручників і скоре переведенне їх цензури. Придвірна комісія не згодила ся на той проєкт, „бо з одної сторони не видає ся він потрібний, а з другої сторони нема ніякого фонду на його оплачуванне“²⁾, Згадуючи про потребу установлення окремого цензора при Ставропігії, мав Щавницький на думці Горбачевського, бо побоював ся, що Скородинський яко генер. вікарій, зайнятий дуже справами єпархії, не буде в спроможі скоро перевести цензуру.

Конкуре на 3 філософічні і 2 богословські катедри визначила губернія спершу на 1/5 1787, а опісля пересунула на д. 1/7 1787 і справді того дня він відбув ся³⁾. Придвірним декретом з д. 4/7 1787 змінив цісар свою постанову з д. 9/3, що всі питомці з дієц. семинарій мали перейти до генер. семинарії, в той спосіб, що питомці, котрі в 1787 р. дійсно находили ся в дієц. семинаріях і покінчили науку або її зачали, мають остати дальше в дієц. семинаріях і учити ся після тамошнього научного плану, але нових кандидатів приймати заборонив цісар єпископам. До

¹⁾ Збірник Львівської Ставропігії, т. I. Львів, 1921: Моя розвідка: о. Іван Горбачевський, ст. 92—3; Schematismus für Königreiche Galizien und Lodomerien, 1790, ст. 220. ²⁾ Арх. льв. дух. сем. 1787, Губ. з д. 28/6 1787, ч. 15.192. ³⁾ Нац. Муз. 96, Губ. з д. 29/3 1787, ч. 6531; Арх. льв. унів. Proth. Cons. 1787, ч. 39, 48.

генер. семинарії мали перейти тільки питомці, що покінчили філософію і можуть ходити на I. рік богослова, або зачали ходити на філософію в діец. семинарії, чи на університеті¹⁾. Сей декрет обмежав о стільки скасування діец. семинарій, що вони мали ще так довго естувати, доки не покінчать науки їх питомці з 1787 р. неприяті до генер. семинарії.

Йосифови П. і придвірній комісії залежало на тім дуже, щоби наука в *studium ruthenum* таки почала ся правильно з початком шкільного року 1787/8. Тому незвичайно скоро поладнувала тяжка звичайно бюрократична машина всі справи звязані з отвореннем того інститута. Дня 1/7 1787 відбув ся конкурс на філософічні і богословські катедри, а вже д. 15/7 1787 вийшов придвірний декрет з номінаціями професорів. Катедру теоретичної і практичної філософії дістав Петро Лодий, фізики Андрій Павлович, математики Іван Земанчик, історії церкви Федір Захаріяевич, а єврейської мови та герменевтики Старого Завіта Василянн Арсеній Радкевич з річною платнею 500 злр.²⁾ Всі праці підготовні йшли гладко і скоро, йно справа друку і передруку шкільних підручників для *studium ruthenum* натрафляла на перепони і проволікалась, хоча переклад їх і Шавницьким і його помічниками був у пору зладжений. Проволока виходила з боку друкарів. Придвірний друкар Курцбек, котрий одержав виключний привілей друку і передруку підручників для *studium ruthenum*, зміркувавши, що друк і передрук учебників для провізоричного научного заведення не є корисним інтересом, відступав львівському друкареви Шіллерови свій виключний привілей і Шіллер мав з ним заключити в тій справі окрему угоду. Тому поручила придвірна комісія Шавницькому, щоби всі приписані філософічні і богословські учебники, котрих із Росії не дістане, бо ще не були перекладані на українську мову, а саме: учебник фізики Sigam'a, герменевтику Старого Завіта Монспертера і єврейську граматику Фесслера, о скільки їх переклад ще не зладжений, негайно перекласти на українську мову і напечатати, а з підручника Бавмайстра і Вольфа, о скільки Шіллер не встигне їх на час перепечатати до шкільного року 1787/8, зараз спровадити потрібну скількість примірників з Росії. Рівночасно приказала придвірна комісія Шіллерови, аби займив ся спровадженнем тих учебників з Росії, якби

¹⁾ Арх. дух. сем. льв. 1787, Губ. з д. 19/7 1787, ч. 17.117. ²⁾ Арх. дух. льв. сем. 1787, Губ. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

не встиг їх передрукувати на час ¹⁾). Одначе знову настав у тій справі застій, а привід до сього вийшов з двох боків. Піллер, так само, як Курцбек зрозумів, що друк і передрук учебників для провізоричного *studium ruthenum* не принесе йому зисків, і до угоди між Курцбеком а Піллером не дійшло. Крім того наступила переміна на начальнім становищі в генер. семинарії. Щавницький, організатор і головна пружина в підготовній праці коло введення в життя *studii rutheni*, уступив, а його місце заняв Ант. Ангеллович. Отсі дві причини зложились на те, що *studium ruthenum* вийшло в життя д. 1/9 1787, не маючи ні одного друкованого учебника. Супроти того на основі придвірного декрету з д. 1/9 1787 поручила губернія Ангелловичеві спровадити по 50 примірників Бавмайстра і Вольфа в перекладі на російську мову (*in russischer Sprache*) з Росії. Рівнож приказала собі злати справу що до перекладу прочих учебників, а саме що вже з того є готове ²⁾.

Про заснованне *studii rutheni*, про услівя прийяття до нього і рівночасно про обмеження для вихованців його повідомила з приказу придвірної комісії губернія українське духовенство ще 22/3 печатаною оповісткою. Для певности повідомила, з поручення губернії, львівська консисторія до 12/6 1787 підчинене собі духовенство про утворенне *studii rutheni* і услівя прийяття до нього. Для повноти образу того научного заведення наведу услівя прийяття: 1. Кандидат мав мати скінчених 17 літ. 2. Як що ходив тоді до латинських шкіл, не смів їх переривати („*aby nie był oderwany od szkół łacińskich*“). 3. Мусів уміти і читати і писати по українськи („*aby tak czytać iako u pisać po rusku umiał*“). 4. Предложеною метрикою мав виказати ся, що походить із законно вінчаного подружя. 5. Мав предложити доказ, що родичі або опікуни не мають звідки удержувати його підчас студій. 6. Повинен був мати спосібности і охоту вчити ся філософії і теології, причім наука wraz з побутом у семинарії тривати буде 9 літ. 7. Не міг бути хоровитий, ані мати ніяких хиб, котрі є перешкодою до духовного звання. 8. Коли ходив до нормальної школи, мав долучити свідоцтво з неї. 9. Мав бути родом Галичанином і з львівської дієцезії. 10. О скільки кандидат мав би прикмети, ізза котрих більше надавав би ся до прийяття, чим

¹⁾ Арх. дух. льв. сем. 1787, Губ. з д. 26/7 1787, ч. 17.806. ²⁾ Ibidem 1787, Губ. з д. 13/9 1787, ч. 21.664.

другі, зобов'язаний був на те. предложити свідоцтво¹⁾. — Щавницький подбав і про приміщенне професорів *studii rutheni*, не усуваючи, як того бажала собі придвірна комісія, професорів *studii latini* із мешкань, які вони займали. Федір Захаріасевич уже мешкав в одній кімнаті від 1/9 1786, а Петро Лодий і Андрій Павлович заняли приготовані для себе кімнати 1/12 1787 р. За кімнату мав кождий з них платити місячно 1 fl. Rhein. (злр.) і 45 кр., а за опал 1 злр. 54 кр. місячно. З професорів *studii latini* задержали своє мешканне в генер. семінарії Фінзігер, Фесслер і М. Гарасевич. А всі вони і зі *studii latini* і з *rutheni* мали спільну прикмету, що не платили за чинш і опал, так що аж губернія мусіла звичайно сама відтягати їм з платні залеглу оплату²⁾. Іван Земанчик був, мабуть, уже жонатий, бо наняв собі мешканне десь у місті, а Арсеній Радкевич, як Василянин, проживав у василіянськiм монастирі при св. Юрі.

Рівнож і для питомців *studii rutheni* постарався Щавницький о приміщенне на 44 осіб, бо стільки тоді їх прийнято. Для філософічних викладів визначив сенат на університеті 2 кімнати і Німці професори називали їх „*ruthenische Schule*“. Для богословських викладів, котрі відбувалися в генер. семінарії, не визначено окремих аудиторій, бо відбувалися вони в аудиторіях *studii latini* в годинах вільних від тамтих викладів.

У першім році свого ествовання мало *studium ruthenum* складати ся лише з I. і II. року філософії і I. року теології.

Все було вже приготоване до отворення *studii rutheni* і відбулось воно д. 1/9 1787. По словам Івана Гарасевича, одного з пізнійших учителів *studii rutheni*, тогочасні Українці мали прийняти з вдячністю і одушевленнем отворенне того заведення: „День первий Листопада 1787 є і буде все памятний у життю народнім кожного Галицького Русина“, писав у 67 літ опісля Гарасевич, „в той бо день здійснилось найвисше рішенне; на Філософії і Богословю відізвались учителі народно-церковно руським язиком, а в домашніх вправах тричі тижнево вправлялись наші кандидати духовного звання без виїмка в руським язичі. Се було справжнім одушевленнем слухати, як молоді таланти свою бистроумність у полемічних вправах на своїй рідній мові виявляли і як знаменито в тім так многоважнім ділі просвіти поступа-

¹⁾ Ставропігійський Архів. Приходські акти XXIII, 1069. ²⁾ Арх. лъв. дух. сем. 1789, Губ. з д. 9/12 1789, ч. 28.497.

ли¹⁾. Отворенню studii rutheni приглядав ся Іван Гарасевич як семилітний хлопець²⁾, онісця проживав у свого брата Михайла Гарасевича, професора studii latini i rutheni, як питомець studii latini, в семінарії стикав ся з товаришами studii rutheni, а від 1803—1807 був професором догматики в тім інституті. Тому сміло можемо вважати його майже самовидцем початків studii rutheni і не маємо причини не вірити його словам. — Що справді тодішня наша суспільність і її передові діячі гляділи на studium ruthenum, як на завязок питомого українського університета, рівновартного з латинським університетом, що привняли заснованне того інститута з одушевленням, маємо ще інший доказ із урядових жерел. Наслідник Шавницького в ректораті генер. семінарії, Ангеллович, просив придвірну комісію в 1787 р., саме перед отворенням studii rutheni, „щоби і для грек-католич. питомців studii latini відбувались філософічні виклади в українській мові“. Одначе уряд з огляду на свої задушевні германізаційні пляни на те не згодив ся³⁾. Не зражував ся відмовою Ангеллович і хотяй у шк. році 1787/8 ще не треба було катедри пастирського богослов'я для studium ruthenum, задалегідь домагав ся від придвірної комісії, аби професор пастирського богослов'я в польській мові на studium latinum Михайло Гарасевич викладав той предмет для питомців studii rutheni в українській мові. Одначе знову наспіла відмовна відповідь, „що лектор пастирського богослов'я в польській мові має дальше сповняти свій уряд у дотеперішній спосіб“⁴⁾. Годі отже робити докори нашим тодішнім діячам, що вже зразу не подбали о studium ruthenum, бо всі їх заходи розбивались о неприхильне становище австрійського уряду. На studium ruthenum, як на рівновартне в їх переконанню зі studium latinum, вписувало ся спершу досить кандидатів, що мали укінчену гімназію й філософічний курс у тім переконанню, „że wszystko iedno będzie nauk po Rusku lub też po Łacinie słuchać“. Були отже й кандидати, „którzy mając sposobność nauk po Łacinie słuchania, powodując się atoli Rózkazom Pasterskim (sc. ep. Білянського) ruskie studia traktują“⁵⁾.

¹⁾ Зоря Галицька р. 1851, ч. 61, ст. 494. ²⁾ Ibidem, ст. 518; Ом. Огоновський: Іст. літер. II, 1, ст. 49. ³⁾ Архив Намісництва; Elenchus 1787, ч. 2986; 24.821. ⁴⁾ Ibidem: Elenchus 1788, ч. 4348/5700; 4384/5905. ⁵⁾ Діло 1899, ч. 193.

IV.

Обсаджування катедр.

В *studium ruthenum* обсаджувано катедри в той сам спосіб, що і в *latinum*, а саме на основі правил, поданих у придвірнім декреті з д. 20/5 1786. Всі учительські посади мали дорогою конкурсу одержувати найгідніші кандидати. „Конкурс має“, читаємо в придвірнім декреті, „дослідити спосібности компетентів, а учительський хист полягає на знанню і штуці уділювання його. Про своє знання дає конкурент докази в письменній праці під клявзурою, а про спосіб уділювання знання переконує устний виклад. В тій цілі дістають конкуренти о вчительську катедру питання і задачі до оброблення і обговорення“. Питання на катедри *studii latini* укладав спершу директор дотичного віділу, пізніше директор віденського віділу і пересилано їх через губернію. Конкурс о посаду у Львові відбував ся того самого дня у всіх австрійських університетах. На катедри *studii rutheni* укладав питання директор дотичного віділу, або професор дотичної катедри *studii latini* у Львові. Тільки один був випадок з Земанчиком, що він дістав катедру *studii rutheni* на основі конкурсу в будапештенським університеті, впрочім зголошувались йно бувши студенти львівського університету до конкурсу у Львові.

В означенім придвірною комісією освіти реченци сходили ся усі конкуренти в університеті разом з професорами дотичного віділу. В їх прияві отвирав директор коверту і відчитував теми, а радше питання. Кандидати сідали при осібних столах і писали відповіді через 3 годгни; перед відданнем виробів не вільно було виходити з кімнати. Постійно мав нагляд один з професорів. По письменній вправі слідував зараз устний іспит. Директор віділу отвирав коверту з питаннями, прикликував одного по другім конкурента, котрі на ту тему викладали з катедри. По вислуханню всіх — спершу висказував, опісля писав кожний з професорів віділу негайно свою оцінку про конкурента. Директор збирав їх оцінки, коротко зясовував і укладав також від себе лісту кандидатів після їх вартости. Всі акти конкурсу відсилено до губернії, а вона до придвірної комісії просвіти, куди надходили праці та оцінки зі всіх університетів та ліцеїв. На внесенне придвірної комісії іменував цісар професорів університету, чи ліцею¹⁾. А що

¹⁾ Finkel: Op. cit., ст. 132; Моя розвідка: Іван Лаврівський, ст. 71.

нераз при оцінці спосібностей кандидатів приходило між професорами до острих суперечок, а навіть сварні, тому приказала в 1812 р. придвірна комісія, щоби кождий з професорів при конкурсі подавав окремо від себе свою думку на письмі¹⁾.

А. Катедри на філософії.

Потребу і обсяг філософічного українського інститута так очеркнув придвірний декрет з 9/3 1787: „А що необхідно потрібним є, щоби українські кандидати духовного звання, заким їх допустить ся до богословських студій, підготовили ся до того через науку основних предметів філософічних студій, — бо неможливо, щоби з хісною могли віддавати ся науці богословя, коли перед тим не пізнають філософічних засад і коли їх не введе ся в правільне думанне — мають вони на разі через 2 роки в генер. семінарії слухати філософії, а саме в I. році теоретичної і практичної філософії, в II. році фізики, а на обох роках також математики. Всі ті предмети мають викладати ся в краєвій мові“²⁾. Кермуючись провідною думкою, щоби подати пропедевтику до богословських студій, по його думці, необхідну, заснував уряд тільки 3 катедри: філософії, математики і фізики. Для порівняння подаю число катедр на філософічнім виділі *studii latini*: 1. логіка, етика і метафізика; 2. математика чиста і примінна; 3. геометрія; 4. фізика; 5. всесвітня історія; 6. історія природи з фізичною географією, технольогією і рільництвом; 7. дипломатика і нумізматики; 8. клясична філльоґія і естетика; 9. німецька мова і письменство³⁾. Всего того, що безпосередно для будучого священника і при науці богословя непотрібне, як зайве в *studium ruthenum* не введено. Конкурс на 3 катедри визначено спершу на 1/5 1787, а опісля пересунено його на 1/7 1787⁴⁾ і справді він тоді відбув ся, а 15/7 послідувала обсада тих 3 катедр.⁵⁾

1) Proth. Cons. 1812, ч. 317. 2) Арх. дух. льв. сем. 1787, Губ. з д. 22/3 1787, ч. 6466. 3) Арх. льв. дух. сем. 1797; Фінкель: Op. cit., ст. 62—76; 350—1. 4) Нац. Музей 96. Губ. з д. 29/3 1787, ч. 6531; Арх. льв. унів. Proth. Cons. 1787, ч. 39, 48. Арх. Намісництва, Elenchus 1787, ч. 2601, 12.475. 5) Арх. льв. дух. сем. 1787, Губ. з д. 25/8 1787, ч. 20.468.

I. Катедра логіки, етики і метафізики.

Єствувала від 1/9 1787 до 1/9 1803. Платню з нею получено у висоті 500 злр. О наданні тої катедри без конкурсу просив Андрій Ангеллович, „бо він може виказати ся свідоцтвами“. Губернія відмовила його просьбі і зін до конкурсу не приступав. Конкурс відбув ся д. 1/7 1787 р. Катедру дістав Петро Лодий і займав її, яко звичайний професор, від 1/9 1787 до 1/4 1802, т. є. до часу, доки не дістав такої самої катедри *studii latini* на Ягайлонськім університеті в Кракові. Від 1/4 1802 до 1/9 1803 займав ту катедру Іван Лаврівський, спершу яко суплент, а потім яко надзвичайний професор (*provisorius professor*) за половину платні, т. є. за 250 злр. Лаврівський вчив до 1/9 1803, себто аж до скасування I. року філософії в Українськім Інституті. Виклади відбувались на основі приписаного підручника Христіяна Бавмайстра, перекладеного Лодием на макаронічну російську мову з українськими і церковно-славянськими примішками і виданого печатю 1790, накладом Ставропігійського братства. За цілий час єствования тої катедри викладали Лодий і Лаврівський в українській мові.

Лодий від 1/9 1787 до 1/4 1802, Лаврівський від 1/4 1802 до 1/9 1803.

II. Катедра математики чистої і примінної.

Єствувала на I. році від 1/9 1787 до 1/9 1803, а на II. році від 1/9 1787 до 1/9 1804. Платня з нею сполучена виносила рівнож 500 злр. Конкурс на неї відбув ся вперве дня 1/7 1787. Від 1/9 1787 до 1/9 1794 займав її, яко звичайний професор, Іван Земанчик. В 1794 році—одержав він катедру фізики *studii latini*. Уряд не мав наміру розписувати конкурсу на опорожнену по нім катедру математики *studii rutheni* і обсаджувати її постійно. Тому запитувано його, чи не обняв би заступства її за 250 злр. Земанчик годив ся під услівем, що визначить ся йому години і в рекреаційні дні. Спротивив ся тому учительський збір філософічного виділу, бо через те попсував ся би лад заведений у викладах, і звертав увагу на те губернії, що Земанчик і так уже перетяжений працею. Тимчасом, аби не було перерви в науці, обняв заступство катедри Лодий. Уряд розписав конкурс на сю катедру на д. 15/12 1794. Приступив до конкурсу слухач права Ілля Мохнацький. Оцінка філософічного виділу випала для Мохнацького некорисно; „На основі більшости

голосів учительського збору не можна було предложити Мохнацького як кандидата на катедру; бо він у письменнім виробі, мимо пильності, ревности і талановитости, виявив за. мале знання. Його устний виклад оцінено однодушно як виразний і порядний“. В виду такої оцінки про надання йому катедри не могло бути й бесіди. Рівночасно внїс просьбу о сю катедру Лодий. Фільософічний виділ його підпер, а уряд дуже радо поручив Лодиеви заступство української катедри математики за 250 злр., бо заробляв на тім інтересі на чисто 250 злр. Даром ждав Мохнацький цілий рік відповіди з губернії. В липні 1795 просив він губернію о при-спішенне видання оцінки його педагогічного успосібнення, але відповіди не одержав. Аж у 1798 р. видав йому фільософічний виділ свідоцтво про спосібности виявлені при конкурсі на українську катедру математики¹⁾. Таким чином від 1/9 1794 до 1/4 1802 заступав Лодий українську катедру математики за 250 злр., але викладав по польськи, як то сам записав власноручно в 1801 р. По відході Лодия до Кракова заступав ту катедру Земанчик від 1/4 1802 до 1/9 1803 на I. році, а до 1/9 1804 на II. році фільософії за 250 злр. і викладав по українськи.

На I. році була чиста математика, а на II. практична, при-мінна, а радше геометрія або геодезія, т. є. наука помірив, триян-туляції і т. д. Виклади відбувались на основі приписаного під-ручника Вольфа: „Mathesis Wolfiana“ і Kästners: „Anfangs- gründe der angewandten Mathematik“. Викладною мовою була українська від 1/9 1787 до 1/9 1794, від 1/9 1794 до 1/4 1802 польська, а від 1/4 1802 до 1/9 1803 і 1/9 1804 знову укра-їнська.

I. Земанчик 1/8 1787 до 1/9 1794; II. Лодий 1/9 1794 до 1/4 1802; I. Земанчик від 1/4 1802 до 1/9 1803 і 1/9 1804.

III. Катедра фізики.

Єстувала від 1/9 1787 до 1/9 1804 з платнею 500 злр. Конкурсе на неї відбув ся д. 1/7 1787. Від 1/9 1787 до 1/9 1788 займав її, яко звичайний професор Андрій Павлович. В 1788 році дістав він катедру морального богословя studii latini і ru-theni, а опорожнену катедру фізики по нїм заступав Земанчик від

¹⁾ Proth. Consess. 1794, ч. 1309; р. 1795, ч. 694; р. 1798, ч. 1206; Proth. fac. phil. 1794 засідання III. з 19/11 1794 і V. засідання з д. 3/2 1795.

1/9 1788 до 1/9 1804 за 250 злр. Оба викладали по українськи.

За підручник служив спершу учебник Sigam'a de la Fond, а опісля: *Erxlebens Anfangsgründe der Naturlehre. Göttingen 1794.*

1. Андрій Павлович 1/9 1787 до 1/9 1788. 2. Іван Земанич 1/9 1788 до 1/9 1804.

Б. Катедри на теології.

Придвірний декрет з д. 9/3 1787 так очеркував обсяг богословського Українського Інститута: „Той научний і виховний інститут має обнімати всі ті научні предмети, котрих учить ся в латинській мові“, а декрет з 12/5 1787 виразно приказував, „аби було стільки українських катедр в тім інституті, скільки їх є на богословськім виділі в латинській мові“¹⁾.

І. Катедра історії церкви.

Єстувала від 1/9 1787 до 1/9 1805 з платнею 500 злр. Конкурс на неї відбув ся дня 1/7 1787. Професор був обов'язаний поруч історії церкви виложити ще короткий начерк богословської енциклопедії і богословської літератури.

Займав її, яко звичайний професор, Федір Захаріясевиц від 1/9 1787 до 15/5 1792. Коли Захаріясевиц обняв посаду II. віцектора в генер. семинарії, обняв катедри історії церкви *studii latini et rutheni* Андрій Білецький. Уважав себе при тім Білецький звичайним професором *studii latini* і побирав за неї 500 злр., а за українську катедру діставав 250 злр. Уряд зискував на тім 250 злр. Білецький учив від 15/5 1792 до 1/4 1797. Тоді він занедужав і аж до остаточного переходу його на парохію в Биличі з початком 1800 р. тривало стійне його заступство. Від 1/4 1797 до 11/1 1798 заступав обі катедри Федір Захаріясевиц, від 11/1 1798 до 9/10 1798 українську катедру вів Амос Іван Яворський, а від 9/10 1798 до 30/9 1803 спершу яко суплент, а по уступленню Білецького, яко надзвичайний професор, займав ту катедру Іван Лаврівський за 250 злр., а від 30/9 1803 до 1/9 1805 Константин Липницький яко надзвичайний професор, спершу за 250 злр., потім за 300 злр.

¹⁾ Арх. лъв. дух. сем. 1787, Губ. з д. 22/3 1787. ч. 6466; Finkel: Op. cit., ст. 87; Zschokke: Op. cit., 988—9.

В шк. році 1787/8 на поручення придвірної комісії викладав Федір Захаріясеви́ч після власних записок, а в сліду́ючій уже році шкільні́м після приписаного учебника Матвія Данненмаєра. Захаріясеви́ч переложив його на церковно-славянську мову, сильно підмішану живою українською мовою, а Ставропигійське братство видало його переклад своїм накладом у р. 1790. На основі того підручника викладано в Українськiм Інституті до 1/9 1805, т. є. до скасування катедри.

1. Федір Захаріясеви́ч 1/9 1787 до 15/5 1792. 2. Андрій Білецький 15/5 1792 до 1/4 1797. 3. Федір Захаріясеви́ч 1/4 1797 до 11/1 1798. 4. Амос Іван Яворський 11/1 1798 до 9/10 1798. 5. Іван Лаврівський 9/10 1798 до 30/9 1803. 6. Константин Липницький 30/9 1803 до 1/9 1805.

II. а) Катедра єврейської мови і герменевтики Старого Завіта.

Єстувала вона від 1/9 1787 до 1/9 1788 з платнею 500 здр. Конкурс на неї відбув ся д. 1/7 1787. Різнилась вона від такої самої катедри *studii latini* тим, що обіймала тільки єврейську мову, підчас коли в *studium latinum* викладано єврейську, сирійську, халдейську і арабську мову. В *studium latinum* до шк. року 1787/8 включно була ще друга катедра грецької мови і герменевтики Нового Завіта. Від шк. року 1788/9 настало вкорочення студій. Придвірний декрет з д. 26/8 1788 скумулював обі катедри: „Обі герменевтики Ст. і Нов. Завіта мають з огляду на свої засади і правила найбільше точок схожих і можуть бути стягнені; отже біблійну герменевтику з початками єврейської і грецької мови має викладати на I. році один професор, а в Українськiм Інституті має професор герменевтики Ст. Завіта і єврейської мови рівночасно обняти герменевтику Нов. Завіта і грецьку мову“¹⁾. Таким чином єстувала в Українськiм Інституті тільки 1 рік катедра єврейської мови і герменевтики Ст. Завіта після давнішого научного пляну, введеного придвірним декретом з дня 16/6 1785, а змодифікованого для *studium ruthenum* придвірним декретом з д. 12/5 1787.

б) Катедра єврейської та грецької мови і герменевтики Ст. і Нов. Завіта.

В тім виді єстувала ся катедра від 1/9 1788 до 1/9 1805 Катедру в першій виді, а оісля у другій займав від 1/9 1787

¹⁾ Арх. льв дух. сем. 1788. Іуб. з д. 5/9 1788, ч. 20.665.

до 1/9 1791, яко звичайний професор, Василянн Арсеній Радкевич. В р. 1791 одержав він ту саму катедру *studii latini* з платнею 500 злр, а рівночасно задержав українську катедру за 250 злр. і викладав аж до знесення I. року богословя в *studium ruthenum*, до 1/9 1805. В *studium latinum* вернено скоро до давного розділу обох герменевтик, в *ruthenum* так скумульована катедра остала до кінця.

Щоби професора скумульованої катедри довго не задержувала наука біблійних мов (єврейської і грецької), мав він у школі обмежитись лиш до початків, а дальшу науку обовязані були префекти студій продовжати і доповняти: під його проводом дома в семінарії. До точного вивчення єврейської і грецької мови мав запрягати професор не всіх слухачів, а тільки тих, котрих ректор семінарії вкаже з огляду на їх спосібности, або коли самі того забажають. А щоби слухачі навчилися примінювати правила герменевтики практично і щоби навчилися розуміти св. Письмо і користати з нього, мав професор підчас викладів пояснювати з ними деякі важніші і тяжші місця після герменевтичних правил курсорично. Крім того за окремою заплаатою мав у неділю і свята по богослуженню в семінарії відбувати зі всіми слухачами богословя ексезетичні вправи і при тім пояснювати герменевтично не тільки поодинокі місця св. Письма, але переводити ексезесу цілих розділів¹⁾. Радкевич відбував незвичайно вміло ексезетичні вправи так, що вони дуже подобались Ангелловичеві, ректорові семінарії і Фінзігерові, директорові богословських студій. На жаданне Фінзігера, а за згодою губернії, мусіли всі питомці *studii latini* і *rutheni* брати в них участь.

Єврейської мови вчив Радкевич на основі граматики Фесслера, грецької після Тренделенбурга: *Anfangsgründe*, герменевтики Ст. Завіта після Моспертера, а герменевтики Нового Завіта після Черного. Радкевич уложив на основі тих підручників учебник для *studium ruthenum*, дуже цінений його сучасниками.

В *studium ruthenum* з ексезетичних вправ, які переводив професор злучених герменевтик і біблійних мов, утворено в 1792 році на жаданне Фінзігера, а по заведенню концессу на жаданне репрезентанта богословських студій Ангелловича окрему катедру ексезези св. Письма, так що професор давної катедри вчив на I. році теології в I. півроці початків єврейської мови, єврейських старинностей і введення у Старий Завіт, а в II. півроці грецької

¹⁾ Арх. льв. дух. сем. 1788. Губ. з д. 5/9 1788, ч. 20.665.

мови і введення у Новий Завіт, а все инше припало професорови нової катедри.

Арсеній Радкевич 1/9 1787 до 1/9 1805.

III. Катедра догматичного богослов'я.

Єстувала від 1/9 1789 до 1/9 1807 з платнею 500 злр. Конкурс на неї відбув ся 15/5 1789. Новий научний план з д. 26/8 1788 злучив I. і II. часть догматики і додав до неї полеміку. „Догматики, котра еще дальше поплутана з шкільними поглядами і зайвими спекуляціями, має учити 1 учитель протягом 1 року, а може то статись без шкоди для науки, коли в ній буде вчити ся тільки чистих засад релігії і дійсних правд віри. Все те має професор пропустити, що не веде до чистого научного пояснення правд віри, щоби основна і повна наука не терпіла через зайві додатки“¹⁾.

В шк. році 1788/9 на II. році теології в studium ruthenum було лиш 4 слухачів і тому не хотів уряд отворити вже в тім році катедри догматики, а поручив ректорови семинарії Ангелловичеви, щоби під його проводом і наглядом викладав догматику для тих 4 слухачів, яко корепетитор, Йосафат Мохнацький, а конкурс на ту катедру визначила губернія аж на д. 15/5 1789. Мохнацький почав викладати, але, мабуть, з мовою не міг собі ради дати, і від 1/10 1788 до 18/1 1789, с. є. до своєї смерти викладав Михайло Дудинський, а від 18/1 1789 до 1/7 1789 Михайло Могильницький. Ангеллович предкладав Могильницького по відбутім конкурсі дня 15/5 1789, а губернія Модеста Гриневецького й Михайла Миговича. Одержав катедру Модест Гриневецький. Від 1/9 1789 до 1/9 1793 займав сю катедру Гриневецький, яко звичайний професор, а від 1/9 1793 одержав латинську катедру догматики з 500 злр., а задержав українську катедру за 250 злр. Гриневецький викладав в studium ruthenum до 1/9 1795. В тім році він занедужав і його заступав від 1/9 1795 до 1/9 1796 Федір Захаріясевиц, а від 1/9 1796 Іван Дудкевич. В р. 1797 відпрошував ся дуже Гриневецький, подужавши, від української катедри догматики і бажав задержати тільки латинську катедру, але уряд не хотів його звільнити, а годив ся на заступство, бо треба би було розписувати конкурс і надавати постійно катедру, а се зараз коштувало би було дорожше. Вкінці таки розписала губернія конкурс на д. 20/5 1798 і провізорично дістав ту

¹⁾ Арх. льв. дух. сем. 1788. Губ. з д. 5/9 1788, ч. 20.665.

українську катедру, яко надзвичайний професор, Іван Дудкевич. Вчив він догматики в *studium ruthenum* від 1/9 1796 до 1/9 1798 яко суплент, а від 1/9 1798 до 1/9 1803 яко надзвичайний професор. По його заспендованню заступав сю катедру від 1/9 1803 до 1/10 1803 Модест Гринецький, але знов відпрошував ся від неї. Від 1/10 1803 до 10/10 1803 заступав її Федір Захаріясеви́ч, а від 10/10 1803 до 1/9 1807 спершу як суплент, а опісля яко надзвичайний професор, Іван Гарасевич.

В шк. році 1788/9 і 1789/90 уживано підручників *Gazzanig'u* і *Bertieri*, а від шк. року 1790/1 *Klürff'a*. Гринецький уложив на основі *Klürff'a* і Тобенца (патрольо́гія) підручник для *studium ruthenum*, високо цінений сучасниками і пізнішими.

Йосафат Мохнацький 1/9 1788 до 1/10 1789. Михайло Дудинський 1/10 1788 до 18/1 1789. Мих. Могильницький 18/1 1789 до 1/7 1789, всі 3 під кермою і наглядом Ангелловича. Мод. Гринецький 1/9 1789 до 1/9 1795. Федір Захаріясеви́ч 1/9 1795 до 1/9 1796. Іван Дудкевич 1/9 1796 до 1/9 1803. Модест Гринецький 1/9 1803 до 1/10 1803. Федір Захаріясеви́ч 1/10 1803 до 10/10 1803. Іван Гарасевич 10/10 1803 до 1/9 1807.

IV. Катедра морального богослов'я.

Єстувала від 1/9 1788 до 1/9 1809 з платнею 500 згр. Конкурс на неї відбув ся 1788 р. Хоча у шк. році 1788/9 було на II. році теоло́гії в *studium ruthenum* лиш 4 слухачів, катедру морального богослов'я обсаджено, бо лучав ся корисний інтерес від разу для австрійського уряду, а саме опорожнену катедру морального богослов'я *studii latini* надав він Андрієви Павловичеви з тим, що за 250 згр. має рівночасно займати й українську катедру. Павлович викладав до 15/9 1794, бо тоді тяжко занедужав. Від 15/9 1794 почав заступати обі його катедри Матвій Шанковський, зразу тимчасово, а від 14/2 1795, с. є. від смерти Павловича, стійно. Небавом опісля відбув ся конкурс на обі катедри *latini* і *rutheni studii*. Станули до него Матвій Шанковський, Іван Костецький і Франц Ксаверій Захаріясеви́ч, вірменський священник. Декан богословського виділу в р. 1795 Іван Потоцький, Вірменин, поводи́в ся при конкурсі сторонничо, підпираючи свого земляка Франца Захаріясеви́ча. Так пр. Захаріясеви́ч що-йно пізні́ше долучив до подання метрику. Внесли за те жалобу на Потоцького професори Українці. Потоцький оправдував ся перед губернією, „що при конкурсі не поводи́в ся протизаконно, як ду-

мають українські професори“¹⁾. Губернія признала слушність Українцям і на її приказ відбув ся конкурс вдруге дня 20/1 1796. Справа закінчилась так, що обі катедри одержав Шанковський, Потоцького квієсковано, а Захаріясевиचेви приобіцяно найближшу катедру, що опорожнить ся²⁾. Мабуть, в користь Шанковського рішив тут головно грошевий момент, т. зв. Spaarsystem, бо латинську катедру займав за 500 злр., а українську за 250 злр., а якби Захаріясевич дістав був латинську катедру, треба було би окремо обсаджувати українську і платити знову 500 злр. Шанковський займав катедру від 15/9 1794 до 27/5 1796 jako суплент, а від 27/5 1796 до 1/9 1803 jako професор. Коли в 1803 році Шанковський дістав парохію в Городенці, опорожнились знову обі катедри. Старав ся о їх заступство Іван Лаврівський. Директор богословського виділу, вірменський архієпископ, Іван Шимонович, протегував усіми способами на латинську катедру свого земляка Теодата Марамороша, а на українську катедру Константина Липницького. Лаврівський, знаючи про те, яким на него духом дише Шимонович, відніс ся просто до губернії, котра порішила в користь Лаврівського, хоча Шимонович уже поручив був обом своїм кандидатам виклади. Від 1/9 1803 до 30/9 1803 викладав в українській мові моральне богослове Константин Липницький, а від 30/9 1803 до 1/9 1809 Іван Лаврівський.

Придержували ся вони при викладах підручника: *Positiones W. Schanza*.

А. Павлович 1/9 1788 до 15/9 1794. М. Шанковський 15/9 1794 до 1/9 1803. Константин Липницький 1/9 1803 до 30/9 1803. Іван Лаврівський 30/9 1803 до 1/9 1809.

Ще перед заснованнем катедри склалась цікава подія з підручником для неї. Тому, що в дієц. семінаріях уживано до року 1784/5 побіч підручника єзуїта Бузенбавма³⁾, при викладах мо-

¹⁾ Proth. Consess. 1795, ч. 301, 762, 775. ²⁾ Proth. Consess. 1796, ч. 677. ³⁾ X. Józef Brown: Biblioteka pisarzów assystencyi polskiej Towarzystwa Jezusowego. Poznań 1860, ст. 481: Busenbaum Herman: Medulla Theologiae moralis. Lublini, off. Forsteri 1655; Sandomiriae typ. S. J. 1753, Braunsbergae 1732. Підручник Бузенбавма ще в р. 1774 був на індексі в австрійського уряду. Дня 2/9 1774 поручила придвірна комісія галицькій губернії наглядати, аби не вчено по монаших семінаріях після невідповідних підручників („verwerfliche Bücher“), а передусім заборонила підручник морального богослов'я Бузенбавма. (Cfr. X. Wł. Chotkowski: Historia polityczna Kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy, Краків 1909, II., ст. 305). Тому в 1787 р. пригадував бі-

рального богослова також печатаних р. 1760. у Львові, а рівнож у Почаєві т. зв. „казусів“, с. е. Богословії нравоучителної, перекладених з підручника уніятського митрополита Льва Кишки¹⁾, носив ся уряд з думкою, чи би не ужити того підручника і в *studium ruthenum*. Хтось пустив ся на містифікацію, а саме вислав до придвірної комісії анонімний донос, що університет видав критику підручника Кишки і що особливо остро осудив VI. розділ, де подані „*casus Bullae Coenae*“. Уряд дав себе зловити на ту шутку і зажадав від університету точного звідомлення про критику твору Кишки, про привід до тої критики, зясування замітів проти того твору, а особливо проти VI. розділу. Розходило ся не так про цілий твір, як про буллу *in coena Domini*, бо ще Марія Тереса поручила була, щоби з книжок видирати або заклеювати буллі: *in coena Domini* і *Unigenitus*²⁾. Всі професори зробили великі очі, не розуміючи, чого від них хочать. Директор богосл. виділу Фінзігер написав, що ніхто з членів богословського виділу не знає про якусь критику. На те дописав Köfl, директор правничих студій, що коли богосл. виділови, а особливо українським професорам нічо про те незвісно, треба *circulando* розіслати запит по всіх професорах у тій справі. І професори всіх 3 виділів: філософ., медичного і правничого, один за другим записували, що їм звісно про Кишку і про його твір. Професор всевітної історії на філософії Zehnmark записав отсі слова: „Мені митрополит Кишка („Kizka“) і його наука моралі так незвісні, як колиб він на місяці писав“, а ексфранцішканець і завзятий ісповідник ма-

бліотекар Bretschneider, що „Бузенбавм є книжкою, котру належить нищити по думці високого Припису“. (Архив Памісництва, Унів. акти 8 А. Губ. 20/9 1787, ч. 21.732). Губернія д. 1/10 1789 повчила окружний суд в Станиславові, „що не можна продавати книжки: *Medulla Theologiae*, котра найшла ся в спадковій масі бл. єпископа Карвоселецького, а треба її знищити“. (Архив Намісн. Elenchus 1789, ч. 5.069, 20.975). Підручника Бузенбавма вживано від 1779 до 1784/5 в наших дієц. семінаріях і тому не диво, що уряд кривим оком глядів на ті семінарії і вкінці вигнав Бузенбавма і відтам.

¹⁾ Лев Кишка: „*Nów różnych przypadków z pełni Doktorów Theologii Moralney zjawiony, to jest Kazusy Ruskiemu Duchowieństwu*. Lublin 1693. В II. половині XVIII. ст. перекладено тої підручтик на тодішню книжню мову п. з. Богословія нравоучителная. В буденнім життю й на книгарськім торзі називано підручник „казусами“. Перед заснованнєм дієцез. семінарій містили „казуси“ *summu*м знання з моральної теології, вимаганого від уніятських кандидатів до свячень. ²⁾ Zschokke: *Op. cit.* 48.

сонства Гнат Мартинович, професор фізики, так поглузував собі: „Як богословська наука моралі від 7 літ росте або упадає, о скільки її Кишка („Kiska“) поправив, або ще більше затемнив, зовсім мені незвісно“. Професори богосл. виділу, заінтриговані справою, купили собі один примірник казусів Кишки, розглянулись у ній, зладили його оцінку і просили о ближші пояснення. Небавом наспіла відповідь від губернії, що хтось допустив ся містифікації, виславши анонімний донос до придвірної комісії¹⁾. Митрополитови Кишці колись і приснитись не могло, що в несповна 100 літ по смерті його особа і його твір нароблять стільки шуму на Йосифінському університеті! Що австрійський уряд так нервозно відьликував ся на анонімний донос, стане нам зрозуміле, як пригадаємо собі, що він ще в р. 1774 поставив на індексі заборонених підручників твір Бузенбаума за поміщені там буллі: *In coena Domini i Unigenitus*. Адже Марія Тереса розпорядила, „щоби буллі *in coena Domini i Unigenitus* видирати з богословських підручників або заклеювати“, а декрет з 11/5 1782 поручав, „що богословські професори на висших школах мають подавати ученикам тільки погляд на буллю *Unigenitus*, а в школі і при прилюдних нагодах не сміють запускати ся в диспути *pro vel contra*“²⁾. Донос міг вийти з кругів невдоволених із засновання *studii rutheni*, будьто з оточення лат. архієпископа, або з василянських кругів, аби утруднити працю Шавницького і Ангелловича над заснованнем *studii rutheni*. Вислід був такий, що Богословія *нравоучительная* не могла послужити підручником для *studium ruthenum*.

VI. Катедра екзегези.

Стувала від 1/9 1792 до 1/9 1806 з платнею 500 згр. Без конкурсу обняв її професор пастирського богословя в польській мові Михайло Гарасевич за 250 згр. З екзегетичних вправ, які відбував Арсеній Радкевич, професор біблійних мов єврейської і грецької та герменевтики Ст. і Нов. Завіта, утворив уряд в р. 1792 на жаданне богословського виділу і консеccу окрему катедру екзегези св. Письма („*Exegesis sanctae Scripturae*“). Репрезентант богословського виділу в консеccії Антін Ангеллович поставив

¹⁾ Арх. льв. унів. Персональні акти ч. інв. 74. Губ. з д. 14/2 1788, ч. 3.177. Proth. Cons. 1788, ч. 10, 31, 37. ²⁾ Zschokke: Op. cit., ст. 48—9.

внесенне, щоби надано без конкурсу сю катедру М. Гарасевичеві, котрий обняв її від 1/9 1792. Викладав в українській мові. В р. 1796 заступав сю катедру Іван Дудкевич, а від 3/10 1797 обняв заступство Михайло Левицький. Він почав був викладати по польськи, але на жалобу Сабатовського придвірна комісія приказала йому викладати по українськи. Левицький заступав ексетезу до 1/10 1800. Від 1/10 1800 обняв заступство Іван Дудкевич. По його усуненню учили від 1/9 1803 до 17/9 1803 Михайло Левицький, від 17/9 1803 до 1/5 1805 Федір Захаріясевиц, а по його резігнації Григорій Миленевич від 1/5 1805 до 1/9 1806, с. е. до скасування сеї катедри.

Підручник до ексетези уложив Михайло Гарасевич і після того рукописного учебника вчили його заступники¹⁾.

М. Гарасевич 1/9 1792 до 1796. Іван Дудкевич в р. 1796. М. Левицький 1/10 1797 до 1/10 1800. Іван Дудкевич 1/10 1800 до 1/9 1803. М. Левицький від 1/9 1803 до 17/9 1803. Федір Захаріясевиц 17/9 1803 до 1/5 1805. Григорій Миленевич 1/5 1804 до 1/9 1806.

VII. Катедра пастирського богослов'я, гомілетики, катехитики і педагогіки.

Від 1784 викладано на Йосифінськiм університеті пасторальну в латинській мові. З кінцем 1785 поставив директор богословського виділу Фінзітер внесенне, щоби побіч латинської катедри пасторальної оснував уряд другу катедру в польській мові для питомців — галицьких уродженців. Йосиф II. не пристав на те і рішив, що пасторальну треба викладати для Поляків і Мадярів (für die Ungarn und Polen) в латинській мові, а питомців V. і VI. року треба вправляти в їх рідній мові при гомілетичних вправах і катехизації²⁾. Але небагом змінив цісар свою думку і придвірним декретом з д. 26/4 1786 оснував другу катедру пасторальної в польській мові і поручив на неї розписати конкурс³⁾. Хоча професор пасторальної в латинській мові Скородинський просив, щоби йому надано свіжо отворену польську катедру без конкурсу, придвірна комісія не згодилась. Конкурс таки відбув ся, Скородинський станув до него і одержав польську катедру. Рівно-

¹⁾ Зоря Галицька 1851, ч. 64, ст. 517. ²⁾ Proth. Cons. 1785, ч. 175, 191, 218; р. 1786, ч. 29. ³⁾ Zschokke: Op. cit., ст. 300; Proth. Cons. 1786, ч. 74, 82, 90.

часно відбув ся конкурс на латинську катедру, що опорожнювала ся по Скородинськїм і дістав її Вірменин, Іван Потоцький. На приказ придвірної комісії переклав Скородинський на польську мову підручник Їфтшіца. Видав його Скородинський своїм накладом¹⁾. Придвірним декретом з дня 10/10 1787 управили придвірна комісія виклади пастирського богословя з огляду на 2 обряди: „Тому, що професор пасторальної латинського обряду мати буде також учеників грецького обряду, а навпаки професор грецького обряду буде учити слухачів лат. обряду (бо много Українців (Ruthenen) не розуміють польської мови і много латинників знову тільки по польськи розуміє), має директор богосл. студій подбати, щоби оба професори пасторальної з кінцем шк. року повчили слухачів свого обряду душпастирства“²⁾. В такий спосіб від шк. р. 1787/8 учив Скородинський усіх Галичан гр. і лат. обряду, а Потоцький усіх угорських питомців. Тимчасом по заснованню studii rutheni треба було з початком шк. року 1789/90 завести у тім заведенню катедру пастирського богословя. Ангеллович поручив тимчасово виклади професорови польської пасторальної М. Гарасевичеви. Гарасевич почав викладати в українській мові³⁾. Рівночасно жадав Ангеллович від губернії і придвірної комісії потвердження його розпорядку, щоби пасторальну викладано в studium ruthenum в українській, а не в польській мові. До двох ествуючих катедр в латинській і польській мові мав уряд супроти того заложити ще й третю українську. Грошева сторона перемогла. Аби не оплачувати третьої катедри, вхопив ся уряд викруту, що на польську пасторальну ходили гр.-кат. і римо-кат. слухачі studii latini, отже можуть ходити і слухачі studii rutheni. І тому придвірна комісія не згодилась на внесенне Ангелловича⁴⁾. Окремої катедри пастирського богословя для studium ruthenum не отворено; професор пасторальної в польській мові вчив усіх галицьких питомців studii latini і rutheni разом. — Хибно подає проф. Фінкель, що пасторальної в польській мові учено від 1784. Спершу була лишень латинська катедра, бо якби була польська катедра, не потребував би Скородинський у 1786 р. ставати задля неї до конкурсу, а був би її задержав і тільки був би відбув ся конкурс на лат. катедру. Рівнож упадає, як незгідна з правдою вістка, подана Огоновським, а залюбки цитована польськими дослід-

¹⁾ Proth. Cons. 1786, ч. 117, 119, 120, 171; р. 1787, ч. 7, 17, 52.

²⁾ Zschokke: Op. cit., 300—1. ³⁾ Огоновський О.: Op. cit., II, 1, ст. 53. ⁴⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 84.

никами, немов-то „самі Русини домагались викладѣвъ польськихъ“ в виду виразних слів: „Gubernium bedeutet, wie nach Vermög Hofdekrets vom 26 Mai der Vorschlag des griechischen Gen. Sem. Rektors Angelowicz, nach welehem Mogilnicki Michael Korrepetitor der Dogmatik in der ruth. Sprache verbleiben solle... genehmiget wird; hingegen findet der Vorschlag, womit die Pastoraltheologie in ruth. Sprache vorgetragen werden sollte, nicht statt“¹⁾. Самі Русини навпаки не хотіли польських викладів, а домагались українських, натомість австрійський уряд накинув їм польські виклади силою. Таких легенд, безкритично повторюваних дослідниками *studii rutheni*, є прямо в брід! Так отже питомці *studii rutheni* зневолені були ходити на виклади пасторальної в польській мові. Для питомців гр. обряду викладав Гарасевич побічні предмети, злучені з пасторальною, як гомілетику, катехитику і педагогію в українській мові. Від р 1796 почав Гарасевич занедбувати катедру, будьто задля хвороби, будьто ізза занять у консисторії. В році 1796 заступав його Іван Дудкович. В р. 1797 жалував ся на него ректор семинарії Сабатовський, що по польськи переводить гомілетичні вправи. Придвірна комісія приказала Гарасевичеви уживати української мови. В році 1798 занедужав Гарасевич на очі і від 3/9 до 3/11 заступав за него пастирське богослове Михайло Домбровський, а катехитику Франц Ксаверій Захаріяевич. Від 13/10 1799 обняв заступство катедри Михайло Левицький, зразу яко сулент, а від 16/9 1800 яко надзвичайний професор і займав її до 1/12 1804. Від 1/12 1804 до 1/9 1807 заступав катедру Теодат Мараморош, а від 1/9 1807 до 1/9 1809 Іван Лаврівський. Підручником до пастирського богослов'я був учебник Тіфтшица, перекладений на польську мову Скородинським 1787 р.: „Osnowa przepisanej... uczenia Theologii pastoralnej przez X. Franc. Giftschütza... na polski przetłumaczona“. Коли вичерпало ся то видання, зобов'язав ся М. Гарасевич перевірити переклад у р 1797. Гарасевич перевіряв, але напечатати не міг, бо виходило, що мав се зробити своїм накладом.

Побічних предметів: гомілетики, катехитики і педагогіки, котрі були спершу предметами домашньої науки, учив у р. 1793 віцеканцлер Скородинський, а від 1784/5 до 1787/8 віцеканцлер Сабатовський. Від шк. року 1787/8 прилучила їх придвірна комісія

¹⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 84.

до катедри пастирського богослов'я і учив їх Гарасевич. Катехитику викладав Гарасевич на основі підручника Schmidt'a. Від р. 1787/8 уміщував ректор семінарії на приказ губернії, у списі укінчених богословів, що відходили до презвітеріяльного дому, побіч нот з других предметів, окремо ноту з катехитики. Від року 1797 відділено педагогіку і утворено з неї окрему катедру. Професор пастирського богослов'я учив від тоді тільки гомілетики і теоретичної катехитики, а практичну катехитику і педагогіку викладав окремий професор.

1. М. Гарасевич 1/9 1789 до 16/9 1800, а заступали його в тім часі: І. Дудкевич 1796; від 3/9 до 3/11 1798 заступали пасторальну Михайло Домбровський, а катехитику Франц Ксаверій Захаріяевич; від 13/10 1799 до 16/9 1800 Михайло Левицький.

2. Мих. Левицький, яко надзвичайний професор, від 16/9 1800 до 1/12 1804.

3. Теодат Мараморш від 1/9 1807 до 1/9 1807.

4. Іван Лаврівський 1/9 1807 до 1/9 1809.

Рівнож тут треба спростувати хибні вістки, подані Головацьким, а повторені Огоновським, немов то в українській мові викладали Іван Потоцький, Франц Захаріяевич, Михайло Домбровський і Теодат Мараморш. Потоцький викладав пасторальну по латинськи для угорських питомців і можливо, що хіба пояснення давав угорським Українцям в українській мові і звідти повсталала та легенда. Захаріяевич, Домбровський і Мараморш чи то заступаючи катедру, чи займаючи, як Мараморш, викладали по польськи, а легенда про те, що вони викладали по українськи, виросла, мабуть, у той спосіб, що Головацький, найшовши сліди в університетських актах, чи в споминах, що вони вчили питомців *studii rutheni*, думав, що викладали по українськи.

VIII. Катедра церковного права на правничім виділі.

Єстувала від 1/10 1789 до 1/9 1807 з платнею 500 злр.

В році 1789 предкладав ректор генер. семінарії Ангеллович кандидата на корепетитора церковного права в українській мові Модеста Гриневецького, але Гриневецький дістав катедру догматики. Тоді богословський виділ дня 1/10 1789 поручив префекта

студій Андрія Ангелловича¹⁾. Від 1/10 1789 до 23/11 1797 був Андрій Ангеллович коррепетитором, а від 23/11 1797 до 1/2 1800 надзвичайним професором. О суспендуру катедри по Ангелловичеві просив Михайло Левицький, дістав її, але губернія визначила йому тільки 100 fl. rh. Просив він о 200 fl. rh., але стрінув ся з відмовою. Просив о ту катедру тоді, але без успіху також Іван Дудкевич.

Від 1/2 1800 до 1/7 1801 заступав сю катедру Михайло Левицький; мав він на жаданне слухачів почати викладати по польськи. Знову тут справа невизначна. Який тільки предмет не почав Левицький викладати, уживав польської мови. Заступав ексеґезу; викладав по польськи, аж придвірна комісія мусіла його опам'ятувати; заступав церковне право і знову викладав по польськи. З одною пасторальною мав спокій, бо тут і так викладано вже по польськи. Не слухачі жадали польських викладів, а сам Левицький їх вводив, бо не вмів книжної макаронічної мови, уживаної в *studium ruthenum*. Що Левицький не знав ані церковно-славянської мови, ані тодішньої книжної, а все послугував ся польською, свідчать про нього Осип Левицький і Яків Головацький. Впрочім Мих. Левицький хотів звільнити себе від викладів церковного права в польській мові, коли в р. 1801 о се усильно старав ся²⁾. Не на жаданне слухачів, а сам вводив він польську мову. Губернія згодилась на звільнення його під умовою, що буде викладати до кінця шк. р. 1800/1.

Від 1/7 1801 до 1/9 1806 право публичне, а до 1/9 1807 приватне викладав у польській мові Іван Хризостом Мохнацький. По уступленню Левицького просив о заступство тої катедри побіч Мохнацького Михайло Чайківський і Іля Яремкевич³⁾, але остояв ся Мохнацький. Виклади відбувались від 1/10 1789 до 1/2 1800 за Ангелловича в українській мові, а від 1/2 1800 до 1/9 1807 за Левицького і Мохнацького в польській мові. Підручником служив учебник Осипа Пегема: *Ius ecclesiasticum*. Ангеллович зладив на основі Пегема просторий учебник, але він остав у рукописи і опісля загорив ся⁴⁾.

В році 1790 6/9 вніс Ангеллович запит до богословського і правничого директорів, до котрого віділу належить катедра

¹⁾ Proth. Cons. 1789, ч. 181. ²⁾ Proth. Cons. 1800, ч. 333, 349, 356, 460, 553, 681; Proth. Cons., 1801, ч. 305, 444. ³⁾ Proth. Cons. 1801, ч. 801, 875, 911, 1386, 1570. ⁴⁾ Зоря Галицька, р. 1851, ч. 64, ст. 517.

церковного права *studii rutheni*. Оба відповіли, що до правничого виділу¹⁾).

Загалом було на богослов'ю *studii rutheni* 7 катедр, бо уряд не згодився на отворення окремої катедри пасторальної. Побіч головних предметів були ще побічні, помічні, котрих звичайно учено питомців дома, хоча деякі викладано поза семінарією: на університеті, або в нормальній головній школі. До таких предметів належали:

1. Катедра теоретичної і практичної педагогіки.

Ще перед заснованням генер. семінарії у Львові, перед роком 1783, у Варвареум звертав уряд пильну увагу на те, щоби питомці вивчилися нового катехитичного методу, а по заснованню генер. семінарії домагався, щоби познайомлювати питомців з методикою науки в нормальних школах. Напирив на те дуже інспектор²⁾ галицьких нормальних шкіл, Гофман. Невдоволений він був тим, що від р. 1783 вчили гомілетики, катехитики і педагогіки віцеректори в семінарії. Йому вдалось переперти, що гомілетику, катехитику і педагогіку злучено від шк. р. 1787/8 з пасторальною. Домагався він рівнож, щоби питомці проповідали і катехизували по церквах і костелах мійських та передміських і в той спосіб практично вправлялись. Губернія на те не згодилась, а поручила, щоби питомці відбували згадані справи в семінарицькій церкві в приязі віцеректорів²⁾). Що-йчो в році 1789 придвірний декрет з 30/4 ввів практичні справи питомців у нормальній школі і грозив, що хто не викажеся свідоцтвом з дирекції нормальних шкіл, що відбув курс з методи катехизовання, не дістане парохії. Від 1787/8 поміщував ректор семінарії ноту з катехитики у списі укінчених богословів, що відходили до презвітеріального дому. Всі сі погрози не помагали. Через те, що професор пасторальної був дуже обтяжений (учив усіх галицьких питомців), наука тих побічних предметів не домагала. На безупинні просьби і жалоби консисторій, а передовсім Гофмана, поручила в р. 1797 губернія консеесови, щоби порозумівся з Гофманом і в такий спосіб дав питомцям нагоду вчитися практично катехитики і педагогіки³⁾), а придвірний декрет у р. 1797 виразно зазначував, що кандидати на катехитів і парохів по більших містах мусять виказатися, що

¹⁾ Арх. льв. унів., Персональні акта ч. інв. 103. ²⁾ Арх. льв. дух. сем. 1787, Губ. з д. 7/6 1787, ч. 13.516. ³⁾ Proth. Cons. 1797, ч. 350, 688, 726.

відбули практичні справи з педагогіки і катехитики в нормальній школі¹). Придвірна комісія утворила в тій цілі в році 1797 побічну катедру з педагогіки і обняв її Казимир Вольфайль (Wohlfel) учитель німецької мови в укр. генер. семінарії. В „*tabella individualis exeuntium ad domum presbyteralem*“ від р. 1797 поміщувано вже ноту з педагогіки, а катехитика ділилась на теоретичну і практичну. В той спосіб до професора пасторальної належала гомілетика і катехитика теоретична, а до учителя Вольфайля педагогіка і спільно з професором пасторальної катехитика практична. Вольфайль учив до 15/4 1801 і викладав в польській мові. По нім обняв сю катедру експіарист, учитель норм. школи о. Андрій Адольф Гільфердінг. Експіарист о. Андрій Адольф Гільфердінг був типовим представником „освічення“. В р. 1787 просив він о посаду учителя при акад. гімназії, але не дістав її, натомість одержав у р. 1788 посаду І. учителя при норм. школі у Львові²). Дня 15/4 1801 обняв по Казимирі Вольфайлі катедру педагогіки і практичної катехитики в генер. гр.-кат. семінарії, а в норм. школі заступав директора³). Старався без успіху о посаду каноніка-схолястика і дієц. головного шкільного надзирателя (Dioecesan schuloberaufseher) при лат. консисторії у Львові. В р. 1804 просив Гільфердінг о сталу посаду директора нормальної школи, котру заступав від 1801 р. по уступленню Вольфайля. Губернія противилась його кандидатурі та подала такі мотиви: Гільфердінг тому не надаєсь на директора нормальної школи, бо куриє перед Службою Божою, скоромився в цїст, неправно побирав на власну руку такси від приватистів, уладжував приватні іспити без дозволу губернії, уживав шкільного сторожа до своєї послуги, не мав такту в урядованню⁴). Не зважаючи на те, Гільфердінг іменувала придвірна комісія директором. В р. 1811 дістав він лат. парохію в Городку⁵).

Подібно як катедра пастирського богослов'я, була й ся катедра спільна для питомців *studii latini i rutheni*.

2. Катедра німецької мови в генер. семінарії.

Ще дня 18/7 1783 просив ректор Ангеллович придвірну комісію, щоби дала нагоду питомцям підчас 3-місячних ферій вчити

¹) Proth. Cons., 1797, ч. 1068. ²) Арх. Намісництва: Elenchus 1787, ч. 2.755, 16.849; Index, 1788, ч. 17.941, 18.477. ³) Архив дух. сем. 1801. ⁴) Арх. Намісн. Нар. школи, 8 с: Губ. 5/1. 1805, ч. 586. ⁵) Ibidem. Губ. 31/1 1812, ч. 3465.

ся німецької мови, „бо між нами є більше таких, що мають охоту вивчитись тої мови“. Згадана просьба стрінулася із задушевним бажанням віденських кругів, бо відповідала їх терманізаційним плянам. Придвірним декретом з дня 27/9 1784 засновано надзвичайну катедру німецької мови для обох генер. семинарій, гр.-кат. і римо католицької. Нагляд над наукою німецької мови поручила придвірна комісія Гофманови, інспекторови нормальних шкіл¹⁾. За весь час існування тої катедри дуже щільно наглядали губернія і придвірна комісія, щоби питомці вчилися німецької мови і не щадили доган та ушімнень семинарицькій управі і питомцям. На ушімненне придвірного декрету з 7/5 1786, „котрим поручає ся як найщільніше плекати науку німецької мови в семинарії“, відповів Шавницький, що питомці не тільки 2 години на тиждень, але й підчас обіду мають розмовляти по німецьки. До року 1787 учив німецької мови ексмонах Гайс. Катедру по нім надала придвірна комісія Казимирови Вольфайлеви, директорови нормальних шкіл тому, що він знав і польську мову. З початком р. 1787 поручив цісар, щоби ректор у піврічних виказах поступів з науки при кождім питомцеві виписував також ноту з німецької мови і повідомив питомців, що при роздачі парохій свідомі німецької мови будуть мати першенство²⁾. Придвірний декрет з 9/3 1787, що вводив *studium ruthenum*, зобов'язував його питомців до науки німецької мови так само, як до того були зобов'язані питомці *studii latini*. („Auch sollen diese Zöglinge, so wie die übrigen zur Erlehnung der deutschen Sprache angehalten werden“). До р. 1787 вчив Гайс німецької мови по латинськи, а по нім так само почав учити Wohlfeil. А що питомці *studii rutheni* не знали латинської мови, став Wohlfeil окремо вчити по латинськи питомців *studii latini*, а окремо питомців *studii rutheni* в польській мові. Ангеллович просив дня 26/9 1787, щоби йому за подвійну роботу подвоєно платню і відкликував ся на приказ придвірного декрету з 9/3, що питомці *studii rutheni* мають учити ся німецької мови. Для ощадности не згодилась губернія на те, а приказала, щоби Wohlfeil учив усіх по польськи, а угорським питомцям поясняв у латинській мові³⁾. В р. 1788 д. 21/8 поручила губернія Л. Умлявфови, надзвичайному професорови німецької мови на філос. виділі, науку угорських питомців німецької мови в латинській мові⁴⁾.

¹⁾ Нац. Музей, 96. ²⁾ Арх. льв. дух. сем. 1787, Губ. з д. 18/1 1787, ч. 1225. ³⁾ Ibidem, 1787, Губ. з д. 9/10 1787, ч. 22.936.
⁴⁾ Proth. Cons. 1788. ч. 111.

Дня 22/5 1788 закріпив ректор Ангеллович питомців до науки німецької мови¹). Як відбувалась наука німецької мови в генер. семинарії, описав нам сам Wohlfeil у своїм звідженні з 1794. „Всіх питомців“, писав Wohlfeil, „поділив я на 2 відділи. До I. відділу належали ті, що або не знають зовсім, або слабо німецьку мову, до II. сильніші в нім. мові. Оба відділи вчив я рівночасно спільно, але при науці мови я займав ся головню першим відділом, а при перекладанню другим. При науці мови брав я відміну імени і дієслова. При відміні вживав я відповідних речень, щоби слухачі вчились приміювати форми. З Геллерта Моралі (Gellerts Moral) перекладено 2 відчити. Наперед подавав я завсїгди незвісні слова, опісля перекладано з книжки, при чім звертав я увагу на найінтересніші місця і на питоменности кмецької мови. Опісля подавав я подібні речення в рідній мові, а слухачі перекладали їх на німецьку мову, а по переробленню цілого розділу, ведено свобідні розмови. При кінци курсу відбув ся іспит і вписано слухачам ноти з успіхів“²). У звідженні з р. 1798 писав Wohlfeil про свою класифікацію: „При класифікації не звертав я стільки уваги на знання мови і вправу в успішнім вислові, як радше на пильність і вмільсть приміювати практично перероблені граматичні правила“³). В тім році приказала губернія, щоби питомці в рекреаційні дні розмовляли дома між собою по німецьки, а якби хто заговорив в иншій мові, мали другі питомці донести про те ректорови⁴). Щоби приневолити питомців до пильнішої науки німецької мови, ставляла губернія 1799 р. ось такий проєкт: „Тому, що питомці підчас своїх філос. і богосл. студій звичайно забувають те, чога навчили ся в нормальних школах, було би вказаним, веліти їм випрацьовувати одну німецьку задачу при конкурсних іспитах о парохії“. Придвірна комісія не прихилила ся до того проєкту⁵). Учив Wohlfeil до 15/4 1802, бо тоді став інспектором нормальних шкіл у Західній Галичині. Учив він розумно, практично й добре, як впрочім свідчать його звідження, і вмів приєднати собі молодіж та виробити собі серед неї поважанне. Свою подяку і жаль по його втраті висловили Вольфайлеви питомці генер. семинарії в панетірику: „Empfindungen bey der Abreise des... Kas. Wohlfeil, unsers... Lehrers der deut-

¹) Арх. льв. дух. сем. 1788. ²) Ibidem, 1789. Звідженне Wohlfeil'a. ³) Ibidem, 1798. Звідженне Wohlfeil'a. ⁴) Арх. льв. дух. сем. 1798, Губ з д. 1/12 1797, ч. 32.021. ⁵) Арх. Намісництва: Акти нар. шкіл 8 с., Губ. з д. 6/9 1799, ч. 26.560; Консес. 1799, ч. 1488; придв. комісія 10/7 1799, ч. 1560/175.

schen Sprache und Pädagogik... von den Zöglingen des gr.-kath. General-Seminariums“. Львів 1801, 16⁰ стр. 4¹). Губернія поручила розписати конкурс на катедру нім. мови в ієнер. семинарії з платнею 200 злр.²). Просив о ту катедру Тома Wohlfeil, граматицальний учитель при акад. гімназії та Ілля Заславський, учитель паралельної реторики в тій гімназії (Proth. Cons. 1801, ч. 1621, 1743). Дістав її Осип Гнат Райхерт (Reichert), директор норм. школи у Львові³). В р. 1801 і 1802 ставляв ректор семинарії Сабатовський внесенне, щоби знести ту катедру, бо вже приходять до семинарії питомці, котрі вивчилися нім. мови в норм. школах і гімназії⁴). Але поки семинарія оставала під управою губернії, не хотіла вона звивати тої станиці германізму. Аж з хвилию переходу управи семинарії під власть митрополита, могла наступити касата катедри. Ангелович розпорядком з 14/11 1809, ч. 1655, приказав ректорови усунути виклади нім. мови в семинарії, а причину подавав таку саму, як раніше Сабатовський⁵). Райхерт д. 25/11 1809 зажадав від ректора дати і числа губерніяльного розпорядку, коли і на як довго звільнено питомців семинарії від викладів нім. мови, в противнім разі грозив, що буде дальше викладати⁶). Чи виграв справу митрополит, чи Райхерт, для нас те байдужне, бо се вже виходить поза рамці нашої розвідки.

¹) Львівський Ом.: Прик. Русь, Вип. I, т. I. Львів 1898, ст. 43.

²) Proth. Cons. 1801, ч. 1797. ³) Арх. льв. дух. сем. Нота сенату акад. з 19/3 1802 ч. 53. ⁴) Ibidem, 1803. ⁵) Ibidem, 1809. ⁶) Ibidem, 1809.

4 p

- Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513 - 1630.
- Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648 - 1657.
- Bd. XXII: Journal von J. Markovyč.
- 2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I—VII.
- 3. Kotljarevskýj, Die travestierte Aencis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798.
- 4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine.
- 5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.

E. Statistische Kommission publiziert:

- 1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und der Statistik, bis jetzt 3 Bde.

F. Juridische Kommission publiziert bis jetzt:

- 1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
- 2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
- 3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde.

G. Die Ethnographische Kommission publiziert:

- 1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk; bis jetzt erschienen 38 Bände.
- 2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 20 Bände.

H Bibliographische Kommission publiziert:

Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 4 Bde.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesellschaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschienen N. 1—64 ukrainisch und deutsch. Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft* der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 10 vorrätig.

